PAUL ANGHEL

NOAPTEA OTOMANĂ

roman

Cartea a VI-a din romanul Zăpezile de-acum un veac

„Unele lucruri rămân nedesluşite, chiar când toate ale cugetului se limpezesc 1.

Yi King – Cartea Schimbărilor

În noaptea precedentă atacului de la Rahova, Adela l-a visat pe prinţ într-o incintă stranie, îmbrăcat în rasa cu cagulă a Ordinului Templierilor. Prinţul era întors cu spatele la ea, iar din încăperile vecine – şiruri neîntrerupte de bolţi – se auzeau zgomote de arme şi rumoare de coruri. Ea ştia că hotărârea lui era nestrămutată şi se străduia să-l înduplece, fără glas. îşi sleise glasul, o neputinţă îi paraliza picioarele, nelăsând-o să se apropie de el, deşi era imperios să se apropie, şi să-i strige.

Adela a dat să se smulgă din loc, dar nu putea – pom prizonier rădăcinilor. Se zbuciuma atât de tare, încât crengile braţelor o dureau. A reuşit în schimb să-şi recapete glasul, când şi-a adus aminte, tot din spaimă, că ştie franţuzeşte.

— Prince, je vous conjure, restez ici. Le Celeste Jerusalem est en vous-même![1].

Nu-şi dădea seama cum îi venise pe buze această formulă salvatoare, dar n-a mai putut continuă: el a întins imperturbabil mâna dreaptă. Mişcarea aceea a lui, lentă, de ac de ceasornic, a dezlănţuit însă în trupul Adelei o forţă fantastică şi ea s-a repezit s-o oprească. A rămas buimăcită, cu braţul prinţului în braţe. El, prinţul, nu mai exista, şi ea, Adela, trăia disperarea de a deţine ceva ce-i aparţine lui, braţul acela de statuie.

---

1 — Prinţule, vă conjur. Ierusalimul celest este în voi înşi-vă !

— Prince, je vous conjure![2].

Adela s-a deşteptat înfiorată. Şi-a revenit regăsind întunericul dormitorului, a aprins apoi luminarea de pe noptieră, a rămas multă vreme în capul oaselor. Zbuciumul acela din vis, efortul de a se smulge din rădăcini o epuizase. Restul nopţii, până la ziuă, Adela a rămas trează, fără gânduri, incapabilă să se adune şi să aleagă din vis un sens.

Apoi au început să latre câinii. La casa din Gârbovi lătraseră câinii mai multe nopţi în şir, fără să se arate nimeni, nici la poartă, nici pe drum, nici în împrejurimi. Când slugile ieşeau afară, buimace de somn, cu făclii şi felinare în mână, haita se domolea, animalele se strângeau cuminţi pe lângă oameni, cu cozile între picioare, căutându-le ocrotirea, dar îndată ce haidăii curţii se îndepărtau în întun «ric, spre bordeie, şuri şi grajduri, lătrăturile, mârâiturile şi urletele se înteţeau, ca la ivirea unei fiare.

Adela simţea asta, prin somn, dar nu voia să se trezească. Ea îşi stăpânea avar somnul, înăuntrul căruia căuta ceva, cu lăcomie, ca un înecat într-o fântână, care nu vrea să iasă din limpezimea aceea rece, uşoară, tămăduitoare.

Au trezit-o însă, de fiecare dată, căţeluşele pechineze, cele două căţeluşe pe care Din i le adusese cadou scump – doi pui de câine mandarin, mai mult ochi decât trup.

— Tu nu-ţi Hai seama cu ce ochi ne privesc? i-a spus Adela atunci când a primit darul, ţinând în palmă fiinţele acelea mici. Auzi cum scâncesc, auzi-le cum plâng! Uită-te la ele ce ochi îngroziţi fac când le îndepărtezi de trup, când încerci să le culci separat sau când tu, în glumă, mă ameninţi!

---

2 — Prinţule, vă conjur !

Era un joc între Adela şi Din, ca el, venind de la cazarmă, s-o amenințe c-o îmbrăţişează brusc, sau când, odată îmbrăţişând-o, Din a simulat că se smulge violent de ea, timp în care căţeluşele lătrau cu furie.

— Dar ce-aveţi? le-a admonestat Adela din nou. Luminările erau aprinse. Căţeluşele tremurau. Le-a liniştit cu efort, strângându-le lângă trup, pe piele. Adela ştia că între timp fetiţele dormeau şi tocmai de aceea a intrigat-o nevroza căţeluşelor. Pechinezele iubeau cele două copile, mai mult, se chinuiau să le apere.

— Vreţi la fetiţe? le-a întrebat Adela.

Cele două mandarine nu voiau în dormitorul fetiţelor, ele s-au liniştit cât Adela le-a strâns la piept, dar, odată aşezându-le în culcuş, în panerul de rafie, au început să urle. Urlau şi câinii mari, afară

— Ce-i cu voi? Hai, linişte!

Şi Adela a stins luminările. Încetaseră să latre şi câinii mari.

Odată lăsate în întuneric, căţeluşele au început din nou să mârâie. Adela le-a ţâstuit. Au tăcut. În schimb, s-a auzit un pocnet sec al mobilei sau al duşumelei.

— Ai intrat tu, Jeanne? a întrebat Adela, tresărind alarmată.

Nu intrase nimeni. Şi Adela s-a liniştit. A aprins din nou luminările. S-a întors spre panerul cu cele două fiinţe. Amândouă priveau cu ochi ficşi spre tavan.

— Ce vedeţi voi acolo? le-a întrebat. Faceţi bine şi culcaţi-vă!

Ele au ascultat-o, rămânând cu boturile între labe. Adela le-a acoperit şi s-a culcat din nou. Şi-a dat seama, pregătindu-se de somn – lăsase visul neterminat – că se întâmplă ceva, indistinct, ceva straniu ceva de din afară o silea să se refugieze în vis.

A adormit imediat, a şi intrat în vis, nu în visul pe care îl abandonase, ci în altul: maiorul, adică Din, mergea

senin către o întâlnire, plutea fără ca nimeni să-l poată opri spre o femeie albă cu sânii arşi. Pe Adela a invadat-o groaza, apoi gelozia:

— Din, ce faci?

A vrut să-i iasă în cale, să-l oprească. El plutea înainte, spre trunchiul acela alb, fără ochi, cu sânii arşi, neauzind-o, neschiţând un singur gest.

— Din, ce-i asta?!

S-a trezit scandalizată, nu înţelegea unde se află, întunericul din odaie i-a sporit apăsarea şi confuzia. A liniştit-o faptul că afară câinii lătrau. Până în zori n-a mai putut adormi. A mai auzit un zgomot. A trecut în dormitorul fetiţelor, trezind-o fără să vrea pe guvernantă.

— Madame deşire…

— Rien, restez tranquilles. îl m'a semble entendre un leger bruit.[3]

S-a reîntors la ea, încercând să-şi adune gândurile, ascultând fără voie mişcarea curţii de la Gârbovi, în zori: zgomotele indistincte de la bucătărie, o uşă, ba două, care s-au deschis, paşii slugilor prin bătătură, scârţâitul cumpenei, ciutura bufnind în apa fântânii, apoi o voce mare, vocea unui grăjdar care striga la o altă slugă, cerându-i să se dea la o parte, că lasă slobozi caii. S-au lăsat slobozi caii, care şi-au făcut de cap în ocolul larg de lângă grajd. Deschiderea coteţelor a umplut văzduhul de cotcodăceli, hurluieli, măcăituri, cucurigeli mirate. Un pui singur piuia disperat, iar acel piu-piu îi ţiuia Adelei în urechi.

S-a ridicat din pat în plină lumină, a stins luminarea. s-a cercetat în oglindă şi şi-a descoperit faţa lividă. S-a preumblat prin dormitor cu paşi stinşi, oprindu-se în faţa obiectelor ştiute, fără să le vadă. A cuprins-o apoi o nelinişte, care s-a prelungit în cursul dimineţii – până la

3 — Doamna doreşte ceva ?
Nu, staţi liniştită. Mi s-a părut că aud un zgomot.

ora primului atac de la Rahova. Atunci a observat că a stat pendula. Adela a căzut din nou în pat, într-o stare de anemie, vecină leşinului.

— Să trimitem după un doctor! i-a propus guvernanta, alarmată.

Dar Adela s-a împotrivit. A refuzat medicamentele, a găsit puterea să se ridice, redobândindu-şi până la urmă stăpânirea de sine şi chiar un fel de linişte. Din interiorul acestei linişti s-a interesat, la guvernantă, dacă n-a sosit poştaşul. I-a spus, foarte convinsă, că sosise o depeşă. Neîncrezătoare în răspunsul negativ, a trimis-o din nou pe franţuzoaică să întrebe la administraţie, apoi, în vreme ce-şi aranja toaleta de zi, a cerut să vină administratorul. Acesta a privit-o pe stăpână buimac: nicio scrisoare nu era reţinută la administraţie, nici la primărie, în sat, cu atât mai mult o depeşă. Administratorul s-a supus totuşi coniţei, promiţând să plece chiar el la primărie să aducă poşta.

Aceasta era în perioada în care prinţul aştepta ştiri de la Rahova, îndreptându-se spre Te Deum.

La prânz, administratorul s-a întors. Adela se aşezase între timp la masă, împreună cu guvernanta şi fetiţele. N-a impresionat-o vestea că la primărie nu sosise depeşă. A continuat să se ocupe de fetiţe, conversând franţuzeşte cu guvernanta. După masă s-a retras în dormitor, unde a rămas până la căderea întunericului

Era ora când la Rahova se strângeau morţii.

La aprinsul lumânărilor Adela a ieşit din nou în sufragerie, consimţind să ia parte la masa de seară. Guvernanta, *tante* Jeanne, o supraveghea atent, fără să i se adreseze, îngrijorată de paloarea doamnei. Şi una dintre fetiţe, Cosette, o urmărea, uitând să înghită.

— Tu de ce nu mănânci? a mustrat-o mama. Şi apoi privindu-le pe toate trei, fetiţele şi guvernanta: Voi nu vă simţiţi bine?

Fetiţele au privit-o pe mamă cu ochi întrebători.

— Desigur, doamnă, a răspuns guvernanta, ne simţim bine.

— Eu mă simt foarte bine, a mai spus Adela, lăsând tacâmurile şi ridicându-se. Apoi sentenţios, ca şi cum le-ar fi spus un lucru deosebit de folositor: Important este să faci totul la timp.

S-a retras la ea, în dormitor, mai devreme decât oricând altă dată, fără să le ureze noapte bună.

Această retragere timpurie a îngrijorat-o pe *tante* Jeanne, obişnuită ca doamna să rămână după masă în salon, unde conversau amândouă, până după ceasurile 11, evocându-l pe el. Doamna se grăbea, într-un mod straniu, ca spre o întâlnire.

Adela se grăbea, într-adevăr. Nu-şi dădea seama de grabă, dar precipitarea a surprins-o totuşi, chiar pe ea, în clipa când a atins cămaşa de noapte: „E prea devreme!”, şi-a spus. Când camerista a intrat să-i pregătească patul, a zărit-o pe doamnă îmbrăcată de noapte, în faţa oglinzii.

— Vrei ceva? a întrebat-o Adela.

— Voiam să vă fac patul.

Femeia a observat că patul e făcut şi s-a retras. Adela a rămas cu ochii în oglindă. N-a mai răspuns la ultimele cuvinte ale femeii, se căuta cu ochii în apa adâncă, fără sfârşit, a sticlei argintate. Dublul ochilor ei priveau dincolo de ea, dincolo de mâinile care pipăiau incredule obrazul, căutând să-l recunoască.

„Dacă vine, n-o să mă mai recunoască cu chipul meu de acum! El va fi neschimbat. Poate va fi îmbrăcat altfel, îşi va pune costumul civil! Oricum, rochia *rose-pâle*, care-i plăcea lui, acelaşi *rose-pâle* de la paradă, n-o să mai meargă! Va trebui să apar altfel. În mod sigur altfel. E o situaţie nouă! Toată garderoba noastră, a mea şi a lui, va trebui revizuită pe măsura situaţiei. Chiar şi cea de iarnă. O îmbrăcăminte uşoară, aeriană, fără niciun indiciu de

vârstă

Adela a căutat apoi cu insistenţă în părul ei lung un fir de păr alb, dar nu l-a găsit. îl căutase cu bucuria negativă de a-l găsi, iar absenţa, faptul că nimic în fiinţa ei nu se modificase, a întristat-o.

„El s-ar fi putut să aibă câteva fire albe. Unui bărbat îi stă bine. Nalt, înspicat la păr şi tânăr. Alături de o doamnă tânără. Sau amândoi ninşi!”

I-a revenit în minte pomul acela din vis şi nu-şi amintea dacă era înfrunzit, desfrunzit sau nins. O

dureau doar crengile. Neputinţa de a se smulge din loc i s-a părut, în vis, insuportabilă.

— Totuşi, a consulta o carte de vise este ridicol! şi-a spus Adela, isprăvindu-şi toaleta de seară.

S-a întins în pat nu ca să doarmă, ci ca să-şi limpezească gândurile.

— După o vreme a intrigat-o tăcerea pendulei. Pendula avea un sunet regulat, monoton, care-i ritma intrarea în somn. Sunetul o făcea să curgă continuu pe apa timpului, fără să simtă unde ajunge. Se trezea dimineaţa într-un alt timp, în plin soare. Mai ales în luna mai, senzaţia de invazie solară în dormitor, aici, la Gârbovi, era îmbătătoare. În iunie încă din zori, la Gârbovi, în dormitorul Adelei, se trăgeau în lături draperiile.

Era plăcută şi retragerea întunericului din încăpere, toamna. Tranziţia de la noapte la zori era lentă şi fină, întunericul se scurgea vizibil din dormitor afară, prin ferestrele deschise, înlocuit cu lumina aceea rece şi strălimpede ca un fluid. Două râuri imateriale curgeau în sens invers, iar la ceasul 9, când Adela se trezea, suna pendula. Ieşirea pe terasă, în lumina de toamnă, într-o altă zi, echivala cu o înnoire.

Acum noaptea stătea pe loc, imobilă. Adela şi-a suspendat o clipă respiraţia, ca să asculte adâncimea fără hotar a liniştii. Flacăra lumânării de pe noptieră ardea fix

în conturul ei, fără creşteri şi descreşteri.

— Dar nu s-a scurs niciun strop de ceară! a remarcat cu mirare Adela, privind luminarea.

Şi-a fixat privirea în flacăra fixă, aşteptând să se scurgă măcar o lacrimă de ceară. Dar lacul auriu, minuscul, de ceară lichidă, în care plutea flacăra nu s-a clintit.

Apoi a cuprins-o neliniştea că cineva o aşteaptă. Între clipa când şi-a dat seama de această aşteptare şi între aşteptarea nerostită în gând, se scursese o groază de timp.

— Ce-am făcut în timpul ăsta, cum de nu mi-am dat seama?

Au cuprins-o remuşcările: se scursese atâta vreme până şi-a dat seama! Acum era târziu, prea târziu ca să ajungă visul din urmă. Trebuia să intre în pat mai devreme, să fie pregătită! întâlnirea era imperios necesară, nu se putea amâna.

În somn, Adela s-a eliberat de nelinişte, într-un fel de regăsire. Ceea ce-i lipsea era depeşa sau o scrisoare, oricum acel ceva pe care se silea să-l găsească în somn, în vis.

A doua zi a hotărât să plece la Bucureşti.

La 15 noiembrie, orele 10 dimineaţa, şi-a reluat lucrările Parlamentul român, mod de a sublinia că peste vicisitudinile războiului instituţiile fundamentale ale ţării funcţionau normal.

Prinţul a trimis un mesaj de pe front, legat de victoria de la Rahova. Moment de palid entuziasm, războiul se înfundase totuşi, din urmă presau chestiunile restante, multe rămase baltă din anii precedenţi. Ziua tulbure de 15 noiembrie, cu toate strigările de ura din băncile majoritare, cu toată furtuna de aplauze a publicului la apariţia unor ofiţeri răniţi în tribune, făcea să se vadă mai strigător decât odinioară ceea ce presa numea „începutul unei crize”. Prilej pentru Răşcanu de a dezvolta o

interpelare vehementă.

Toma Nicoară se afla în tribuna publicului, participând pentru întâia oară la lucrările unui parlament. Trăia o încordare specială, un fel de exaltare, alta decât aceea care îl împinsese peste Carpaţi sau decât aceea din clipa premergătoare luptei, trăia acum un fel de bucurie a rezultatului, consacrat printr-un act mare, o febră a implicării în altceva, într-o importantă consecinţă publică.

Preparativele deschiderii înaltului corp legiuitor, înainte de a se suna clopoţelul, aveau de altfel ceva solemn, incitant şi misterios, ca şi preparativele unui concert sau ale unui oficiu religios într-un dom. Lui Toma îi scăpau totuşi sensurile unor mişcări şi amănunte. Nu înţelegea foiala de secretari şi oameni de casă fără rost, dar solemni, pe lângă banca guvernamentală, încă pustie. Era banca ce urma să fie luată cu asediu de oratorii din opoziţie. Nici foiala de lângă pupitrul prezidenţial, pe care se afla celebrul clopoţel. Apoi din nou foiala lângă masa guvernului. S-au adus mape, ghiozdane cu hârtii, călimări, tocuri, un aprod a depus un ceai în dreptul unui scaun gol, în sfârşit, conu Mihalache, ministrul de externe, a apărut în dreptul scaunului său, a examinat circular incinta încă goală prin *pince-nez*, şi-a tras nervos barbişonul, ca şi cum ar fi vrut să încerce cât de bine e fixat, a dispărut. Prezenţa marelui istoric i-a dat lui Toma un fior. Se aştepta probabil ceva important, a presupus sergentul voluntar, deşi Kogălniceanu n-a mai revenit în acea zi la banca guvernamentală. Lucra oare undeva, în interior? Erau apoi grupurile mici de deputaţi oficianţi ai ritului parlamentar, care discutau potolit, intrau şi ieşeau din sală, făceau roată în jurul câte unui personaj mai important, pe care Toma nu-l putea încă identifica, nefiind un familiar al vieţii politice de peste munţi. Cineva a râs zgomotos. Era apoi sfânta sfintelor, tribuna oratorilor, în mahon negru masiv, acum mută. Curios, cineva dintr-un grup s-a sprijinit cu

cotul de tribună, fără ca aceasta să ia foc, ba chiar a tamburinat cu degetele în lemnul ei, cu acea intimitate laică pe care o au adesea preoţii cu obiectele sacre. Apoi foiala şi rumoarea s-au înteţit, aceiaşi secretari cu chipuri grave, acum mai agitaţi, au depus alte obiecte de recuzită pe banca guvernamentală, retrăgându-le parţial pe cele vechi, inclusiv ceaiul care se răcise. În scaunul prezidenţial, care îi revenea lui C.A. Rosetti, nu apăruse titularul, în schimb tribunele presei şi ale publicului se ticsiseră. Toma venise printre primii ca să apuce loc.

O oarecare rumoare a provocat apariţia consulilor străini, în uniformele lor strălucite, de gală. Toma l-a căutat cu ochii pe baronul Swiedeneck, reprezentantul guvernului chezaro-crăiesc la Bucureşti, de care se simţea legat printr-o ostilitate surdă. Era omul care protestase lui Kogălniceanu trecerea lui Toma peste munţi, ca voluntar, desigur nu nominal, ci ca parte dintr-un număr, prilejuind ministrului de externe român acel răspuns drastic, de care presa făcuse caz în primăvară, prin luna mai. Swiedeneck şi Kogălniceanu îi hotărâseră destinul, fără să-l vadă măcar la faţă, iar Toma se afla împreună cu cei doi, sub acelaşi plafon aurit al parlamentului român. Aceasta i-a sporit aţâţarea, nerăbdarea de a asculta mesajul prinţului, care-l privea direct. O frază din acest mesaj avea s-o ţină minte, s-o ducă mai târziu cu el, în Transilvania.

Legătura sentimentală a lui Toma cu prinţul se întărise între timp. Nu-l văzuse niciodată pe prinţ dincolo de Dunăre, dar îi ascultase ordinele de zi, citite de marii comandanţi, iar această prezenţă prin vocea altcuiva, prin vocile bărbaţilor de la comandă, îl ridicase pe prinţ foarte sus în ochii săi, într-un fel de invizibil divin. Ascultase primul ordin după trecerea Dunării, confundat cu marea de soldaţi, nereuşind măcar să-l vadă pe comandantul care citea. Ascultase al doilea ordin înaintea intrării în luptă, sub freamătul iminent al morţii. Al treilea ordin, decretul

lui de decorare, i-l citise Hélène la spital, după ziar. Ziarul acela foşnea în mâinile ei şi mirosea a plumb, iar vocea fetei era sugrumată de emoţie. Pentru prima oară Toma auzise glasul prinţului printr-un glas feminin. Când fata i-a citit numele – „sergent voluntar Nicoară Toma” – Toma a plâns, fără să ştie de ce.

Acum Toma se afla aici, reprezentând armata glorioasă, ilustrând prin prezenţa sa de militar rănit aprecierea prinţului asupra bătăliei. Toma se simţea un personaj în spectacolul care urma să se joace, de unde bătaia năvalnică a inimii la apariţia miniştrilor, suspendarea respiraţiei la sunarea clopoţelului, starea de transă în care a primit lectura mesajului, stând în picioare, împreună cu toată lumea.

Prima propoziţie, în care nu se spunea nimic, l-a cutremurat:

— Domnilor senatori, domnilor deputaţi!

Un singur incident l-a sustras de la participarea la ceremonia lecturii, săvârşită anost, fără temperatura şi fără accentele la care frazele ar fi obligat: micul scandal pentru locurile de lângă el. Acestea fuseseră reţinute de o doamnă în vârstă, o guvernantă probabil, pentru cineva important, o pereche elegantă care a şi apărut, cu întârziere, strecurându-se printre ascultători. Cei doi n-au avut însă când se aşeza: un mitocan cu o basma roşie la gât a ţâşnit de undeva din spate şi s-a instalat agresiv lângă Toma. Incidentul n-a putut fi tranşat decât în favoarea mitocanului, care nu s-a lăsat urnit din loc. Toma n-a fost deranjat, impunea probabil uniforma lui de vânător şi calitatea lui evidentă de rănit în război. Pentru duduia al cărui spaţiu fusese uzurpat a fost adus un scaun.

Toma a auzit în treacăt cele mai importante cuvinte – „nobila cauză”, „am convicţiunea”, „conştiinţa misiunii noastre la Dunărea-de-Jos”, ceva despre „sângele vărsat”, ceva despre „mulţumită patrioticelor dumneavoastră

voturi” – dar acestea întrerupte de vociferările mitocanului şi de aplauze. Dar după furtuna de aplauze de la sfârşitul mesajului, după primele salve oratorice entuziaste, la care Toma a participat intens, primindu-le fericit, în incinta parlamentului s-a lăsat un fel de răceală, de stânjenire, un gol, ca după un parastas epuizat, când cântăreţii de strană nu-şi regăsesc cu uşurinţă vocea normală, de fiecare zi. Au foşnit hârtii, s-a tuşit. Primul-ministru s-a răsucit în scaun cu zgomot, un secretar s-a îndreptat spre preşedintele Camerei, ridicându-se în vârful picioarelor, şi şoptindu-i ceva la ureche lui C.A. Rosetti, care s-a aplecat mult în faţă, spre secretar, peste pupitrul prezidenţial. Prezidentul a consimţit la ceva, nu se ştie la ce, dând din cap, secretarul s-a retras. Apoi acelaşi C.A. Rosetti a bătut cu tocul lui de metal în clopoţel, cerând atenţie şi linişte, deşi nimeni nu tulburase liniştea. C.A. Rosetti a consultat apoi lista vorbitorilor, rostind numele unui domn insignifiant, mic şi chel, care s-a şi îndreptat către tribună.

Ceea ce-a urmat Toma n-a mai putut înţelege. Oratorul vorbea apatic, hârâit, greu audibil. În primele rânduri de scaune, de lângă tribună, s-a iscat totuşi o rumoare aprobativă.

— Ce spune? l-a întrebat Toma pe vecin.

— Ciocoii, de-ale lor! i-a răspuns mitocanul cu basma, care mirosea tare a ceapă şi a rachiu.

Toma a înţeles până la urmă, a dedus mai mult, că oratorul vorbea despre o chestiune internă, o lege sau un proiect de lege. Dar asta fără nicio legătură cu punctul precedent, cu ideile cuprinse în mesaj. Pe tânăr l-a deconcertat tema discursului dezvoltat de oratorul chel, care i s-a părut minoră, dacă nu chiar contrară aerului de nuntă pe care-l impunea mesajul. Toma a conchis că totuşi tema va fi fiind importantă, de vreme ce oratorul a primit cuvântul printre primii, era ascultat cu atenţie, deşi nu vorbea captivant, ci fad, neutru, inaudibil. Nici n-a primit

aplauze, ci doar aprobări, aprobări cu atât mai semnificative cu cât păreau a pune în consens opoziţia şi majoritatea, astfel încât chiar primul ministru şi-a notat ceva pe o hârtie, rămânând apoi pe gânduri, meditativ.

Toma a căzut la rându-i într-o stare de derută meditativă, explicabilă prin starea de contagiune pe care o emanase oratorul anost, acea stare asemănătoare oboselii după sesiuni prelungite, când toată lumea cade pe gânduri sau cască, afectând preocuparea. Domnişoara din faţa lui Toma, cea căreia i se adusese un scaun, l-a întrebat, întorcând capul, pe tânărul ei însoţitor:

— Ça va durer encore?[4]

Era clar că nu pentru această stare amorfă venise publicul în tribune, dăduse buzna, dar momentul era probabil obligatoriu, ca şi o fază anostă dintr-o slujbă la morţi, iar deputaţii din incintă şi publicul au aşteptat cu răbdare. C.A. Rosetti şi-a consultat din nou hârtiile, iar Brătianu a şoptit ceva la ureche unui secretar. Nu se produseseră încă în chip suficient acele acumulări atmosferice necesare marilor tempeste, deşi fire iritante de praf pluteau în aer, deşi câteva evantaie feminine se puseseră nervos în mişcare, solicitând ceva, o descărcare. Acel ceva nu s-a produs însă nici când un tânăr deputat din opoziţie a deschis focul împotriva guvernului, aruncând primele petarde. Sala nu s-a aprins. Toma a trăit satisfacţia că acea primă explozie de cuvinte a căzut în gol. Cel ce vorbea era un tânăr om politic care-şi făcea vocea. Aflat pentru prima oară în Cameră, personajul isca cu orice prilej incidente neluate în seamă de o adunare hârşită, prea puţin dispusă să acorde atenţie unui ins încă nimeni. Toma nu ştia că aici important era nu ce se spune, ci cine spune, cine formulează acuzaţii, fiindcă cine să le primească era.

---

4 — Mai ţine mult ?

Tocmai de aceea placiditatea sălii a fost înfrântă abia mai târziu şi pe neaşteptate, când cineva, un majoritar – în replică la tânărul grăbit –, a cutezat să ia apărarea guvernului, dezlănţuind nu iritarea, ci protestul adunării. Opoziţia l-a întrerupt pe orator cu vociferări. Mitocanul cu basma roşie, de lângă Toma, indignat pe opozanţii guralivi, şi-a manifestat furia, clocotind:

— Ce vor, dom'le, ciocoii?!

S-a iscat ceea ce toată lumea aştepta încă din vară, atmosfera de arţag, şicană, violenţă şi rebeliune proprie parlamentului. A vibrat din nou acel văzduh incendiar din care ţâşnea în fulgere oratoria vană şi pătimaşă, apologurile şi anatemele, urmate de torente de aplauze şi fluierături, spectacol care dădea delicii publicului, istovindu-i pe stenografii siliţi să umple caiete întregi, vrafuri de caiete care urmau să mucegăiască în arhive peste luni. Nimeni nu lipsea de la lucrările parlamentului, deputaţii suspendându-şi afacerile în timpul sesiunilor, miniştrii rămânând lipiţi cu clei pe locurile lor, toţi arătându-se preocupaţi să întreţină, cu puteri unite, incendiul de cuvinte, toţi trăind panica la gândul că vâlvătaia oratorică s-ar suspenda sau s-ar muta în altă parte, arzând fără participarea lor, de la sine.

— Este rugul democraţiei moldo-valahe! afirmase cineva, într-un discurs, referindu-se la lucrările parlamentului, confundând focul sacru cu rugul, ceea ce a iscat hohote în tabăra inamicilor politici ai vorbitorului, care era un guvernamental analfabet.

Era în vremea în care un tânăr jurnalist de la *Timpul* culegea pătimaş „perle de spumă" de acest calibru, ca să pună în vedere, cu ajutorul lor, scoica goală a parlamentului român.

Toma n-a simţit pe loc golul, decât în el. Reacţia sălii, protestele la apărarea luată guvernului le-a primit ca pe o lovitură în stomac, în chiar punctul fizic de unde emana

golul şi senzaţia de derută. Cu atât mai derutantă a fost reacţia unei doamne, probabil consoartă sau metresă a unui parlamentar, care înfruntând huiduielile a strigat de undeva din spate:

— Vive la Roumanie!

Toma s-a întors s-o vadă, ţipătul era strident, iar ecoul a înteţit iritarea sălii. Prezidentul a bătut cu tocul în clopoţel, admonestând pe un se ştie cine.

S-a revenit, cu chiu, cu vai, la ordinea de zi anunţată: chestiunea unui spor de rechiziţii pentru front

— Reacţia mitocanului: „Luaţi-ne pielea!”; chestiunea împrumutului extern: „Să văz pe unde-or să scoată cămaşa!”; chestiunea iniţierii unei legi „care să asigure soarta văduvelor şi a orfanilor acelora cari s-au luptat şi au murit pentru ţara lor”, după formula din mesaj. Unele chestiuni erau atât de specioase, încât Toma nu le înţelegea; fie şi numai enunţate, acestea se încărcau în ochii lui cu un secret prestigiu – chestiunea *apuntamentelor* la creditul extern, chestiunea monedei de hârtie, cu reacţia mitocanului: „Na-ţi-o frântă, că ţi-am dres-o!”; chestiunea *bonurilor de tezaur*, cu reacţia: „Cestiune inactuală!”, „Cum inactuală, când nu mai rabdă amânare!” Între timp mitocanul de lângă el se foia pe şezut, împungea înainte cu pumnul, făcea partizanat de opinie în dreapta şi în stânga, Toma suportându-i cu greu atingerea fierbinte, răcnetele de protest sau de entuziasm, mirosul de ceapă.

Efortul de a pricepe i-a dat până la urmă o stare specială de tensiune. Era evident că se discutau chestiuni importante, ce depăşeau taberele, fracţiunile parlamentare, interesele momentane de persoană sau grup, dar tocmai de aici deruta lui Toma care vedea surprins cum adunarea se fracţiona şi diviza ostil în grupuri mari şi mici sau în persoane, ca să se învălmăşească apoi din nou, în chip confuz, fie alături de

banca guvernamentală, fie alături de băncile opoziţiei, fie într-un vacarm general pe care îl limpezea cu greu clopoţelul prezidentului, scuturat violent cu mâna, în momentele supreme.

O vreme Toma a încercat să ia partea fiecărui vorbitor, situându-se mental de partea acestuia, asumându-şi firul logic al demonstraţiei, ca să-i priceapă raţiunea. S-a distribuit astfel sufleteşte între mai multe poziţii, aprobând şi negând teze cu fiecare vorbitor, trăind stupoarea de a afirma şi nega, apoi revenind, cu suferinţă, la poziţia contrară, apoi reluând poziţia anterioară, cu un spor de argumente, încercând să inventeze noi argumente pentru un vorbitor de acelaşi crez cu el, care însă nu mai apărea. îl contraziceau şi reacţiile din jur, care îi interziceau entuziasmul sau îl provocau la sancţiune, ascuţindu-i senzaţia de buimăceală. Nu se putea nici sustrage într-un punct abstract de contemplare, se simţea jucat ca o minge între zeci de bastoane, bastoanele albe şi bastoanele roşii sau bastoanele incolore, sau evantaiele doamnelor, toate izbindu-l fără cruţare.

Momentul de limpezire l-a adus discursul lui Răşcanu, orator care a introdus în frământul adunării, de la primele propoziţii chiar, o undă de calm. Era ca un gest care se aştepta. Oratorul a făcut tabula rasa alocuţiunilor precedente, dur, printr-o singură frază, oprindu-se obsecvios doar la frazele cuprinse în mesajul princiar. Oratorii precedenţi, decapitaţi prin fraza introductivă a lui Răşcanu, s-au simţit eliberaţi ca de o grijă, la fel ca nişte elevi neisprăviţi care ştiu că rolul hotărâtor la un examen îl are şeful clasei, vedeta, care străluceşte în numele tuturor. Răşcanu a dezvoltat o interpelare vehementă în chestiunea externă, toate celelalte puncte de pe ordinea de zi fiind anulate ca minore, „un praf în ochi”. Deputatului conservator i se părea că ţara nu e asigurată, că din aprilie şi până acum „România pluteşte pe apele aventurii, fără

nimeni la timonă”. Aspra acuză îl privea pe Brătianu. Acesta conversa potolit cu cineva din banca guvernului, cu Chiţu, ministrul instrucţiunii, sau cu Stătescu de la Justiţie. N-a dat atenţie interpelării, primul-ministru a reacţionat în genere la fleacuri, mici puneri la punct în chestiuni de exactitate, tip poantă. La un moment dat a şi râs, chiar în plinul intervenţiei lui Răşcanu, dar Toma n-a reuşit să înţeleagă dacă primul-ministru comenta prin râsul său discursul sau o glumă şoptită la ureche de Stătescu de la Justiţie.

Ca să-l trezească totuşi pe primul-ministru, pe care nici măcar nu l-a privit, Răşcanu a revenit perifrastic la ideea de „timonă”, insinuând asupra nesiguranţei cabinetului prin continua remaniere guvernamentală – când? – tocmai în vreme de război.

— În echipajul guvernamental, a spus Răşcanu, din ianuarie până acum în noiembrie, au intrat şi au ieşit nu mai puţin de cincisprezece miniştri, cam pe la mai toate departamentele. Domnul Vernescu, spre exemplu, a plecat de la Lucrări publice, înlocuit fiind cu domnul Docan, care a plecat lăsându-i locul domnului Aurelian, care a plecat la rându-i lăsând fotoliul – cui? – domnului prim-ministru care girează şi Lucrările publice. Dar şi Instrucţiunea, şi…

— Deci statul are o timonă! a ripostat de jos un guvernamental, în râsul aprobativ al băncilor majoritare.

Două lucruri îl scandalizau pe Toma: discursul lui Răşcanu, care punea sub semnul întrebării politica externă a statului, şi reacţia indiferentă a primului-ministru, cu atât mai la antipod cu cât chesstiunea formulată de avocatul deputat era mai gravă, dacă lucrurile se prezentau chiar aşa. Oare primului-ministru într-adevăr nu-i pasă că „România pluteşte pe apele aventurii 1? Lui Toma i-a stat inima în loc de groază. Şi-a revenit însă, sub impulsul năvalnic al sângelui, amintindu-şi de mesajul prinţului şi de fraza finală – „Timpul vasalităţii a trecut.

România este şi va şti a fi o ţară liberă” – frază pe care el o garanta cu rănile, cu prezenţa lui acolo. Oare România plutea într-adevăr pe apele aventurii, după victoriile de la Griviţa şi Rahova? Toma s-a simţit minimalizat, scos din jocul istoriei, printr-un simplu gest retoric al avocatului la care locuia.

N-a mai putut urmări discursul, deşi rumoarea glasului îi lucra în ureche, deşi cuvintele indistincte acum îl împungeau, îl zgâriau. Dar neauzind discursul, fiind surd faţă de partitura sonoră, Toma l-a simţit totuşi acţionând asupra lui, ca o pârghie, ca o forţă care-l despărţea de ceva ridicându-i în faţa ochilor o altă perspectivă, în care el însuşi apărea mic, insignifiant. L-a simţit direct deasupra sa pe Răşcanu, adresându-i-se ca din cer, cu mirare şi milă:

— Domnule, dumneata ai participat la o aventură!

Toma s-a sustras viziunii, încercând să se concentreze asupra discursului propriu-zis. Dar din nou nu mai putea auzi. Încă şi mai lezat, lezat chiar în rănile lui, s-a simţit tânărul când avocatul, invocând din nou absenţa „garanţiilor internaţionale” în privinţa participării României la război, acuza guvernul – şi pe primul-ministru! – că acesta nu făcuse decât să livreze teatrului oriental de luptă, „cu inconştiinţă”, nimic altceva decât o „simplă carne de tun”. Primul-ministru a râs din nou la gluma şoptită de Stătescu. Deci Toma nu fusese nimic altceva decât „o simplă carne de tun”, iar primul-ministru, indiferent la această acuzaţie gravă, poate nici n-o auzise, el doar a râs.

Toma a ieşit afară, cu câteva minute înainte de pauză, încercând să se plimbe pe culoarele goale. Se simţea un expulzat din marele templu al afacerilor statului, mai mult chiar, un străin. Pustietatea de lângă incinta clocotitoare a parlamentului l-a făcut să se socotească şi mai singur, de prisos lângă acele ziduri, aproape ridicul.

Da, ridicul, de vreme ce intrând într-un anume colţ, pentru o singură persoană, cineva care ieşea de-acolo, aranjându-şi toaleta, a tresărit văzându-i uniforma militară, îngăimând perplex un „pardon11 de parcă ar fi văzut o fantomă. Toma şi-a examinat surprins uniforma, de care până atunci era mândru. A privit apoi după bătrânul în redingotă parlamentară, care şi el a întors capul spre Toma, cu aceeaşi mină perplexă. „Ce se întâmplă cu mine, şi-a spus el, e oare chiar scandalos să afişez aici uniforma armatei naţionale?”

Toma şi-a umflat pieptul, ostentativ, făcând să-i sune decoraţia. A pornit înapoi pe culoar, fără să dea atenţie persoanelor care începuseră să iasă din incintă. Se schimbau primele impresii, se discuta înflăcărat. Toma era încă parte în proces, iar replicile pe care le auzea îl atingeau direct.

— Dar chestiunea garanţiilor e stupid formulată! a continuat să peroreze cineva în liniştea culoarului. Domnii n-au dreptate!

Domnii erau cei din opoziţie, inclusiv Răşcanu. Toma se simţea guvernamental. Lumea începuse să iasă din loji şi din tribune. Culoarele s-au umplut de acea rumoare indistinctă, pe care sergentul voluntar, fost student, o cunoştea din universităţi. Pe el l-a atras însă acea voce, voia argumentul contrar pe care Brătianu nu-l formulase, şi tânărul s-a apropiat ca din întâmplare de cei doi – deputaţi sau gazetari – care discutau însufleţit.

— În fond ce-ar vrea domnii? a continuat prima voce, o voce cu barbă castanie. Să suspendăm războiul, ca să căpătăm garanţii?

— Nu, să le fi obţinut în prealabil!

— Cui? Cui să ceară garanţii o naţie, ca să trăiască?

Dar după această frază patetică, ce s-ar fi cuvenit rostită de la tribună, cei doi au trecut la altceva, fără tranziţie, la o ultimă glumă, debitată de acelaşi ins cu

barbă, în franţuzeşte:

— 11 jaut se dire que s'il y avait eu un troisieme frère adulte a cote d'Abel, Ca în y aurait regarde à deux fois...[5]

Toma le-a întors spatele celor doi, fără să mai asculte continuarea glumei care conţinea probabil o insinuare politică la adresa lui Brătianu. Între timp a apărut Garussi, care îşi căuta stăpânul. Ieşise de fapt de la bufetul parlamentului, unde înfulecase ceva. Nu fusese în tribuna publicului, nu-l interesa ce debitase patronul în acel discurs pe care Timpul avea să-l publice în aceeaşi zi. Garussi manifesta o bună dispoziţie pe care n-ar fi justificat-o alcoolul, era prea dimineaţă ca să bea, o bună dispoziţie care-l lua ca obiect chiar pe el, pe Toma:

— Te-am visat as-noapte! a început el, familiar. Semn de baftă mare! Eu, când visez pe cineva, port noroc. Şi fără să-i pese că Toma nu-i în stare să-l asculte: Se făcea că zburai călare p-un balaur. Balaurul e soarta, să ştii, l-a asigurat el pe tânăr. Soarta ori te răstoarnă, ori te ridică în slăvi. O să ai parte de slavă, ascultă la mine...

De Garussi s-a apropiat mitocanul cu basma, cel care sărise la harţă în incinta parlamentului. Garussi îl cunoştea.

— A fost bine şeful? l-a întrebat el pe mitocan.

— Ce ne încălzeşte, când vorbesc boierii!

— Depinde care boieri!

Toma a înţeles că mitocanul cu basma e un client al lui Răşcanu şi că venise la parlament pentru ca avocatul să nu-i scape din mină, alergând altundeva. În acea zi mitocanul avea termen. Pe Toma l-a inundat un sentiment de repulsie, pe care nu-l putea reprima şi a hotărât să se retragă, profitând de îmbulzeală. L-a abordat însă Răşcanu, aproape de bufet, prinzându-l de braţ.

— Te căutam. Ei, ce zici?

---

5 S-ar putea spune că dacă ar fi avut un al treilea frate adult lîngă Abel, Cain ar fi privit de două ori...

Avocatul era congestionat la faţă, în prelungirea tracului de bară, de fapt a succesului – discursul fusese puternic aplaudat – dar în voce, în acel „Ei, ce zici?” se simţea nesiguranţa, temerea că intervenţia provocase rezerve, că o rezistenţă de nu se ştie ce natură i se opunea. Faţa tânărului nu spunea a bine şi avocatul a localizat această rezistenţă chiar în Toma. L-a strâns de braţ, amical. L-a împins în bufet.

— Ei, ce zici? a repetat.

I-a pus în mână un păhăruţ de coniac, luându-şi şi el unul. Ca şi o divă obişnuită cu cuceririle totale, Răşcanu nu suporta rezistenţele, când nu emanau de la adversari. Momentul acesta al intervenţiei sale în parlament fusese pregătit minuţios, transilvăneanul întors de la Griviţa trebuia să fie martor la lucrările corpului legiuitor român. Şi trebuia să-şi dea seama cât de grav se pun problemele aici, la faţa locului chiar, mai ales când aceste probleme îl priveau pe tânăr, îl implicau direct. Nerăbdarea l-a făcut pe Răşcanu să pună punctul pe i în mod somativ:

— Ce nu ţi-a plăcut?

Răşcanu se referea apăsat la discursul lui, dar Toma includea discursul în altceva, într-o atmosferă.

— Nu pot spune că mi-a plăcut ceva! a răspuns el.

Deruta l-a făcut pe avocat să clipească buimac. Se vedea că-i este dragă instituţia parlamentară, că are nevoie de ea, şi pe chipul lui s-a citit un fior de suferinţă.

— Stai, nu te grăbi cu concluziile, l-a avertizat el pe tânăr. Trebuie să înţelegi mai întâi despre ce e vorba, trebuie să pricepi mecanismele vieţii noastre publice.

Revenindu-şi – în fond era vorba despre o inocenţă – avocatul s-a apucat să mănânce, împingând în faţa lui Toma un platou cu gustări. îi aştepta replica, îl invita de fapt la meditaţie.

— Te-a derutat probabil, a avansat el, lipsa de unitate în vederi. Dar e normal!

A spus normal, aşa cum a înghiţit tartina cu caviar.

— De ce e normal?

— Fiindcă această ţară e sfâşiată de ciocniri, iar aceste ciocniri sau sfâşieri răzbat în parlament. Cum ai vrea să se rezolve, în ciocniri de stradă?

A mâncat şi Toma, iar avocatul l-a aşteptat să înghită.

— Dar există o chestiune cheie, aceeaşi pentru toţi: războiul!

„Ei, desigur, războiul ” a ricanat în gând Răşcanu. Mai ales guvernul făcea caz de război ca să stâmpere opinia publică sau s-o asmuţă, dacă era cazul, dar mai cu seamă ca să închidă gura oamenilor lucizi. Răşcanu se mândrea cu luciditatea lui, uşor sceptică, pe care unii o socoteau cinică, o luciditate care era oricum o instanţă, iar acum o instanţă a ceea ce se numea *opoziţie*. Dar despre toate acestea era târziu să discute, urma să sună clopoţelul! S-a rezumat să observe:

— Sunt mai multe chestiuni cheie! a spus el, acuzând deci din nou inocenţa lui Toma. Şi cu indexul ridicat: Aici nu pricepi dumneata!

Toma purta „culpa” nepriceperii, în uniforma militară a statului român. Răşcanu formulase această „culpă”, îmbrăcat în redingota lui parlamentară. Dar deputatul nu-i purta tânărului vreun resentiment. Acum mânca liniştit o prăjitură cu multe foi, pudrată cu zahăr. A lins cu limba de pe buze urmele de zahăr. Era satisfăcut. Dacă la atât rezuma nepriceperea tânărului, simple chestiuni de neiniţiere, un dialog în contradictoriu era de prisos. Răşcanu avea dialoguri în contradictoriu cu banca guvernului, cu Brătianu, faţă de care nutrea o netă aversiune, nu însă cu acest tânăr care ar fi trebuit doar să-l asculte, să-i primească atent confidenţa. Nici nu era timp de confidenţe în lungi monologuri, clopoţelul lui Rosetti sunase. Dar fiindcă între timp apăruse Garussi, urmat de acel mitocan cu basma, tip *roturier*, Răşcanu s-a

descotorosit de toţi, ridicând în sus braţele ca Pilat din Pont. Gata! sunase de intrare. A aruncat totuşi o privire şi spre mitocan:

— Domnul Garussi îţi va obţine un nou termen, i-a spus el, concediindu-l. Apoi, către Garussi: Lasă-mi ghiozdanul!

Garussi a lăsat ghiozdanul, a salutat, s-a retras împreună cu mitocanul cu basma. Era o scenă între stăpâni şi slugi, dar în lume, şi avocatul părea să aibă jena acestor momente. Cu totul altfel se prezentau lucrurile la tribunal, în lumea aceea joasă, în care fatal se amestecă şi oamenii legii. Răşcanu a trecut peste jenă, deschizând ghiozdanul şi răscolind printre hârtii. A scos câteva, i le-a întins lui Toma:

— Poate te distrează, i-a spus. E o afacere destul de complicată, deşi banală în aparenţă. Un caz de presupus omor, mai curând o sinucidere. Nu sunt excluse implicaţii mai vaste, sociale, morale.

— Dar nu mă pricep la penal! a bâiguit Toma.

— Dar nu vreau decât o consultaţie. Colegială!

I-a lăsat lui Toma hârtiile. Voia de mult să-l ocupe cu ceva, să-l coasocieze, să-l împingă în situaţia amicală de asistent onorific – nu numai onorific! –, să-i dea siguranţa unor preocupări cotidiene, pe linia profesiei, şi chiar să-i asigure un început de autonomie. Delicateţea sufletească a avocatului i-a scăpat însă lui Toma, care a răspuns brutal:

— Nu mă preocupă decât războiul.

Răşcanu a zâmbit, era un răspuns copilăresc, în urmă cu ani probabil că el ar fi reacţionat identic. A luat hârtiile înapoi, punându-le în ghiozdan şi spunându-i într-o doară:

— Mă gândeam că urmează nişte discursuri proaste. Vorbeşte un Staicu.

Adică nu vorbea nici P.P. Carp, nici Lascăr Catargi, nici Maiorescu. Deşi Carp urma totuşi să vorbească. Răşcanu a dat din umeri:

— Poţi să revii în sală, dacă vrei. Dacă nu, ne revedem diseară la club.

Concediat, Toma a ieşit afară pe Dealul Mitropoliei. De fapt războiul fusese pus între paranteze, conta acum perspectiva păcii, iminenţa sumbră a păcii – din această perspectivă Răşcanu atacase guvernul! –, iar tânărul se simţea nu numai scos din parlament, unde n-avea de fapt ce căuta, dar şi din armată, care în curând avea să devină fără rost.

— „Bine, dar nu s-a terminat războiul!” îşi spunea Toma, muşcându-şi buzele.

— „Ei şi!” îi replica din parlament Răşcanu.

Tânărul a rămas multă vreme lângă turnul din deal, înconjurat la acea oră de trăsuri şi echipaje. Vizitiii atârnaseră sub boturile cailor traiste cu ovăz, sporovăind, fumând şi înjurând ca într-o bătătură a slugilor. Era probabil mult de aşteptat până ce stăpânii aveau să iasă, răspândindu-se spre oraş, către restaurante, hoteluri şi cluburi. Oraşul sub ceaţă se înfăţişa opac, forfotitor şi indiferent sau aşa i se părea lui Toma, indiferent la zbaterea surdă de sus, din parlament, indiferent la zbaterea tot surdă a frontului, aflat ceva mai departe, dincolo de Dunăre. De pe front Toma se întorsese cu nişte înţelesuri şi cu nişte nedumeriri. Trăise acolo experienţa morţii, de fapt nostalgia acelei lumini din care abia izbutise să se smulgă, fără voia lui. Trăise apoi lenta reîntoarcere la viaţă, luarea în posesie a trupului, cu voia lui. Apoi casa Răşcanu, care îl adoptase, fără voia lui. Apoi oraşul, pe care-l avea acum la picioare, pe care şi-l promisese cândva, încă de mult, când se afla peste munţi, pe care-l înălţase cu mult deasupra-i, într-o continuă năzuinţă feerică de a-l atinge. Un oraş acum plat şi placid. Apoi „Casa Ţării”, Parlamentul Român, în care intrase cu fiorul păşirii într-un templu, acum la fel de străin ca şi templul unei alte confesiuni.

Nişte vrăbii ciuguleau boabe de ovăz printre copitele cailor, indiferente la slugi şi la cai. Ba nu, vesele. Una dintre micile zburătoare a sărit nesfioasă pe o traistă, chiar sub botul unui armăsar roib, care, scuturându-şi capul, făcea traista să penduleze regulat, dând în leagăn vrabia. Aceasta ciugulea isteţ, tremurând de fericire, ţinându-se bine înfiptă cu ghearele în ţesătura de pănură a traistei, lucrând mărunt cu ciocul, ca să culeagă boabele înşirate ca mărgelele. Armăsarul roib a simţit însă ceva şi a scuturat din cap violent, speriind zburătoarea. N-a speriat-o prea tare. Mica fiinţă a fâlfâit o clipă în aer, apoi a coborât pe caldarâm, lângă copitele calului, unde căzuseră alte boabe, pe care nu îndrăzneau să le ciugulească celelalte vrăbii rămase la distanţă. Ea ciugulea, ridica un ochi spre cal, cu satisfacţie, ciugulea iar, chicotind parcă de bucurie că marele patruped, înhămat la oişte, nu-i poate face nimic, chiar dacă bate furios din copite. Înfruntarea dintre cal şi vrabie i-a reţinut atenţia lui Toma multă vreme, înseninându-l. Cuiva – acelei vrăbii, şi altcuiva – armăsarului roib nu le păsa nici de front, nici de Parlamentul Român. O mică fiinţă îşi trăia bucuria sub ochiul unui monstru neputincios. Cârâiau şi nişte ciori, trist, a iarnă.

Apoi a urmat larma ziariştilor, năvala de băieţaşi cu gazete proaspete, răcnind în gura mare ştirile zilei. Primele discursuri ale dimineţii erau deja imprimate, începând cu mesajul. Toma a luat câteva ziare, îl interesau veştile de pe front, îl interesau ştirile din Transilvania. Despre situaţia frontului *Timpul* era din nou zgârcit, rece, teoretic. Ştirile despre Plevna se risipeau între ştirile de pe cuprinsul întregului continent văzut din Viena, Berlin, Paris, Londra, de fapt din niciun punct. Războiul balcanic se restrângea astfel la dimensiunile de fragment sau eveniment periferic, proiectat dincolo de zona interesului, undeva spre Asia sau Africa. Mai pe larg s-ar fi tratat o

ştire despre un naufragiu în Antile. Toma a aruncat gazeta de gust nemţesc, pândit de un gazetăraş desculţ, care a şi înhăţat-o ca s-o mai vândă o dată. *Românul*, adică cealaltă gazetă de tiraj, pe care Răşcanu o detesta, era în schimb bombastică şi sforăitoare. Încă se comenta „vitejia de la Griviţa”, episod expirat, „care va intra în analele istoriei române”, citându-se „depoziţiuni de la martorii oculari11 şi invocându-se „uimirea străinătăţii, a Europei întregi”, care… În toată gazeta era ceva desuet, anacronic, cu toată zarva şi larma ei. Toma, care trăise episodul Griviţa, a trecut peste odele zilei, căutând mai departe, febril, lacom să afle ştiri din Braşov, Sibiu, Blaj, Năsăud, care lipseau însă. A aflat câte ceva dintr-un alt ziar, Pres*sa*

— Via Viena –, ca şi cum n-ar fi existat atâţia români care să trimită direct ştiri acestei gazete româneşti din capitala ţării libere.

Toma simţea că n-are de ce se prinde, niciun reazim, niciun sprijin, şi, fără să-şi dea seama când, l-a cuprins un dor de casă, de ai lui, dor pe care la Viena şi-l stâmpăra frecventând berăria Krtiger, unde se întâlneau ca să fraternizeze români din toată românimea.

— Şi cum îi mă frate, la Bucureşti?

Întrebarea o pusese rând pe rând la mai mulţi inşi, care dădeau din umeri, până când a descoperit un bucureştean, Aristidi Mateescu, student în ştiinţe naturale, pe care nu l-a căutat niciodată de la sosirea în ţară, deşi îi ştia adresa, o ţinea minte fiindcă suna frumos: Strada Şipotelor nr. 6.

A cerut unui birjar să-l ducă în Strada Şipotelor 6, care se afla foarte departe de parlament, undeva în adâncul câmpiei despre nord-vest, spre gara Târgovişte, şi care, departe de a fi o stradă, era o biată uliţă nepavată, cu case modeste, umbrită însă de nuci uriaşi, acum desfrunziţi. Nici urmă de şipote, iar la nr. 6 se termina strada, în plin câmp.

— Cum, nu ştiţi că Tidi e pe front?!

În verandă l-a întâmpinat o umbră de femeie, care îl numea Tidi pe Aristidi, mama lui Tidi, o doamnă care l-a rugat pe Toma să aştepte niţel, că în casă e deranj, timp în care cineva deretica înăuntru, umfla nervos perne, scutura zvâcnit, netezea aprig, ba a spart chiar un vas de cristal, porţelan sau sticlă, fiindcă zgomotul de ţăndări risipite pe duşumea i-a dat femeii din uşa verandei un spasm vizibil.

— Numai niţel şi…

Bătrâna a dispărut în casă, cu spaimă, apoi a reapărut poftindu-l zâmbitoare, timp în care o altă fiinţă s-a retras cu spaimă într-o altă încăpere.

— Şi cum, nu ştiţi că Tidi e pe front? Nu veniţi de pe front? Sau ştiţi ceva rău despre Tidi?!

Asaltat de întrebări, Toma a devenit stângaci, bâlbâit. Nu ştia că Tidi e pe front, ultima oară îl văzuse acum un an la Viena – nu spunea că el se retrăsese de la Universitate, urmărit de poliţie, refugiindu-se la baştină, în Transilvania – dar bătrâna insista să i se spună tot, de când se cunosc, el şi Tidi, de când el e la Bucureşti, ce ştie el despre Tidi pe front, care Tidi n-a mai scris din septembrie. Toma n-apuca să răspundă, întrebările curgeau năvalnic, ca şi răspunsurile, pe care tot femeia le dădea, până în clipa când, tresărind, ea şi-a adus aminte de cafeaua pusă la fiert şi a dispărut în bucătărie.

Toma a examinat camera împodobită cu scoarţe, macaturi, perne cu ciucuri, litografii colorate în rame de scoici înfăţişând scene eroice, plus un fel de panoplie cu cărţi poştale ilustrate din diferite oraşe europene, prin care trecuse Tidi. O fotografie mare, pe carton dur, surprindea un grup de studenţi vienezi pozând cu halbe de bere în mână. În grup, rândul ultim, numai capul şi mâna întinsă demonstrativ în sus, gestul „vivat”, se afla şi Toma.

— Da, e acolo! a spus doamna Mateescu, aducând cafeaua. Tidi purta pe-atunci barbişon. E jos, primul rând,

la stânga, lângă prezidentul „României June”. Îl recunoaşteţi?

Apoi întrebările au continuat în crescendo. Tidi nu s-o fi expus oare prea tare pe front? El era violent, nu-i păsa de nimic, la Bucureşti s-a bătut în duel. Dar acolo, pe front, ce-o fi făcut? apoi Tidi era neglijent, nu se îmbrăca, se spune că pe front sunt geruri cumplite. Dar cu masa, ce mănâncă el? Tidi era fragil şi capricios, nu-i plăcea nimic din ce se aducea la masă, dintr-un fleac se enerva, sărea de pe scaun aruncând lingura şi pornind haihui, cu capul gol.

— Închipuiţi-vă, cu capul gol prin oraş, ca la mort, ceea ce nu se cuvine!

Oricum ar fi fost, Tidi era singura mândrie şi singurul sprijin al familiei, fiindcă – şi doamna Mateescu şi-a pocnit palmele – ce te faci fără un bărbat ca Tidi, într-o casă de fete!

S-ar fi cuvenit ca Toma să se intereseze de familia lui Tidi, înecată probabil în greutăţi, să-şi ofere sprijinul, dar nu ştia cum s-o facă. Doamna Mateescu nu i-a dat de altfel răgaz:

— El nu ştia nimic din câte se petrec în casă, cartea şi nebuniile cu colegii, atât! Şi bani, să-i dăm bani. Bani pentru cărţi, pentru taxe, pentru datorii de onoare. îmi spunea doar *Danke Mutter*, am un vraf de depeşe de la Viena cu *Danke Mutter*. Apoi, pe gânduri: Dar de pe front n-a cerut bani! Oare de ce?

Toma se pregătea să spună că pe front nimeni n-are nevoie de bani, mai ales în anume situaţii, dar doamna Mateescu a insistat, strigându-şi mirarea:

— Tidi n-a mai cerut bani şi mă întreb de ce! Oare ce face? Citesc şi răscitesc depeşele astea care au rămas de la el: *Danke Mutter*!

Apoi doamna Mateescu a tăcut. Alături, în cealaltă odaie, s-a auzit o mişcare. Cineva asculta. Femeia n-a dat

atenţie zgomotului, a recăzut în gândurile ei, dar pe o altă preocupare, stimulată probabil de prezenţa fiinţei de dincolo:

— Mă întreb însă ce facem dacă Tidi se întoarce! Fiindcă el nu ştie de nenorocire!

Doamna Mateescu a izbucnit subit în plâns, un plâns sec, care-i zguduia umerii, un plâns care a şters cu totul existenţa lui Tidi şi chiar războiul. Dar Tidi a revenit totuşi la orizont, printre sughiţurile de plâns:

— Dacă Tidi era acasă, nenorocirea nu se întâmpla. Nu permitea el, e bărbat, iar individul nici n-ar fi cutezat! Tidi e violent, îl împuşca!

Din nou apăruse Tidi, în viziunea mamei, de astă dată cu un pistol în mână. Doamna Mateescu s-a înviorat o clipă la această vedenie, după care a recăzut în plâns.

— Şi când te gândeşti că în familia noastră nu s-a întâmplat aşa ceva niciodată! Neam de neamul nostru asemenea ruşine nu s-a pomenit! Şi disperată, ţintindu-l pe Toma, întinzând mâinile spre el: Acum ce facem, ce facem, domnul meu, dacă vine Tidi?

Uşa s-a deschis şi o fetiţă ca de nouă ani s-a introdus în odaie, adresându-se doamnei Matee & cu:

— Sonia a leşinat.

Doamna Mateescu a rămas nemişcată, Toma s-a ridicat stângaci, neştiind ce să facă, fetiţa a dispărut, închizând uşa. Sonia era probabil fiinţa care spărsese vasul de cristal.

— Doamnă, a îngăimat Toma, să chemăm un doctor.

Femeia a continuat să tacă, rămânând împietrită. Şi-a tamponat într-un târziu cu batista ochii fără lacrimi. Apoi a introdus batista în mâneca rochiei, cu un gest reflex.

— N-are nimic, a spus ea. E abia în luna a cincea. Are greţuri şi leşină.

— Să chemăm totuşi un doctor, a îngăimat Toma, schiţând gestul de a ieşi.

— La ce bun?!

Rămas în picioare lângă etajera cu cărţi a lui Tidi, cu chipiul în mână, Toma simţea că n-are glas, deşi făcea efortul vizibil de a scoate măcar un sunet. Voia să marcheze într-un fel participarea sa la „nenorocire”, printr-un gest, printr-un sunet fie şi nearticulat, dar nu găsea puterea. A privit spre uşa prin care dispăruse fetiţa, o uşă cu geam acoperit cu o împletitură. Din geam, cu nasul strivit de sticlă, fetiţa îl privea pe Toma, parcă râzând. Apoi fetiţa a deschis iar uşa cu ochiuri de sticlă.

— Mamă, Sonia nu mişcă!

S-a ridicat în sfârşit şi doamna Mateescu. N-a dat atenţie fetiţei. S-a ocupat de Toma, care dădea vizibil semne că vrea să iasă.

— Şi dumneavoastră? s-a adresat doamna Mateescu tânărului, cu un ton obişnuit, de viteză. În timpuri normale vă reţineam la masă. Sau vă invitam să locuiţi la noi. Puteaţi rămâne la noi, e doar liberă odaia lui Tidi. Dar de când cu nenorocirea…

A izbucnit iarăşi în plâns. Toma a reuşit să îngaime doar atât:

— Doamnă…

Mama lui Tidi şi-a revenit din plânsul sec şi l-a condus până afară, în uşa verandei.

— Mamă! s-a mai auzit încă o dată vocea fetiţei.

— Ei, da, vin numaidecât! a răspuns aspru doamna Mateescu.

Toma închisese poarta de la stradă, luând drumul îndărăt. La ceasurile 9 seara, Răşcanu îl aştepta la club.

— Domnule Nicoară, l-a admonestat avocatul pe Toma, cu dumneata trebuie început de la elementar. Dumneata nu înţelegi, văd că nu poţi pricepe rolul unei opoziţii într-o ţară constituţională!

Avocatul a continuat să dizerteze pe această temă, timp în care Toma clocotea. Simţindu-l lipsit de argumente

sau bănuindu-l în această situaţie, Răşcanu i-a aruncat întrebarea decisivă:

— Pentru dumneata numai cel ce deţine autoritatea, adică cel ce are puterea reprezintă ţara?

— Dar acest război e un război al naţiunii! a strigat Toma, necontrolat, astfel încât domnii de la mesele vecine au întors capetele. Opoziţia nu e datoare, a continuat el, să secondeze guvernul, fie şi numai în acest act?

— În ce să-l secondeze? a întrebat Răşcanu. Într-un şir inimaginabil de prostii?

— Dar e un război al naţiunii! a repetat Toma singurul lucru pe care îl ştia.

— Dar am subscris la acest act! a răspuns prompt Răşcanu, subliniind evidenţa. Am subscris încă din mai, acest an.

— Atunci de ce nu continuaţi? Şi stupefiat: Dumneavoastră aţi fi în stare să aplaudaţi o eventuală înfrângere militară a României, numai ca guvernul să cadă?

Răşcanu a făcut ochii mari, aproape speriaţi. Tânărul a avansat:

— N-ar fi făcut opoziţia, fiind la putere, lucrurile pe care guvernul le face azi?

— Ba da, dar nu pe toate! Noi am fi asigurat ţara pe plan extern.

— Şi guvernul n-a asigurat-o?

— Iată că nu. Şi cu dispreţ: Guvernul e miop. E fatal miop.

Toma avea în minte chipul şi numele lui Kogălniceanu, ministrul de externe, pe care-l văzuse dimineaţă şi pe care nu-l putea considera un miop politic. Dacă acţiunea militară – la care şi el, Toma, participase – îl avea în frunte pe prinţ, acţiunea externă – la care el nu participa – nu putea fi descoperită numai pentru faptul că opoziţia o dorea.

— Mi-e greu să socotesc guvernul miop şi opoziţia clarvăzătoare, a spus Toma prudent.

— Dar guvernul e fatal miop, a repetat Răşcanu. Sau chiar orb. Aflându-se în actul de decizie, guvernul nu e în stare să prevadă pericolele la care se va expune ţara.

— Şi-atunci le prevedeţi dumneavoastră!

— E rostul opoziţiei!

Toma a tăcut, iar Răşcanu a preluat ofensiva:

— Prin contrast, opoziţia e aripa lucidă a naţiunii. Neparticipând la guvernare, ea e mai puţin sau deloc implicată, ea are răgazul să contemple actul de guvernare, să-l examineze critic. Ea e scutită de miopia celui care execută, ea poate gândi mai liber şi mai departe. Ea poate explora mai calm şi mai curajos viitorul. Înţelegi? Şi cu amărăciune: Iată de ce intoleranţa domnilor de la guvern faţă de opoziţie reprezintă o gravă eroare.

Răşcanu se referea la procesul intentat de liberalii de la guvern, imediat după luarea puterii, liderilor opoziţiei de acum, un proces fără sentinţe, rămas în stadiul anchetei parlamentare, dar cu atât mai convulsiv prin urmări. Pentru Toma era limpede că bătălia Plevnei se mutase în parlament, în gazete şi cluburi, ameninţând cu explozia, acum la redeschiderea parlamentului.

— Bine, a îngăimat el, dar socotiţi că e cu putinţă o schimbare de guvern acum în plin război?

— Depinde de evoluţia războiului! a răspuns Răşcanu, rămânând într-un punct superior enigmatic.

Un punct din care Toma nu ştia ce să înţeleagă: va fi căderea Plevnei o victorie veritabilă pentru guvern sau o înfrângere de perspectivă? Va fi înfrângerea eventuală la Plevna o victorie pentru opoziţie? Ce fel de victorie putea reprezenta o înfrângere! Şi ce anume aştepta opoziţia, în perspectivă!

Toma a rămas confuz, cu senzaţia umilitoare că ceva îl depăşea. „Da, totul e complicat!” părea să spună şi faţa

lui Răşcanu, care îşi sorbea tăcut cafeaua, fără să-l mai privească pe tânăr.

Atmosfera din club părea confuză, mai mult sumbră, ceva fatal se lăsa aşteptat, iar când în salon a intrat un personaj înalt şi solemn, care n-a salutat pe nimeni, Răşcanu s-a ridicat de la masă, tresărind şi afişând preocuparea urgentă.

— Iartă-mă o clipă! s-a scuzat el către Toma. Avem ştiri proaspete de pe front.

Felul cum a spus-o a lăsat să se înţeleagă că de pe front nu se aştepta nimic bun, deşi cu o săptămână în urmă căzuse Rahova.

Răşcanu s-a aşezat la masa acelui domn, intrând cu el într-un colocviu potolit, un fel de consult medical confidenţial, despre un personaj absent, aflat în stare cât se poate de gravă. Se vedea asta după mina celor doi, după felul cum personajul important şi-a şters buzele cu şervetul de olandă, după mâinile lui Răşcanu care s-au lăsat moi, aşteptând ceva, după felul în care acelaşi personaj important a dat din cap, subliniind o premoniţie îngrijorătoare.

Toma s-a ridicat de la masă şi a hotărât să iasă singur pe străzi. Se simţea jignit şi izolat.

Prinţul nu avusese niciodată timp, în ultimele luni, să gândească ce reprezintă în fond această lume otomană de viz-ă-vis de el, cel care o înfrunta. Pentru el noţiunea de *dincolo* – strivitoare pentru soldaţi, fiindcă probabil asociau ideea *lumii de dincolo* n-avea decât un sens strategic, determinabil pe hartă, sau pur geografic. După Balcani, pe care îi avea în faţă cu ochiul liber, urma câmpia Sofiei, în centrul căreia se afla vechea Serdica romană, peste care se aşezaseră bizantini, slavi, bulgari, otomani. Urma apoi cea de a doua catenă a vechilor Haemus, munţii Stara Zagora, dincolo de care se deschidea Câmpia Traciei – altă vatră a neamului pe care îl adoptase şi care ocupase

odată, în urmă cu un mileniu sau două, întreaga peninsulă din sud, până hăt în Carpaţii nordici. Din această întinsă stăpânire nu rămânea azi decât un nume, ce-i drept antic: Câmpia Traciei. Era partea fertilă a Peninsulei balcanice de sud, disputată în vremi de toate neamurile năvălitoare. De aici, din Câmpia Traciei, până la Stambul, un marş întins de o zi. Marşul de o zi urmau să-l facă soldaţii lui Nicolas. Harta germană pe care el o examina la lupă, dădea detalii amănunţite asupra acestui itinerar strategic. În ceea ce-l privea, el făcuse drumul la Stambul în alte circumstanţe, urmând calea bătută de domnii moldo-valahi, având misiunea s-o curme – această cale – pentru totdeauna. Ca gaj al acestei definitive curmări avea în faţă Plevna.

A lăsat lupa să se odihnească pe hartă, iar lentila pusă pe hârtie a izolat brusc un detaliu, făcându-l să ţâşnească în sus, dilatat monstruos. N-a avut răgaz să vadă ce scosese din neant lupa. Important era altceva. La fel ţâşneau din adâncul prinţului nişte detalii de viaţă care îl nelinişteau. În vară, călcând pe estrada cestui ţărm sud-dunărean, salutat de fanfarele ruse, se întrebase, în nemţeşte: „Ce este sentimentul imperial?” Acum îl sfredelea o altă întrebare, mai simplă şi mai gravă, gândită tot în nemţeşte: „Ce este Destinul?”

Socotea că întrebarea este de prisos la oamenii de rând pe care un anume curs al vieţii îi posedă, fără putinţă de protest. Pe aceştia Destinul îi înghite, îi devoră sau îi ocoleşte, aşa cum o roată de tun ocoleşte sau striveşte un muşuroi de furnici. Una dintre ele scapă, urcă pe şina roţii, de fapt roata o urcă la o înălţime ameţitoare. Are ea, furnica, un destin?

Cu el lucrurile se petrecuseră altfel: fusese aşezat la cârma tunului – îi convenea această imagine militară de prinţ tunar – el fusese investit să decidă, să spună *da* sau *nu* evenimentelor, să primească sau să refuze un anume

destin. Ce putea el să refuze sau să accepte? A răsfoit în gând jurnalul său intim, s-a oprit cu ochii la o zi: 30 martie 1866, ziua când i s-a propus să fie domn. Era în Vinerea patimilor, zi care avea să aibă, pentru totdeauna, un anume fel de atracţie pentru prinţ, totdeauna el rămânând cu gândul, în clipe de răspântie, la acest segment reper din drama christică.

A închis apoi în minte jurnalul la loc, fiindcă faptele, în succesiunea notată de mâna lui, erau contrazise. Altcineva, peste mâna lui, decidea rostul întâmplărilor, le ţesea într-un anume curs, le imprima un alt suflu pe care mâna cronicarului, chiar mâna lui, nu l-a putut fixa pe hârtie. Faţă de propriul său destin, mâna a rămas în urmă, deşi notase exact:

„30 martie, Vinerea patimilor, Ion Brătianu, trimis al guvernului român, soseşte la Dusseldorj şi solicită o audienţă prinţului Carol Anton. I se acordă, pentru dimineaţa zilei următoare. Audienţa ţine trei ore”.

30 martie este ziua punerii în act a unei decizii a lui Brătianu sau a românilor, decizie despre care el, prinţul, n-a ştiut atunci nimic. El se întorsese cu puţin timp înainte, prin Dessau, de la Berlin, unde participase, împreună cu familia, la aniversarea regală, după care obţinuse un scurt concediu de la regiment. Totul se înscria obişnuitului, urma să se înscrie obişnuitului: Paştele cu bucuriile solemne ale casei, apoi întoarcerea la regimentul său, Regimentul 2 dragoni de gardă, apoi instrucţia, viaţa de club, avansările care întârziau, totul s-ar fi scurs normal sau aproape normal, dacă n-ar fi fost acea Vinere Mare, despre care el n-a ştiut nimic, n-a fost prevenit, nici măcar printr-un vis premonitoriu, cum ar fi fost normal, cum se-ntâmpla. Tatăl, prinţul Carol Anton, a ieşit din camera de audienţă, în care încă se mai afla trimisul român, tulburat, într-o stare puţin firească pentru el, vecină cu uimirea sau iluminarea. L-a privit pe fiu cu nişte ochi ciudaţi, ca pe un

exemplar dintr-o altă speţă, fapt care l-a făcut pe prinţ să se simtă împuţinat, mic, neglijent ca ţinută.

— Un domn din România are să-ţi comunice un mesaj important, i-a spus. L-am reţinut la masă.

El era pregătit să se întâlnească cu Neobişnuitul. Viaţa unui prinţ, în concepţia sa, era o împletire între Obişnuit şi Neobişnuit – „fără confuziune!”; el nu s-ar fi mirat deci dacă prinţul Carol Anton i-ar fi spus: „Un domn din Lună are să-ţi comunice un mesaj important. L-am reţinut la masă”.

Asta era în 31 martie, după Vinerea Mare, Vinerea Mare aparţinând ca semnificaţie „domnului din Lună”, adică trimisului român, care avea decizia asupra lui, inclusiv textul acesteia, într-o redactare simplă: „Guvernul provizoriu al României intenţionează să propună poporului român ca domn, pe tronul rămas vacant, pe cel de al doilea fiu al prinţului Carol Anton Hohenzollern de Sigmaringen şi anume pe prinţul Carol”.

Prinţul Carol Anton l-a privit deci atunci, în clipa când şi-a întâlnit feciorul, nu ca fecior, ci ca pe cineva asupra căruia se pronunţase Destinul, ca prinţ domnitor, de unde uimirea, bucuria şi iluminarea, despre care tânărul ofiţer din Regimentul 2 dragoni de gardă, aflat în permisie de Paşte, nu ştia nimic.

„Brătianu fu invitat la masă – a notat el în jurnal, mai târziu. A fost de faţă şi colonelul von Rauch, comandantul Regimentului 11 husari. Convorbirea fu foarte vie […]; s-a vorbit despre Bucureşti, nimeni nu ştia nimic despre această Capitală şi despre raporturile economice ale principatelor de la Dunărea-de-Jos”.

O intervenţie a lui Brătianu, pe care n-a consemnat-o în jurnal, dar pe care a ţinut-o minte era menită să atragă atenţia asupra acelei lumi neştiute din care solul venea:

— În genere, se face o eroare folosindu-se numirea de Principatele Unite. Vă propun ca de aici înainte să dăm

acestei ţări numele ei real şi exact: România.

Intervenţie bruscă, Brătianu părea să se erijeze într-un monitor al conversaţiei, dar, curios, toată lumea a acceptat propunerea, supunându-se.

Se discuta în egală măsură în franţuzeşte şi în nemţeşte, franceza trimisului român având ceva fermecător, captivant. Toată lumea se afla de fapt sub farmecul acestui om, care ştia să se impună în centrul interesului, fără a da senzaţia că bruschează, printr-un ce natural, care nu era de fapt al lui ca ins, era ceva ce-l depăşea. (Dacă amfitrionii ar fi ştiut atunci şi trecutul lui de „insurgent", poate că atenţiei acordate lui Brătianu i s-ar fi adăugat un accent de nelinişte.) Oricum frisonul trezit de român la masa familiei prinţului de Hohenzollern era vizibil, ceva zise petrecea evident cu toţi, inclusiv prinţul fiu era cuprins de o stare curioasă de aşteptare, al cărei obiect era de fapt el, un răspuns pe care el urma să-l dea.

După privirea tatălui – privirea aceea semnificativă – s-a fixat asupra lui, imediat după dejun, privirea românului. Acesta avea ochi negri, strălucitori, dar blânzi, ochi „magnetici sau fatali", cu atât mai febrili cu cât păreau mai cuminţi, incapabili de violenţă sau indiscreţie. Ochii mai mult decât cuvintele i-au spus prinţului, la prima luare de contact, la ceai, într-un colţ al salonului, că de fapt era vorba de o recunoaştere:

— On în a beaucoup parte de Votre Altesse a Paris, du on în avait dit qu'Elle etait a Berlin. Je suis heureux d'avoir eu la bonne fortune de trouver Votre Altesse ici.[6]

Cine-i vorbise la Paris lui Brătianu de el? De ce şi pentru ce interesul? Cine e acest român? De ce bucuria lui de a-l găsi aici, la castel şi nu dincolo, la regiment, unde îl aştepta de fapt Destinul, destinul lui de prinţ şi ofiţer german! I-a spus străinului că chiar avea de gând să se

6 — Mi s-a vorbit mult despre alteţa-voastră la Paris, mi s-a spus că ea s-ar afla la Berlin. Sînt fericit că am norocul să vă găsesc aici.

întoarcă la Berlin, presat de treburi militare:

— D'autant plus que nous aurons la guerre![7]

Brătianu a surâs. Părea a spune, dar asta i s-a limpezit cu mult mai târziu: „O, nu veţi mai face niciun război sub armele Germaniei!" Fără a avansa nimic, zâmbind numai, Brătianu părea a-i comunica o certitudine: „Din această clipă ne aparţineţi!"

I-a acordat, desigur, întrevederea particulară, solicitată prin von Rauch. Simţea în aer ceva, ceva mare, ca o zvâcnire de aripi a Destinului, dar la voinţa lui de a spune da se opuneau obiecţiunii grave, formulate răspicat de şeful casei:

— Cum ar putea un prinţ Hohenzollern să accepte postura de prinţ vasal al Porţii Otomane?

— Dar cine v-a spus că această postură convine românilor?

Prinţul a ridicat fruntea privindu-l pe străin. El l-a asigurat pe acel domn că nu-i lipseşte curajul unei mari misiuni, dar că deriziunea sa ultimă ţine totuşi de altcineva: de coroana pe care o slujeşte, ca militar şi prinţ, de accepţiunea formală a coroanei germane. Românul a surâs din nou. Părea să spună că zarul Destinului fusese aruncat în altă parte, peste capul prinţului Carol Anton, peste capul lui Wilhelm, acolo, în lumea din care el venea, la Dunărea-de-Jos.

Dar a mai fost un fapt, care l-a derutat: o altă întâlnire, cu un domn străin. Acesta l-a prevenit, cerându-i să nu pomenească nimănui de întâlnire:

— Ar fi bine să nu vă amestecaţi în treburile din Mica Lojă a Orientului de la Carpaţi şi Dunăreade-Jos!

Era acum decis să spună da. Dar Brătianu dispăruse, undeva la Paris. Deruta l-a făcut să aştepte, ceva se juca peste capul lui. Aşteptarea n-a durat însă mult, era în 13

---

7 — Cu atît mai mult cu cît vom avea război.

aprilie, se afla acum la Berlin, la club, cu camarazii săi de regiment – Brătianu era pe undeva prin Europa, nicio veste de la el! – când unul dintre ofiţeri, eu gestul cel mai banal, urmărind o gazetă, atunci deschisă, a cerut linişte şi a citit cu voce tare:

— Bucureşti, 13 aprilie. Astăzi, Guvernul provizoriu, întregul minister, a propus prin afişe lipite pe străzi candidatura la Tronul României a prinţului Carol de Hohenzollern, sub numele de Carol întâi…

A urmat buimăcirea camarazilor, apoi privirea lor uimită – al treilea rând de priviri – apoi urale. El a rămas mut, livid, într-un fel de catalepsie.

— Sper că n-ai să te opui! i-a spus cineva, unul dintre camarazi.

— Trebuie să ai puterea să rezişti! a adăugat altul, iar toţi – minus el – au izbucnit în râs.

A primit, la puţine zile după asta, când ştirea de la Bucureşti făcuse vâlvă în toate casele princiare germane, dar nu numai în cuprinsul german, ci şi în restul Europei, un duş rece din partea cui se aştepta mai puţin, de la chiar fiul regelui, lângă care se afla într-o seară în loja oficială a operei din Düsseldorf (reprezentaţia de adio a celebrei dive Maria Taglioni). Prinţul Karl, salutându-l pe tânărul candidat la tron, i-a zis în glumă:

— Turcule!

Prinţul l-a fixat pe Karl cu o privire rece. Nu suporta umorul. Ca toţi oamenii marcaţi de o anume vocaţie – sau de un anume geniu, care-i lua în posesie – nu admitea să se glumească despre sine şi despre ideea de Destin. Dac-ar fi fost un oarecare ofiţer, prinţul l-ar fi provocat la duel. Dar prinţul moştenitor a zâmbit – şi el zâmbea! – atingându-l cu mina şi silindu-l să se reaşeze în scaun. N-a mai înţeles o singură frază din concert, din acoladele sublime ale Mariei Taglioni.

A urmat decizia interioară de a refuza tronul ţării

necunoscute, o decizie salvatoare, care l-ar fi scos din inferioritatea în care se pusese, fie şi involuntar, prin nerostirea unui *nu* categoric şi deschis, la timp. Acest *nu* pe care trebuia să-l rostească acum, de astă dată hotărât – şi public! – l-ar fi repus în ordine cu toţi ai lui, cu lumea de care ţinea. Dar în 16 aprilie a sosit o decisivă telegramă, către prinţul Carol Anton:

„Cinq millions de Roumains aclament leur Souverain, le Prince Charles, fils de Votre Altesse Royale. Tous les temples son ouverts et la voix du clerge’s eleve avec celle du peuple tout entier vers l’Eternel, pour Le prier de bien benir leur elu et Le rendre digne de ses ancetres et de la confiance que la nations entiere a mise en Lui.

I. C. Brătiano[8]

Telegrama a fost comunicată imediat la Berlin. Suveranul german, printr-o depeşă scurtă, i-a cerut tânărului prinţ pasivitatea, dat fiind că marile puteri erau împotriva unui *prince étranger* la Dunărea-de-Jos. Dar marele joc politic se şi dezlănţuise. În următoarele ore şi zile prinţul este asaltat de sfaturi, presiuni, vizite, somaţiuni, atenţia unei întregi lumi politice se concentrează asupra sa, atribuind gestului său, încă neexprimat, o greutate ce părea a fi covârşitoare. De confirmarea lui depindea ceva esenţial. Dar ce era acest esenţial, ce reprezintă în fond ţara aceea de la Dunăre şi Carpaţi, de vreme ce o întreagă lume nobiliară, diplomatică, militară se pune în mişcare? În decurs de numai câteva ore prinţul primeşte

— În lipsă! – vizita ambasadorului Sublimei Porţi, un mesaj de la curtea lui Napoleon al III-lea, o invitaţie la

8 Cinci milioane de români aclamă pe suveranul lor, prinţul Carol, fiul alteţei-voastre regale. Toate bisericile sînt deschise şi glasul clerului se ridică împreună cu al poporului întreg către cer, pentru a-1 ruga să binecuvînteze pe alesul lor şi de a-1 face demn de strămoşii săi şi de încrederea pe care naţiunea întreagă a pus-o în el. I. C. Brătianu.

prinţul Bismark. (Se aşteaptă ca iminentă o reacţie dură a curţilor de la Petersburg şi Viena.) Insul acela ciudat, căruia îi acordase o întrevedere secretă, n-a mai revenit.

— Mais, au fond, qu'est-ce que c'est ce pays roumain?[9]

Întrebarea i-a adresat-o ofiţerului medic Carol Davila, care îl însoţea pe Brătianu în noua vizită a acestuia la Düsseldorf. Davila era francez, dintr-o bună familie, aflat de foarte mulţi ani în slujba statului român, era francez, deci străin, adică obiectiv. Davila, zâmbind – păreau teribil de destinşi aceşti oameni! – i-a spus să nu conteze pe obiectivitatea sa. El nu mai era de mult obiectiv – a precizat-o! – în ceea ce-i priveşte pe români. A încheiat acest subiect dând din umeri:

— Celui qui connait bien ce pays devient incapable de a en separer. Moi-même, je sais que je mourrerait roumain.[10]

Davila se afla acum împreună cu prinţul în faţa Plevnei. Pe atunci, când a rostit această replică, neconsemnată în jurnal, Davila i-a apărut prinţului ca un om nemăsurat, incendiar, chiar fanfaron. Politeţea l-a oprit atunci să-i dea replică, dar a devenit pe loc mai reticent, supraveghindu-l cu un ochi neliniştit şi rezervat, chiar rece. În fond nu-i răspunsese la întrebare. Dar răspunsul lui Davila respingea totuşi ideea unei expuneri, un excurs doct asupra poporului şi ţării din care acesta venea, răspunsul subînţep legea o certitudine, tocmai aceea de care prinţul avea nevoie. Ar fi putut oferi Brătianu această certitudine? i-o oferea un străin, acest medic francez devenit peste noapte român.

Prinţul a pus între sine şi Davila o pauză, care s-a

---

9 — Dar, în fond, ce reprezintă această ţară românească?

10 — Cine cunoaşte această ţară îi este imposibil să se mai rupă de ea. In ceea ce mă priveşte, sînt sigur că voi muri român.

transformat într-o stare de tensiune. A vrut s-o curme. A îngăimat derutat, în neputinţă de a mai spune ceva:

— Mais les roumains sont peu nombreux!

— Comment peu nombreux?![11]

Şi Davila a scos din ghiozdanul său diplomatic o hartă. Ca popor, românii se întindeau asemeni unor ape subterane sub ţărmurile provizorii ale celor trei imperii vecine. Principatele Unite sau România reprezenta doar un fragment dintr-o puternică ţară.

Prinţul s-a cutremurat şi a îndepărtat cu mâna iluzia optică. Nici nu voia să vadă himera, harta deschisă i se părea un cazan al Gheenei. Davila a şi strâns harta la loc, fără s-o mai pună din nou în ghiozdan. A lăsat-o pe masă, „a uitat-o" acolo. A adăugat doar atât, un lucru pe care prinţul în chip deliberat a omis să-l noteze în jurnal, ca fiind prea alarmant:

— Oricum, atunci când veţi porunci să se tipărească atlase pentru şcolile din România, această hartă reală va trebui avută în vedere.

— Pentru ce?

— Ca program politic!

Prinţul s-a ridicat şi s-a pus în mişcare de unul singur, ignorându-l pe străin. Acesta îl urmărea cu ochii lui negri, care semănau izbitor cu ochii lui Liszt. îl urmărea de-acum ca sfetnic, dar nu s-a ridicat în picioare, plimbarea prinţului n-avea sensul unei concedieri, ci a unei meditaţii, fără martori. Davila ar fi trebuit să nu-l vadă, dar prinţul i s-a adresat:

— Bine, a tresărit el, aproape explodând, dar aceasta pretinde, în ceea ce vă priveşte, o acţiune pentru o eră!

— De ce pentru o eră!

Era culmea cum toate aceste răspunsuri, simple, clare, aveau în ele neliniştea. Cele mai grele şi

11 — Bine, dar românii sînt puţini !
Cum puţini ? !

îngrijorătoare lucruri, aproape secrete, i le-a spus nu Brătianu, ci Davila. Cu o linişte care l-a alarmat, cu o rigoare a argumentelor care făcea cu neputinţă eschiva. A simţit la un anume moment nevoia să suspende audienţa şi să rămână singur cu sine. N-a putut totuşi să-şi reprime o ultimă întrebare, care a ţâşnit ca o flamă albă:

— Şi cu ce mijloace se va împlini acest program incredibil?

— Cu mijloacele faptului împlinit.

Prinţul s-a aşezat în scaun, şi a rămas de fapt singur, cu sine. Davila i-a respectat reculegerea. Tot el a fost cel care a încheiait, în clipa când amândoi au simţit că Destinul se rostise:

— Prinţului nu-i mai rămâne decât să-şi facă bagajele.

Cum s-ar spune, l-au luat pe sus, aruncându-l de fapt într-un vălmăşag pe care nimeni nu-l mai putea opri. N-a ezitat el însuşi să se prezinte mamei, flancat de cei doi, Brătianu şi Davila, şi să-i comunice în auzul lor:

— Le fait est accompli![12]

Ceea ce-a urmat a fost violent, aprig, executat cu promptitudine şi îndrăzneală, ca o răpire, persoana prinţului nemaicontând, contând doar acţiunea „lor” şi reuşita „lor”, o acţiune de „cărvunari”, în care riscul se împletea cu sfruntarea, discreţia cu exaltarea strigătoare. A aflat mai târziu, în ţară, că aşa furau moldo-valahii fetele, cu abilitate, îndrăzneală, dar şi cu zgomot, dând de ştire, la un anume moment, că faptul a fost împlinit, prăznuindu-şi biruinţa încă în cursul galopului, cu victima pe şa, prin chiote şi pocnet de pistoale. Oarecum la fel se procedase în cazul lui, iar tactica deruta, prin riscurile ei. Fiindcă, iată, fusese lucru convenit ca plecarea „în ţară” să se facă secret, în cel mai strict secret, pentru a nu se

12 Faptul este împlinit !

alarma puterile imperiale vecine, pentru a nu le împinge la ripostă, pentru a le pune în faţă, în chip surprinzător, paralizant, faptul împlinit. Şi atunci? La ce servea ploaia de telegrame, tornada de depeşe abătută asupra caselor sale din Berlin, Düsseldorf, Sigmaringen, prin care ţara „îşi exprima entuziasmul" pentru prinţul ales, alertând, pe firul telegrafic, printr-un gest de condamnabilă imprudenţă, cancelariile diplomatice de pe întregul continent? Era şi o publicitate care îl indispunea pe prinţ, acea publicitate prin care o lume nouă – politică!, diferită de lumea lui, voia să spună că face politică. Aceasta, prinţului îi repugna. La ce slujeau manifestaţiunile „delirante" din „ţară", despre care dădeau ştiri gazetele franceze, germane, italiene, austriece, aducând amănunte de la Bucureşti, despre „ieşiri cu torţe, steaguri, iluminaţiuni"? I-a cerut socoteală lui Brătianu, a cărui regie se simţea în toate, dar acesta s-a arătat absent, indiferent sau uituc. A trebuit să insiste. Răspunsul noului sfetnic l-a consternat:

— Şi cine vreţi să împiedice o naţiune să facă ce pofteşte?

— Dar vor interveni!

— Să poftească!

Explozia lui Brătianu – „Să poftească!" – provoca, împingând lucrurile la riscul extrem. Jocul începuse să fie dublu şi triplu. Cazanului gheenei îi sărise capacul. Românii păreau a spune, prin telegrame şi manifestaţii, că asta e „voinţa lor", alertând cancelariile, forţând astfel deschis o hotărâre a marilor puteri, pe care, în chip secret de astă dată, o şi puneau în practică. El nu putea să le înţeleagă jocul, fiind prea prins de-acum în joc. Se înfruntau de-aici încolo două forţe contradictorii: el alerga să ia o ţară, care i se promisese, ei îl luau pe sus, ignorându-l de fapt, tratându-l ca pe o captură. Şi încă un lucru, paradoxal: el pleca spre o ţară pe care n-o cunoştea, ei luau pe sus pe cineva pe care nu-l cunoşteau.

Singurul act de voinţă a fost acela de a-şi părăsi singur familia, tot într-o vineri, 11 mai, fără martori români, după cum a şi notat în jurnal:

„Prinţul se scoală la şase ore, îşi împachetează singur lucrurile, scrie câteva scrisori şi primeşte mai multe telegrame de felicitare sosite noaptea din ţara spre care se ducea. Apoi îşi ia adio, pe la zece ore, încredinţându-se – o spuneau lacrimile mamei – unei soarte nesigure. îşi pusese pentru ultima oară uniforma de dragon. A încălecat, ieşind pe poarta castelului, ca într-o plimbare”.

Încă a mai dispus de libertate, câteva bune ceasuri: popas la prinţul Leopold, fratele său mai mare, popasuri la alte câteva rubedenii, prieteni, camarazi, „tot ca într-o plimbare”. Era aproape mulţumit că se află singur, fără români, cu care era fatal să se reîntâlnească.

Apoi trecerea Rinului cu luntrea, la Bonn, printr-un loc secret, prin întuneric. Numai el şi luntraşul, care părea să nu-l recunoască, deşi fusese tocmit special.

Apoi scena aceea bizară, greu suportabilă, la un hotel obscur din Zürich, când, sub supravegherea unui trimis român, „un ofiţer cu un nume comun”, prinţului i-a fost anulată identitatea. La îndemnul românului, sub dirijarea acestuia, servitorii casei, chiar servitorii săi, sosiţi între timp cu bagajele, au smuls, au descusut, au tăiat, au ras, au ars cu luminarea monogramele princiare de pe valize, coşuri de voiaj, rufărie, desfiinţând tot ce-l putea lega de sine şi de amintirea neamului său.

— Aşa va fi mai bine! i-a spus românul, cu ochii lucind într-un fel straniu. Nu veţi mai fi, câteva zile, ceea ce sunteţi şi veţi ajunge cu bine în ţara noastră!

A trecut apoi un lac, bătea un vânt rece cu spulber de zăpadă, lacul Lindau, traversat tot prin întuneric, în holul unui alt hotel, la lumina gazului aerian, nu s-a mai recunoscut: era înfăşurat într-un tartan de voiajor comercial, cu pălărie pe cap şi cu un sac ieftin de voiaj în

mână. În cealaltă mână un baston.

Proprietarul i-a primit paşaportul, însemnându-l în registrul de recepţie, silabisind interogativ numele:

— Domnul Karl Hettingen?

A ezitat o clipă, apoi a spus da, consimţind minciunii conspirative. Paşaportul elveţian de care dispunea fusese obţinut cu mari precauţii.

Apoi în camera rece, singur, s-a examinat în oglindă, în reflexul lumânărilor. Nu s-a mai recunoscut.

O paloare stranie sau frigul îi încremenise faţa. S-a privit până l-au usturat ochii, până ce degetele îngheţate, cu care şi-a dezmorţit obrajii, s-au încălzit. A controlat semnalmentele înscrise în paşaport. Nu era el, deşi domnul Karl Hettingen avea „ochi albaştri, păr negru, nas acvilin, ager, mustăţi şi barbă mijinde, statură suplă”. Nu era el: călătorea „spre Odessa, în interes de afaceri”. Nu călătorise niciodată în interes de afaceri. Fie! A decis că nu se mai poate întoarce din drum. După momentul atât de penibil al ştergerii identităţii şi abandonării numelui, a urmat alt moment, sau altă secvenţă: *nerecunoaşterea*.

„La München – a scris în jurnal – a ajuns înainte de amiază. 1 s-a alăturat din nou baronul Meyenfisch cu servitorii, plus ofiţerul român, iar de aici îşi urmară drumul în acelaşi tren. Prinţul şi domnul von Werner călătoreau în clasa a doua, fără a da semne că se recunosc. Meyenfisch cu servitorii şi ofiţerul român la întâia, ignorându-l cu totul. Vremea era rea şi rece”.

Situaţia a devenit critică pe peronul gării Viena, ticsit la acea oră – în 11 mai, dimineaţa – de o lume pe care nu se aştepta s-o găsească aici, lume care l-ar fi recunoscut, ar fi făcut caz de prezenţa lui, l-ar fi înconjurat cu amabilitate, simpatie sau răceală, oricum cu interes. S-a strecurat printre toţi ofiţerii imperiali de pe peron, ca un nimeni. Făcuse împreună cu câţiva dintre ei campania silesiană, s-a ciocnit chiar cu un general de brigadă,

avansat între timp, iar ochii civilului obscur şi ochii generalului s-au întâlnit. Domnul Karl Hettingen purta ochelari, şi fulgerul privirii ostile a domnului, involuntar bruscat, a ricoşat din lentile în borul pălăriei. „Este culmea, şi-a spus el, zâmbind interior, să nu aparţii unei lumi de care ţii de fapt!”

Sentimentul s-a ascuţit după Pesta, prin Czegled şi Seghedin, spre Timişoara, când în vagonul lui de clasa a doua a pătruns o lume pestriţă şi vulgară, îmbrăcată prost şi mirosind urât. Se vorbeau mai multe idiomuri, pe care nu le-a putut clarifica auditiv, deşi s-a străduit mult. Lângă el, doi ţărani cu desagi, în costume stranii, au scos pită, slană şi ceapă şi au mâncat. Ceapa au strivit-o cu pumnul, pita au rupt-o cu mâinile, slana au tăiat-o cu brişcă. I-au întins să îmbuce şi domnului Karl Hettingen, care a refuzat. Sacul său cu alimente se afla în compartimentul de primă clasă, luat în grabă de unul dintre slujitori, la Viena, şi dus unde nu trebuie, la schimbarea trenului. O senzaţie acută de foame, ascuţită de duhoarea iute de ceapă, se amesteca cu senzaţia de umilinţă pe care se silea s-o reprime. Simţindu-se o pasăre de altă specie, n-avea ispita acelor alimente. A trecut deci şi prin încercarea foamei.

Mai greu trecu totuşi peste umilinţa de mai târziu. De la Buziaş a urcat în vapor. El a coborât de fapt. Restul lumii, printre care şi Brătianu, sosit atunci de la Paris, s-a instalat sus, în cabine, deasupra compartimentului comun în care el se afla ca un prizonier. Era acolo, jos, în forfota lumii obscure în care era dumicat, o căldură intestinală. Cineva l-a călcat, sprijinindu-se cu mâna pe genunchii săi, fără să-şi ceară scuze sau îngăimând ceva. Ce? O bolboroseală. Era şi o bolboroseală de voci, fără sursă. Şi bolboroseala apei, în pereţii vasului. A aţipit? A dat să iasă la aer, a ieşit pe punte. Pe puntea superioară, deasupra capului său, în stânga, a observat ghetele fine ale lui Brătianu. Conversa cu cineva. Apoi cineva a coborât şi s-a

apropiat de el, ca din întâmplare, ofiţerul acela. A îngăimat ceva despre portul la care urma să acosteze vaporul sau i-a cerut o informaţie, destul de politicos, ca unui străin. După care i-a spus, fără vreun accent special:

— Ştiţi că de o bună bucată de vreme călătoriţi printre români?

— Dar suntem în Imperiul austro-ungar! s-a mirat el.

— Asta n-are nicio importanţă. Călătoriţi printre viitorii voştri supuşi.

El a clipit din ochi, mirat. Însemna că fiinţele cu care împărţise aerul în burta vasului erau români! Ţăranii aceia doi, care îi oferiseră în tren pâine şi ceapă erau români. Nu-şi imagina cum arată chipul poporului, nici ţara ca ţară.

La Buziaş, unde-au rămas două zile în aşteptare spre noua etapă, von Werner i-a confirmat pe şoptite:

— Cred că suntem printre supuşii voştri, pe-aici se vorbeşte un idiom latin.

La cina de seară, într-o grădină, izolat de grupul german, inclusiv de ofiţerul român, singur la o masă, a tresărit când chelnerul l-a întrebat în română, apoi în germană:

— Ce doreşte domnul?

A repetat în gând propoziţia, a gravat-o în minte, săpând adânc fiecare sunet: *„Ce doreşte domnul*?” Răspunsul era pregătit: avea în buzunar proclamaţia către popor, trimisă de Brătianu şi redactată în franceză. La întrebarea *„Ce doreşte domnul*!” se putea răspunde cu acea hârtie, dar ce gafă! Ofiţerul uitase să ia textul asupra sa, degajându-l pe domnul Hettingen de orice pericol, de pericolul unei percheziţii corporale, în primul rând. Ca totdeauna în actele conspirative amănuntele esenţiale scapă. L-au trecut năduşelile, iar friptura pe care a înghiţit-o i s-a părut de talpă. Un poliţai chezaro-crăiesc, intrat în grădină, s-a plimbat cu ochii asupra meselor,

căutând probabil pe cineva. Domnul Hettingen era rupt de grupul său, printr-o prăpastie. Orice i s-ar fi întâmplat, nimeni nu putea ridica un deget.

— Pălăria aceasta vă aparţine? l-a întrebat comisarul.

— Desigur, domnule!

Şi comisarul a dispărut. Trecuse, se pare, prin încercarea ultimă.

Ultima transbordare, la Orşova. Grăniceri cu mantale sure şi baioneta la armă. Un vas mic s-a angajat la vale pe cel mai greu curs al fluviului. Clocot de valuri, stânci uriaşe. Cineva, cu mult în urmă, îi arătase, pe peretele vertical al muntelui din ţărmul drept, *Tabula Traiană*.

— A fost săpată în stâncă acum o mie opt sute cincizeci de ani! i s-a spus.

Apoi apropierea de ţărmul stâng. Ofiţerul român îl atinge uşor cu mâna pe umăr şi-i şopteşte:

— Aici coborâm.

— Chiar aici?!

— Dar, domnule, protestează căpitanul vasului, dumneavoastră veţi coborî la Odesa!

— Alteţa sa va coborî aici şi va rămâne aici!

Prinţul a pătruns în subsolul Plevnei cu satisfacţia vânătorului care verifică o capcană. După orele de veghe în faţa hărţii urmau drumurile în câmp deschis, inspecţiile, acum inspecţia subterană. Satisfacţia era sporită de faptul că face singur ceea ce face, lucru rar pentru cineva din specia lui.

Se obişnuise de la o vreme să circule noaptea, ca mai toţi marii comandanţi care trăiau intens starea de pândă legată de ultimele clipe ale Plevnei. Dar starea de pândă, în care marii comandanţi se implicaseră, obliga subalternii la nişte măsuri de precauţie în plus – dublarea gărzilor, culoare de circulaţie straşnic păzite, schimburi de patrule, recunoaşteri după orar strict – măsuri îndreptate nu atât împotriva adversarului, cât pentru protecţia marilor şefi,

între care şi prinţul.

El a ieşit din bordei, înfăşurat în manta, lăsând lupa pe hartă, şi a pornit la drum, spre Griviţa, însoţit de numai cei doi sergenţi *garde-corp*. Imediat însă, din întuneric, s-au auzit fluierături, ţâstuieli scurte, şi o mişcare înfundată de copite care l-a secondat de la distanţă, prin beznă. Intrase în alarmă garda rusă. Aceasta l-a condus respectuos –, adică invizibil, hăt departe de cătunul Poradim, până l-a predat pe prinţ primelor gărzi române care vegheau pe linia frontului.

A intrat mai întâi în reduta Griviţa 1, ocupată de români la 30 august. Comandantul, un tânăr colonel, prevenit prin firul telegrafic, îl aştepta pe prinţ, cu ochi cârpiţi de nesomn. îl aşteptau şi comandanţii batalionului de geniu, o altă creaţie a prinţului, ca armă. Erau aprinse felinarele, deşi mascate. În subterană se lucra intens, se simţea un du-te-vino de furnici negre, deşi consemnul tăcerii era riguros şi aici, ca pe întregul front, dar mai ales aici. După atacurile neizbutite împotriva redutei Griviţa 2, soldate cu pierderi grele pentru români, prinţul avusese o idee pe cât de simplă, pe atât de îndrăzneaţă:

— Vom cuceri Griviţa doi pe sub pământ! O vom face să sară în aer!

Era cel mai bun prilej şi pretext de a folosi batalionul de geniu nu numai în lucrări de suprafaţă – construcţia de parapete, şanţuri, lunete, în care erau implicate şi celelalte trupe – dar şi la o lucrare specială, în cazul dat un tunel sau o „mină”, cum i s-a spus. Lucrarea a şi fost numită „Mina Griviţa 2”, iar planurile ei fuseseră cu grijă elaborate, sub atenta supraveghere a prinţului. Altminteri, a raportat căpitanul Sorescu, cel care răspundea de lucrări, în cursul nopţii sosise la mină şi generalul rus Gers, şeful inginerilor din corpul imperial de geniu, împreună cu o întreagă suită. Specialistul rus examinase la hartă şi pe teren concepţia lucrării şi execuţia. îl însoţea

generalul Cernat.

Prezenţa lui Cernat alături de genistul rus l-a liniştit pe prinţ. Deci nu era vorba, din nou, despre un control inopinat, peste controalele lui, ci realmente despre o nelinişte, neliniştea legitimă legată de viteza de execuţie a lucrării. Ruşii au stat mult în subterană, iar în acest timp nu s-a lucrat.

Acum intra prinţul. Din nou, în timpul inspecţiei nu se lucra. Mai spre ziuă era probabil să pice încă cineva, un mai mare – deci din nou nu se lucra – galeria fiind îngustă, iar foiala oficială din subterană interzicând mişcarea nestânjenită a soldaţilor. Drept care ofiţerii genişti se foiau la rându-le cu nelinişte, cu stânjenire, cu iritare, întrebându-se din ochi cât va dura vizita prinţului, acum perfect inutilă. Căpitanul Sorescu avea un tremur nervos dând explicaţiile, aceleaşi pe care le dădea în cursul unei zile de câteva ori, aceleaşi acum pentru prinţ, pe care prinţul le ştia, dar comandantul *en chef* le-a ascultat cu răbdare, formalismul din el era deosebit de solid, după care a cerut să fie introdus în subterană.

S-a ordonat din nou încetarea lucrului. Soldaţii au rămas în întuneric, strâns lipiţi de pereţi, în partea oarbă a felinarelor pe care le ţineau în mâini. Nu li se vedeau feţele, se vedea doar cărarea pe care călcau cizmele prinţului şi o dâră de lumină tulbure, în tavan. Din nou Sorescu a oprit convoiul într-un punct unde avea „o chestiune”, o ruptură în straturile de lut. Rezolvase simplu: întărise armătura pe fisură, după care îndopase, adică „plombase fosa” cu saci de pământ.

— Acum fisura nu mai pune probleme!

Şi au trecut mai departe la alt caz, adică la alte chestiuni.

Ajungând sub parapetul redutei Griviţa 2, în teritoriul subteran al adversarului, după calculul topometrie, Sorescu s-a încălzit dintr-odată, uitând de presiunea

timpului. Lucrarea genistică era într-adevăr splendidă, iar ofiţerul o prezenta de fiecare dată ca pe un „op de artă” sau ca pe un „cap de operă”. Militarul trăia în chip vizibil durerea că o asemenea lucrare, perfect executată, va fi distrusă prin explozie, când, aşa cum spunea el camarazilor, „vă dau parola de onoare dacă s-a mai văzut aşa ceva!” Era punctul care întrunea şi adeziunea prinţului. Tunelul se lărgea aici brusc, într-o incintă circulară cu aspect de interior de bazilică. Era un fel de navă de lut, cu două arcuri de absidă căptuşite cu scânduri de stejar, având în faţă, spre altar, peretele crud, la care se lucra încă.

— Ce-a spus Gers? a întrebat prinţul.

— Rusul a fost încântat, alteţă!

Prinţul a zâmbit, Gers era german, cu şcoala de inginerie în Prusia, ca foarte mulţi dintre ofiţerii imperiali ruşi, dar şi turci. Ceea ce însemna că germanii se dovedeau militari admirabili în toate cele trei armate.

Prinţul a refuzat scaunul pliant ce i s-a oferit – existau mai multe scaune, aduse special pentru mărimi – în schimb, spre alarma ofiţerilor, a cerut ca lucrul să continue.

— Dar e cu neputinţă! a obiectat căpitanul Sorescu. E praf, alteţa-voastră nu va mai vedea nimic! Şi-apoi pericolul surpărilor!

— Dar de ce să se surpe, când trebuie să se surpe totul dintr-odată, prin explozie?!

I s-a explicat prinţului că straturile de lut sunt friabile, pe aici a fost un fund de mare – prin Cretacic! –, înaintarea se face cu mari dificultăţi, Sorescu ascunzând faptul că trei soldaţi muriseră la o surpare.

S-a consimţit până la urmă ca o echipă de genişti să reînceapă lucrul. Au şi apărut acele umbre, feţe ascunse în partea oarbă a felinarelor, dar mâinile şi uneltele lor se vedeau acum, se vedea mai ales mişcarea, forfota tulbure,

din ce în ce mai pâcloasă în lumina tulbure şi în valurile de praf. O falie nisipoasă s-a desprins la un anume moment din burta peretelui, lăsând o deschidere ca o rană. Prinţului i s-a părut că asistă la exhumarea unui monstru paleontologic, la mărunţirea fosilelor cu lopata, apoi la reînhumarea exterioară a osemintelor pietrificate, undeva sus, afară. Nisipul şi lutul erau cărate prin tunel cu coşurile, discret, conspirativ. Consemnul era ca mişcarea să se facă într-o linişte absolută, fără a se trezi bănuielile turcilor, care dormeau neştiutori deasupra, în redută.

Vorba vine! În lagărul otoman domnea aceeaşi veghe şi aceleaşi nelinişti. Mişcarea subterană de la reduta Griviţa *2* nu rămăsese fără ecou sus. Era acolo o pândă surdă şi mută, o tensiune continuă, la ora când prinţul se afla în subteran, cineva sus – câteva gărzi –, cu urechea lipită de pământ, ascultau încordat, încercând să deducă până la halucinarea auzului mişcarea din adânc. Jocul acesta îl practicau şi soldaţii români, acele umbre care, din când în când se opreau şi ascultau, privind în sus:

— Oare dorm?

— Dorm.

Şi lucrul reîncepea.

Într-un asemenea moment de tăcere încordată a fost inclus şi prinţul, după accidentul surpării. Umbrele au privit în sus. Căpitanul Sorescu s-a chircit în genunchi lângă prinţ, atingându-i mâna cu mâna. A făcut cu cealaltă mână un semn spre tavanul întunecos. Prinţul şi-a pironit la rându-i ochii acolo, în întuneric, aşteptând. N-a urmat niciun zgomot, nimic. În schimb, nişte valuri de praf sur au urcat până sus, înecând incinta, acoperind umbrele, acoperindu-l pe Sorescu şi pe el.

Din nou a încercat senzaţia că respiră un aer viciat şi comun, ca şi acolo, în burta vasului care-l ducea pe Dunăre, spre ţară. A simţit nevoia să iasă afară, în aerul pur al nopţii. Sorescu a aşteptat să se liniştească pulberile,

apoi a apucat felinarul care se afla între el şi prinţ. L-a condus spre tunel pe bâjbâite, împingându-l sau trăgându-l prevenitor, cu delicateţe, printre bolovani şi gropi. Prin tunel, garda de umbre, geniştii cu felinarele în mâini, se aliniase.

— Când credeţi că terminăm? a întrebat prinţul.

— În cel mult trei zile! i s-a răspuns.

Sosit în ţară, prinţul a fost silit, încă de la Turnu-Severin, chiar de aici, să adopte o nouă cronologie, cea a locului, cronologia română de stil vechi. A şters mental din jurnalul său diferenţa de unsprezece zile, care opunea stilul occidental stilului răsăritean, şi a consimţit că noua sa existenţă începe nu de la 20 mai, cum spunea calendarul Europei catolice, pe care îl aducea în buzunar, ci de la 9 mai, data când a călcat pe ţărmul stâng al Dunării, în noua ţară, care ţinea calendaristic de Bizanţ. A dat ceasornicul timpului înapoi, dar a regăsit vârtejul Destinului.

Sosit în ţară, prinţul a fost smuls şi aruncat iarăşi, în acelaşi sorb aerian, care iarăşi îl depăşea. Era limpede: nu putea să facă liber gesturile sale, nu putea să pună în practică gândurile sale, era silit să adopte nişte alte gesturi anterioare prezenţei sale aici, şi să rostească, cu buzele sale, nişte alte gânduri, sau nişte decizii formulate iarăşi anterior, de altcineva, cu mult înainte. Se trezise din nou în succesiunea unor momente – sau secvenţe – care se desfăşurau într-un galop dement. Pe lângă el, peste capul lui, implicându-l pe el, aruncându-l înainte ca pe un vârf de lance.

Drumul de la Turnu-Severin la Bucureşti, într-o goană a poştalionului, cu şase cai iuţiţi cu harapnice, echivala într-un fel cu drumul lui Cuza de la Iaşi spre Bucureşti, din iarna anului 1859, când se proclamase Unirea. Marile puteri nu-l recunoscuseră pe Cuza. Marile puteri nu-l recunoşteau acum pe el. Marile puteri vecine

ameninţau, atunci, cu invazia: azi, acum, ameninţau din nou cu invazia. În galopul cailor, în pocnetele asurzitoare de bice, în chiotele surugiilor, Brătianu îi spusese că ţara va trebui din nou să facă – *cel* – „căciula roată”, va trebui adică să cumpere arme, va trebui să stea cu arma la picior, va trebui să ridice arma. Dar cum?

În grabă, la Turnu-Severin, apoi la Craiova, apoi de la Piteşti la Bucureşti, prinţul văzuse primii soldaţi. Arme vechi, sistem Mânie, îmbrăcăminte uzată, în totul „o imitaţie rea a armatei franceze, în care domneşte de asemeni «*laisser aller*», care o va costa, la timpul potrivit”. (Premoniţie pentru anul 1870, adică pentru războiul prusiano-francez.) Aproape de intrarea în capitală, înainte de a trece în revistă trupele, prinţul a refuzat să îmbrace uniforma „franceză” de general român, preferând să-şi salute soldaţii cu pălăria, ca un civil respectuos şi demn.

Cine erau aceşti ţărani-soldaţi, care îl aclamau în nişte uniforme străine? Trebuia să audă şi să nu vadă! Nu i-a spus-o lui Brătianu, dar îi stătea pe buze:

— Nu asta e armata pe care o doresc.

Îi cunoştea însă replica, învăţase a-l citi pe Brătianu.

— Dar nici noi nu dorim o asemenea armată, alteţă!

Drept care s-a abţinut să facă observaţii, deşi Brătianu, luând-o înainte, intuindu-l la rându-i, a avansat cu un pas asupra actelor noului guvern princiar:

— Camera va vota un credit de opt milioane pentru înarmare.

— Şi actele Camerei se publică? a întrebat prinţul cu legitimă îngrijorare, deşi se ştia sosit într-un stat constituţional.

Chiar urma să jure pe Constituţie!

— Desigur, hotărârile Camerei se vor publica în *Monitorul oficial*.

Asigurare alarmantă. Ca şi depeşele, deosebit de alarmante, primite pe parcurs, la Craiova, la Slatina, la

Piteşti: „Marile puteri cer convocarea urgentă a Conferinţei de la Paris, în legătură cu tulburările din capitala României”. „Sultanul consideră scrisoarea trimisă de *prinţul român*, din Turnu-Severin, o insolenţă”. „Austro-Ungaria priveşte cu nelinişte evenimentele de la Dunărea-de-jos”. „Rusia nu va ezita”. Brătianu a subliniat pe a doua depeşă un cuvânt insolit, trecând prinţului hârtia cu sublinierea sa expresă: *prinţul român*.

— Vor accepta deci! voia să spună sublinierea, îi vom sili să-l accepte pe prinţ ca „prinţ român”.

De la Goleşti, convoiului i se alăturase şi Davila, care însoţea călare trăsura princiară. Acest francoromân lângă trăsură îi dădea un fel de uşurare, făcea mai suportabilă presiunea miilor de ochi care îl căutau, îl sorbeau, îl chestionau, îl strângeau în raza lor magnetică, îl împingeau înainte, îl diriguiau, l-au condus prin bariera Bucureştilor, până la tribuna Parlamentului român, pe care s-a sprijinit cu mâna rostind, cu o voce sugrumată de emoţie, primul său cuvânt către noua lume, redactat în limbaj gâfâit, telegrafic, în franceză:

— Elu spontanement par la nation Prince de Roumanie, ai quitte sans hesiter et patrie et familie pour repondre à l’appel de ce peuple qui m’a confie ses destinees. En mettant le pied sur cette terre sacree, je suis devenit Roumain. L’acceptation du plebiscite în impose, je le sais, de grands devoirs; espere qu’il me sera donne de les remplir. Je vous apporte un coeur loyal, des intentions pures, une volonte ferme de faire le bien, un devouement sans bornes envers ma nouvelle patrie et ce respect inebranlable des lois que ai puisees dans mes aleux. Citoyen aujourd’hui, demain, s Ilie faut, soldat, je partagerai avec vous la bonne et la mauvaise fortune. Des ce moment tout est en commun entre nous; croyez en moi, comme je crois en vous! Dieu seul peut savoir ce que l’avenir rezerve a notre patrie; de notre cote contentons-

nous de faire notre devoir! Fortifions-nous par la concorde, unissons nos forces pour être a hauteur des eveniments! La Providence, qui a conduit votre Elu jusqu'ici et qui a éloigné toutes les entraves de mon chemin, ne laissera pas non accomplie son oeuvre! Vive la Roumanie![13]

Au urmat zile şi săptămâni de grijă: „Vor intra, nu vor intra?" Prinţul notează în jurnal că „reprezentanţii puterilor garante la Bucureşti refuză să mai întreţină orice relaţie oficială cu guvernul român". Niciun consul, străin n-a sosit să-l salute! Pe de altă parte, reprezentanţii guvernului român pe lângă înalta Poartă sunt ţinuţi, i se comunică, într-un fel de „carantină politică".

Ceasuri de vid absolut. Le va fi trăit oare şi Cuza?

Umbra acestuia e prezentă în palatul princiar, o biată casă boierească, de pe Podul Mogoşoaiei, unde nu s-a strâns încă patul din dormitorul acela blestemat, lăsat aşa, ca o acuză, în dezordine, din clipa detronării. A vrut să pună să se sigileze uşa. S-a instalat în celălalt colţ al casei cu fantome, dar slujit de acelaşi personal. Până şi cameristul, şi bucătarul, şi tacâmurile, şi paharele cu monogramul A.I.C., şi ligheanul, şi cana de la baie! N-a mai

---

13 Ales spontan de către naţiune ca prinţ al României, am părăsit fără să ezit şi patrie şi familie, pentru a răspunde la chemarea acestui popor, care mi-a încredinţat destinele sale. Punînd piciorul pe acest pămînt sfint, am devenit român. Acceptarea plebiscitului îmi impune, o ştiu, mari datorii ; sper că-mi va fi dat să le împlinesc. Vă aduc o inimă loială, intenţii pure, voinţa fermă de a face binele, un devotament fără margini către noua mea patrie, cum şi respectul de neclintit al legilor, pe care l-am moştenit de la strămoşii mei. Cetăţean azi, mîine, dacă va trebui, soldat, voi împărtăşi cu voi tot binele şi răul soartei. Din acest moment totul este comun între noi, credeţi în mine, aşa cum eu cred în voi ! Dumnezeu singur poate să ştie ceea ce viitorul rezervă patriei noastre ; din parte-ne, să ne mulţumim a ne face datoria. Să ne întărim în concordie, să ne unim puterile pentru a fi la înălţimea evenimentelor ! Providenţa, care l-a condus pe alesul vostru pînă aici, care a îndepărtat toate piedicile din drumul meu, nu va lăsa neîmplinită opera sa. Trăiască România !

putut să-şi îtoarne apă în palme. A cerut să se înlocuiască totul, dar nu era timp. În acele zile, de fapt mai ales nopţile, prinţului îi venea să-şi ia câmpii. îi venea de fapt să „ia munţii”, după un obicei din adolescenţă, dar Bucureştii se întindeau într-o câmpie plată şi goală, fără niciun copac. Galopa nopţile în întuneric, urmat de o gardă ceva mai bine echipată. Galopa. Până unde? Calul cabra cu copitele într-un zid de întuneric, un zid circular ca un manej fantastic, un manej confundat cu noaptea valahă. La un moment, în crucea nopţii, după o întoarcere de pe câmp, singur în palat, a trăit spaima că e izolat de întregul univers, chiar şi de stele. A trăit foamea şi setea de a avea ştiri, a cerut depeşe. Nu sosise nicio depeşă, marile puteri tăceau, învârtindu-l pe jăratecul nopţii, ca într-o frigare. Apoi l-a cuprins neliniştea în legătură cu soarta lui ca prinţ. S-a gândit la Maximilian, din Mexic. De. ce la el? A observat – de ce nu observase înainte? – că toată casa lui militară e moştenită de la cel detronat. E casa militară a Lui. A decis să se mute la Cotroceni, singur, fără această casă militară, sau înjghebând grabnic o casă nouă, cuprinzând subalterni loiali. Dar cine? Cui să încredinţeze clipa sa, până la ziuă?

Ziua l-a prins călare, pe câmpia Bucureştilor, undeva într-o zonă palustră, cu bălţi înecate în stuf. Nişte şatre de ţigani, nişte călugări, un convoi de care, o turmă de oi. S-a gândit la Mexicul lui Maximilian. Apoi a strunit calul, i-a dat pinteni, s-a întors la palat, a convocat ministrul de război. Şi pe Brătianu! Le-a comunicat constatarea sa ca pe o concluzie mortală:

— Capitala nu e apărată. Nici nu poate fi apărată! Acest oraş se află în cea mai proastă poziţie strategică cu putinţă. Cine l-a putut plasa aici?

— Se cunoaşte asta, măria-ta, a răspuns liniştit ministrul de război.

— Dar vor trebui construite nişte forturi, a continuat

el, aproape gâfâit, nişte linii de apărare, nişte centuri de fortificaţii.

— De ce forturi? a părut a se mira Brătianu. Şi, cu calm: Nu vom izbuti să facem nimic cu forturile şi fortificaţiile. Deocamdată cel puţin. Apoi, precizând: Apărarea ţării trebuie să se bizuie mai întâi pe o apărare politică.

A rămas interzis, aşteptând ca sfetnicul său să avanseze ceva, o propunere. Brătianu a şi făcut-o:

— Ne vom înţelege cu turcii. Era de mult timpul. Şi zâmbind: I-am fiert destul.

A simţit că leşină. Cum adică, ceea ce se făcuse până atunci era un joc? Nicidecum, păreau a spune ochii lui Brătianu, care a şi spus-o de altfel, *expresis verbis*. Urma a se deschide, în continuare, „caseta cu minuni a politicii române".

— Ce vă miră?! l-a întrerupt din consideraţiile negative acelaşi boier valah. Trebuie să trăim! Gata cu jocul dublu şi triplu, de-aici încolo nu mai contăm decât pe noi şi turci.

— Cum adică?

— Atunci când te trădează toţi prietenii, trebuie să contezi pe adversari. De-acum încolo trebuie să ne aşezăm altfel la treabă.

— Adică?

— Îl trimitem la Stambul pe Iancu Ghica.

A fost scos din „casetă" nici măcar beiul de Samos, un scriitor preţuit şi versat, numit – în chip curios

— Ministru de război în primul său minister, ci altcineva, tot un „om al turcilor1, nu Ion ci Iancu Ghica, fiul unui gospodar al Moldovei, Grigore Ghica Vodă, diplomat şi general în grad.

Între timp el, Ion Ghica, introduse la prinţ corpul ofiţeresc, ca să-l salute în numele armatei. Acelaşi Ion Ghica primise creditul de opt milioane de franci, pentru

înarmare. Acum el, tot el, urma să-şi trimită ruda la Stambul, în numele prinţului. Din Paris, între timp, Ion Bălăceanu, reprezentanul român, depeşează că hotărârea Camerei de a spori bugetul militar e văzută cu ochi buni de Napoleon al III-lea. Din Petersburg, pe o filieră germană, se comunică faptul că aceeaşi ştire irită.

Prinţul cere un răgaz, se duce la biserica din Bucureşti a confesiunii sale şi se roagă. Nu se întoarce mai limpezit. îl aşteaptă, la palat, acelaşi consiliu de război. Dar de ce război, când acest consiliu vrea pace?! Acelaşi Ion Ghica, ministru de război, fostul bei de Samos, care îl trimisese pe celălalt Ghica la Stambul, îi cere prinţului să semneze un apel pentru crearea unui corp de voluntari. Acelaşi Ion Ghica îl desemnează pe Dimitrie Brătianu, fratele lui Ion – „un om cu mult mai onorabil” – ca trimis al prinţului la Belgrad, pe lângă curtea sârbă, în vederea cumpărării de muniţii şi pulbere, „cum şi pentru alte scopuri”. Acelaşi Ion Brătianu, modest ministru de finanţe, în primul minister al prinţului, propune prinţului, colac peste pupăză!, introducerea „monedei de hârtie”. Se agită şi „chestiunea evreiască”. Domnul Cremieux, fondator al unei dinastii de publicişti francezi, fondator al Alianţei israelite, îl vizitează pe prinţ, chestionându-l asupra „statutului evreilor în România”.

— Dar, domnul meu, răspunde prinţul, eu însumi nu am încă niciun statut în această ţară! Şi nici românii nu au încă vreunul.

În fierberea cazanului, Iancu Ghica pleacă la Sublima Poartă, ajunge acolo, stă acolo, dar fără a trimite în ţară o singură ştire. Nicio ştire.

„Prinţul inspectează trupele din lagărul de la Sabar. Găseşte lipsuri în toate. Ce-i rău e că şi instrucţia lasă foarte mult de dorit”.

Dar dacă aşa e armata, cu mult mai prost încă se prezintă Guarda civică, voluntarii! Această Guardă civică s-

a înfăţişat „ca o hărmălaie, dar cu mult entuziasm”. Între timp, războiul Prusei împotriva Austro-Ungariei, între timp Italia declară război Austriei. Prinţul e neliniştit de lipsa „pulberii şi a gloanţelor”, dar subordonaţii îl asigură că merge: „*Prefectul de Giurgiu şi comandanţii grăniceresti de pe toată linia Dunării cumpără curent gloanţe şi pulbere de la soldaţii otomani, negoţ la care ultimii se arată întotdeauna bine dispuşi*”.

— Ce e asta?! se revoltă prinţul, care notase în jurnal noutatea. Nu mai pricep nimic! Cum vând gloanţe?

— Iată că vând!

— Das ist unmoglich!

— De ce imposibil, măria-ta?

Acest „măria-ta” îl scandalizase. Părea ironic. Aşa i se va fi spus şi lui Cuza, până în clipa când l-au detronat: „măria-ta”.

Generalul Iancu Ghica se întoarce, în sfârşit, de la Stambul eu o propunere otomană de compromis. Camera ia foc. Se votează alte măsuri de înarmare.

Hârtia turcească urmează a fi arsă în piaţa publică, iar ştirea tulbură capitalele europene. Aceasta înseamnă că românii sunt îndârjiţi. Ei resping punct cu punct, prin repudiere publică, cele 14 puncte din „compromisul turcesc”. Dar nu fac contrapropuneri. Lasă să treacă timpul. Când apare un „binevoitor diplomatic” la orizont ei îl resping, părând a spune că chestiunea îi priveşte exclusiv pe ei şi pe turci.

Un alt trimis român asigură înalta Poartă că marile puteri nu văd cu ochi buni o posibilă înţelegere româno-otomană. Acestea, marile puteri, ar dori să delege „chestiunea noastră internă, tradiţională, bilaterală” unor altor foruri, care n-au nimic de a face cu „relaţiunile de bună vecinătate dintre cele două ţări”.

Care ţări? Prinţul e mirat! Dar prinţul e împins, între timp, să-şi facă bagajele. Va pleca la Stambul. Chestiunea

merge bine. În această afacere nu trebuie să se amestece nimeni, nici Napoleon, nici ţarul, nici împăratul austro-ungar vecin. De când, până când? E drept, cei citaţi sunt garanţii tratatului de la Paris, dar de ce nu s-au mişcat la momentul oportun în care se mai putea întreprinde ceva? între timp chestiunea fusese tranşată. Când, cum?!

— Asta este cu neputinţă.

— Aşa e, măria-ta. Dar mâine plecaţi spre Giurgiu. Poimâine treceţi în Imperiul otoman. Veţi primi firmanul.

Asta însemna „sunteţi al nostru, nu al turcilor". Lucru altminteri clar exprimat în scrisoarea prinţului către sultan, expediată din Turnu-Severin, al cărei text rupea vădit cu stilul epistolar obedient al gospodarilor moldo-valahi, introducând o notă nouă, care a produs enervare la Stambul. Textul suna aşa:

Sire!

…Elu prince de Roumanie par le choix libre et spontane de la nation, ai du me rendre sans hesiter à l'appel de ce peuple qui me faisait l'honneur de me conjier ses destinees. En meme temps elle în impose à l'egard du pays qui m'a elu, des devoirs que, je l'espere, je saurai remplir avec l'aide de Dieu. Cette acceptation me creă vis-à-vis de Votre Majeşte Imperiale des obligations que je ne peux meconnaître.

Je ne saurais en effet oublier que des traites seculaires rattachent Ies Principautes a L'Empire Ottoman. Ces traites, ai la ferme intention de les respecter. Jaloux, d'une part, de maintenir les droits de la nation, don't je suis devenit le premier citoyen, emploierai, de l'autre, tous mes efforts a resserrer les liens qui unissent les deux États pour leur avantage mutuel et la loyaute avec laquelle je fals cette declaration a Votre Majeşte Imperiale me donne le droit d'esperer que, de son cote, Elle voudra bien me faciliter l'accomplissement de ma double tăche en continuat à la Roumanie les sentiments de bienveillance

qu’Elle a toujours professes a son egard.

c’est dans cette attente que ai Vhonneur, d’etre, Sire, de Votre Majeşte Imperiale les tres humble serviteur et fidele a-mi Charles”[14].

I se notifica, deci, sultanului noua situaţie a ţării, fără a i se solicita acceptarea, ca între doi suverani. Prinţul se angaja „să nu uite” tratatele seculare care legau Principatele Unite de Imperiul otoman, principala sa datorie fiind însă aceea de a menţine drepturile naţiunii al cărei prim cetăţean devenise. Se spera din partea sultanului un gest de pasivă bunăvoinţă pentru împlinirea acestei duble sarcini. Dacă această bunăvoinţă ar fi venit sau nu, ţinea de sultan, dar nimic nu s-ar fi schimbat. Formula finală „al majestăţii-voastre foarte umil servitor şi fidel amic” nu spunea nimic, era un tic epistolar curent, dacă nu un incisiv sarcasm.

În acelaşi stil a fost ţinută relaţia cu Stambulul din

---

14 Sire,

Ales principe al României prin alegerea liberă şi spontană a naţiunii, am răspuns fără a ezita chemării unui popor care mi-a făcut onoarea de a-mi încredinţa destinele sale. în acelaşi timp, aceasta mi-a impus faţă de ţara care m-a ales datorii pe care sper să le împlinesc cu ajutorul lui Dumnezeu. Această acceptare mi-a creat vis-ă-vis de majestatea-voastră imperială obligaţii pe care nu pot să le ignor.

Nu voi putea în consecinţă să uit că tratate seculare ataşează Principatele Unite de Imperiul otoman. Aceste tratate am intenţia fermă să le respect. Hotărît pe de o parte de a menţine drepturile naţiunii al cărei prim cetăţean am devenit, voi folosi pe de altă parte toate eforturile mele pentru a reînnoda legăturile care unesc cele două state în avantajul lor mutual, iar loialitatea cu care fac această declaraţie majestăţii-voastre imperiale îmi dă dreptul să sper că, de partea sa, ea va voi să-mi faciliteze împlinirea dublei mele sarcini, continuînd astfel sentimentele de bunăvoinţă asupra României, pe care întotdeauna din parte-i le-a profesat. în această aşteptare am onoarea de a fi, sire, al majestăţii-sale imperiale foarte umil servitor şi fidel amic,

Carol

cursul tratativelor pentru încheierea acelui celebru compromis privind recunoaşterea. Ciorna celor 14 puncte în elaborări succesive reprezintă o sublimă pagină a diplomaţiei moldo-valahe, în care se împletesc fermitatea şi supleţea, ingeniozitatea şi intranşanţa, feericul şi simplismul deliberat al formulărilor, vidul voit al unor forme cu preciziunile revelatoare, în sfârşit un *non possumus* definind poziţia ţării din toate timpurile, care se socotea în fapt liberă. Subtilităţile, ca şi nodurile greu de înghiţit, n-au scăpat înalţilor funcţionari otomani, mai ales lui Savfet-paşa, principalul negociator, *vis-ăvis-ul* generalului Iancu Ghica. Atunci, în cursul acestor spinoase tratative, Iancu Ghica a făcut acea observaţie de căpătâi, pe care n-a scris-o, dar a încredinţat-o oral unor diplomaţi apuseni:

— Funcţionarii unui mare şi glorios imperiu isprăvesc prin a fi nişte opiomani. Ei îşi pierd până la urmă instinctul realului.

Iancu Ghica nu se referea la prizarea opiumului – Savfet-paşa era departe de un asemenea viciu – ci altceva: la incapacitatea unui anume control al realităţilor pe care o are numai opiomanul politic, diplomatic sau militar. Otomanii, în ochi cu himera lor, ar fi consimţit până la urmă la nişte recunoaşteri formale, pe care românii, cu instinctul realului şi cu conştiinţa dreptului lor, nu conveneau în ruptul capului.

— Dar înnebunesc! striga de la Stambul Iancu Ghica, urla telegrafic, în mesaje cifrate. Daţi-le cu niţel parfum pe la nas, ca să încheiem povestea!

La Bucureşti însă nimeni nu convenea. „Compromis” a reprezentat până la urmă învoiala ca fiecare parte să-şi ţină partitura proprie, cântând-o cu glas propriu, pe ce ison voieşte, cu perfectă ignorare a celeilalte melodii din duet. S-a renunţat până la urmă chiar şi la ideea unui act oficial scris, dificultăţile fiind insurmontabile, acceptându-

se cu uşurare ideea unui simplu schimb de scrisori, ca şi particular, între marele vizir şi prinţ. Documentele sunt aproape duioase:

„Alteţă Serensissimă.

Majestatea-sa imperială Sultanul, luând cunoştinţă de adresa care a fost votată de Camera respectivă a Principatelor Unite (se evită expresia «alegerea prinţului»), s-a simţit mişcat de dorinţa de a da încă o dată populaţiunilor moldo-valahe o dovadă de înaltă bunăvoinţă, sigur de mai înainte că va fi apreciată după întreaga sa valoare

Şi prinţul către marele vizir:

„Alteţă.

Am primit scrisoarea pe care aţi binevoit a mi-o adresa şi în care-mi aduceţi la cunoştinţă sentimentele de înaltă bunăvoinţă care însufleţesc pe M.S.I. Sultanul

Scurt: prinţul a fost invitat la Stambul.

Urma să plece la Stambul, adică la Constantinopole, fără să aibă în spate o armată, lăsând ţara în seama câtorva regimente de călăraşi, roşiori, dorobanţi, plus câteva secţiuni de artilerie cu tunuri de bronz, plus Guarda civică. Nu era exclus pericolul unui atac din spate, din nord, vest sau est, nu era exclusă o „rebeliune interioară", cum aveau să se producă atâtea mai târziu. Starea trupelor îl neliniştea mai ascuţit decât viitoarea întâlnire cu majestatea-sa sultanul, în chiar sediul puterii otomane. Ce avea să găsească la întoarcerea acasă? Pe cine s-ar fi bizuit la întoarcere?

Neliniştea venea nu din precaritatea dotării trupelor, nu din neînsemnătatea lor numerică, ci, curios, din hotărârea şi voinţa lor de a fi într-un anume fel, nu în altul. Această voinţă a armatei, mai precis a ofiţerimii, s-a lovit dur de voinţa prinţului, ca într-o încrucişare de săbii şi, din nou, tot sub umbra lui Cuza. În acelaşi palat bântuit de fantoma predecesorului.

Memoriul ofiţerilor, depus oficial la palat, în prima lună, îi cerea prinţului, ferm şi fără niciun echivoc, să concedieze – adică să scoată din armată

— Pe toţi acei ofiţeri care luaseră parte la lovitura de stat din 11 februarie 1866 – detronarea lui Cuza

— Acel act care, prin consecinţele ştiute, îl adusese domn pe el. Petiţionarii socoteau participarea la complot, nedemnă pentru un ofiţer român. Câţiva, printre care şi Mihai Cristodulo Cerchez, demisionaseră din armată, după detronare.

Armata dădea şah la prinţ, noul cap al statului. Dilema în care el se vedea aruncat, primind hârtia, era clasică pentru ideea de dilemă: participând la detronarea lui Cuza, acei ofiţeri îşi călcaseră jurământul militar, devenind implicit persoane nedemne de încrederea oricărui stat, a oricărui prinţ, inclusiv succesorul. Mai putea acesta, succesorul, să-i păstreze în serviciul statului? Prinţul înţelege temeiul şi tăria raţionamentului, dar nu accepta contrapartea care-l privea direct. Practic, prin acest act al protestului armata îşi întărea jurământul faţă de fostul prinţ, declarându-l indirect ilegitim pe succesor. Acceptând poziţia armatei, concediindu-i pe autorii detronării, prinţul – moralmente – s-ar fi autodetronat. Atunci de ce plecase capul la hotărârea plebiscitului, de ce jurase pe Constituţie, de ce primise succesiunea? Examinat îndeaproape, cu mai mult calm, conflictul nu-l privea de fapt pe el, cât guvernul şi Camera, ambele compuse în majoritate din chiar oamenii care îl răsturnaseră pe Cuza. Dar acesta însemna că armata, într-un anume fel, îl scotea pe el din cauză. Nu el e vinovatul, ci Camera şi guvernul. Dovada: armata i se adresase lui, ca şef al statului, acceptându-l deci ca şef, arătându-i – poate într-un chip ciudat – încrederea. Deci armata, în acest caz, îi cerea prinţului cu mult mai mult: demisia guvernului şi dizolvarea Camerei. Ce-ar fi urmat? Acceptând somaţiunea

armatei, prinţul se punea în postura de a comite un act de autoritate cum numai Cuza ar fi putut înfăptui, cum a şi înfăptuit, înfăptuirile sale fiind răsplătite prin detronare. îl împingea armata pe prinţ la aceasta? Deci din nou detronarea!

Hârtia ardea pe birou. I-a arătat-o primului-ministru, fără cuvinte, cu un gest, acesta a trecut-o lui Brătianu.

— Vom convoca ministerul! a hotărât Brătianu. Prinţul nu are de dat ofiţerilor rebeli niciun răspuns. E o chestiune care priveşte guvernul.

S-a opus soluţiei, era o chestiune care-l privea pe el. În prinţ se deşteptase militarul. Hotărârea lui, sub aparenţa calmului – observată şi de Ion Ghica şi de Brătianu – denunţa nevoia de a prinde ceva în mâini, o armă. Nu pentru apărare, ci pentru atac. I-a privit cu o undă de dispreţ pe miniştrii săi civili. El făcuse totuşi un război şi avea în sânge o uniformă. Peste toate simţea în piept o asprime, un fel de siguranţă fermă, iar ideea că tinerii ofiţeri ai noii lui armate îl înfruntau l-a făcut să se ştie, mai mult decât oricând înainte, stăpân pe sine. Nu stăpân pe situaţie, situaţia era neclară. Cei doi miniştri şi-au exprimat neliniştea, apoi neliniştea lor a sporit când prinţul i-a anunţat că ofiţerii petiţionari fuseseră invitaţi la palat. Când? Acum chiar, şi i-a rugat pe miniştri să-l lase singur cu „rebelii”.

Nu i-a privit, nu-i cunoştea, nu voia să-i cunoască. Nu i-a lipsit curajul să-i privească, nu-i chemase însă la o înfruntare. A consimţit în schimb să îmbrace, pentru această ocazie, dar cu vădită neplăcere, uniforma de general francez a armatei române. Le-a şi spus:

— Vă primesc ca militar şi tot ce am a vă spune priveşte sentimentele mele de militar.

A urmat o linişte grea. Toţi tinerii care îl aveau în faţă pe tânărul „general”, toţi instruiţi la şcolile militare franceze, au simţit pe clipă că tânărul ştie să poarte o

uniformă, că în acel trup mic, aproape insignifiant, gâlgâia un alt sânge, că ei toţi chiar au în faţa lor un militar adevărat. Prinţul nu şi-a căutat cuvintele, cuvintele din prima formulă s-au înlănţuit simplu, strict, riguros, rece, dar implacabil. Dar după primele cuvinte militarul a devenit prinţ:

— Am primit adresa dumneavoastră – hârtia se afla pe un pupitru şi nu i-a dat atenţie – ca probă că respectez sentimentul ce v-a dictat acest demers, şi apoi ca să am prilejul de a vă exprima felul meu de a considera onoarea militară şi datoria de soldat.

A tuşit, secondat simultan de militarii din faţa sa, care au luat în aceeaşi secundă o gură de aer. Era ascultat cu încordare, iar ceea ce a urmat a sporit tensiunea:

— O rugare colectivă, a precizat prinţul imediat, dobândeşte uşor aparenţa unei presiuni morale. Apoi aspru: Şi nu poate fi îngăduit unui militar s-o exercite asupra şefului suprem al armatei.

Nu mai putea urma nimic. Prinţul a respins demersul în chiar principiul acestuia. Au urmat, totuşi, concesiv, pedagogic, argumentele:

— Jurământul obligă pe soldat la supunerea absolută. Nici actele şefului armatei, nici motivele de care e condus nu trebuie supuse criticii; singura-i misiune este să-şi apere suveranul şi patria, până la ultima suflare, împotriva oricărui duşman.

Cine n-ar fi fost în stare de asta? Dar de ce n-au făcut asta în cazul lui Cuza? Fără să le-o spună, dar subliniind-o sever, formularea era o acuză. De ce nu-l apăraseră „până la ultima suflare” pe prinţul lor? Şi concesiv, calm, liniştitor:

— Sunt pe deplin convins că împărtăşiţi toţi felul meu de a vedea. Demersul dumneavoastră nu este îndreptăţit din punctul de vedere al soldatului. De aceea vă cer ca încrezându-vă în sentimentele mele militare, să lăsaţi

asupra-mi grija de a lucra, în tot ce priveşte armata, după propriile mele convingeri şi după datoria mea.

Nu mai era nimic de spus decât un „stânga-mprejur!” Dar prinţul, în sfârşit, a introdus o pauză, în timpul căreia a aruncat o privire spre pupitru. A rămas o clipă cu sine şi cu acea hârtie. Apoi, fără să-i privească pe ofiţeri, a mai spus:

— Ştiu să apreciez, o repet, sentimentul de onoare care a stat la baza adresei. Am fost şi sunt soldat din înclinare şi tocmai de aceea vă cer devotament şi supunere, fără rezervă. De prisos să vă spun ce înseamnă pentru mine armata. Unul dintre scopurile mele cele dintâi va fi acela de a-i asigura poziţia la care are tot dreptul să aspire. Voi respinge cu desăvârşire orice interes de partide sau de persoane.

Şi-a ridicat ochii şi a privit departe de cei din faţa sa. Apoi a spus, pentru el mai mult decât pentru ei:

— Încredeţi-vă cu tărie în această promisiune a mea, în care jur, şi nu uitaţi că am venit aici să făuresc un viitor, şi nu să-mi întemeiez activitatea pe *un trecut, pe care nu-l cunosc şi nici nu vreau să-l cunosc*.

A rămas singur, întors cu spatele la acel trecut pe care n-a vrut niciodată să-l cunoască.

Apoi a plecat la Stambul.

Toţi ofiţerii de atunci, avansaţi între timp în grad, se aflau în tranşeele Plevnei. Unul singur nu încheiase dialogul cu prinţul: Mihai Cristodulo Cerchez, comandantul Diviziei a II-a. El nu încheiase dialogul, fiindcă de fapt nu participase la scenă. El se retrăsese din armată, în semn de protest, imediat după abdicarea lui Cuza. Ridicarea pe tron a prinţului străin nu-l privea. Lepădând uniforma, Cerchez s-a străduit să devină un civil şi un retras din viaţa publică.

Pe prinţ, Cerchez l-a întâlnit întâia oară la Iaşi, în „a doua capitală”, cum se spunea Iaşilor pe atunci. Ca civil,

deci ca simplu cetăţean, el n-a participat la plebiscitul pentru alegerea prinţului. Oprindu-se în faţa afişului care invita „populaţiunea urbei Iaşi la vot”, acel „ridicul Decret nr. 5691, al înaltei Locotenenţe Princiare”, el a râs când a văzut tipărit numele bizar, ba a râs chiar zgomotos, către prieteni, redând numele după caligrafia afişului:

— Şi cine este acest „Carol Ludovig, Principe de Hohenzolem”, care ni se propune „ca domn al României”?

L-a văzut apoi, la banchetul oferit la Iaşi, în onoarea prinţului, în prima sa vizită oficială, în august 1866. Impresie penibilă. Cerchez sosise la banchet într-un fel de incognito. Îl atrăsese irezistibil dorinţa de a-l privi de aproape şi de a-l examina minuţios pe succesorul lui Cuza, atrăgând atenţia oficialilor urbei că nu doreşte să fie prezentat.

Cerchez cunoştea dialogul prinţului cu „ofiţerii rebeli”, regretând atunci, pe loc, la banchet, că se retrăsese prematur din armată, ratându-şi astfel şansa de a participa la scenă. În mintea lui momentul se desfăşura altfel, s-ar fi putut desfăşura altfel:

„— O rugare colectivă, spusese prinţul, dobândeşte uşor aparenţa unei presiuni morale!

„— Dar ce rugare colectivă nu e o presiune morală! ar fi replicat Cerchez. Important este dacă această presiune morală e legiuită, iar ea este legiuită prin însuşi faptul de a fi colectivă. O rugare colectivă nu se poate respinge, de plano, ca ilegitimă”. „I se poate oare îngădui corpului militar?!” „Corpul militar este un corp social. Acesta are o voinţă!”

„— Dar eu sunt capul acestui corp!

„— Atunci veţi fi un cap fără corp!”

Şi Cerchez şi-ar fi înaintat pentru a doua oară demisia, urmat de camarazii săi.

El îl vedea pe prinţ, la banchet, „fără corp”. Mic, lipsit de pondere, un simbol. Câţiva camarazi în uniforme îi

povestiseră, râzând, întâlnirea prinţului cu compania de lănceri a oraşului, cu „ulanii de pe

Bahlui”. Moment ridicol. Ţăranii în pantaloni albi, cu mănuşi albe şi chivere l-au privit pe prinţ cu gurile căscate, uitând să salute. Era prea mic pentru ceea ce-ar fi trebuit să fie un domn al ulanilor sau lăncierilor români. Un sergent din lăncieri a şi spus, după paradă:

— Măcar dacă-ar fi popă!

Lui Cerchez prinţul i s-a impus atunci printr-o „austeritate antipatică şi fără argument”. Ideea de a fi părăsit corpul ofiţeresc, reînnoită la banchet, în urma dialogului mental cu prinţul, părea a nu-l atinge pe prinţ, căruia îi rămânea ca singură însuşire, această „austeritate antipatică şi fără argument”.

„— Dar veţi rămâne singur!” i-a aruncat Cerchez, mental, prezentându-şi încă o dată demisia, acolo la banchet.

Strigarea aceasta intempestivă, vădit jignitoare, a părut a nu-l clinti pe micul ofiţer german. El era decis să rămână singur, în acea „austeritate antipatică şi fără argument”, care-i era proprie. „Argumentul” lui Cerchez nu l-a atins, aşa cum nu poţi atinge cu bâta o umbră. „Argumentul” trecea prin prinţ, iar umbra rămânea.

„Ei bine, şi-a spus Cerchez, voi rămâne şi eu singur. Drumurile noastre sunt în cel mai bun caz paralele. Sunt un simplu civil”.

Şi-a repetat aceasta de câteva zeci de mii de ori, până a sunat mobilizarea pentru război. A fost clipa când Cerchez a îmbrăcat din nou uniforma. A primit gradul de colonel ca pe un titlu firesc, o întărire sau o recunoaştere a voinţei sale de a nu lua act de prinţ.

— Dar l-a recunoscut sultanul! l-a tachinat pe Cerchez cineva, văzându-l în uniforma armatei princiare.

— Ei bine, a aruncat Cerchez, eu voi lupta pentru suprimarea acestei recunoaşteri.

Acest „Ei bine!”, care măsura când enervarea, când decizia, suna acum ca un act de insubordonare.

Îmbrăcând uniforma, Cerchez era un insubordonat din armata prinţului.

Prinţul a plecat la Stambul, dar de la primul pas a călcat din nou pe urmele lui Cuza, pe urmele unui trecut pe care nu-l cunoştea şi nu voia să-l cunoască.

O iniţiere minimă era necesară, de la chestiunile istorice esenţiale pentru raporturile dintre cele două lumi, până la banale detalii de protocol şi etichetă, fără de care cel ajuns *dincolo* era un rătăcit sau un infirm.

Prinţul fusese însă lăsat în această aventură aproape singur. Nu-l însoţeau nici „beiul de Samo; s”, nici Brătianu. Se afla, e drept, lângă el, Dimitrie Brătianu, fratele mai mare al sfetnicului său, se mai aflau Basil Boierescu, un George Costaforu, un George Filipescu – mareşal al curţii, prinţul Dimitrie Ghica, iar dintre experţii în chestiuni otomane chiar omul care purtase tratativele, generalul prinţ Iancu Ghica. Totuşi lumea care îl însoţea i se părea în afara chestiunii atât de fragile pe care o avea de dezlegat.

Într-un fel prinţul avea dreptate. Se rupseseră acele legături statornice cu Poarta, care-i făcuseră pe români, prin mijlocirea fanariotă, experţi în chestiunile imperiului, o lume nouă, occidentalizată, înlocuise vechea boierime cu giubea şi caftan, lepădând odată cu moda şi un vast capitol de experienţă, care nu fusese nici măcar scris. Ultimii mohicani ai relaţiilor cu Imperiul, boierii paşoptişti, ocrotiţi în timpul revoluţiei la pieptul mamei vitrege, Turcia, pe care o urau, nici măcar nu mai ştiau turceşte. Ei afişau o ţinută arogant occidentală, nouă, modernă, ce desfida o abordare „din lăuntru” a chestiunii otomane. Ei de fapt nici nu mai discutau cu Poarta Otomană, ci cu o altă ţară, cu Turcia, în care îşi găsiseră oameni pe măsură – ştiutori de limbi europene, instruiţi şi fini, Turcia epocii Tanzimatului, şi pe aceea însă tratând-o cu prudenţă, ca pe

o înşelăciune.

Duminică 9 (21) octombrie, la Cotroceni, înainte de plecare, prinţul a acordat audienţă consulilor generali ai marilor puteri („afară de cel rusesc, care nu s-a arătat"). Prinţul notează: *„Reprezentanţii se prezintă întâiaşi dată în uniformă, şi felicită în numele guvernelor lor pe prinţ pentru recunoaşterea dobândită din partea Porţii"*.

Apoi pleacă: *„Zi rece şi noroasă de toamnă; fulgii de zăpadă flutură în* văzduhla drumul Giurgiului – Cuza luase tot drumul Giurgiului, Brâncoveanu tot drumul Giurgiului. Suita e zgomotoasă, guralivă, cochetă, cu alură de plimbare. Acestor boieri moldo-valahi, care învârt pe degete politica întregului continent, pare să nu le pese, se ţin de şotii şi caraghioslâcuri, îşi fac farse ca nişte copii, deşi printre ei se află domni cărunţi. Despre George Filipescu, mareşalul curţii sale, un boier voluminos şi rotund, se glumeşte usturător:

— *Il est rond comme une para*"![15], paraua fiind moneda turcească cea mai ieftină şi cea mai mare în circumferinţă.

Domneşte de fapt o stare de aţâţare pe care prinţul n-o pricepe, taxând-o fals. El nu ştie că gravitatea se joacă aici altfel, adică *se joacă* travestită în farsă şi umor.

La un moment anume prinţul pune să se oprească trăsura sa. În urmă, câteva trăsuri oprite în loc, în mijlocul câmpiei, se zguduie de râs, dârdâie de hohote din toate arcurile, ceea ce prinţului îi apare ca deplasat şi de prost gust. Este cu neputinţă, îşi spune, că aşa să fi pornit spre Poartă şi vechile alaiuri.

Apoi e lăsat singur, chiar singur, urmat pe cele două părţi de ofiţerii din suita călare, care sunt taciturni. Prinţul apreciază a nu fi prea importantă suita, inclusiv cea politică. Aceasta îl supără. Apoi se calmează. Refuzându-i-

15 E rotund ca o para.

se o suită fastuoasă, în care să figureze personaje proeminente, ţara voia să spună că nu dă mare importanţă relaţiilor sale cu Poarta, restrângându-le la nişte raporturi minime între domn şi sultan. Dar aceasta, tocmai aceasta avea să pună un strigător contrast cu primirea rezervată prinţului pe ţărmul drept al Dunării. Cine îi învăţase pe moldo-valahi asemenea subtilităţi în care se cheltuia minte, imaginaţie, iscusinţă, cu atât mai multă cu cât cheltuiala era, uneori, gratuită, un lux!

A simţit nevoia să fumeze, trabucurile pe care le prefera îi lipseau, nu le avea la îndemână. Ştia că e dator să facă ceva ieşit din obişnuitul său, ceva care să-l apropie de ceilalţi, ca fel de a fi, ca detaşare, ca sentiment în clipă, dar n-a găsit nimic potrivit, aceasta l-a înciudat, iar între timp alaiul a ajuns la Giurgiu.

…Examinând pe hartă, nopţi în şir, şansele adversarului de a se salva, prinţul descoperise planului româno-rus încă o fisură: drumul retragerii spre Sofia era barat numai de trupe sprijinite – desigur ferm – pe contraredutele construite de armatele aliate. În eventualitatea, absurdă, că otomanii ar fi spart frontul de trupe aliat, în calea lor nu se mai opunea nimic, niciun obstacol natural. În calea lor se deschidea câmpia Vidului, lunca Vidului, pe care ar fi putut-o străbate relativ uşor, salvându-şi convoaiele de care cu răniţi, provizii, armament. Otomanii trebuiau siliţi, în eventualitatea spargerii frontului, să se împiedice în propriile lor bagaje, în propria lor dezordine, orice retragere e o dezordine –, în propria lor disperare ultimă. Aici nu mai erau de folos trupele – un bun serviciu ar fi făcut cavaleria, instrumentul urmăririlor! –, aici de folos ar fi fost un obstacol natural, o apă, o mlaştină, un smârc. Aşa a apărut ideea blocării apelor Vidului printr-un dig masiv, de pământ, ideea de a inunda câmpia, transformând-o în mlaştină, iar asta repede, chiar sub ochii inamicului.

Ca şi tunelul sau „mina” de la Griviţa 2, construirea digului pe râul Vid era tot o lucrare genistică. Începuse în ultima decadă a lunii octombrie, dar ploile reci şi putrede făcuseră ca lucru să înainteze anevoie. Aici, la dig, lucrau câteva companii de români, cu lopeţi, tărgi şi cazmale, cum şi ruşi dintr-un batalion de tiraliori. Nu era o muncă specială, ca la „mină”, unde aportul geniştilor era hotărâtor, era o muncă brută, murdară şi încâlcită, făcută de oameni de toată mâna, deşi concepţia care o prezida aparţinea geniştilor, iar gândul prinţului.

Un bun serviciu făcuse trupelor române, în lupta de la Rahova, mlaştina de la vărsarea Skitului în Dunăre, în care retragerea otomanilor s-a poticnit. Un bun serviciu le făcuse aceloraşi români, cu multe secole în urmă, tot împotriva otomanilor, mlaştina de la Călugăreni, iar mai înainte mlaştina de la Vaslui. Dar ideea mlaştinii construite, artificiale, era nemţească şi prinţul se felicita pentru ideea lui.

El a descălecat chiar la malul apei, acolo unde forfota şantierului era în toi. Comandanţii şi trupa erau năclăiţi de noroi până în albul ochilor. („Impresiunea era repugnantă”.) în anume acţiuni sau îndeletniciri oamenii seamănă cu bivolii, cu porcii, sau cu viermii. Colcăiala de trupuri din balta de la baza digului era vermină, iar clefăitul cizmelor, opincilor, picioarelor desculţe în mâl îl respingea auditiv.

— De ce se lucrează atât de murdar? a vrut să întrebe, dar n-a întrebat.

Prinţul se gândea nu atât la compromiterea echipamentului – nu existau alte haine pentru soldaţi

— Cât la munca aceasta sordidă în sine.

— O să isprăvim repede, alteţă! l-a asigurat comandantul lucrării, citindu-i gândul. Hainele se usucă. Soldaţii sunt grăbiţi să termine, că altfel mor de frig. Se lucrează în nămolul aproape îngheţat.

Ar fi vrut să întrebe de ce nu se aduce piatră, poalele Balcanilor erau aproape, stăpânite însă de otomani. I se părea repugnantă munca cu lutul, material nedurabil, precar. Tot ofiţerul acela i-a răspuns:

— Din păcate, trebuie să folosim cantităţi mari de lut, că altfel nu ţine.

Da, lutul nu ţine, ar fi vrut să confirme la rându-i, rostind gândul lui despre lut, dar n-a făcut-o.

Se întreba, cu stupoare, cum au construit pe aici romanii, în această lume în care „lutul nu ţine”. La Turnu-Severin se vedeau încă picioarele podului lui Apolodor. Acesta, podul, ţinuse aproape două mii de ani. Ţinuse şi cetatea de pe malul stâng, cetatea romană şi bizantină, ale cărei ruine le examinase. Întrebarea ar fi fost destinată unui istoric, poate Kogălniceanu, dar nu-i plăcea patetismul acestuia, un anume spirit apodictic, introdus de acesta şi în ştiinţă, şi în politică, şi în viaţa particulară. Kogălniceanu i-ar fi răspuns probabil că romanii au construit durabil folosind chiar şi lutul: probă Valul lui Traian. Blocarea Vidului se făcea acum cu un val, cu un asemenea val de pământ, la care munceau sute de militari, năclăiţi în noroi până în albul ochilor.

Nu mai avea nimic de întrebat şi totuşi rămânea pe loc. Va trebui să vorbească cu Davila dacă n-ar fi cazul, dacă n-ar fi util, ca aici în preajma digului să fie instalat un spital de campanie sau măcar câteva corturi sanitare. Ar fi trebuit totuşi ca oamenii să se spele. Măcar pentru masă sau înainte de culcare. Asta în eventualitatea că ar avea alte haine, pentru schimb, dar haine nu erau, soldaţii dormeau în hainele lor ude, zvântându-le cu trupurile lor fierbinţi.

Poate că totuşi ideea de a construi digul a fost absurdă, şi-a spus, dar n-a putut duce gândul până la capăt. Important era ca digul să se isprăvească repede. Ar fi fost singura justificare a unei idei fie şi absurde. Ideile se

justifică numai prin fiinţa lor materială, prin existenţa lor în act. Ca şi Valul-lui-Traian, care a fost, poate, tot o idee absurdă, ivită pe pământurile de la nord de Dunăre. O idee de lut.

Reîncepuse ploaia, cernerea aceea tulbure şi măruntă care desfiinţa lumina, hotarul dintre noapte şi zi. N-a simţit când i se muiase mantaua, n-a simţit şiroirea chipiului în barbă, nu şi-a simţit ochii împăienjeniţi. Dar şi-a simţit amorţite picioarele, care căpătaseră, între timp răceala udă a lutului. Mişcându-şi laba piciorului drept, în cizma cu obielele umede, degetele nu l-au mai ascultat. A dat să-şi tragă piciorul în sus, dar acesta a ieşit fără cizmă. Cizma se afundase în noroiul clisos, rămăsese prizonieră lutului.

Ofiţerul acela mânjit de noroi a sărit la timp. Au sărit la timp şi sergenţii *garde-corp*, care vegheau aproape. L-au prins pe prinţ în braţe şi l-au urcat pe cal. Cineva a smuls cizma rămasă în nămol, şi a încercat să-l încalţe. Piciorul nu mai intra, sergentul care conducea operaţia a fost silit să elimine obielele şi ciorapul, astfel îrvcât abia piciorul gol a reintrat în cizmă.

Acum călărea spre Poradim purtând cu sine un picior străin, îngheţat, aproape mineral, cealaltă parte din intimitatea sa corporală – ciorapul şi obielele, aflându-se în buzunarul sergentului *garăecorp*. Aşa se detaşau de el şi amintirile.

După căsătoria cu locotenentul Ene, – cu Din, cum îl numea ea –, Adela a suspendat primirile la Gârbovi, rămas ca loc de vacanţă, mutându-se la Bucureşti, în casa de curând cumpărată, în care totul era nou, pe măsura unui fericit matrimoniu care a scandalizat totuşi lumea bună.

O Balş cu un Ene!

Lucrurile se petrecuseră surprinzător pentru lume şi chiar pentru Adela. Fata care acordase primul dans prinţului străin, care părea sortită – chiar prin acest fapt! –

unei mari cariere, eşuase brusc într-o căsătorie obscură, pierzându-şi numele şi şansa. Auzind bârfele, Adela a râs, era fericită:

— Ar fi fost curios să mă constitui fată bătrână, după acel prim dans!

Şi a trecut, fără ezitări, la noua ei soartă, împărţindu-se entuziast între cele două case, consacrându-se de fapt lui, într-o absenţă faţă de restul lumii care echivala cu o ignorare absolută a lumii. Adela dispăruse cu totul de pe orbita lumii bune, căzând sau lăsându-se captată de o altă orbită, cea a vieţii soţiilor de militari. Aceasta însemna frisonul legat de neaşteptata părăsire a căminului, când el, cu figură gravă îi spunea:

— Plec în misie.

— Pentru câtă vreme?

Iar el tăcea, sorbindu-şi supa sau golindu-şi pipa de scrum. Nu spunea nimic, ceea ce însemna că putea fi vorba despre ceva important, neliniştitor, sau periculos, ca atunci în timpul „rebeliunii de la Ploieşti", când armata, deplasată de urgenţă acolo, primise ordin să tragă. El i-a spus simplu:

— Plec în misie. Dar Adela a înţeles unde pleacă, stăpânindu-şi cu greu tremurul.

— De ce tremuri?

— Dar mi-e frică!

— De ce, draga mea? Eşti soţie de militar!

A trecut momentul „rebeliunii de la Ploieşti", dar a urmat momentul Spania. I-a spus din nou „Plec în misie", şi a dispărut pentru câteva luni, nu în ţară, ci dincolo de Pirinei, timp în care Adela a urmărit din gazetă luptele dintre carliştii rebeli, partizanii prinţului Don Carlos de Bourbon, şi legalişti, partizanii regelui Alfons al XI-lea, până în clipa când tronul spaniol a fost consolidat şi Din s-a întors acasă. S-a întors pe neaşteptate, tot noaptea, iar Adela, torturată de spaime, la capătul unui şir neîntrerupt

de nopţi de insomnie, a scos un ţipăt când l-a văzut că intră viu pe uşă.

— Dar de ce, Din, de ce trebuie să dispari aşa cu lunile?

— Dar ne pregătim, i-a răspuns el. Trebuie să te pregăteşti şi tu!

Misiunea de a participa la războiul civil spaniol, din 1875, „ca să studieze la faţa locului luptele”, i-o dăduse prinţul. Alţi ofiţeri români participaseră, în aceeaşi epocă, la războiul franco-prusian din 1870. Ce nu înţelegea ea? Din a privit-o ca pe un copil, sărutându-i ochii umezi, speriaţi, îmbufnaţi, inocenţi. Dragostea lor a stat ani în şir sub această iminenţă a curmării, sub frisonul plecărilor neaşteptate, sub năvala de bucurie a reîntoarcerilor bruşte, sub freamătul pregătirilor de 10 Mai care însemna reunirea lor publică, sub cerul paradei militare.

Adela învăluia corpul social din care făcea parte bărbatul ei într-o aură de inaccesibil, de mister, la care puţini puteau aspira. Chiar logodna lor a stat sub semnul acestui mister, fiindcă după bucuria primei lor întâlniri, după hotărârea de a se căsători, a urmat scena aceea pe care Adela n-a putut-o uita. El a intrat la ea cu o figură gravă, şi i-a spus solemn, cu glasul tremurând de emoţie:

— Trebuie să te prezint generalului.

— Dar de ce? a îngăimat ea cu o spaimă inexplicabilă.

— Fiindcă aşa trebuie. Vei fi soţie de ofiţer.

A râs, i s-a părut absurdă regula, dar, plecând cu el în trăsură spre clubul ofiţerilor, unde avea să aibă loc primirea, Adela a simţit că i se vor tăia picioarele în faţa acelui general, şef al ordinului militar de care ţinea viitorul ei soţ.

— Dar e o simplă vizită de curtoazie! a asigurat-o el.

— Atunci de ce trebuie s-o facem? s-a apărat Adela.

Generalul a fost amabil şi curtenitor. El părea uşor amuzat de spaima celor doi, poate înduioşat de ochii

frumoşi ai domnişoarei care îl aţinteau cu încordare.

Părea că se joacă o scenă la medic sau la preot. Adela îl cunoştea bine pe general din viaţa civilă, unde nu-i inspira teamă, el o respecta prin ascendenţă şi prestigiu social. Sforţarea ambelor părţi de a aduce lucrurile la un ton normal, la tonul unei vizite, n-a reuşit, tracul adus de Adela i s-a comunicat şi generalului, care s-a văzut nevoit să formuleze întrebările obligatorii, cu un ton blajin solemn:

— Consimte domnişoara să-şi aleagă un soţ din corpul ofiţerilor armatei române?

Ea a spus da, fără să respire.

— Consimte domnişoara să respecte prescripţiunile care îl leagă pe viitorul soţ de corpul ofiţerilor români?

Ea a spus da, fără să ştie ce înseamnă acele „prescripţiuni”, nimeni necomunicându-i-le, socotindu-le probabil un dat care trebuie acceptat de la sine. A treia întrebare, dacă ea acceptă să-şi schimbe identitatea, preluând identitatea soţului, n-a mai auzit-o, dar a răspuns da.

S-a simţit aparţinându-i lui Din din aceeaşi clipă, decisă să uite cu totul existenţa ei anterioară şi să înfrunte până la capăt scandalul public, legat de această mezalianţă, scandal pe care l-a şi înfruntat, între timp însă legătura ei sufletească cu Din căpăta adâncime, Adela înainta de fapt într-o speţă de necunoscut, improprie căsătoriei, proprie vieţii lor, vieţii lui. Din rutina vieţii militare, la care se acomodează repede soţiile de ofiţeri, Adela alegea neobişnuitul, chiar când acel neobişnuit apare astfel doar în ochii profanilor.

— De ce posteşti în dimineaţa paradei?

— Fiindcă aşa se posteşte. Înainte de oricare Te Deum ne împărtăşim.

— De ce se închină steagul regimentului în fiecare dimineaţă?

— Fiindcă aşa se închină.

Conducându-l într-o zi pe Din cu trăsura la cazarmă, Adela văzuse momentul „închinării steagu-lui”, ceremonie simplă dar mişcătoare, care i-a rămas întipărită în minte. Rugăciunea matinală la steag se săvârşea într-o încăpere goală de la poarta cazărmii, fă-o preoţi, fără martori, doar de soldatul stegar, care stătea cu drapelul în braţe, într-un fel de amorţire sau transă.

— El doarme? a întrebat Adela, privind scena prin fereastra deschisă.

— Nu doarme, i-a răspuns Din, el se roagă.

— Dar uită-te la el, a aţipit! a mai spus ea, râzând. Acum înţeleg ce înseamnă să închini steagul, înseamnă să aţipeşti.

El a părut ultragiat, a privit-o sever:

— Te rog să te retragi, Adela!” *”.

Şi Din a dispărut în interior.

Peste o vreme a fost vorba despre „sfinţirea steagului”, ceremonie căreia Din îi atribuia o mare importanţă.

— Ia-mă şi pe mine, a cerut ea.

— Nu se poate, a refuzat-o el. Asta nu e o paradă.

— Aveţi ceremonii secrete?

El a ezitat să-i răspundă. A înţeles că în armată se petreceau lucruri la care nu avea oricine acces. A aflat tot atunci despre „ţintuirea steagului”, o ceremonie la care participase numai prinţul, ministrul de război şi mitropolitul primat. Pânzele noilor drapele de regiment erau aduse la palat şi prezentate prinţului, care urma să le fixeze el însuşi pe suportul de lemn, bătând el însuşi cu ciocanul prima ţintă. „Ţintuirea” era un act ritual. Ca şi „închinarea” matinală a steagului. Ca şi „sfinţirea”. Câte ceremonii secrete vor mai fi fost acolo, în spaţiul acelui ordin ocult la care Din, bărbatul ei, participa?

A fost apoi incidentul acela pe o chestiune „de

onoare”, afacere ciudată, în urma căreia s-a sinucis un ofiţer. Întâmplarea a făcut vâlvă în Bucureşti, răscolind saloanele, deşi presa n-a participat cu comentarii, presa fiind silită să tacă – pentru întâia oară!

— Printr-o somaţie a guvernului. Tăcerea sumbră care a învăluit toată întâmplarea i-a dat Adelei fiori.

— Dar ce se întâmplă acolo la voi? l-a întrebat pe Din noaptea, acasă. Spune-mi, de ce s-a sinucis?

Bărbatul a tăcut, părând a nu da importanţă chestiunii. Ea a insistat, el a explicat simplu:

— Dar nu putea să nu se sinucidă! Fusese jignit de general, nu-şi putea provoca superiorul la duel şi s-a împuşcat în faţa lui. Ce nu pricepi?

— Dar e cumplit!

— Ce e cumplit? E vorba de o chestiune de onoare.

Apoi, ca o revanşă la toate aceste secrete, balurile ofiţereşti, momentul festiv al introducerii doamnelor în societatea bărbaţilor în uniforme, curtenia lor aparte – solemnă şi ierarhică – ce impunea raporturi solemn ierarhice şi doamnelor, peste toată camaraderia lor băţoasă, intimităţile grave pe care şi le acordau aceşti bărbaţi, gata oricând să-şi suspende conversaţia, acordând supremaţie frumuseţii, de la tânărul cadet la general. De la primul bal, ea, Adela, a stat în dreapta doamnei general, femeie grasă şi urâtă, femeia acelui general care-i încuviinţase căsătoria, militar mustăcios şi tăcut, acoperit între timp cu o faimă sumbră, sinuciderea aceea care-i adăugase un prestigiu negru! Valsând cu el, în deschiderea balului, Adela a uitat de persoana lui, în fond amabilă şi cordială, prea bine cunoscută cândva, simţindu-se purtată de nişte mâini care decid invizibil existenţe.

Apoi balurile la palat, de Anul nou, baluri refuzate Adelei lungă vreme, vremea în care Din a urcat încet şi cu trudă scara ierarhiilor, până în clipa când poarta princiară s-a deschis din nou pentru ea, la ultima lui avansare, când

Din a anunţat-o solemn:

— Suntem invitaţi la bal, la palat!

A intrat în palat altfel, ca soţia lui Din, sub candelabrele luminând feeric, incluzându-se în tăcerea înfiorată premergătoare marii clipe, intrarea perechii princiare. A strâns braţul bărbatului de lângă ea, recăpătându-şi siguranţa. Şi el i-a strâns braţul. Emoţia era de fapt a lui. Tânărul maior se întâlnea cu şeful suprem al armatei, şeful marelui ordin de care aparţinea, iar în acest cadru, public, el, maiorul, fusese invitat cu soţia. Şirurile de ofiţeri şi-au sunat scurt pintenii, după care nu s-a mai auzit decât sfârâitul lumânărilor din candelabre. Cuplul princiar a evoluat ierarhic, prin culoarul de uniforme, până la ei doi. El, Din, a încremenit ca o statuie de piatră. Ea, fără sânge, a făcut reverenţa de rigoare, timp în care mareşalul curţii a prezentat-o prinţului şi prinţesei, adăugând numelui ei nou acei prisos onomastic: *Nee Balch*[16]. Prinţul şi-a suspendat o clipă privirea lui albastră, lăsându-şi pleoapele şi poate încruntându-se, prinţesa a zâmbit de circumstanţă. Adela şi-a reluat respiraţia când pantofii şi cizmele princiare s-au îndepărtat. Apoi l-a urmărit pe prinţ, eliberată şi senină, rămânând la braţul lui Din. Scurta clipă de tulburare a fost urmată de un sentiment de aşezare lăuntrică, în care până şi umbra amintirilor – brusc reînnoită – s-a stins, îi privea acum pe prinţ prin ochii lui Din, ba mai mult, îşi acorda sieşi şi lui Din un ascendent asupra prinţului, de vreme ce el, Din, ca militar, îl apăra. Chiar palatul, acea modestă casă boierească în care sălăşluise şi Cuza, i-a apărut Adelei drept ceea ce era: o casă a ţării. Ei doi erau deci acasă, îl protejau de fapt pe prinţ, şi Adela, ducând până la capăt această trăire, a căpătat pe loc un aer mulţumit, de superioară mândrie. Nu s-a mai temut pentru Din, nici

16 Născută Balş.

pentru riscurile pe care le implica viaţa lui. La bal, între braţele bărbatului său, s-a lăsat cuprinsă de ameţeala valsului, ca într-o nouă nuntă.

În primăvară, Din şi prinţul au plecat împreună la Dunăre, în aceeaşi zonă a frontului. Maiorul n-a mai avut răgazul să-i spună Adelei că pleacă „în misie”. Despre dezlănţuirea războiului Adela a aflat din gazete, fiind la Gârbovi. Apoi n-a mai citit gazetele. Întoarcerea lui rapidă, întoarcerea lui iminentă s-a instalat în mintea femeii obsesiv. Puţinele semne primite de la el, de pe front, îi confirmau speranţa.

„Din va veni neîntârziat”.

Obsedată de întoarcerea lui Din, Adela îşi şterse din minte chipul prinţului, deşi nu ignora legătura de destin dintre cei doi bărbaţi. Ea îl gândea până o dureau minţile, până acolo încât nu mai răspundea de comunicarea nocturnă cu prinţul.

La malul turcesc, de fapt bulgar, prinţul e întâmpinat cu muzică şi cu focuri de artificii. A simţit imediat că a intrat în sud, într-o altă zonă a luminii şi într-un alt regim al muzicii, într-un regim feeric.

Funcţionarii otomani care l-au primit la ţărm, imediat ce vasul românesc a acostat, în frunte cu Midhat-paşa, guvernatorul vilaetului Dunării, aveau pe chip o specie de curioasă beatitudine – fericirea de a-l întâmpina? –, de fapt un mod ceremonios de a-l primi pe oricine, deci şi pe el, mod tipic de a fi rece sau cald, sau inert, sau hierartic, sau beatic, dar o beatitudine contaminantă, care îl putea ameţi pe oricine, deci şi pe prinţ, dacă prinţul ar fi fost un beatic. Prinţul însă încerca atunci, ca şi mai târziu, o undă de nelinişte şi de teamă.

De ce teamă? În fond el avea o altă identitate, el era un prinţ european din casa germană de Hohenzollern, un prinţ care primise să fie domn peste un neam aparţinând sultanului. Dar aparţinea oare? Era poate mai avantajos,

pentru el, ca prinţul însuşi să se simtă onorat de onorurile incredibile cu care era primit, de la primul pas, acestea însemnând că onorurile sunt conferite lui, ca Hohenzollern, dar onorurile îi erau acordate ca şef de stat, deci ca „prinţ vasal”, deci un Hohenzollern vasal!, ceea ce era umilitor, şi atunci era mai cuminte să le accepte ca pe nişte onoruri date unui neam. Era deci mai onorabil să accepte ca aceste onoruri sunt date lui prin mandat, adică unui neam umil – cât de umil, dacă merită onoruri? – neam pe care el, indiferent de titlul său nobiliar, îl reprezintă acum.

N-a ales alternativă, a primit onorurile simţindu-se onorat ca şef de stat, ca şeful unui stat, fie şi vasal, pe care îl onora un mare imperiu, îl onora cineva, nu oricine, aceste onoruri primindu-le însă el, şi un strop de vanitate fierbinte s-a strecurat în vinele prinţului, tulburându-i sângele, atunci, pe loc.

N-a reuşit să aleagă atunci, pe loc, din plecăciunea cu care l-a onorat Midhat-paşa, ceea ce i se cuvenea lui – ca prinţ – ceea ce lui – ca şef de stat – lui, ca oaspete al sultanului, lui, ca oaspete al ospeţiei orientale, care era impersonală, anonimă, goală, nerabatabilă asupra nimic anume din clipa în care cineva, oricine, era acceptat în interiorul ei ca simbol. El era un simbol, iar condiţia aceasta trebuia s-o menţină până la sfârşit!

Totul era făcut ca prinţul să primească această semnificaţie, ca pe o mantie, s-o accepte şi s-o poarte mai departe, indiferent de persoana sa, indiferent de cei care jucau jocul acesta, indiferent de meteorologie, de starea timpului la graniţa Imperiului otoman, atunci la începutul lui octombrie 1866. A şi notat în jurnal, fiind încă pe ţărmul român:

„10 (22) octombrie: Din cauza vremii furtunoase şi în urma ştirii venite de la Stambul că vasul n-a putut pleca încă – vasul destinat să-l aducă din Varna în capitala

imperiului – prinţul trebuie să aştepte toată ziua în Giurgiu, adică în San Giorgio, veche factorie genoveză pe Dunăre. Guvernatorul vilaetului Dunării – Midhat-paşa – trimite pe al său director al afacerilor străine ca să-l salute pe prinţ şi să-i primească ordinele. În formele obişnuite otomane, de cea mai mare politeţe, trimisul lui Midhat-paşa, Odian-effendi pe nume, comunică prinţului că e însărcinat a exprima alteţei-sale cât de fericit se simte Midhat-paşa de a fi cel dintâi care-l primeşte pe prinţ în marele imperiu. Mai mult, nerăbdător de a fi părtaş la această mult măgulitoare cinste, el, Midhat-paşa, se va grăbi a-l vesti pe prinţ marea bucurie care îl aşteaptă, la rându-i, şi anume: sosirea la Rusciuk a excelenţei sale Gemil-paşa, aghiotantul majestăţii-sale sultanul, singurul în măsură să-l salute pe alteţa-sa, prinţul valah, cu cea mai înaltă onoare”.

Midhat-paşa era deci ultima verigă din lanţul plecăciunilor, el nu cuteza să ridice ochii spre prinţ, ca invitat al sultanului, şi cu atât mai mult purtătorul său de cuvânt, simplă voce, Odian-effendi.

Din păcate, se plângea Odian-effendi, în numele stăpânului său, Gemil-paşa este încă reţinut la Bosfor, din pricina furtunilor care bântuie pe Marea Neagră.

Traducerea formulelor a ţinut, după cronometrul prinţului, peste jumătate de oră, în care timp suita română, mult prea obosită de drum, căsca, real sau ostentativ, cu palmele la gură. Drept care, prinţul a comis prima îndrăzneală, îndrăzneala de a trece în Imperiul otoman, fără acordul celui care îl reprezenta pe majestatea-sa sultanul, Midhat-paşa, guvernatorul vilaietului Dunării, care, prostit, a şi dat drumul la artificii şi la fanfare, din clipa în care prinţul a călcat pe bordul vasului *România*, care urma să-l treacă *dincolo*.

S-a pus în mişcare maşinăria primirii otomane, care golea de sens orice act, orice gest, orice gând. Lucrurile

aveau să continue aşa până la Stambul, într-o dilatare fantastică, din care prinţul nu se putea sustrage, nu avea cum şi nici de ce să se sustragă, el era un simbol. La Varna – între timp marea se calmase – vestea a fost adusă de un funcţionar otoman, un telegrafist, dar pe firul întortocheat al protocolurilor, la Varna urma să sosească iahtul personal al sultanului, iahtul *Issedin*, la bordul căruia se afla Gemil-paşa, iar această veste a dat emoţii slujbaşilor locali, pe toată scara ierarhiei, emoţii transmise prinţului, care era dator a primi emoţiile, care era dator a le transmite înapoi, pe toată scara ierarhiei, apoi prin firul telegrafic, până la Varna.

Se aştepta impresia pe care o va produce emoţia prinţului asupra lui Gemil-paşa, care însă nu sosise încă la Varna, funcţionarii s-au aliniat probabil de-a lungul întregii linii telegrafice care unea acest punct al Dunării cu Marea Neagră, apoi funcţionarii s-au arătat disperaţi, n-aveau cum comunica prinţului reacţia desigur pozitivă a lui Gemil-paşa – vasul nu se vedea la orizont, va acosta la Varna peste încă o zi – programul se încurcă, desigur, Gemil-paşa nu poate să nu primească acest mesaj de bucurie, şi să-i răspundă. Dar prinţul rupe plasa temenelelor şi încearcă să treacă mai departe. El vrea să ajungă cât mai curând la Varna, ceea ce provoacă consternare. De ce? N-a sosit încă Gemil-paşa, de ce se grăbeşte prinţul?

„Pe la 11 jumătate – notează el în jurnal – prinţul pleacă de la conac, locul banchetului în cinstea sa, la gară, un adăpost de paiantă împodobit cu steaguri otomane şi româneşti. Trupele lagărului de câmp, de la Rusciuk, fac o impresie bună, marţială, ele sunt înşirate pe tot traseul, pe ambele părţi ale drumului, iar ofiţerii otomani par sumbri şi fanatici”.

Nota bene: „Prinţul îi exprimă lui Midhat-paşa satisfacţia că aceste trupe îi prezintă astăzi onorul, când

aceleaşi trupe au stat luni de-a rândul ameninţătoare, cu arma la umăr, faţă în faţă cu trupele sale”.

Midhat-paşa, comandantul acestor trupe, pare a nu înţelege despre ce este vorba. îi răspunde prinţului eu o temenea. Midhat-paşa este oare un imbecil? Prinţul consemnează în jurnal:

„Paşa e un om de vreo patruzeci şi ceva de ani, exterior plăcut, ştie franţuzeşte atât cât să poată întreţine convenabil convorbirea, fără tălmaci. I se laudă talentul administrativ, deşi e de puţină vreme în coasta Moldo-Valahiei. Oare el ştie că soldaţii săi au vândut pulbere şi gloanţe soldaţilor români?”

O satisfacţie: ia Razgrad, unde face un popas apoi o transbordare, câţiva kilometri cu trăsurile

— Fiindcă linia ferată e în construcţie – i se prezintă, pentru a-l saluta, ofiţerii germani care fac serviciu în armata turcă, în frunte cu Omer-paşa. Midhat-paşa ascultă opac, cu o mină indescifrabilă, dialogul care se poartă în germană, între prinţ, Omerpaşa şi alţi ofiţeri prusieni, care vorbesc perfect şi turceşte. Dar prusienii sunt sau par loiali. Acceptând turbanele, acceptând dialogul cu prinţul – camarad al lor, în fond – ei nu acceptă în ruptul capului

— Iar prinţului nu-i trece prin cap, cum le-ar fi trecut probabil românilor! – o conversaţie echivocă.

Nişte ofiţeri germani slujesc Imperiul otoman, un ofiţer german, un prinţ, a devenit slujitorul unui stat care se opune – se opune oare?

— Imperiului otoman.

„Chestiunea rămâne surd-confuză”, notează prinţul în minte, fără a mai consemna fraza în jurnal.

Dar focurile de artificii şi fanfarele îl conduc până la Varna. Cui aparţine el de fapt, rezervându-i-se această primire? Aparatul otoman, prin tot stilul şi prin tot fastul, spune că această primire nu se cuvine decât unui prieten al sultanului, un „supus”. Suita română rămâne rezervată,

ea a exclus din lista civilă orice daruri importante pentru slujitorii acestui aparat, ea, suita română, rămâne surd severă, marcând distanţa dintre ceea ce se cuvine şi ceea ce pare un exces, cu un anume sens, iar prinţului îi este greu să aleagă.

La Varna, fastul cade într-adevăr în exces, chiar şi la maniera otomană. Pe bordul iahtului *Issedin* se află chiar slujitorii din casa sultanului, desemnaţi pentru serviciul intim al prinţului. O companie de marinari – strict decorativă! – face serviciul de onoare pe bord. Gemil-paşa îl primeşte ca pe un intim, cu aerul de a-l introduce într-un palat ce-i aparţine. Care e palatul ce-i aparţine?

Vama a rămas departe, un târg mizer, balcanic, la ţărm aflându-se o droaie de funcţionari şi supuşi otomani, plus fanfare, steaguri, focuri de artificii, urale (chiar şi un dangăt de clopot). Prinţul notează, chiar la bord: „*Vremea e acum senină, o ploaie fină a înlocuit furtuna din zilele trecute, marea e calmă, pic de vânt*”.

Fără vânt, sub ploaia fină, care stinge orele, zilele, anul, din cronologia catolică sau bizantină, iahtul se pune în mişcare spre Bosfor:

„Prinţul e fermecat de necunoscuta privelişte, pe care o are în faţa ochilor, care-l tulbură, până la straniu, cu misterioasa-i minunăţie 1. Îi fulgeră în ochi Lisabona, estuarul Tagului, boarea vânătă a Atlanticului, care-i era familiară, apoi simte în nări boarea sumbră a Mării Nordului, dar rămâne confuz, în faţă cu „cheiul admirabil de marmoră albă, care se întinde, lins din ape, înaintea palatului magnific „la peronul căruia se află postată o gardă de onoare”.

Era în ziua a doua a lunii *Djumadi-ul ahir*, anul 1283 al Hegirei. Prinţul căzuse într-un alt timp.

Răşcanu îşi continua gândul în pasul cailor. Toma se afla lângă el, în trăsură. Garussi, în faţa lor, pe bancheta rezervată de obicei copiilor. Avocatul părea destins, duşul

matinal, masajul cu prosopul aspru şi gimnastica îl puneau în vervă, ca un apetitiv igenic pentru confruntările de bară, de după orele nouă. Probabil că tema procesului, în care urma să apere, îl preocupa intens, şi avocatul, fără să-şi dea seama, experimenta pe auditoriul din trăsură efectul celor câteva „principii" cu ajutorul cărora voia să-şi susţină teza. El ştia bine că faptele, numai faptele, materia brută a actului de tribunal indispune un complet de judecată select, format de obicei din oameni cu instrucţie fină, şi atunci căuta întotdeauna resorturile mai adânci ale cazului, lărgind cadrul, introducând în dezbatere ipoteze care să lumineze auditoriul printr-o vedere superioară. Solicitând clemenţă sau acuzând, Răşcanu făcea şi sociologie, el încerca întotdeauna să-i implice pe juraţi într-o viziune cuprinzătoare, flatându-le capacitatea de comprehensiune, împingându-i în acel punct înalt din care sancţiunea oricât de aspră se purifică, emanând din acel tacitian *sine ira et studio*.

În aceleaşi chestiuni, Toma avea un cu totul alt punct de vedere. Generalizările lui Răşcanu îi apăreau ca o sofistică, nişte parajudecăţi menite să obscurizeze cazul în loc să-l lămurească. Ceea ce conta erau faptele şi încadrarea acestora în paragrafe de lege. Ascultându-l pe Toma, lui Răşcanu i se părea că tânărul, cu instinctul lui pragmatic, era bun mai curând de magistrat decât de avocat. îl şi consultase de altfel asupra dosarului în cauză, trecându-i-l spre lectură, ca să-i sondeze pregătirea şi să câştige un oponent în plus, la domiciliu. Dar sondajul n-a dat rezultatul dorit, Toma nu ieşea din limita faptelor peste care se instala cu autoritate.

— Cum, dumneata nu vezi aici şi o motivaţiune mai largă, de familie, de grup, de atmosferă?

— Dar asta nu rezultă din dosar!

— Dacă nu rezultă, vom cere probe!

— Dar nu aveţi deocamdată probe pentru asemenea

susţineri!

Dosarul pe care îl avea Răşcanu pe rol în acea zi, „cazul Chiriachiţa Dimăncescu” – sinucidere, cu instigare la sinucidere, în vederea unei moşteniri – ar fi făcut vâlvă în timpuri normale, aducând în incinta tribunalului de „Coloare galbenă” toată lumea amatoare de senzaţie din Bucureşti, inclusiv presa. Din păcate, războiul scotea de pe scena interesului asemenea fapte, anulând performanţele de avocatură care s-ar fi asociat firesc, iar lui Răşcanu nu-i rămânea decât gustul consideraţiilor generale, în timpul şedinţei precedente, juraţii citeau gazetele cu ştiri de pe front.

— Ce vreau să-ţi spun, s-a adresat Răşcanu lui Toma, continuându-şi gândul, este că avocatura trebuie să devină o ştiinţă a societăţii, mai mult decât o artă. În cazul dat, nu-mi ajung faptele din dosar, în care sunt implicate numai două persoane.

— Dar atunci riscaţi să extindeţi aria de explorare nepermis de mult, până la limita de la care faptele concrete îşi pierd sensul.

Răşcanu făcea în fond o falsă sociologie juridică, iar Toma simţise instinctiv slăbiciunea. Avocatul concepea implicarea unor serii noi de date aproape exclusiv ca un artificiu retoric, forţând astfel, pe o cale mai mult psihologică, o decizie sau alta în favoarea sa. Obţinea practic o anume împăcare morală a magistraţilor cu propria lor decizie, care era tocmai cea dorită şi pledată de avocat.

— Da, se comit şi crime sau furturi, îşi puteau spune aceştia, societatea e proastă, rea, vicioasă. Un caz în plus nu va modifica tabloul. În acest context, circumstanţele individuale împing la clemenţă.

Sau invers:

— Da, societatea e proastă, etcaetera, dar cumulul de fapte jalnice, sinistre, abominabile riscă, iată, prin

adăugarea unui nou caz, să modifice tabloul.

Această alternativă excludea clemenţa, iar argumentarea era menită să împingă din nou la un cuget împăcat.

În cazul Chiriachiţa Dimăncescu teza Răşcanu era că viciul toxicomaniei se practică şi că deci clientul său, acuzat de incitare la administrarea otrăvii dulci, era mai puţin culpabil, prin antecedentele victimei, prin o anume stare morbidă în familie, deşi mobilul acuzatului părea limpede: însuşirea averii celei care decedase – prin sinucidere sau prin ucidere – după cum urma a se stabili.

— Chestiunea se complică întotdeauna prin ambianţă, îi spusese Răşcanu lui Toma, argumentându-şi teza. Şi sentenţios: Dumneata vezi oraşul ăsta idilic. Chiriachiţa e o mahalagioaică, aşa cum spune acuzarea, cu frica lui Dumnezeu şi temenele pe la icoane. Dar uite că nu-i uşă de biserică, şi nu numai ea. Vezi dumneata, Bucureştii sunt un oraş cu prea multe biserici, pentru ca asta să nu te pună pe gânduri.

Din nou Răşcanu era „liber pansisist”, aşa cum îl acuza a fi Garussi. El a şi presupus acuza, adăugând concesiv:

— Desigur, nu exclud rolul consolator al credinţei, dar, revenind la caz, să nu-mi invoce acuzarea parastasele pe care le ţinea Chiriachiţa, şi popii care-i frecventau domiciliul. Prea sunt multe de ispăşit acolo unde-s multe biserici. Piesele din dosar sunt clare!

— Tocmai, piesele sunt clare! a punctat Toma.

Intervenţia l-a iritat pe Răşcanu, care l-a taxat pe tânăr ca pe un ins lipsit de fantezie.

„Dumneata n-o să faci carieră juridică la noi! i-a spus lui Toma în gând, răsucindu-se ostentativ şi privind spectacolul străzii. Asta e o altă lume. Dumneata eşti bun pentru procese cu mocani, institutori, reverenzi de diferite confesiuni, pentru o lume cu afaceri clare, în niciun caz

pentru lumea asta. Sau, în cel mai bun caz pentru dreptul agrar, unde lucrurile sunt elementare!”

Privind strada, ca să nu-l mai vadă pe Toma, avocatul, avea în faţa ochilor confirmarea. Mişcarea uliţei, pestriţă, stridentă, frivolă, miloagă, automatică, nu era o simplă mişcare, ci o mişcare dublă, una vizibilă cu ochiul, alta nevizibilă, în care intrau toţi: ţărani, ţigani, mahalagii, amploiaţi, olteni cu cobiliţe, dughenegii ieşiţi în uşa prăvăliei, călugări vagabonzi cu iconiţe şi mătănii, cerşetori, vânzători de gazete, comisionari cu coşuri de flori, cărăuşi de cumpărături pentru lumea bună, apoi lumea bună din birje şi echipaje, cu câteva persoane chiar s-a şi salutat.

„— Toţi aceştia nu erau aşa cum apăreau, a glosat Răşcanu, aşa cum s-ar fi prezentat, avantajos sau nu, în actele unui proces, ci altfel, fiecare altfel şi toţi altfel. Fiecare prizonier unei istorii personale bifurcate, istorie ceva mai generală – de familie, clan, rasă, şi aceasta bifurcată, toţi participând la nişte evenimente – războiul să zicem! – cu o semnificaţie bifurcată, încât, domnule Toma Nicoară, cel mai cuminte lucru este să nu judeci, dacă judeci simplist1.

Toma Nicoară simţea dispoziţia mizantropică a lui Răşcanu, dar n-o justifica şi mai ales n-o aproba. El ştia, mai mult din instinct decât din experienţă, că boala oamenilor de lege – magistraţi, avocaţi, grefieri, portărei etc. – este până la urmă mizantropia. Venind în atingere cu o materie umană denaturată, falsificată prin conflicte care exacerbau impulsurile cele mai joase, oamenii de lege isprăveau prin a ajunge filosofic nişte mizantropi, iar practic nişte administratori cu profit ai acestor stări proaste de lucruri. Ca şi medicii, care cultivau la rându-le o anume mizantropie. Ca şi oamenii politici. Toma îşi propunea să nu ajungă aşa, iar drumul pe care apucase – credea el – nu-l putea duce într-un asemenea impas.

Mizantropia lui Răşcanu ţinea însă şi de un anume sentiment al extracţiei sale. Făcuse Dreptul, investit de familie ca să-şi apere proprietăţile neamului său şi ca să apere, într-un plan mai larg, drepturile statului şi drepturile ţării. Spre aceste drepturi se năpustea lumea gregară a arendaşilor, cămătarilor, zarafilor, negustorimea egoistă şi hulpavă, indigenă sau alogenă, n-avea importanţă, aşa cum spre celelalte drepturi, generale, se năpustea o anume lume politică nouă şi fără căpătâi, care polariza în jurul liberalilor, „partida roşie”. A intui intenţia nedeclarată – la bară sau la tribuna parlamentului – a citi sub fapte altceva, a vedea într-un curs al lucrurilor un curs secret şi negativ devenise pentru Răşcanu un tic.

Curiozitatea, de care Toma se amuza, era că în cazul Chiriachiţa Dimăncescu avocatul trebuia să pledeze inocenţa acuzatului, un oarecare Sandu Băluică, „apropitar, alegător, om cu stare”, împotriva sinucigaşei, şi ea „apropitară”, dar care cert era victimă. Poate de aici înflăcărarea lui Răşcanu în acest caz, foamea lui de argumente, nerăbdarea de a lichida printr-o lovitură întreaga poveste. Acuzatul era chiar mitocanul de la Parlament.

Trăsura a ajuns la tribunal mai devreme, a coborât întâi Garussi, cu ghiozdanul de hârtii, apoi Răşcanu.

— Nu-i nimic, o să trecem întâi pe la grefă, mai cercetăm o dată actele, i-a spus el lui Toma.

Dar la grefă, în dosar, anexată lângă prima filă, o petiţie: Sandu Băluică solicită amânarea dezbaterii „deoarece fiind caporal în Guarda civică, în enteresul patriei, nu poci ca să mă prezantez, azi fiind zi de ezerciţ”.

Răşcanu era contrariat. Garussi nu ştia nimic de petiţie. În chip scandalos, petiţionarul client nu-şi prevenise avocatul despre intenţia de a amâna. Îşi angajase între timp un alt avocat, se înţelesese peste capul lui cu partea adversă? Figura lui Răşcanu exprima un

pilduitor „Poftim, iată în ce lume lucrăm!”. Apoi, spre Toma:

— Azi eşti liber. Voi rămâne aici să lămuresc cazul. Şi spre Garussi: Du-l pe domnul în oraş. Ne revedem deseară, la cină.

Pentru Toma, cursul ultimelor zile se înfăţişa deşirat, fără legătură între gesturi şi ore, în suprapuneri de fapte, gânduri, vorbe, care fie se coagulau anarhic, luându-l pe el ca subiect, în viziuni ca de vis, fie pluteau singure fără el, ca nişte insule cu o vegetaţie bizară, pe nişte ape ale nimănui.

Nu izbutea astfel să priceapă cum intrase în întâmplarea aceea, deşi lămuririle pe care şi le dădea erau clare, reprezentau fapte puse cap la cap. Fapte de necontestat, tari ca şi experienţa lui militară, din care se alesese cu rănile, atestate medical.

De la asta a şi pornit. Fusese deci mai întâi drumul cu trăsura, cu Garussi şi Răşcanu în trăsură, apoi spitalul, apoi cafeneaua lui Iani. La spitalul militar a intrat singur, ca să-şi schimbe pansamentul; Garussi a rămas în trăsură.

— În curând o să fii sănătos ca un ou, i-a spus medicul chirurg care s-a ocupat de rănile lui. Ar trebui să nu te mai înfăşor, dar niţică protecţie nu strică.

De la spital Garussi l-a dus la cafeneaua lui Iani, să se răcorească cu apă rece, şerbet şi dulceaţă de chitră. Se făcuse cald spre prânz. Apoi Garussi a dispărut, lăsându-l singur la masă, afară, pe malul gârlei. Gârla curgea tulbure.

— Eu plec în târg, vă las aici, la Iani. Mai mult de-un ceas, două nu lipsesc. Sper că n-aveţi nevoie de trăsură. Prin asfinţit plecăm undeva. Lăsaţi-i pe boieri în plata Domnului, cu cina lor cu tot. Mergem în altă parte, la nişte oameni. Acolo cafea!

Iani prăjea cafea, undeva înăuntru. Toma se afla, cert, pe malul Dâmboviţei. Simţea aroma de cafea prăjită.

La care s-a adăugat mai apoi şi un miros de rom. Iani stropise cafeaua cu rom, rom bun, brazilian, şi peste bălţile din faţa cafenelei s-a răspândit aroma alcoolului exotic. Toma moţăia la masă în faţa unei tipsii cu dulciuri. Nu aţipise, se lăsase doar în voia aromelor, care îi evocau ceva, ceva controlabil. A auzit astfel cum suna intermitent, muzical, o piuliţă de alamă, în care se strivea ceva, scorţişoară. Mirosea şi a scorţişoară. Apoi un sunet înfundat. Piuliţa de alamă suna în contratimp cu o alta, de lemn, în care se pisa piper alb sau ienibahar. Mirosurile s-au amestecat. A mai fost şi un miros de vanilie. Se tocăna vanilie.

În aer era ceva sărbătoresc. Lumină dulce, o lumină de ambră, soarele nu se vedea, dispăruse încă din vară, uitându-şi însă în văzduh căldura şi aurul.

— Cine-a murit ieri, îi spusese Garussi, azi îi pare rău. De asta-i bine să mai aştepţi cu moartea; să n-o iei repede. Şi mai apoi, tot el: Vreme cu năvârlii, când cald, când frig. Nici nu ştii cum să te-mbraci. P-aici nu poţi conta nici pe soare, nici pe vânt, nici pe om.

Întorcând capul spre uşa cafenelei, Toma a fost surprins să vadă că lângă scaunul lui înflorise un oleandru cu flori albe.

— L-am scos, sireacu, la soare! i-a spus Iani, scuzându-se parcă. Acuşi pică iarna şi soare nu mai apucă, a mai adăugat, dispărând apoi în prăvălie.

Iani tăbârcise afară, ajutat de un puşti cu şorţ, acel oleandru cu flori albe, crescut într-un hârdău cu doage de lemn. Apoi a mai scos afară încă unul, dar cu flori azurii.

— Am mai avut unul, a spus el, cu flori în coloarea garanţei. S-a uscat şi mă întreb de ce, că doar l-am îngrijit!

A dispărut din nou, apoi iar a apărut, târând pe scândurile duşumelii un alt hârdău, în care se răsfăţa o colocosia cu frunze mari, deschise ca evantaiele, verzi şi tremurătoare. Avea în schimb ciucuri de flori

rododendronul, o plantă cu inflorescenţe nefireşti de mari, absurdă pentru bordeiul lui Iani.

— Vă mai deranjăm niţel şi gata, s-a scuzat Iani, grăbindu-se să tragă afară un portocal.

Portocalul avea fructe mici, crude, unele cât aluna, altele cât nuca, câteva cât rodia, şi era îmbrăcat în flori. La poalele portocalului, Iani şi băiatul cu şorţ au plantat ghivece cu cactuşi.

— Ăştia sunt mai răbdători, a comentat Iani, dar nu la frig. Nici pe ei nu poţi să-i laşi în prăvălie la timp de iarnă. Se deschide o uşă, şi gata, mor cât ai clipi.

Iani vorbea de cactuşii lui ca despre iepuri de casă sau de alte fiinţe domestice. Nici nu i-a păsat că Toma nu-l asculta. Apoi puştiul i-a pus în faţă lui Toma nişte gazete proaspete.

— Ce-i cu astea? a întrebat.

— Telegramele Havas, a răspuns puştiul fâstâcit. Mi-a zis neică să zic asta.

„Ce curioasă combinaţie, şi-a spus Toma, gârla Dâmboviţii, oleandri, cactuşi şi portocali, plus telegrame Havas”. Timpul stătea pe loc, nu se auzea niciun zgomot, aromele plantelor şi aromele de patiserie adormiseră în aer, un reflex de aur trimitea doar bulbul turlei unei biserici, care înflorise pe neaşteptate dincolo de crengile oleandrului cu flori azurii, din stânga, stând parcă în neclintire acolo unde se afla – oleandrul nu turla – de când lumea.

— Oho, ai crescut boboc între flori, ăsta-i semn de baftă mare!

În faţa lui Toma apăruse Garussi, ivit ca din pământ şi râzând:

— Habar n-ai că stai într-un peş taman în grădinile Brâncoveanului. Ce te miri? Taman p-aici erau grădinile Babacului. Ce vezi acu, ce-a rămas în seama lui Iani e fleac, ţigănie… Broscoiul ăla de Brâncoveanu avea p-aici

grădini nu glumă. Cu grădinari olandezi, francezi şi persani. Toată gârla asta era un rai, treceai din grădină în grădină, pe punţi de nenufar şi pe sub parmalâcuri din roze de Şiraz... Acum vax, muşcata şi garofiţa! Sau buruienile lui Iani. Şi strigând spre prăvălie: Mă, Iani, pe mine nu mă duci. Eu sunt om vechi în Bucureşti!

A ţinut minte fraza asta a lui Garussi ca pe un reper: „Eu sunt om vechi în Bucureşti". Şi pe cea anterioară: „Mă Iani, pe mine nu mă duci!"

Garussi avea, când s-a întors, un neastâmpăr, un freamăt, o nervozitate; îi spusese lui Toma „dumneata" şi „neică", suspendase politeţea dintr-o grabă mare, o grabă care-l lua pe sus, ca o vântoasă. A mirosit cu nasul în aer, sondând parcă dacă nu-i vremea în schimbare, apoi l-a somat pe Toma:

— Hai, e timpul! Şi spre prăvălie: Să nu ţii mult afară bălăriile astea, mă Iani, că le pierzi. Vezi să nu le-apuce noaptea aici, că dă iarna pe ele.

N-a mai aşteptat răspunsul lui Iani, a plecat înainte, urmat de Toma, convins că tânărul îl urmează. L-a şi urmat.

În uliţă, trăsura lipsea.

— Cu trăsura, gata, a explicat el. Am trimis-o înapoi la boieri.

Spuse fraza cu tonul: „Am ars punţile, de-acum plutim pe ape". Şi fiindcă lui Toma ceva i se păruse nefiresc, a adăugat calmând lucrurile:

— Din târgul ăsta, nene, nu pricepi nimic, dacă nu-l simţi cu tălpile.

Într-un fel Toma îi dădea dreptate lui Garussi. De când sosise în ţara veche, el fusese purtat mai mult pe sus: cărat în cârcă, apoi pe brancardă, la trecerea Carpaţilor, după rănire. Apoi stătuse pe patul de spital. Mărşăluise ce-i drept dincolo de Dunăre, la Griviţa, ba chiar alergase, dar numai până sus, pe parapet. După care a urmat iar targa,

apoi trăsura sanitară, apoi patul de spital, apoi trăsura lui Răşcanu, prin Bucureşti. Simţea într-adevăr nevoie să calce pământul.

Aceasta îl făcea să se controleze pe sine mai bine, să simtă că merge, să simtă că trăieşte, că nu pluteşte. Plutirile îl speriau, mai ales după Griviţa, plutirea de r. – olo, de pe parapet, cu capul în jos spre hău, apoi cealaltă plutire, în spitalul de la Muselim Selo, cu capul în sus, spre cer. Nu mai putea să stea întins în niciun fel: la verticală gândurile îi deveneau clare, era stăpân pe gânduri.

Totul până aici fusese clar altminteri, ca şi trezirea lui de dimineaţă, în casa Răşcanu, în mansarda lui Theo, pe care o ocupa, între tratatele de chimie şi anatomie, abandonate de rebel acolo, sub acoperiş. Un album cu planşe anatomice chiar îl interesase. Toma l-a răsfoit într-o zi, oprindu-se atent la planşa înfăţişând omoplatul, încercând să localizeze în geografia muşchilor şi a osului locul rănii, rana din omoplatul său. A procedat la fel cu planşa zonei cervicale – o schijă, apoi cu planşa toracelui – * toracele său funcţiona greu, cu dureri. Şi cutia cranianã l-a reţinut, două planşe – faţă şi profil, uimindu-se cât de perfect e închisă, şi uimindu-se mai ales, în ceea ce-l privea, cum nimic nu reuşise s-o deschidă, pe a sa, nicio schijă, niciun glonte – în afară de o contuziune cu patul puştii. Toma se simţea stăpân pe această cutie, atât de desăvârşit încuiată, stăpân pe sine şi lucid.

Nimic fără de ştirea lui nu pătrundea acolo, nimic nu ieşea de-acolo fără ştirea lui, fără sita acelei lucidităţi aspre sau fără acea bună judecată, practică

— După cum observase Răşcanu, cu care nu se mândrea, dar pe care n-o ignora, fiind un bun al său. Chiar rănit, acolo pe zid, până la prima cădere în amorţire, apoi şi după aceea, prin încordări grozave care l-au readus la trezie, apoi la spital, când a refuzat anestezia, când durerea l-a făcut să se piardă, dar când aceeaşi voinţă l-a

trezit.

A urmărit deci întregul itinerar într-o perfectă trezie, fiind atent la tot, la paşii şi la cuvintele lui Garussi. Toma nu s-a formalizat de faptul că Garussi îi spune „dom'le" şi „nene", desfiinţând de la o vreme, de fapt imediat după întoarcere, pluralul politeţii în raport cu el. Toma apărea acum ca un mai tânăr camarad sau ca un novice, sub mâna unui cicerone versat, cum Garussi era. Ca să-l asigure totuşi de consideraţia sa, Garussi s-a oprit în loc, punându-i lui Toma o întrebare „sinceră", de care parcă ar fi atârnat chiar viaţa lui:

— Dom'le, spune-mi pe cinstite, dumneata crezi în oraşul ăsta?…

— Ce pot să vă răspund?

— Nu, nu, că dumneata nu ştii încotro s-apuci! Dumneata tragi spre cartierul „Noua propăşire"; am uitat să ţi-l arăt. N-ai ce vedea, încă nu-i nimic, e de la Curtea Veche mai la deal, între palatul Şuţu şi Grand Hotel de Boulevard, acu-s cocioabe, prăvălii de paiantă şi maidane, dar o să fie, acolo o să se mute temeiul târgului nou. Negustorimea chiabură n-are ochi să mai vază târgul vechi. Ăştia când or intra-n politică or să are oraşul cu plugul de fier tras cu maşina de vapori!… De asta se şi teme „patronul", în schimb nici lui nu-i place târgul vechi. Şi candid: De ce, nene?

Toma nu ştia ce să opună acestui „de ce?" care juca în ochii lui Garussi cu un sclipet de mercur. Tânărul nu cunoştea nici târgul vechi, nici târgul nou, fusese ispitit odată să se urce în Turnul Colţei, să vadă Bucureştii de sus, dar Garussi l-a oprit:

— Ce să vezi de sus? Grădini şi livezi, şi turle, şi bălţi. Suedezii când au zidit Turnul Colţii, zvezii lui riga Carol al doisprezecelea, credeau că le fac bucureştenilor un mare hatâr arătându-le târgul de sus, în privelişte, cum e tabietul prin capitalele europeneşti. Aş, n-au brodit-o. Ai

noştri în loc să se uite de sus în jos, peste oraş, se uitau de jos în sus, la turn… Al naibii, nene, cum uimeşte înălţimea.

În ochii lui Garussi sticlea atunci o aspiraţie spre înălţime, repede reprimată, dar lăsând în fiinţa omuleţului un regret sau un oftat, un fel de *ehei*! Acum Garussi trecuse la un alt ton, de supărare, împotriva acelora care ponegreau oraşul văzut de jos:

— Cică aici n-ai ce vedea, a urmat el, pornind mai departe, în pas de plimbare. Apoi oprindu-se brusc: Păi întreabă-mă pe mine!… în târgul ăsta, prost să fii să nu trăieşti. Dar şi prostul trăieşte, şi milogul, şi pelticul la minte sau la limbă. Numai ochi să aibă, să vază, adică să ştie unde să se aşeze, la ce răspântie. E un oraş numai cu răspântii. Ca un ghem încurcat. Şi nimeni n-o să-l descurce nici într-o mie de ani acest ghem, cât o fi să curgă Dâmboviţa… Şi de ce să-l descurce?!

Au trecut prin poarta unei locante ţinută de un arvanit, mahomedan sau turc creştinat. Garussi a comentat aşezământul, fără a se opri:

— Ăsta ştie dichisul cighirului de miel – nu drob, cum se spune pe aiurea, care e altceva!… Spre Toma: Vezi că nu ştii ce-i asta? Plăcintă de bojoc tocănat, coaptă-n praporele mielului, însă miel gras, berbecuţ, din care să scoţi şi ghiveci de pulpă scăzut la cuptor, în tipsie de lut cu capac. Tot ăsta, arvanitul, care e parlagiu de meserie, tot el dichiseşte şi capul de viţel, cum n-ai să găseşti în tot Răsăritul, în care se taie vită cu său. Însă e cam departe până aici, arvanitul n-are dever mare. Dacă n-ar da ştire damful de său că-n locanta asta se fac lucruri bune, cinstite, nenorocitul de arvanit ar muri de foame. Vorba vine, nu moare nimeni de foame decât dacă-i tâmpit; de pomană îşi bat gura „roşii” pe chestia asta – a sărăciei! – când sunt în opoziţie. Acum tac din gură şi „roşii”, sunt la putere, tac şi rod la ciolan!

Ciceronele lui Toma se înfuriase. Călca apăsat, cu

nervi în tălpi şi cu un fel de ofensă în guşă, trimiţând înaintea pasului bastonul de trestie de mare, cu şiş la vârf. Toma nu-l văzuse cu acest baston, nici în sacoul cadrilat, în care-l prindea bine, dându-i o ţâfnă de cocostârc. Ca parfum, Garussi folosea un preparat englezesc de casă bună, cu un iz plăcut de tabac Virginia.

— Dă-mi mie pe mână oraşul ăsta, a mai spus el, oprindu-se din nou, cu aplomb, şi scot altceva din el. Eu nu l-aş face să piară, domnule!, chiar dacă l-aş lumina cu gaz aerian. Şi sărind la altceva: Ai auzit de sinuciderile cu gaz? … Pe la noi n-a ajuns moda, dar mă tem că vine. Ce bântuie prin alte părţi vine şi la noi. Aici are dreptate şi „patronul", prea ne dăm în stambă cu toate, după cum bate vântul!… Apoi retrăgând din dreptatea lui Răşcanu o bună porţiune: Dar cum să nu te dai după păr, când toate te iau în răspăr? Ce vrei să faci, oraş deschis, când te-ngheaţă din spate crivăţul, când te zvântă din faţă austrul. De aia şi străinii când vin p-aici sunt derutaţi, parcă pică din cer. Ce să le-arăţi? Chiar şi dumneata când ai picat, ai picat din cer, cum a dat Dumnezeu la ceasul nenorocit al războiului. Păi să vezi cuconetul toamna, nu muieretul – ăsta se vede în toate zilele! –, cuconetul, domnule!… Cuconetul are la Bucureşti ceasul lui, pe la sfârşitul lui septembrie, când se-ntorc cucoanele şi demoazelele de la băi, de la aer, din munţi, din străinătăţi, iar vederea are loc cu echipajele, la Şosea. Acolo să te ţii! Sosesc din toate zările coşuri de fructe aromate. Domnule, pielea femeilor toamna e ceva de speriat. Oare de ce naiba? O coace soarele, o smirnuieşte lumina, o adoarme şi o îmbată aurul verii? Îţi vine să leşini. Casele de modă din toată lumea ar da faliment dac-ar lipsi vreuna, în septembrie, de la Bucureşti!

Băiat sărac, neieşit până la cincisprezece ani din iţari, apoi trecut la gimnaziul teologic, apoi în uniforma de student, Toma nu-şi imagina cum puteau să arate Bucureştii la ora evocată de Garussi. Era mai cuminte să

nu creadă nimic, să-l lase pe Garussi să trăncănească vrute şi nevrute. De altfel toate lucrurile spuse de Garussi erau necontrolabile, simple poveşti. Ce reprezentau „grădinile Brâncoveanului”.

— Care fuseseră dar nu mai erau?, ce reprezenta cartierul „Noua Propăşire” – care nu era, dar urma să fie? Toma văzuse şi alte capitale, Budapesta, Viena, Berlinul. Nu văzuse, e drept, Stambulul. În Stambul ar fi vrut să intre victorios. Stambulul stăruia în el ca într-un pasiv al imaginaţiei. Dar Bucureştii? Există oare acest oraş, ca oraş?

Între timp, Garussi îşi urma povestea:

— Domnule, aici femeia frumoasă e o avere. E drept, stăpân pe ea nu poţi să fii. Fuge când nu te-aştepţi, fuge cu altul şi te lasă mofluz, sau se scutură. Ţii în mână vântul, te sprijini p-o umbră. Dar ce umbră!... Păi aici se pierd moşii pentru femei, chiar viaţa!, iar cine are – această avere! – o arată. Ba o joacă uneori şi la mezat, cum se joacă în Englitera caii şi câinii de rasă. La noi însă, mai abitir, cu apelpisire, cu sminteală şi cu focuri de pistoale... Ce să-i faci, peste cine-a dat norocul sau pacostea să aibă fiică, soţie sau amantă ruptă din rai, apoi îl aşteaptă angarale, riscul împătimirii, hoţiei şi crimei. Peste toate, datoria de a-şi înfăţişa minunea ca pe un lux, nu oricând, ci la soroace anume, nu oriunde, ci în văzul lumii, la Şosea.

Garussi a lăsat o pauză, ca să curgă în imaginaţia lui Toma Şoseaua. Apoi a urmat:

— Se scot, domnule, la Şosea, fetiţe – purtate pe genunchii sau în braţele părinţilor, pentru înregistrarea unui anume *pedigri* – se scot la vedere duducuţe, duduci, domnişoarele, domnişoare, domniţe, doamne şi cucoane – aceasta însemnând *cuconetul*! –, după care, în al doilea şir, dar strident, adică în primul plan, vin mamzelele şi madamele, şi marşandele, şi guvernantele picante, şi midinetele, şi artistele, şi operetistele, şi baletistele – dar

nicicum de lepădat, de vreme ce rivalizează cu lumea din linia întâi, primind bătaia cu flori. Gură-cască aruncă cu flori, plătiţi cu sume enorme. Chiar şi prăpăditul de Iani trăieşte, nu din cafea, ci din flori, cultivă orhidee javaneze, lalele negre şi violete de Parma, plătind patentă numai pentru cafea. Are dreptate Răşcanu – îi spunea acum pe nume „patronului11!, p-aici lumea are două suflete, duce viaţă dublă.

Toma nu credea, din nou Garussi îi spunea o poveste incontrolabilă. Când se desfăşurau aceste bătăi cu flori? A înţeles din cele spuse de Garussi că erau totuşi nişte vedenii, suspendate uneori de vremea rea, de molime, de câte-o revoluţiune, de câte-un război. Apăreau deci ca mirajul şi dispăreau ca mirajul, la nişte conjuncţii de temperaturi şi lumini indeterminabile. De altfel şi Garussi a şters vedenia evocată, cu un gest:

— Apoi această lume dispare de pe scenă, ca şi efemeridele când se stinge lumina la teatru, sau ca păsările străine din bălţile Danubiului, care vin din nord, retrăgându-se după amurgul verii peste Mediterană, spre raiul de la Nil. Femele sau infamele astea, după ce-au strălucit o clipă, orbind ochii lumii, dispar nu se ştie unde, în culcuşurile de iarnă, în dormitoare şi iatacuri, în casele de raport, ca să apară – când? –, când nimeni nu s-ar mai aştepta, când cade prima zăpadă. Dar apar altfel, ca nişte păsări sau flori care şi-ar fi schimbat între timp penajul sau petalele, după o *bunăvestire*. Alt lux, altă nebunie. Femeile bucureştene apar acum pe alb, ca herminele, alb pe alb. Dar nu tiptil, ca jivinele scumpe sub boarea de lumină a nordului, ci zgomotos, adică în ţipete şi râsete, în fâşâit de sănii trase de cai negri şi zvelţi, cai împodobiţi ca irozii cu valtrapi feerici, cai de paradă imperială, cai care scuturǎ crânguri de zurgălăi de argint, risipind cu clinchetul lor miriade de confeti din arborii de la Şosea… Apoi dispare şi această vedenie. Anul ăsta va fi suspandată de război…

Dar găsesc putorile astea şi alte mijloace, ca să intre în joc. Să vezi ce-o să fie, domnule, cu doliul!

— Cu ce?

— Cu ce nu te-aştepţi. Cu moartea la Bucureşti.

Nicoară, fecior de ciobani, rămăsese cu gura căscată.

— Mi-e foame! a spus el, sleit.

— Păi să ciugulim ceva, în zbor, ca vrăbiile. Sau ca păsările de asfinţit, care-şi caută cuibarul. Aoleo, cade noaptea!

Au intrat să ciugulească ceva, în zbor, la o crâşmă de duzină, afară, sub primele stele.

Sclipeau primele stele, dar nu aţipise încă amurgul, care se rostogolea cu tăvălugul lui de jăratec peste Bucureşti. Cei doi, care se aşezară la butucul de lemn al crâşmei, afară, lângă prag, se aflau în ceasul unei lumini care strivea lumea, năvalnică şi incendiară, faţă de care întregul oraş părea plat, înjosit, scrumit, mic. Un oraş de corcoduşi, cocioabe, zarzări şi turle. Un oraş uitat în prundul auriu şi roşu al unui cer adânc, cu un văzduh şi mai adânc, cutreierat în acea clipă şi pus în fierbere de uraganele reci ale flăcărilor de amurg. Ar fi trebuie ca muşterii să tacă, să nu clefăie, să nu azvârle cu ciolane în câinii hămesiţi, care le pândeau îmbucăturile, să nu caşte sătui, să nu râgâie, să se îndoape în linişte sau să-şi facă siesta în linişte, lucru pe care l-a simţit un muşteriu ameţit, un om al clipei, o figură bizară, tip hirsut, înfăşurat într-un antinu lung, ochi de ftizie, gest de apostol sau de militar rebel, care a început să urle:

— Vitelor, dreeepţi!… Şi retezând văzduhul cu mâna: Ssst! Linişteee!… Trece amurgul peste Bucureşti!

Individul a rămas într-un fel de catalepsie, cu braţul drept întins peste clienţii cârciumei. Aceştia au rămas la rându-le amuţiţi, striviţi, şterşi, fără putinţa unei singure reacţii de protest, comandată fie chiar de spaimă. Au rămas toţi cu capetele în jos sau în sus, cum îi prinsese

clipa, sau cu bucata în gât. Muşteriii simţeau că se petrece ceva şi nu înţelegeau bine ce. Deruta şi confuzia care au urmat trimiteau totuşi către o iluminare: se petrecea ceva special.

— Gata! a mai urlat omul cu antinu, lăsând să-i cadă braţul, ca un dirijor care a încheiat un concert.

Apoi omul bizar a dispărut. Garussi a apucat în mână ţepuşa cu carne. Toma a rezemat ţepuşa lui pe marginea fundului de lemn.

— E un poet nebun, a explicat Garussi. Un pierdevară pe gârla Dâmboviţei. Prieten cu un alt nebun, unul Carol Scrob. îşi tipăresc amândoi romanţurile la un jidan, unul Kitner, şi le distribuie prin cârciumi, pe câte o friptură. Însă ăsta, poetul cu antinu are demnitatea lui. E mai bine să nu-i dai atenţie: pierzi amurgul, fiindcă te uiţi la el.

Între timp, în cârciumă se reluase rumoarea obişnuită, dar mai scăzut, cu o anume sfială. Ridicându-se nesigur de la butucul său, un client profilat cu spatele pe altarele luminii, s-a adresat celor doi, cu un mare ighemonicon, într-o vastă formulă protocolară:

— Domnilor, v-aş deranja foarte mult, dac-aş lua de la masa dumneavoastră nişte scobitori?

— Vai de mine, poftim!, l-a invitat Garussi, cu un gest larg.

După ce s-a şters la gură – mâncase frigărui şi fudulii – Garussi a devenit solemn. N-a mai aprins ţigară. Nu l-a privit pe Toma, ca şi cum în ceea ce urma să întreprindă, de aici încolo, tânărul n-ar fi fost cuprins. Izmeneala lui s-a risipit, ca un abur, căpătase între timp o anume tristeţe grea, o taciturnie curioasă, suspecte amândouă ca o stare de boală sau de vis. A plătit cuviincios, şi-a făcut cruce după ultima îmbucătură, a schiţat apoi un gest de îndemn spre ieşire, iar Toma l-a urmat.

Din Covaci, dincolo de Hanul Şătrarilor, au luat-o

spre Sfânta Vineri, în faţa căreia Garussi s-a oprit, scoţându-şi pălăria şi făcând trei cruci apăsate. Au mai mers o vreme prin uliţe neştiute şi încurcate, cât să se facă mai bine întuneric. Pe Toma l-a prins gravitatea şi taciturnia ciceronelui său, care-i comunicase o anume tensiune. Mergeau parcă spre ceva important dar nedefinit, ceva ce pretindea nu grabă cât concentrare şi o anume cucernicie. La un colţ, în întuneric, s-au trezit în uşa unei alte biserici, care părea că se deschide sub pământ. Garussi a intrat, coborând cinci trepte, iar Toma l-a urmărit de-afară, de sus, din uliţă, cum păşeşte de spăsit şi covârşit spre altar. Acolo, în lumina pală a candelelor, micul om s-a prăvălit la podea, rămânând într-un fel aparte de transă. S-a ridicat însă sprinten, a rămas o clipă năucit ca de o revelaţie, apoi a făcut una după alta trei mătănii. Întorcându-se spre ieşire, Garussi şi-a adus aminte de ceva, s-a oprit din nou, a scos din buzunarul interior al sacoului două luminări subţiri, le-a rupt mucul, le-a aprins, le-a înfipt la o anume icoană, care nu se vedea. A mai făcut o cruce, apoi a ieşit uşurat. Ajuns din nou lângă Toma, şi-a pus pălăria, fără să-l privească pe tânăr. A oftat involuntar şi a pornit mai departe cu o anume grabă.

Urmându-l, Toma simţea acum un fel de ostilitate a lui Garussi, în ceea ce-l privea pe el, o duşmănie surdă, vădită în felul nervos în care omuleţul, parcă mai nalt acum cu câteva palme, şi mai vânjos, trimitea înaintea pasului bastonul cu şiş, vădită de asemeni în tuşea morocănoasă cu care îl trata din când în când. Părea a spune că el n-are nicio vină, că e silit să facă ceea ce face la insistenţa lui Toma, dar dacă el asta vrea, atunci poftim! … Cu o zi înainte îi spusese lui Toma în treacăt, măsurându-l cu un ochi expert: „Las te-un pic pe mâna mea. Hai’s te vâr niţel în lume, s-o amiroşi, că mai p-ormă îi dai singur de gust”. Sau altă dată: „Fă-te, nene, liberal. Că de la mesele boierilor nu pică os, ce os!, nu pică nici

firimituri. Termină cu scrobiţii ăştia!…” Sau altă dată: „Ai auzit de Culbeci? Hai cu mine la Culbeci…” Acum Garussi tăcea scorţos, ostil, iar Toma a simţit şi mai bine asta în clipa în care, oprindu-se la un gard, un zăplaz ruinat, Garussi l-a îndemnat cu glas aspru, poruncitor:

— Intră p-aici! Încalecă întâi leaţul de jos!

Şi omuleţul l-a împins pe Toma de umăr, ca să poată intra mai lesne, ferindu-şi capul de leaţul de sus. Se aflau într-o grădină părăginită sau într-un maidan; Toma a dat într-o groapă, Garussi l-a susţinut, apoi i-a poruncit din nou:

— Ţinte după mine!

Au trecut prin nişte tufe uscate, printre nişte scaieţi, Toma a simţit prin pantalon atingerea ghimpilor, dar nu s-a oprit, Garussi îl trăgea de mână după el.

S-au trezit apoi în faţa unor ferestre mari, luminate, cu draperiile date în lături, şi cu perdele lungi de voal alb, voaluri de mireasă înfiorate de o boare de vânt. Era de fapt o boare de muzică. Prin ferestrele deschise răzbătea o mazurcă de Chopin, cântată la pian. Toma s-a oprit să asculte, rămas cu ochii pe tulburarea perdelelor de voal, dar Garussi l-a tras înainte:

— Hai, nu-i aici! Aci stă domnişoara Alivanti, o fată bătrână şi cam smintită, o să-ţi spun eu povestea; nu-i timp.

L-a tras înainte, spre un chioşc acoperit cu lăuruscă, pe care însă l-au ocolit. Garussi a deschis apoi o uşă, uşa scundă a unei bucătării de vară sau a unei anexe pentru slugi, împingându-l prin deschizătură. Cineva a râs.

— Coboară! a poruncit Garussi.

Toma a coborât, deşteptându-se într-un interior inundat de lumini.

A clipit întâi mult, ca să şteargă întunericul adus în pleoape. Lumina îl orbea, trimisă parcă toată spre el, deşi nu era aşa, iar Toma a încercat o senzaţie de jenă, de

expunere pe o estradă sau pe o treaptă, chiar treapta de lângă uşă, pe care se afla.

— Hai, domnule! l-a îndemnat Garussi de jos, de undeva, după care omuleţul a dispărut.

Toma şi-a simţit pantalonul sfâşiat, îşi amintea bine când şi-l sfâşiase, lângă chioşc, trecând pe lângă o tufă de măceş, iar acum jena îl rodea, cu atât mai mult cu cât nu voia să se uite în jos, la ruptura stofei, ca să nu atragă atenţia.

— Nu-i nimic, nu se vede!, i-a spus cineva, o voce de copil. De asta am şi râs; am auzit bine când a pârâit pantalonul şi-am râs. Te superi?

Lângă el era o fetiţă ca de opt ani, cu fustă lungă şi cu-n ilic îngăităna t, puţin cam ponosit, purtând în braţe, braţe subţiri de copil, un motan alb cu zbenghi negru în bot şi cu o pată pe-o ureche. Motanul părea mai mare decât ea.

— Ieşisem să-l scot afară, a mai spus fata, şi-am auzit când s-a rupt pantalonul tău.

— Îl caut pe domnul Garussi! a răspuns Toma cu glas răguşit, cu un tremur de enervare pe care fata a încercat să-l calmeze, luându-i mâna.

Toma şi-a smuls mâna, dispariţia lui Garussi îl înfuria. Voia să plece de-acolo, mai ales că avea şi ruptura aceea la pantalon, dar trebuia mai întâi să-l găsească şi să-i zică ceea ce merita, una tare.

A coborât în covoarele moi, împiedicându-se, dar fata n-a mai izbucnit în râs, l-a lăsat în pace. Păşea înaintea lui, cu motanul în braţe. Toma şi-a propus să nu-i dea atenţie, trecea cu privirea peste ea, căutându-l din ochi pe Garussi, care nu se afla în prima încăpere.

Aici de fapt nici nu era multă lume, câţiva tineri, printre care şi un ofiţer, conversau potolit. Nu i-au dat atenţie. A doua clipă de jenă, întâlnirea cu ofiţerul – Toma era doar sergent, şi cu pantalonul rupt! – a fost depăşită

prin faptul simplu că ofiţerul l-a ignorat. Nici n-a întors capul, ca să nu-l vadă, n-a luat act de Toma, ca şi ceilalţi de altfel, dintre care doar unul singur bea cafea şi părea izolat.

— Aş putea rămâne aici? l-a întrebat Toma pe tânărul aflat în izolare. Caut pe cineva, pe un domn Garussi, şi cred că e mai bine să rămân aici, la ieşire.

— Cum doriţi, i-a răspuns tânărul. Puteţi însă să-l căutaţi şi dincolo.

A trecut dincolo. Dar lumea de acolo nu conversa, tăcea. Se juca cărţi, la mese joase şi mici. Toma nu se omora după jocurile de noroc, accepta doar tabinetul; aici se juca *chemin de fier* şi chiar *poker*, un joc la care se dedau şi ofiţerii, în nopţile albe de pe front. Imaginea i-a displăcut lui Toma, deşi lumea de aici părea mai liniştită, tăcută şi încordată, chiar înverşunată, mocnindu-şi tensiunea în priviri şi descărcând-o în gesturi scurte, smucite. Jucau pe fise. Doar fisele pocneau, dar urechea lui Toma a prins şi un zuruit de zaruri de fildeş, răsturnate dintr-un pahar. Se juca şi cu zaruri.

— Dacă vreţi să intraţi, e un loc aici, i-a spus cineva şi acelaşi cineva s-a ridicat de pe scaun, poftindu-l. Eu mă retrag să fumez, s-a scuzat acela, ieşind.

În încăpere nu se fuma, tensiunea jucătorilor era pură. Se fuma în schimb în salonul următor, unde Toma a intrat imediat, căutându-l pe omul său.

A simţit şi el nevoia să fumeze, mai ales că aici, într-un colţ al odăii, se afla o vatră mare în care mai mult iradia decât ardea un foc. Focul se isprăvise, butucii şi lemnele se consumaseră, iar jăratecul alb, uşor spuzit, lumina dulce. Toma se simţea ostenit. Perne mari, turceşti, prin colţuri, un maldăr de covoare lângă perete, pe care stăteau câţiva inşi, care fumau. Fumau ţigarete. Dar călcând spre pernă, ca să se aşeze, Toma s-a împiedicat în picioarele cuiva, a spus „pardon”, a privit, în jos, întins pe duşumea, se afla

un ins între două vârste, care fuma narghilea şi visa, în izolare. În mijlocul odăii, pe o măsuţă cu încrustaţii în nacru, chesele de tutun, cu capac de argint, şi scule de fumat.

Ce-l uimea aici pe Toma era hornul, un horn uriaş, care depăşea cu mult vatra, cucerind aproape toată odaia şi constituindu-se ca un al doilea tavan. Un tavan adânc, în boltă, adâncindu-se şi subţiindu-se în sus, apoi cotind undeva, înşurubându-se către afară, dar fără deschidere vizibilă, ca să nu bată înăuntru ploaia. Lui Toma i-a plăcut invenţia, o invenţie pentru un aşezământ de fumat. Puteai fuma aici liniştit, nu se simţea fumul, care călătorea în sus purificat, lăsând în încăpere doar aroma rafinată a frunzei de tutun.

De fapt aromele. Toma nu era instruit în deliciile discrete ale aromelor de tabac, dar le simţea totuşi. Nu atât emanând din franjurile frunzei arse, care scoate un fum uşor, repede absorbit de horn, cât din mirosurile prizoniere cheselelor cu tutunuri moi şi bune în care degetele răscoaleau cu plăcerea de a stârni aroma. Degetele fumătorilor de tutun de pipă, mai ales, reţin în piele şi chiar în os aroma plantei degustate, căpătând şi ceva din culoarea frunzei, o nuanţă chihlimbarie care nu mai dispare şi care face degetele parfumate şi preţioase. Toma n-avea încă în degete aroma tabacului, ba chiar se lupta să scape de viciul fumatului, singurul care îl învingea din când în când.

Îl învinsese şi acum, aici, aşteptându-l pe Garussi. Stătea pe pernă şi fuma, dar perna era lunecoasă şi incomodă, silindu-l pe Toma să se potrivească pe ea mereu. Cineva l-a îndemnat:

— Întinde-te jos!... Se vede că eşti tânăr, nu ştii să şezi pe perne turceşti.

Cel care i se adresase avea faţa învăluită în fum, într-un fum alburiu şi curios la gust, amintind vag aroma

bobului de muştar sau a frunzei de cânepă. Era individul care fuma din narghilea şi pe care îl călcase pe picioare. Nu-i purtase bănat pentru asta. Individul avea ochii strălucitori, calzi, şi l-a privit pe Toma cu simpatie. I-a spus:

— Tabacul n-are gust. De pomană te osteneşti fumându-l. Cei de demult îl prizau… Aşa mai înţeleg, îi pricepi tutunului rostul, îl simţeşti cu nările, îl aspiri, îl iei în tine, îl meditezi. Din păcate însă şi prizatul avea un cusur, strănutul. Mie unuia nu mi-a plăcut acest strănut silit, provocat de tabac. Am fost împotrivă chiar din clipa când s-a introdus prizatul la noi…

Dar prizatul tabacului se introdusese cu cel puţin un secol în urmă, şi Toma, ascultându-l pe individ, a zâmbit. „Cum îşi pierd unii şirul, când nu se controlează!” şi-a spus el. „E simplu să gândeşti prostii, şi-a mai spus, dar e cuviincios să nu le spui. Şi mai bine e să nu le gândeşti, să nu-ţi laşi mintea în dorul lelii”. Nici nu l-a mai ascultat pe individ.

De fapt nu-l asculta nimeni dintre cei care fumau. Privind în jur, lui Tomai s-a părut că inşii învăluiţi în fum de fapt dorm sau meditează. Medita vădit omul cu narghilea, care vorbea limpede, rar, foarte coerent, cu un fel de bucurie a confesiunii, ba chiar cu mirarea că se confesează:

— Tabacul nu e un viciu când e luat în doze mari, cu inconştienţă, a glosat el. E un simplu abuz, atâta tot. Mai de efect sunt dozele mici, ritmice, fără de care fumătorul nu poate trăi. Şi mai acute sunt dozele infinitezimale, luate cu bucurie şi spaimă, cu aşteptarea sufocantă a marii întâlniri… Sper că dumneata nu fumezi aşa!…

Adresându-se, insul cu narghilea s-a întors în direcţia contrară celei în care se afla Toma, iar tânărul lăsând ţigara aprinsă s-a ridicat şi a ieşit.

A dat să se întoarcă în salonul jucătorilor, n-a nimerit

însă perdeaua, l-a găsit în schimb pe Garussi, într-un fel de iatac, stând arăbeşte pe un crivat, şi bând o băutură vişinie, cu nişte femei. Era o petrecere potolită, şi lumea pe care a întâlnit-o nu s-a mirat de Toma. Parcă l-ar fi aşteptat.

— Păi bine, nene, pe unde umbli? l-a apostrofat Garussi. Înţeleg să te rătăceşti, dar nu p-acolo. Cărţile şi suptul din narghilea sunt petreceri de ramoliţi. Să n-ajungi la patimile astea, că sunt altele mai bune.

— Lasă băiatul în pace! a intervenit o femeie înaltă, oacheşă, cu aluniţă pe obrazul stâng. De ce-l sperii? Aici la noi face ce vrea, ca la el acasă. Şi către Toma: Hai să-ţi spun cine eşti!

Toma n-a vrut să meargă. L-a cuprins un fel de sfârşeală şi o nevoie de a ieşi la aer. Ţigara pe care o lăsase aprinsă dincolo era mai bună decât această petrecere peste care stăpânea Garussi. Simţea că omuleţul îşi va bate joc de el, îl va împunge cu limba, îl va terfeli, îl va face de râs pentru stângăcie, timiditate şi prostie. Toma voia să facă una groasă, să-i arate cine-i el, dar nu ştia cum.

A dat de duşcă un pahar din băutura vişinie, foarte puţină, niciun degetar. Şi-a mai turnat un pahar, dar Garussi i-a atras atenţia:

— Nu te lăcomi!

— Lasă băiatu-n pace! a intervenit din nou femeia oacheşă cu aluniţă. Tu când vii aici aduci sămânţă de scandal!

De după perdea a intrat în încăpere o şchioapă, care a întins mâna spre oacheşă, iar oacheşa i-a dat o cheie. Oacheşa purta chei la brâu, sub capot şi a scos o cheie din verigă, trecând-o şchioapei şi adăugând:

— Fă şi-o cafea.

— Dar să fie dulce, a adăugat Garussi cu ton de poruncă.

— Tu să nu te-amesteci! l-a repezit oacheşa. Cafeaua nu-i pentru tine.

— Bine, Puşa! a consimţit Garussi. Dă mâna să ţi-o sărut, şi mai toarnă!

De după perdea, ochii şchioapei sticleau. Toma şi-a amintit de pantalonul lui rupt – l-o fi văzut oare acoperind discret cu mâna locul jenant? – iar Puşa l-a simţit.

— Uite-l, îi e jenă! i-a spus ea, în văzul tuturor, spre ruşinea lui Toma. Parcă ţi s-ar fi întâmplat nu ştiu ce!… Parcă n-ar fi în casa asta ac şi aţă. Şi îndemnându-l: Treci dincolo, la Tinca, să ţi-l coasă! Ţi-l coase şi te întorci înapoi… Nu e bine să stai cu o grijă pe suflet.

Tinca, şchioapa care asculta la perdea, l-a apucat de mină, fierbinte, trăgându-l după ea, printr-un culoar subpământean, un fel de horn întortocheat de cuptor.

S-a trezit îmbrăcat într-un halat de mătase, la o masă lungă şi joasă, înconjurat de cele trei: Şchioapa, Oacheşa, Copila. Scăpase de Garussi şi asta îi dădea o mare satisfacţie. Se simţea uşor, parcă se-mbăiase. Copila ţinea în braţe motanul acela alb, cu zbenghi negru în bot şi pată pe-o ureche. Jocul la care participa era inocent, un joc de fete date-n mintea copiilor. Cele trei îşi treceau una alteia motanul, din poală în poală, punându-l pe el să ghicească în poala cui miaună. Când nu ghicea îl pedepseau: gusta o picătură de alcool dintr-un felegean mic cât un degetar. Şi râdeau. Copila, care lepădase definitiv motanul – îl ţinea acum în braţe Oacheşa, râdea şi bătea din palme. Hazul a fost mare de tot când Toma, ducând la buze felegeanul, s-a trezit că bea dintr-un papuc brodat cu fir de argint. S-a râs grozav. Au râs grozav toate trei când l-au văzut pe el ce mutră face, în clipa când Copila a spus:

— E papucul meu!

Şi a scos la vedere piciorul, un picior gol de copil. Dar cu unghii în sidef verde, ca şi pleoapele ei, tivite cu suliman verde, pleoape care clipeau mirate. L-a şi întrebat:

— Te miri?

Copila se prefăcuse în altceva, avea obrajii puternic fardaţi, sprâncenele încondeiate, buzele roşii şi umede. Arăta ca o păpuşă vicleană şi râdea.

S-a râs atâta încât Toma s-a înfuriat. A dat să-şi rupă gulerul vestonului, dar n-avea veston, avea gâtul gol, iar mâna i-a lunecat neputincioasă pe mătasea halatului brodat cu fir de aur. „Dar unde-s hainele mele? Hainele!” A urlat mut, în gând, ca să nu se facă de râs. Se auzeau peste tot râsete. L-a cuprins apoi o furie neagră. Mâna Oacheşei sau mâna Copilei a încercat să-l cuminţească, i-a astupat de fapt gura.

S-a trezit după asta într-un iatac strâmt, cu tavanul jos, numai cu Copila. N-aveau loc amândoi, unul de celălalt, pe jumătatea de crivat pe care se aflau, deşi iatacul se prelungea şi se lărgea într-o oglindă. Ca să vadă mai bine, aşa cum sunt, se priveau în oglindă. Copila îşi smulsese genele verzi şi îşi ştersese sulimanul. Goală, arăta chiar ca un copil.

— Să nu te culci cu mine, m-asculţi! i-a spus. Şi strângându-l în braţe: Dă urechea să-ţi spun ceva. Ascultă, să nu crezi ce-i aici. Ce vezi nu-i adevărat. Astea nu-s femei, tu nu ştii, dar acum ai să ştii!, – Puşa e o mistreaţă, o scroafă străbatecă, din alea care se hrănesc cu jir. O mistreaţă stearpă. De aia e şi rea. Te-ai uitat la colţii ei? Când râde i se văd colţii. Arc – îl, nu faţă. Tinca e o vulpe. Din pădure vine, să ştii. Cine-a tras în ea cu arma n-a tras bine, n-a lovit-o decât în şold, i-a smuls şoldul din loc şi i-a scurtat piciorul, acum calcă mai scurt. Când te-apropii de ea, Tinca pute a vulpe. Şi Puşa e scroafă de mâl.

— Şi tu?

— Tu nu vezi ce sunt eu aici? M-au luat de mică. Tu ştii a cui sunt eu?

Toma era lucid şi ţinea minte tot. Ţinea minte chiar şi sclipirea şireată din ochi a Şchioapei, care-i şoptise:

— N-o crede, e băiat!

— Tu ai să mă scapi de-aici, nu? i-a mai spus Copila. Ele se urăsc între ele, ca fiarele, nu ştiu cum să se ucidă una pe alta. Însă amândouă, şi Vulpea şi Scroafa, sunt cu ochii pe mine.

— De ce nu fugi?

— Nu ţi-am spus că-s fiare de pădure. Şi să ştii, lumea e a lor… La noapte, când vii, să nu mai intri pe-acolo pe unde te-a adus Garussi. Am să-ţi arăt eu alt loc, mai scurt. Dar să nu te-nchini, auzi? Dacă te-nchini nu mai nimereşti. Lasă-le pe ele să se-nchine, scoarfele, vulpile, caţaoanele, cataroaiele!… Şi auzi ce mai fac? Fac de ziua Botezătorului sfeştanie, vine popa cu şomoiogul de busuioc şi le stropeşte cu aghiazmă pe rât şi pe bot. Şi ele sărută icoanele. Pe mine mă-nchid aici, mă-ncale până se termină. Ele ştiu, hoaţele, c-aş da totul în vileag.

— Bine, dar poliţia?

— Poliţia e aici tot timpul.

Pe Toma l-au trecut sudori reci. Se vedea notat, fixat, descris de poliţie cu toate semnalmentele lui, inclusiv rănile lui de la cap şi din omoplat, şi din şold. Toţi ceilalţi erau normali, minus el. N-a mai îndrăznit să întrebe nimic. Copila a continuat:

— Ele sunt aranjate şi cu popii, şi cu poliţia. Pe aici sunt numai biserici şi tractiruri. Noaptea auzi foşnetul de antine de mătase, ca foşnetul de aripi. Să nu te sperii. Dacă te opreşte la colţ, unul, cu sabie, şi zice că e Mihail, să nu te uiţi la el. Dincolo e altul, unul Gavrilă, tot cu sabie.

— Poliţişti?

— Cine ştie. Aşa zic ele, ca să sperie lumea. Popii zic altfel. Dacă-l întrebi pe Garussi, el îţi spune altceva. Şi fixându-l: Tu să-ţi urmezi drumul. Să nu te uiţi nici în dreapta, nici în stânga. Ce rău îmi pare c-ai căzut aici… Şi rugător, de fapt mai mult poruncitor: Mâine să nu mai vii. Uită ce ţi-am spus, că-mi faci rău! Dă-le dracului. Eu am să

mă chinui sau am să mă sting aici, dar tu eşti bărbat. Şi ridicându-se: Am să-ţi dau ceva. Nu te teme, e ceva bun. Am să-ţi dau un vis. Ai să-l visezi tu odată, când ţi-o fi lumea mai grea.

Apoi a fost visul. Toma nu ştia dacă-l visase acolo, în iatacul Copilei, sau dincolo, sus, sub acoperiş, în casa Răşcanu, în mansarda lui Theo, sau dincoace, acolo unde se afla acum, în locanta lui Avtichie, la masă, aşteptându-l mahmur pe Garussi. Ceea ce nu ştia Toma, lucru care îl înciuda, era dacă visul, acest vis, îi fusese dăruit de fată sau era un vis al lui, spontan, o hălăduială de unul singur pe tărâmul somnului.

Prinţul se afla de câteva minute în faţa sultanului şi clipele nu se legau între ele pe firul unui sentiment, într-un sens. S-au schimbat câteva formule de politeţe şi probabil că marele dragoman le-a tradus exact – vorbea o franceză elegantă, un pic desuetă, dar din răspunsuri nu s-a înţeles, oricât de fade ar fi fost formulele, ce gânduri poartă sultanul înăuntru său, pentru oaspete. Nici chipul n-o spunea. Obrazul smed al bărbatului tânăr din faţa sa avea un fel de încremenire, de opacitate sau tristeţe, subliniate de ochii vii şi reci, ochi nobiliari dar de o speţă stranie, ochi de uliu. Sultanul era în strai sobru, lipsit de orice pitoresc. Singurul amănunt de podoabă, care uimea, era un imens smarald sumar şlefuit, cât un ou, legat într-un lănţug de platină.

Tânărul stăpân al lumii de la sud nu l-a poftit pe oaspetele său pe perne, cum era altă dată protocolar, dar numai între egali – obiceiul se desfiinţase de altfel în audienţele pentru europeni, nici nu l-a lăsat în picioare, ci a indicat – se indicase în prealabil un scaun, pe care prinţul l-a evitat. Prinţul a îndepărtat scaunul – „ceea ce a produs confuzie”, – s-a aşezat pe sofa aproape de sultan sau la o convenabilă distanţă – ca şi Cuza odinioară, suprimând astfel încă o dată şi ultimul rudiment de ofensă

din relaţiile dintre sultani şi domnii moldo-valahi. Aşa cum erau aşezaţi, Abdul Aziz fiind mai înalt, acel ochi de uliu s-a pus totuşi expresiv în valoare, ochiul şi costumul dându-i sultanului un aspect de pasăre.

Încă un schimb de replici, fără importanţă. Sultanul s-a slujit de serviciile marelui dragoman, prin glasul căruia l-a întrebat pe prinţ – ininteligibil – dacă se simte bine şi dacă n-a fost obositoare călătoria. Nu se putea însă şti dacă a fost mulţumit de răspuns. Pleoapa pe care sultanul o oferea „supusului" – padişahul stătea în profil! – s-a închis peste pupila de uliu, ca peste o enigmă. Nu se putea conversa, şi-a spus prinţul retrospectiv, cu o asemenea fiinţă, care putea fi adulată, ocrotită, vânată, transformată în sigiliu, ferită oricum de văzul noroadelor

— Cum de altfel şi era!, dar neputincioasă pentru ideea de schimb de mesaje. Sultanul făcea parte din altă lume şi prinţul s-a simţit stingher. El însuşi, prinţul, n-avea capacitatea dialogului, aştepta – cum se şi cuvenea de altfel – să fie informat, întreţinut, după care formula o întrebare sau o decizie. Ce-şi puteau spune doi aleşi, între ei, indiferent de rang, nefiind nimeni care să-i informeze şi întreţină! Ca plebeu, Cuza fusese mult mai dezinvolt! Marele dragoman nu putea suplini lipsa replicilor, deşi se distribuia atent între cei doi. Nici cuvintele de întrebare sau răspuns nu se puteau înmulţi. Trebuia un gest, care n-a venit. Prinţul ştia că sultanului îi plac canarii. Nu era protocolar să-i aducă în dar canari

— Sultanul avea o întreagă colecţie, provenită din regiunile tropicale ale imensului imperiu, cum şi din alte părţi de lume, şi poate că gestul de supremă intimitate al sultanului ar fi fost, dacă ar fi avut bunăvoinţa, să-i arate prinţului canarii.

Prinţul a aşteptat, prelungind audienţa. El nu ştia pe atunci că deliciul întâlnirii cu canarii imperiali era rezervat exclusiv sultanului, acestui sultan! care a şi înnebunit de

altfel, predându-se orgiei trilurilor

— Nu înainte de a decora, cu cele mai înalte ordine otomane, pe câţiva dintre canarii săi favoriţi. În încheiere, padişahul a mai formulat încă o întrebare, fără să i se audă vocea, pe care marele dragoman a tradus-o: dacă prinţul are de gând să mai stea mult la Stambul. Prinţul a fost deconcertat, n-a priceput sensul acestei noi propoziţii – programul vizitei fusese strict stabilit; el nu ştia dacă cele spuse sunt un mod de a se formula o respingere, sau dimpotrivă, un mod protocolar de a se indica o bunăvoinţă – stai cât pofteşti! Oaspetele a ales această alternativă şi a răspuns:

— Voi rămâne atât timp cât socoteşte util majestatea-sa.

Şi cu aceasta audienţa s-a terminat, nu înainte ca prinţul să fi primit din mâna sultanului, gest încurcat, firmanul de învestitură. Cei din jur, suita română, au socotit întâlnirea o catastrofă, partea otomană în schimb a socotit-o un succes, liniştindu-i prin interpuşi pe români.

În aceeaşi noapte prinţul a parcurs o stare de cumplită confuzie şi surescitare, plimbându-se ore în şir prin dormitorul mic cât un cupeu, zbătându-se din fereastră în fereastră, respirând convulsiv aerul parfumat, printre gratii. Apoi zorile, cerul acela azuriu, ireal, i-au revelat grădina feerică a palatului pus la dispoziţia sa, şi forfota imensă a curţii. Era cert că se afla într-un alt univers, ca de vis, unde nimic nu se lega. Şi din nou nimic nu s-a articulat, nu s-a legat într-un sens, nici a doua zi.

Mişcarea curţii otomane, mişcarea curţii puse în slujba sa erau în contratimp cu mişcarea sa lăuntrică, prin încetineală, prin grandoare şi printr-un fast care exasperau. Prinţului i se observa discret orice gest, mii de ochi erau însărcinaţi cu această obedientă supraveghere – de după gratii, balustrade, perdele –, orice gest al său fiind citit ca o posibilă dorinţă, orice posibilă dorinţă însemnând

traducerea ei instantanee în ceva, ceva gingaş sau fastuos, oricum nemăsurat, oricum ireal. Dilatate, distorsionate, dezgărdinate gesturile şi chiar paşii, respiraţia, tuşitul – îşi pierdeau semnificaţia restrânsă, mică, exactă şi se halucinau până la ştergerea conturului prim. Prinţul se îndoia că chiar gestul său de la sfârşitul audienţei la sultan, gestul îndrăzneţ de a fi pus pe o măsuţă firmanul, ca pe o hârtie fără importanţă, indicând mai apoi cuiva din suita sa – la prezentarea suitei – să ia şi „hârtia aceea", n-a fost măcar notat, deşi ar fi făcut senzaţie la oricare din curţile europene. Se dilatau gesturile mici, acestea înflorind ca nişte crizanteme sau înfrunzind ca nişte palmieri, şi descreşteau în schimb marile gesturi, împuţinate şi nimicnicite până la firul infim de praf pe care nu-l atingea cu papucul marele demnitar.

Dimitrie Ghica, din suita sa, avusese astfel un incident cu Savfet-paşa, preşedintele consiliului de război otoman – fost şi viitor ministru de externe, pe chestiunea numărului de soldaţi din oştirea română, dar incidentul s-a stins înainte de a exploda, prin simplul fapt că un înalt demnitar al curţii, însărcinat anume, a sosit să-i întrebe pe oaspeţii români „dacă suita prinţului se simte bine". Cearta s-a suspendat ca un nor negru care s-ar fi dizolvat de la sine, s-au servit cafele, băuturi răcoritoare şi dulciuri, Ghica a oferit înaltului funcţionar un dar important, acesta s-a retras. Savfet-paşa a trecut la altceva, chestiunea oştirii române a rămas în coadă de peşte, spre satisfacţia guvernului de la Bucureşti. Prinţul însuşi a primit de trei ori în cursul unei singure zile pe Gemil-paşa, unul dintre secretarii curţii, venit să întrebe din partea padişahului de sănătatea prinţului şi „dacă prinţul mai are cumva vreo dorinţă".

Era o lume a dorinţelor fantastice, incomensurabile, dar şi a dorinţelor mici, infinitezimale, pentru care se cheltuia o egală energie. Prinţul urmărise astfel uimit, într-

o seară, orgia decorativă a liniilor aurite din plafonul dormitorului pe care-l ocupa. I-a venit ameţeală şi a decis, ca să încheie subiectul, că o asemenea „artă” nu venea din trebuinţa de a face artă sau din voinţa de a face artă, ci dintr-o voluptate, ceea ce el însuşi detesta. Chiar imperiul în care se afla, cu capitala lui cu tot, era opera nu a unei voinţe – ca imperiul lui Cezar, să spunem – ci a unor dorinţe sau voluptăţi, voluptatea de a face arabescuri pe harta lumii, cu spada. „Probabil că imperiul otoman se va destrăma la fel cum s-a şi întremat, ca un ghem, ca şi o broderie arbitrară, desfăcută fir cu fir, bucată cu bucată, fără o prăbuşire. Stambulul nu va cunoaşte gloria căderii Romei sau gloria căderii Bizanţului – pe care ei înşişi, otomanii, l-au silit să cadă, cu spada. Cum se va prăbuşi un imperiu împletit şi brodat din dorinţe şi voluptăţi?”

Prinţul greşea din nou, desigur. El nu descoperise, şi nu mai avea cum, vigoarea otomană, mânia otomană, înverşunarea sau fanatismul otoman, acel *juror islamicus*, care făcuse din Coran o armă zeiască – pentru Coran şi pentru purtători –, el nu simţea că, fiind găzduit în cupeul de puf în care dor. mea, se afla sub umbra celor mai mari sultani din istorie – Baiazid Fulgerul, Mohamed Cuceritorul, Soliman Magnificul, cu care supuşii săi moldo-valahi dăduseră piept în urmă cu veacuri, chiar din clipa strălucirii fantastice a acestor sultani. Prinţul se afla

— Agitat şi neurastenic – în nava de aur şi mătase a unui imperiu agonic şi voluptuos. Gazdele sale la rându-le, nu mai realizau ideea de ură faţă de cei cu care luptaseră cândva. Prinţul se afla în interiorul unui trecut expirat, î» cuşca menită a primi un „prinţ supus”. Înaltele gazde se mirau, abia clipind, clipind voluptuos, constatând – sublimă ciudăţenie!

— Că cineva nu stă plecat în faţa lor. Nu cunoaşte oare, acel cineva, eticheta? O infirmitate de copil, de debil, de animal rar dar încă nedomesticit? Cum asta? Nimeni nu

punea mâna pe iatagan, pe satâr, pe frânghie. Imperiul se legăna lunatec într-o boare de haşiş, din care nimeni nu se mai trezea. Toate se petreceau automatic, într-un fel de somnambulic.

„— Cum, ei nu sunt fericiţi fiind aici, în umbra de parfum a padişahului, care îi face să existe, să fiinţeze ca umbre? Cum, ei nu trăiesc voluptatea ultimă?!... Ce dorinţe mai au?…”

Prinţul nu avea dorinţe, prinţul avea voinţe. În schimb, voinţele sale se izbeau – de fapt nu se izbeau, se destrămau, se resorbeau, dispăreau în ceaţa parfumată a curţii, care-l găzduia, în mişcarea labirintică a ceremonialelor, a surâsurilor, a plecăciunilor şi darurilor.

Într-o altă conversaţie, în saloanele viziratului, demnitarii români au readus în discuţie dreptul ţării de la Dunăre de a încheia convenţii cu statele vecine, dar din nou chestiunea a căzut în vată, urma să aibă loc ceremonia primirii unei săbii, oferită prinţului în dar de sultan. („Sultanul şi-a descins brâul sabiei sale proprii, agăţând de el sabia pe care o dăruia”).

Prinţul voia – chiar şi dorea! – un incident, dar acesta nu venea. O mică satisfacţie a avut totuşi în cursul plimbării în apele Bosforului, pe bordul fregatei Mahmudia („un vas admirabil, construit în Englitera”), un cuirasat care i-a fost prezentat cu de-amănuntul de chiar şeful suprem al flotei, amiralul Mohamed Ali, cumnat al sultanului. L-au reţinut pe prinţ tunurile Armstrong, de calibru greu, care au tras bine la exerciţiile în onoarea sa, dar vasul n-a putut ieşi din Bosfor, fiind prost pilotat.

Altă mică satisfacţie: pe o ploaie torenţială, prinţul, însoţit de un stat-major strălucit, trece în revistă regimentele de gardă otomane, comandate de Abdul Kerim-paşa în persoană, dar torentele strică ţinuta trupei, ceremonialul se topeşte – ploua cu bulbuci! –, singure escadroanele de cerchezi fac faţă diluviului, executând cu

mare preciziune şi dibăcie nişte numere de arte marţiale călare care îl uimesc pe prinţ. Cu acelaşi prilej, micul prinţ cadet Iusuf, fiul sultanului, un băiat de unsprezece ani, comandantul unui batalion, plânge şi-şi şterge nasul cu mâneca vestonului. Dă comanda trupelor sale, cu glas slab. Îi este ciudă că-l vede aşa „ghiaurul”! Prinţul hotărăşte să-i trimită micului Iusuf, în dar, cinci armăsari pur-sânge englez, drept consolare.

Apoi o noapte de febră, asfixiat în dormitorul-cupeu, pe salteaua de puf, sub învelitoarea de puf, în neputinţa de a ieşi la aer – ca să nu scoale întreaga curte, în neputinţa de a cere un ceai calmant –, ca să nu pună în alarmă curtea padişahului, cu cortegiile de slujitori, demnitari, acum şi medici, inclusiv cu Gemil-paşa care s-ar fi înfăţişat să întrebe, de astă dată cu un real motiv, „cum se simte prinţul”. Dar prinţul nu dorea altceva decât un pahar de apă cu gheaţă şi o gură de aer proaspăt, neparfumat, iar pentru aceasta nu trebuia pus în mişcare un imperiu. Prinţul voia să fie lăsat în pace, cu boala sau indispoziţia lui trecătoare, aşa cum voia în fond şi ţara lui de la Carpaţi, pe care padişahul iubitor de canari nu şi-o reprezenta în niciun fel.

Nu numai padişahul, dar şi ceilalţi demnitari otomani de un anume rang. Era stupefiant să observi – şi prinţul a realizat această specie de stupefacţie, cât de incontrolabilă în sublim era imaginea acestor oameni despre marele imperiu. Demnitarul politic, deci şi padişahul, trăia încă sub vraja aproape narcotică a unui imperiu care se confunda cu universul, admiţând şi unele margini, desigur neislamice – creştine, budiste, tribal-africane, tribal-asiatice, undeva la margine. Aceasta conferea demnitarului o anume îngăduinţă faţă de margini, o anume toleranţă vag înţelegătoare, uşor deconcertată, superior înţeleaptă, faţă de aceste margini în care intrau fie populaţii suspecte, fie pământuri goale. Prinţul nu ştia exact dacă padişahul

plasa ţara pe care el prinţul o reprezenta la Stambul, în aria pământurilor goale sau a noroadelor suspecte.

„Bine, dar suntem atât de aproape de ei, în coastă! şi-a spus el, strângând pumnii. Este orbire să nu ne vadă, *să nu mă vadă*!”

Prinţul asocia sentimentului său de stupefacţie şi o undă de orgoliu, un accent acid, care l-a şi furnicat în degete, pe piele, la fel ca împunsătura umilitoare a unui ţânţar. Se întreba dacă suita română, de care se disocia totuşi, realiza sentimentul său. Îl exaspera într-un fel şi această suită română. „Lasă că merge, măria-ta…”. „Cum merge, ce merge?” „Merge, fiindcă avem în buzunar firmanul”. (Firmanul era în buzunarul lui Dimitrie Ghica, el nici nu-l atinsese). „Merge fiindcă o să ne întoarcem acasă”. Dar când?… La un moment anume, în cursul acelei nopţi de febră, prinţul a avut nu numai senzaţia de asfixie, dar şi de abandon, sentimentul că poate fi uitat acolo, în acea colivie de aur. Povestea nu-i venise în minte întâmplător, era ivirea unor poveşti auzite „acasă”, la Dunărea-de-Jos!, acele poveşti despre domnii moldo-valahi surghiuniţi, putrezind fie în temniţele de la Edi-Kule fie în asemenea temniţe aurite. Un Cantemir, prinţul cărturar – îşi amintea acest nume! –, n-a fost oare un prizonier de lux aici, un fel de canar? (Cânta şi la tambură, suav!). „Ce istorie cumplită!” şi-a spus prinţul şi a scrâşnit, masându-şi tâmplele şi aşteptând să se facă ziuă.

Dar ziua, a doua zi, suita română era senină şi se ţinea de ghiduşii. Era stupefiant cât de asemănători i-au apărut românii cu turcii, prin o anume detaşare de tot şi de toate, care friza absurdul. Se debitau glume despre marii dregători otomani, se spuneau răutăţi, se improvizau farse. George Filipescu era ţinta tuturor atacurilor, gata să cadă pradă unui atac de dambla sau să ceară azil la sultan. „Oare ei nu cred că această risipă de spirit este echivalentul risipei de voluptate, a otomanilor, care şi

aceasta e absurdă?”. Chiar formula „Mai e niţel, măria-ta, gata, plecăm!” îl irita. „Când?” „Păi acuşi, să vedem turcoaicele”.

A crezut că e o glumă, o farsă a lor – cum şi-ar fi îngăduit? –, dar nu era o farsă, era o nouă atenţie a padişahului pentru el, o atenţie delicată, de vreme ce, după ce-i prezentase armata, colecţiile de artă, geamiile istorice, grădina zoologică – minus canarii –, îi prezenta acum, de la distanţă însă, consoartele, populaţia haremului, „primele doamne otomane”. Era de fapt o dublă atenţie. „Doamnelor otomane” li se oferise, iată, prin înalta bunăvoinţă a stăpânului lor, prilejul de a vedea un „prinţ ghiaur supus”. Atenţie cu care Cuza n-a fost onorat, din păcate pentru el.

Prinţul a primit şi această ceremonie, din balconul palatului de reşedinţă, înconjurat fiind de suita sa. „Doamnele” se aflau distribuite în parc, printre arbori de magnolia şi trandafiri giganţi. În nemişcarea lor, înfăşurate în voaluri, femeile păreau nişte statui. Ieniceri şi eunuci în ţinută de mare ceremonie le vegheau de la distanţă. O muzică invizibilă, dulce şi stranie, îşi trimitea acordurile spre nicăieri.

— E real? a întrebat prinţul.

— E real, alteţă.

Prinţul a rămas incredul, în timp ce doamnele l-au aplaudat discret, mişcând din evantaie. Aplaudau la rândule o uniformă.

Garussi îi dăduse întâlnire lui Toma la locanta lui Avtichie, fost călugăr, care gătea numai mâncări de post. Vinerea Garussi postea; acum mânca un borş de ştevie verde, cu chiperi trufanda şi cu azimă fierbinte.

— O să te-ntrebi de unde naiba scoate Avtichie ştevie verde la vremea asta, când stă să cadă viforul pe noi! şi-a exprimat mirarea Garussi, drăcuind printre sorbituri, crănţănind în dinţi cu poftă ardeii iuţi. Avtichie ăsta, a

urmat el, ştie să scoată din orice rahat trufanda, până şi din ştevie, lobodă, ştir sau măcriş. Aici la el să mănânci o salată de măcriş cu frunzele rupte numai în deşte şi frecate doar niţel cu sare. Să ştii de la mine, Avtichie nu umblă cu dresuri. Nici borşul – de ce nu-l guşti? – nu l-ar drege, ferească sfântul, cu ou sau cu smântână, cum se face prin casele ţopârlăneşti. îl lasă aşa, acru, cât să simţi gustul crengii de vişin care-a dospit în huşte din crupe de secară, îndulcite însă şi cu o mână de urluială de porumb. Ăla borş!

După borş, Garussi a cerut plachie de hribi în strachină de lut, nici caldă nici rece, în care a şi înfipt lingura de lemn, după ce-a şters-o în fundul palmei. Pe legumele bine scăzute, în uleiul auriu de Volo, hribii aveau aspectul melcilor. Garussi s-a ospătat în lege, adăugând şi câteva pahare de vin rozaliu, abia oprit din fiert, vin uşor, în gustul pelinului – nu un vin „ciocoiesc” –, după care s-a întors spre vatra patronului fără să-i pese de Toma:

— Ce mai ai, popo, p-acolo?

Avtichie îşi ţinea cuhnia la vedere, gătea la o vatră mănăstirească albă, sub ochii muşteriilor, tocând, mestecând, prăjind, frigând, fierbând, scăzând sosuri şi potrivind rântaşuri, dar numai din legume trufanda şi numai în ulei. Pe horn, pe poliţe şi în blidare se răsfăţau fel de fel de scule şi meremeturi de cuhnie – tingiri de tuci lustruite şi negre, cratiţe de aramă roşie sau de alamă limonie, ibrice cu cozi lungi, căni, căniţe şi bardace cu urechi mari, plus oale şi oluri şi străchini, afumate sau noi, ca la Moşi.

Lui Avtichie nu-i plăcea să-l scoată muşterii din ale lui, iar prezenţa lui Garussi în locantă era un chin. Acesta sălta capacele de pe oale, ridica pocrişele, băga lingura sau degetul prin crătiţe, tăvi şi tablale, gusta aluaturi, sorbea zemuri, se frigea în sosuri, scuipa, drăcuia, alegea şi mânca fără să-ntrebe, cum îl tăia capul. Enervarea lui

Avtichie venea şi din aceea că Garussi, cotrobăindu-i printre cratiţe şi blide, descoperea întotdeauna ceva ce-ar fi părut că bucătarul ascunsese, dându-i senzaţia că-l prinde în flagrant delict: „Aici ce-ai ascuns?”. Avtichie dădea din mâini, neputincios, cu căinţă. El n-ascundea nimic, nici măcar nu gusta mâncările, trăia din aburii lor, care şi aceia îl ameţeau. Dar Garussi era de altă părere, îl suspecta, se uita la el fioros, şi mai ales se îndoia de inteligenţa bucătarului: „Avtichie neică, eşti tâmpit, tu nu-ţi dai seama ce-ţi iese din mâini? Păi pune-mi, neică, aici! Dă-mi polonicul!” sau lingura, sau lopăţica, sau frigarea, sau ce sculă trebuia pentru slujit grabnic.

Garussi descoperise ceva într-o crăticioară.

— Şi cu ăsta ce-i? s-a răstit Garussi la fostul monah, cu ochi crunţi, ridicând căpăcelul.

— E de ieri!

— Aha!

Garussi a lăsat la loc căpăcelul, iertându-l pe Avtichie. S-a întors la Toma.

— Iartă-mă că mi-am ieşit din ţâţâni, dar nu rabz să fiu purtat de nas de orice mangafa de fost popă, a început el. Eu, nene, am ajuns de nu mai cred în nimeni, frate să-mi fie. Chiar şi Avtichie, ce, crezi că-i podoabă de iconostas? Aş!… A-nfundat agia ocna cu el, cât era el cu crucea-n sân, pentru tâlhărie cu omor. Şi către bucătar: Ce, cuviosule, zici că nu-i aşa?… L-a salvat însă harul, nu ăl duhovnicesc ci harul bucatelor măiestru dichisite, fiindcă vodă Bibescu, care mâncase plachie de hribi în arhondaric la Polovragi, tot într-o vineri, a dat poruncă să-l scoaţă pe ticălos din fundul ocnei de la Telega, unde-i putrezea carnea, şi l-a uns bucătar de curte. Nu ce crezi! Nu bucătar pentru zile de harţ, ci bucătar pentru miercuri şi vineri, că măria-sa era cucernic, chit că nu părea. După „revuluţie”, după fuga lui Bibescu, a căzut şi Avtichie din cin şi-a ajuns unde-l vezi acu; ţine locantă între mahalagii

şi bate mătănii, doar s-o întoarce raiul cu faţa la el. Dar se cheamă că face slujbă pentru popor, se ospătează la el şi sărmanii de-ale noi.

Garussi s-a şters pe buze, semn că isprăvise masa, apoi privindu-l pe Toma şi-a dat seama că acesta nu-l ascultase.

— Pari cam mofluz, i-a zis el. Nu ţi-o fi plăcut aseară, ai?... Eu m-am retras mai devreme; mă ţine-un junghi în coastă, dacă nici azi nu mă slăbeşte, am să-mi pun blăniţa de iepure cu spirt pe mijloc, ca boştorogii; mă las de ale năravuri. Ceva nu-mi prieşte.

Şi după o pauză, răsucindu-şi o ţigară:

— E şi vremea... Vremile astea nu-s de noi. Sunt vremi curvite şi cu năvârlii, nu te lasă să răsufli, când te-nhaţă. Dacă n-ar fi fost stricarea asta a lumii cu războiul, mai mergea. Dar lumea s-a înrăit, a scos colţii şi dă prin băţ. Nu acolo pe front, la redute, unde-ai fost dumneata, acolo-i musai să fie bătaie, ci aici!... Au ieşit toţi şerpii la drumul mare fără să le pese. Clocesc acum mărgică sau cine ştie ce altă piatră scumpă, de iad. Peste tot auzi sâsâit de şerpi şi foşnet de aur. Şi o mitocănime!... Domnule, mitocanu-nchiaburit e mai rău ca ăl de pe comoară. Nici boierul nu-i bun, Doamne fereşte. Dar e mai dat la ale fine, pe când ăştia! Piară lumea, să scap eu!... Nu-i aşa?

Toma era închis în gândurile lui. Garussi a revenit asupră-i:

— E ştiu ce ţi-ar prii acum, ce te-ar face om, o potroacă!... Dar Avtichie ăsta nu se pricepe la potroc, n-a avut de-a face cu beţivi, numai cu tâlhari sau cu sfinţi... Deşi mă mir, la Culbeci nu se bea, ca să te-ameţeşti. Ţi-au dat târfele alea să bei altceva?

Toma tăcea, nu băuse mult, ba chiar puţin şi nu pricepea ce se-ntâmplase cu el, după aceea. Ar fi vrut să se controleze pe sine însuşi, fără participarea lui Garussi. Începuse să-l deteste pe acest om. N-ar fi dorit să vină la

întâlnire, dar confruntarea începea cu Garussi, de la el. În ultimă instanţă fusese acolo cu el şi îl avea acum în faţă. Poate tocmai de asta asigurările şi mai ales minimalizările lui Garussi nu-l linişteau.

— Pe Puşa, mai ales, să n-o iei în serios, l-a sfătuit prieteneşte Garussi.

— Care Puşa?

— Puşa Paşalidi, că doar al ei este aşezământul Culbecilor. Nu te uita în gura putorii ăştea, că nu-i grecoaică, numele-i vine de la un grec din Salonic care-a avut-o amantă. El a lansat-o-n afacerea cu tutunuri, ce-i drept. Dar pe vorbele ei să nu pui preţ. Ţi-a ghicit?

— Nu.

— Atunci precis ţi-a făcut figura cu papucelul. Ha, ha! … E drăcovenie mare, nu-i aşa?… Ei bine, să n-o crezi, figura cu papucul nu-i a ei, a-nvăţat-o de la un prinţ japonez care-a ajuns p-aici. Habar n-avea ştoarfa până atunci de farmazoneriile din fundul Asiei. Ea lucra cuminte, după învăţături turceşti, persieneşti, arăbeşti, lucruri cunoscute. Însă japonezului i-a plăcut de fete şi le-a ridicat mai sus. Ai băut la ele şi ceai de China?… Nici să nu bei. îl fierb cu mac. Sau poate-ar fi mai bine să nici nu te mai duci p-acolo!…

— De ce să nu mă mai duc?

— …Eu te-am dus o dată, ca în plimbare, aşa cum l-am dus şi pe prinţul japonez. Trebuia să-ţi arăt ceva, nu? Să nu treci orb prin lume!… Asta-i una, dar să te lipeşti acolo e altceva. Astea, curvele de la Culbeci, dacă crezi în ele, nu se lasă până nu tje pun la pământ. Adică bagă omul sub pământ…

Şi privindu-l pe Toma cu plăcere, chiar cu un început de preţuire:

— Eşti băiat tânăr, ai o rană de la Griviţa şi peste ea o decoraţie. Mai ai şi altă rană, ceva mai veche, trofeul trecerii Carpaţilor. Păi asta-i capital, nu glumă!

— Adică?

— Ce mai aştepţi? însoară-te!… Sau, şi mai bine: fă-te, nene, liberal!… Îţi spun eu, de la Răşcanu e bună numai moşia – jumate din moşie, că cealaltă-i cu angarale!, e bună adică fata! Da-n rest? Gata, ai trecut pe la Culbeci, acum treci la liberali… Trebuia spartă şi gaşca asta a boierilor. Treci la boierii de dincolo şi-arată-le cotu' la ăi vechi… Aşa se fac treburile p-aici, cu mişcări fulgerate. Nu lin, că lin şi mori. Mai bine mori năprasnic.

Toma încercase în două rânduri să moară năprasnic. N-a reuşit. Garussi i-a ghicit gândul.

— Cine nu moare năprasnic moare p-aici în mocirlă. Altă ieşire nu-i. Aici e şesul Valahiei, unde nici Dunărea nu mişcă, uită de sine şi doarme-n albie, de n-o mai recunoşti. Gândeşte-te şi dumneata, unde-ar fi trebuit să moară Dunărea, dacă era ceva de capul ei? La Poarta lui Traian, la Porţile de Fier adică. Acolo îi era dat unui asemenea fluviu să se sfârşească!… Or ea ce face? Tândăleşte pe la marginea Valahiei, între turci şi români, ca să cadă în bălţi şi să se stingă.

Toma ar fi vrut să spună că şi Nilul, şi Gangele, păţesc la fel. E sfârşitul fluviilor fertile, care îşi amestecă fiinţa cu pământurile pe care le scaldă, pământul şi apa devenind totuna, fiinţă întru fiinţă. Dar Garussi era de altă părere:

— Păi aia mai e Dunăre, încolo la vale, spre mare? Uită de ea. Nici măcar n-ajunge-n mare, la soroc, îşi pierde capul prin bălţi, se curveşte, ouă găinile de lişiţă în apele ei şi o scurmă cu aripile cormoranii. Se îneacă în găinaţ, mâl şi icre, pute. N-are destinul Niagarei. Vai de capul ei.

Şi privindu-l cu milă, pe Toma:

— Vrei s-ajungi aşa?

Avtichie asculta afurisenia lui Garussi împotriva Dunării ca pe o rugăciune. Era încântat. Se vorbea de păcate mai mari şi mai mici, şi fostul ocnaş, fost monah,

acum bucătar şi stăpân de locantă, aproba dând din cap, iubindu-l pe Garussi pentru vorbele adânci. îi plăcea omuleţul şi pentru faptul că ţinea vinerile. Nici lapte nu punea în gură.

Garussi a plătit trei pitaci şi a ieşit.

Trecuse de chindie. Lumina albă făcea lucrurile clare, ştergându-le umbra, lăsându-te să le pipăi cu ochiul, cu mâna, cu mintea. Nici paşii nu sunau pe podeaua de lemn, iar paşii lui Toma ştiau acum drumul şi singuri.

A refăcut drumul. Lăsând în dreapta Dealul Mitropoliei, trecând pe lângă crâşma în care ospătase cu Garussi, înainte de asfinţit, a luat-o în sus spre Hanul Şătrarilor, ca să ajungă la Sfânta Vineri. De acolo a pornit, fără să ezite, prin uliţele încurcate, cotite, răsucite şi întortocheate, cu dughene mici, deschise sub ochii trecătorilor, şi cu mulţi copii desculţi şi despuiaţi, jucându-se în praf. A întâlnit şi nişte care mocăneşti cu marfă de Ardeal. Asta l-a făcut pe Toma să-şi simtă inima mai bine, s-a oprit chiar lângă un car cu coviltir, privind dulăul legat în lanţ, la chilnă. Dulăul a mârâit la el, rămânând totuşi pe loc, în patru labe.

A trecut şi printr-o uliţă de hăinari, de fapt telali, haine vechi de tot felul, inclusiv uniforme militare uzate – ruseşti, turceşti, româneşti – erau întinse pe beţe şi pe frânghii, peste capul trecătorilor, să-i oprească, să le sară în ochi. Ferindu-se de atingerea boarfelor, călcând în golul unei gropi, Toma a căzut, apoi s-a ridicat, culegând de jos cu mâna un nasture de manta. Un nasture aurit, chezaro-crăiesc, cu vulturul bicefal în centrul stemei, un nasture ofiţeresc. L-a pus în buzunar.

Dar la ieşirea din uliţa telalilor s-a încurcat. Nu mai ştia cum să ajungă la biserica aceea, care era pe undeva pe-aproape. Biserica în care se închinase Garussi.

— E p-aici o biserică înfundată în pământ…

— Mergi tălică înainte, apoi o iei pe braţul stâng,

apoi pe braţul drept şi iar pe braţul stâng.

A procedat întocmai şi a ajuns în faţa bisericii, care era închisă. Cineva lipise pe lespedea de la intrare, pe prag, trei luminări. Le stinsese vântul.

Nu i-a fost greu lui Toma să ajungă la zăplazul de lătunoaie vechi şi să găsească spărtura. A încălecat, ferindu-şi capul, şi a trecut dincolo. Se afla într-un maidan pustiu.

Nu s-a lăsat derutat, a privit mai bine în jur. Nu era acolo nici casa domnişoarei Alivanti, nici chioşcul. Toma a ieşit înapoi prin gaura zăplazului, a privit uliţa, a privit biserica de la colţ, a privit încă o dată spărtura... „Trebuie să fie alta" şi-a spus. „O altă spărtură, în acelaşi zăplaz". A mers în continuarea gardului, până unde acesta se termina, în plin câmp. Pe câmp nişte porci. Scormoneau pământul cu riturile. „Sunt porcii mahalagiilor, şi-a spus Toma. Cresc singuri, ca sălbătăciunile. Dar casa trebuia să fie aici. De fapt dincolo, mai încolo".

N-avea rost să mai caute spărtura, a luat-o pe cealaltă parte a gardului, prin interior, până în dreptul locului în care ar fi trebuit să se afle casa. A tresărit, cineva rupea din gard o scândură.

— Hei, băiete, stai! a strigat.

Băiatul desculţ a fugit, cu scândură în braţe. A alergat până la gard, la spărtură, a dat să iasă, o voce ascuţită l-a mustrat:

— Ce ai cu băiatul? Lasă-l în pace! Ce te legi de el, vrei scandal?

O mahalagioacă bătrână, poate o ţigancă, îl probozea pe Toma, ţinându-şi mâinile în şolduri, în pragul cocioabei.

— Doamna, a început Toma, iertaţi-mă, caut pe cineva!

Mahalagioaica a intrat în cocioabă, izbind uşa. Toma rămas pe loc zăpăcit. S-a aşezat pe leaţul zăplazului, chiar în spărtură, cu spatele la „casă".

Şi-a adunat gândurile. Totul îi era clar, dureros de clar, vedea limpede totul, până la un anume punct, când imaginile se rupeau. „Răul nu poate să fie în mine, şi-a spus el. Văd limpede totul, am nimerit bine intrarea. Să întreb e mai mult decât absurd. Ce să aflu, când se vede totul limpede?”

A scos din buzunar nasturele acela şi l-a jucat în palmă. „E ca şi cum acest nasture n-ar exista”. A pus nasturele în buzunar. Apoi s-a ridicat, luminându-se la chip:

„A!, înţeleg, şi-a spus el. Trebuie să intru noaptea. Pe drumul scurt”.

Era limpede: Toma ieşise de la Culbeci spre zori, de fapt nu în zori ci spre răsăritul soarelui. Se ivise pe marginea unei râpe, ca printr-un horn, iar de-acolo, de pe muchia pe care se afla, se vedeau/ Bucureştii. I-a venit în minte cuvântul *râpa* şi asociaţia *ripensis*: *Bucureşti-urbs ripensis*. Ochii lui Toma scormoneau uimiţi în gropile şi craterele oraşului, împreună cu razele. Multitudinea de gropi, care, cratere, despicături în ziduri, bolgii, peşteri zidite dar surpate, arce frânte, concavităţi, deschideri spre noapte sau neant, cu atât mai ameţitoare cu cât păreau mai ameninţătoare, mai ştirbe, mai rânjite, mai drastic luminate, în soare. O lumină rece. O lumină lucidă, ca şi mintea lui Toma.

Curios, Toma nu zărea decât ruine de temple

— Trepte, pilaştri, arhitrave, frontoane – dar nu bazilici, fie şi ruinate, şi se întreba unde se închină bucureştenii.

— Ei <sunt martiri, şi-a spus el zâmbind. Se închină pe-ascuns, în hrube şi-n peşteri săpate în lutul aluvionar. Ei se închină ca în vremea paleocreştinilor. Ei n-au avut când să înalţe bazilici, ei se închină printre nişte temple păgâne ruinate, care îi strivesc.

Toma se simţea eliberat, fericit că nu participă la

cele. două tipuri de închinări. Dar şi intrigat. Vedea ceva ce nu ştia că există.

— A!, şi-a spus el, deci cei care sunt prinşi închinând lui. Hristos sunt martirizaţi!…

Şi râs, ştiind că lucrurile se petrec chiar aşa. Şchioapa îi arătase pe ascuns simbolul peştilor, ca să-i vadă reacţia. El a tăcut, scrâşnind din dinţi şi n-a vrut să-l recunoască. Peste puţin, după un stâlp de lut, a apărut Copila, care i-a făcut un semn cu degetul la buze, apoi i-a şoptit:

— Foarte bine ai procedat că nu te-ai dat în vileag. Ea lucrează cu Diocleţian.

Apoi a apărut Oacheşa, adică Scroafa. Copila s-a ferit din calea ei. Oacheşa l-a ispitit cu simbolul porumbelului.

— E fals! i-a urlat Copila, mut, ascunsă în spatele Oacheşei. Nu te da pe mâna ei, te încearcă!

Şi l-a tras de mână printr-o deschizătură, ca să-l salveze. Toma a coborât, se lăsa dus de fapt de mâna fetei, pe bâjbâite, printr-o altă lume stranie:

— Acum trecem prin Bizanţ, i-a spus Copila. Poţi să te uiţi, nu-ţi mai acoperi ochii! Bizanţul e astăzi creştin. Mai avem câţiva paşi, o punte, şi te scot la casa Răşcanu. În el poţi să ai încredere, e consilier. El nu te va judeca aspru decât dacă eşti păgân.

Lui i-a fost frică să deschidă ochii, voia să iasă cât mai iute afară, la aer, să scape de toţi. Clopotele Bizanţului îi băteau aproape de inimă, în coşul pieptului, în timpan. Simţea că arama îi va sparge timpanele, şi voia acum să şi le astupe. Dacă mai dura i-ar fi plesnit timpanele, iar trupul lui ar fi crăpat ca o păstaie.

— Se fac slujbe, i-a şoptit Copila. Dacă ţi-e teamă, închină-te în gând, cu limba. Constantin te iartă pentru ce-ai crezut mai înainte. De-aici încolo începe iertarea. S-a isprăvit cu persecuţiile.

— Ce înseamnă iertare?

Lui Toma îi era frică să asculte ce spune fata, îi era frică să-şi destupe urechile, dar Copila îl îndemna:

— Nu-ţi fie teamă, Constantin e fratele tău.

— Fratele meu e Petre.

— Aha, va să zică eşti romano-catolic!

— Ce importanţă are? *Eu cred*.

A urlat *eu cred*! dar fata nu i-a dat atenţie, parcă nu l-ar fi auzit, deşi peste un timp i-a spus:

— Ce importanţă mai are azi! Nimeni nu-ţi mai cere socoteală. Dacă eşti martir, acum, greşeşti. Treaba ta, acum urmează muzicile militare. Auzi-le! Napoleon a intrat în Bizanţ.

El îşi dădea seama că fata îi amestecă absurd pe Napoleon cu Cezar şi cu Alexandru cel Mare, dar nu putea protesta. Era inutil.

— Mie nu-mi plac fanfarele, i-a spus fata şi a dispărut, lăsându-l singur acolo, pe malul râpei.

S-a frecat la ochi. Avea mâinile libere. A încercat să recunoască din nou totul, pornind de la el:

„Aceasta este *Dacia ripensis*, şi-a spus. Acesta e malul drept al râpei, cu Dunărea. De ce mă aflu pe malul stâng? în stânga e nordul, Dacia de arbori. Asta e bine. Curios e doar că Bucureştii s-au mutat mai sus. Când?... Unde sunt gropile?”

Auzea acum limpede şi muzicile.

„O să mă ţin după militari, şi-a spus. Ei merg drept înainte”.

El, Toma, avea în spate ghiozdanul şi se grăbea să nu întârzie la şcoală.

Chiar şi Şchioapa l-a văzut, făcându-i semn cu degetul că a întârziat – începuse ora!, deşi el ştia bine că nu putea să nu întârzie, de vreme ce Oacheşa îi luase din spate ghiozdanul.

— Lasă-mi-l! a urlat el la ea.

— Stai să văd ce cărţi ai aici!

Apoi l-a întins pe pat. Era extenuat. Picioarele lui păroase şi goale, şi pieptul păros, cu rănile abia pansate, se răsfăţau în voie pe crivat. Nu-i mai păsa acum de nimeni.

— Am să-ţi ghicesc, i-a spus Oacheşa. Stai aşa!

Dar de aici înainte visul lui Toma se confunda cu realul, el se afla din nou la Culbeci – era limpede – apucase pe drumul scurt, o căta pe ea, pe Copila, dar îl prinsese de mână Oacheşa.

— Cum ai nimerit pe aici? Stai să-ţi ghicesc.

A lăsat-o să-i ghicească, deşi el nu venise pentru ea, venise pentru cealaltă, pentru Copilă.

— Unde-i Isis?

Oacheşa nu i-a răspuns.

— Unde-i Isis? a urlat.

Pe Copilă o chema Isis, nu ştia cum şi când aflase.

— Lasă asta, stai să-ţi ghicesc. De unde ştii că o cheamă Isis? Minte! Isis e o zeiţă egipteană. Nevăstuica asta o să te-nnebunească. Tu să te ţii tare.

De după perdea apăruse şi Şchioapa. Adusese o tavă cu o chesea de dulceaţă şi cu un pahar de apă.

— Gata, i-a spus Şchioapa celeilalte, Oacheşei. I-am luat visul. De-acum nu mai are ce face. Dă-i să bea asta.

— Nu beau nimic! a urlat Toma. Nu mai beau aici la voi nimic.

— Ai. să bei asta şi-ai să uiţi. Numai o gură. E apă. Trebuie să uiţi. Şi prevenindu-l: Ascultă la mine, nu ţi-a dat un vis bun.

— Dar e visul meu! a strigat Toma. Era un vis bun.

— Ce ştii tu ce sunt visele! i-a mai spus Oacheşa.

A refuzat să bea din paharul acela, ştiind bine că dacă va bea, o singură înghiţitură, o va uita pe ea, pe Copilă, sau visul acela dăruit de ea. Suprimarea memoriei lui însemna totul.

— Nu beau!

— Ai să bei!

A strâns în mână atât de puternic paharul încât ţăndările de sticlă i-au fulgerat degetele. S-a trezit inundat de sânge, în casa Răşcanu, în pat.

Răşcanu a intrat la Toma în cameră fără să mai bată la uşă, cu dosarul Chiriachiţei Dimăncescu în mână. îl ardea nerăbdarea de a se confrunta şi a dat buzna studenţeşte, trecând peste formele minime, pe care nu le-ar fi călcat altfel. Aşa se putea intra doar în dormitorul copiilor sau în camera unui coleg, camarad. Toma era şi una şi alta.

— Îţi spuneam de Chiriachiţa…

Tânărul se afla întins în pat, peste plapumă, cu mâinile pătate de sânge închegat.

— Ce-i cu asta? Dar e culmea, domnule, cu chirurgii noştri de azi!

Răşcanu avea şi el oroarea sângelui. S-a oripilat deci, a dat să cheme personalul, dar Toma l-a li-l liniştit.

— E din cauza paharului meu de ceai.

Ţăndările se aflau într-adevăr împrăştiate, pe jos, pe covor. Nişte ţăndări mânjite de sânge. Toma îşi prepara de la o vreme singur ceaiul, refuzând să mai coboare în sufragerie pentru micul dejun.

— Vrei ceva, vrei să te-ajut cu ceva? Spune, dragă!

Acest „dragă” era şi intim, şi tandru, şi minimalizant, şi dezarmant. Toma nu putea să aibă replică, Răşcanu urcase la el, tocmai la mansardă – lucru rar! – fiindcă avea să-i spună ceva important. Chestiunea cu sângele a trecut deci în planul secund, din clipa în care Toma l-a liniştit pe avocat.

— De altfel îţi voi lăsa dosarul, ca să te dumireşti singur, a continuat el, cu febră. N-am nevoie de niciun argument în plus. Cazul ăsta se pledează fără mine… Mai mult, am să-ţi spun încă ceva, ceva ce te interesează dincolo de caz, pe dumneata ca viitor jurist, o chestiune în

sine.

Din nou intervenea chestiunea unei chestiuni „în sine”, lucru care îl vrăjea pe deputatul conservator, enervându-l pe Toma. Dar Toma nu mai era acum disponibil, Răşcanu şi-a continuat peroraţia, fără public:

— Îţi vorbeam de supoziţia de otrăvire cu cocaină, haşiş sau altceva. E lucru probat. îţi mai vorbeam de faptul dacă victima e culpabilă sau şi inculpatul… De fapt sunt amândoi de vină. Iar pentru mine nu mai este important să ştiu care ar fi rezistat fizic mai mult, dat fiind că amândoi se pândeau şi amândoi se drogau, unul pe celălalt, ca să se moştenească, pentru mine este important cazul de viciu ca atare, viciul în sine. Or dacă o societate admite viciul, fără să-l sancţioneze ca viciu, consecinţele se văd.

Toma nu-l asculta, se ridicase între timp din pat, trecuse lângă lavoar, a încercat şi a reuşit să se spele. Răşcanu n-a dat atenţie acestor mici gesturi de toaletă târzie, era cu mult după ora prânzului, l-a lăsat pe Toma să se spele şi să se ocupe de pansamentele lui, cu aerul de a nu-l stânjeni.

— Vrei să te-ajut? îţi stau la dispoziţie.

— Mă descurc singur.

Şi Toma s-a întins din nou în pat, timp în care Răşcanu s-a aşezat pe scaun, la masa de brad a lui Theo. A remarcat chiar, printre hârtiile rămase de la rebel, o gazetă socialistă franţuzească. Nu s-a mai enervat, a notat doar:

— Să arunci porcăriile astea. O să spun menajerei să facă p-aici o curăţenie ca lumea. E şi praf… Dar în fond, te simţi bine aici? Şi fiindcă Toma tăcea: Revenind la chestiunea noastră, sunt sigur că te vei întreba: bine-bine, dar ca om de răspunderi publice – iar dumneata vei fi asta! – eşti dator să vezi mai larg lucrurile şi să cauţi, înainte de antidotul social, raţiunea profundă a lucrurilor.

— Lucrul în sine, a mormăit Toma.

— Exact. Ei bine, chestiunea nu e simplă. Vei spune: Ţara asta e o ţară de moravuri turceşti şi fanariote. Deci moravuri importate. Le-au adus p-aici unii şi alţii, fel de fel de vântură-lume, dar poporul e sănătos. Şi minimalizând: Ideea asta e agitată de nişte publicişti, chiar şi la *Timpul*. Nu citeşti *Timpul*?

— Citesc *Timpul*.

— Atunci lucrurile îţi vor deveni cu mult mai clare, fiindcă eu mă despart în chestiunea asta de *Timpul*. Astfel, zic eu – şi Răşcanu s-a aşezat mai bine în scaun – nu e cu putinţă ca o ocupaţiune străină, oricât de mult ar dura, să reuşească să contamineze cu răul ei o populaţiune, dacă n-ar găsi acolo, în sânul acelei populaţii, un mediu prielnic. E foarte simplu să-i blamezi pe ocupanţi. Declari ritos că răul e la ei, că l-au adus ei. Şi apoi?

— Cum apoi?

— Apoi iată că ocupanţii pleacă, se duc, aşa cum s-a dus alaltăieri lumea fanarioţilor, ieri lumea Regulamentului Organic, azi lumea otomanilor, fiindcă se duce şi asta, e chestie de zile, dar răul rămâne. Răul are rădăcini mai profunde.

— Nu vă-nţeleg, ce concluzii vreţi să trageţi din cazul Chiriachiţa Dimăncescu?

Efortul de a formula această întrebare l-a sleit pe Toma. Şi-a lăsat capul pe pernă şi a respirat lung.

— Vrei să deschid fereastra?

— Vă rog.

Răşcanu a deschis fereastra. Soarele căzuse dincolo de Bucureşti, într-un amurg îndepărtat. În mansardă, Răşcanu însuşi părea o umbră plutind deasupra casei lui.

— Vreau să spun, a încheiat avocatul, că răul ţine de ceva în sine, că deci condiţionările sau explicaţiile acestea sociale şi istorice nu slujesc la nimic. Ceva nu se va schimba pe aici.

— E absurd.

— Nu se va schimba nimic, îţi spun eu. Ieri s-a retras din acest spaţiu umbra Romei. Ce-a mai rămas?

— Limba română.

— Mai apoi s-a retras umbra Bizanţului. A mai rămas ceva?

— A rămas creştinismul răsăritean.

— Aiurea! Trăim într-un veac sceptic... Acum se retrage umbra otomană. Ce rămâne? Dar din această umbră mai rămâne ceva, chiar foarte mult. Citeşte acest dosar, ai să te îngrozeşti!

Răşcanu a bătut cu palma în dosarul aşezat pe masă. S-a ridicat:

— Ţi-l las!

Dar mai înainte de a-i răspunde, Toma a sărit din pat şi a început să se îmbrace grabnic. Şi-a tras iute cizmele, încălţându-le strâmb, de-a-ndoasele. Dând să se ridice, a căzut peste masă.

— Cu dumneata se întâmplă ceva, a remarcat cu surprindere Răşcanu, dar şi cu întârziere, ajutându-l să-şi restabilească echilibrul. Şi sever: Ai chefuit as-noapte? De fapt, treaba dumitale, eşti un bărbat în toată firea. Şi jenat de propria gafă: Iartă-mă.

— N-aveţi pentru ce vă scuza.

Toma a tresărit vizibil când şi-a dat seama că afară e întuneric. A ţâşnit pe uşă, fără să-i pese de Răşcanu.

— Stai să-ţi dau trăsura!

Toma se afla de-acum în stradă, apucând din nou drumul Culbecilor.

Întunericul l-a prins în faţa uşii. A bătut la uşă. Nu la uşa aceea pe care o căuta, n-o mai găsise, a bătut la uşa de peste drum de casa domnişoarei Alivanti, oprindu-se la pragul cocioabei. Nu i-a răspuns nimeni şi tânărul a intrat.

Baba stătea chircită lângă foc, cu spatele la el, şi mesteca într-un ceaun cu o lingură lungă de fier, un fel de vătrai. Când a întors capul şi l-a văzut, a scos un ţipăt.

— Staţi, nu ţipaţi, n-am vrut să vă deranjez, dar am văzut că locuiţi *vis-à-vis*, am văzut încă de ieri, când am încercat să trec dincolo şi copilul acela a rupt scândura din gard. Ţin foarte bine minte.

— Pleacă de-aici! Ce ţii minte? Mincinosule, nu ţii minte nimic. Spui ce nu vezi sau mă-ncerci. Şi tu spui minciuni, toţi spuneţi minciuni, toţi trăiţi cu minciuni.

— S-ar putea să fie minciună, cum spuneţi, dar eu am probele. Dacă n-ar fi decât pantalonul rupt, pe care mi l-a cusut ea, se vede încă bine ruptura, chiar şi acum, mi-e jenă să v-o arăt, dar se vede. Apoi paharul acela cu apă sau cu altceva. Asta nu mai e minciună, mi-am tăiat mâinile în ţăndări, poftim mâinile rănite, uitaţi-vă la răni!… E apoi şi amănuntul cu nasturele. Nasturele îl am în buzunar.

Toma a beos din buzunar, cu un gest de copil, nasturele acela de argint, cu stemă, pe care îl ţinea ca probă. L-a întins bătrânei.

— Luaţi-l, luaţi-l vă rog!

— Ce să fac cu el?

— Vi-l dau ca probă. Eu nu mint. Eu vreau să reconstitui totul, pornind de la bob. Şi totul mi-ar fi clar dacă aş reconstitui drumul. De asta am şi venit noaptea.

— Care drum? Ce drum cauţi aici?

— Drumul scurt. Şi ieşindu-şi din fire: Femeie, arată-mi drumul şi te umplu de bani.

A scos din buzunarul vestonului o pungă de piele, plină cu napoleoni de aur, a desfăcut-o şi a lăsat monedele să curgă.

— Ia-i, sunt ai tăi!

Baba s-a ridicat în picioare, era lungă ca o prăjină, iar părul ei sur şi lung s-a scurs în lungul trupului, înfăşurându-l ca o perdea.

— Aha, va să zică, de ăştia îmi eşti! Caţaoane, golane, gârţomane!

— Doamnă!

— Îţi arăt eu ţie.

Şi s-a repezit la mătură.

— Ieşi!

— Doamnă!

Toma n-a avut când se feri. Firele măturii i-au plesnit ascuţit pielea, iar mâinile lui Toma, speriate, au acoperit ochii fulgeraţi, sângeraţi, orbiţi.

— Na, golane, na, caţaoane, na, tirane! Na, încrucişatule, na, buzatule, na, colţatule!

Orbit, tânărul s-a rezemat de perete, dar ţiganca l-a înşfăcat de piept. Nu l-a putut smulge din loc, Toma s-a împleticit şi s-a lăsat moale, la picioarele ei.

— Aha, vrei să mori? Te ţii de ale pocinoage, vrei să-ţi laşi hoitul aici, împuţitule, împieliţatule, curvarule! îţi arăt eu ţie!

Şi l-a trezit cu o cofă de apă aruncată în faţă.

— Ia-ţi banii şi pleacă, târtane! Du-i acolo de unde i-ai luat, la talpa-iadului, du-te pe drum de seară, du-te pe năsălie, du-te pe mătură, du-te pe lingură, du-te-nvârtindute!... Stai să-ţi dau cu foc, să te trezeşti!

Baba a luat vătraiul din ceaun şi l-a vârât în jăratic. Toma a sărit în sus, prăvălindu-se pe uşă.

— Arde-ţi-ar numele, arde-ţi-ar sufletul, ardeţi-ar pielea! Şi cutremurată, făcând cruci mari: sfinte Gavrilă, sfinte Mihăilă, sfinţilor arhangheli cu şpăngi de flăcări, împungeţi-l şi duceţi-l!

Toma a simţit o arsură pe gât, repede oblijită de întunericul lichid în care căzuse. Ştia bine că accesul lui spre dincolo fusese închis.

Prinţul s-a întors de la Stambul noaptea, la bordul aceleiaşi fregate, pe o vreme de furtună. Cât de simplu intrase dincolo, în lumea aceea stranie. Mai greu revenea însă, şi mai greu revenea la el însuşi. Mugeau toate străfundurile Mării Negre. În cabinasalon pe care o ocupa, a avut senzaţia că se află într-o coajă de nucă, el fiind

miezul, un miez infim, strivit între nişte fălci colosale, ale nopţii, ale cerului, ale apei. Nu pârâiturile vasului îl alarmau cât pârâitul imediat al cabinei, scrâşnetul pereţilor, al tavanului, pocnetul mobilei, zvâcnetul subit, magnetic, al ceştii de cei pe care o ţinea în mână, spre lampa din plafon. L-au plouat pe mâini picăturile de ceai, o dâră fierbinte de lichid i s-a scurs pe pantalon, provocându-i o arsură, o urzicare identică atingerii cu urina, care dă umilinţă. La un moment dat compresiunea cabinei a fost atât de puternică încât prinţul s-a simţit zdrobit cu totul în coaja de nucă – strivise o dată o nucă sub talpă, vedea acum fizic imaginea acelui vierme, el ca un vierme alb ţâşnind prin pereţi. Atunci îl încercase repulsia, ţinea în palmă nuca sfărâmată, cu viermele din miez, care s-a mai zbătut încă, zguduit de acel cataclism cosmic, inexplicabil, absurd – talpa cizmei sale. Acum imaginea îi ţipa în creier.

După şoc, prinţul a hotărât că e mai cuminte să iasă afară pe covertă, în bezna mugitoare. Şi-a pus mantaua, înfăşurând-o strâns pe trup, legându-şi bine mijlocul cu centura, apoi şi-a înfundat chipiul pe cap.

Extragerea din burta vasului, pe scara strâmtă de fier, a fost dificilă. Apoi l-au înşfăcat de piept talazurile vântului, un vânt negru, cu duşmănie de uragan. Talazurile de aer se confundau cu talazurile de apă, aerul avea forţă lichidă, iar izbitura primită în obraz, în piept, în pântec, a fost crâncenă. A fost izbit orbeşte, s-a clătinat, apoi a resimţit brusc cum în interiorul lui s-a căscat un gol, un gol de aer, un gol de apă, iar vasul împreună cu fiinţa prinţului s-a năruit într-un fel de bolgie, de-a valma.

A fost târât într-un vârtej, într-o senzaţie de soarbere. Vasul, împreună cu el, cădea, se prăbuşea, se năruia, tras hulpav înăuntru, înghiţit orbeşte în prăpastia unui stomac abisal, frământat de convulsii. Simţea că nava se poticnise totuşi într-un gâtlej, în gâtlejul dihaniei care se opintea să-l

împingă într-un vid, că totul ţinea de un nod – poate de pupa vasului, poate de provă –, dar că nodul urma să fie învins, sub puterea unei absorbţii colosale, a unui gol care se căsca până în infinit.

Nu se putea ţine decât cu mâna de balustrada de fier, care putea să fie smulsă, era smulsă, cu tot cu mână, cu tot cu vas, cu el cu tot. El se ţinea, gata să accepte prăbuşirea aceea. Gata s-o primească, dar ţinându-se, ţinându-se de ceva, de acel ceva, fierul, de acel ceva din el, ceva tare, de acel ireductibil care, o dată atins, l-a făcut să simtă fierul blând, moale ca o frânghie.

Şi-a dat seama că tremură, că e moale el însuşi, tot trupul lui, ca după expirarea unei crize, a unei încordări învinse. Fierul acela nu mai prezenta siguranţă, era moale, picioarele şi braţele îi erau moi, ca după depăşirea unui obstacol învins. Nu se simţea liber, eliberat de spaimă, ci sleit, indiferent. Bâjbâind cu mâna peretele metalic, ud de apă, ţinându-se strâns cu cealaltă mână de balustradă, prinţul s-a târât olog şi orb spre cabina de comandă, unde se afla – punct neclar dar ferm – timona. Secundul care îl veghea, un ofiţer englez, i-a strigat însă, prinzându-l de umeri:

— În sala motoarelor! auzi, în sala motoarelor t S-a târât până în sala motoarelor, până în faţa cuptorului de ars cărbuni. Doi turci pe jumătate goi aruncau cu lopeţile bucăţi negre de cărbune în gheena de flăcări, iar tangajul îi făcea să se clatine „îmbrâncindu-i când în flăcări, când spre movila de cărbuni.

Un foc în adâncul clocotitor al Mării Negre, în viscerele convulsionate, înnebunite de spasme, ale adâncului, focul care-l propulsa, care-l făcea să înainteze pe fundul vijeliei de talazuri, prin peretele opac al nopţii.

Ofiţerul englez avea dreptate, focul linişteşte pe apă, focul linişteşte şi pe pământ, focul linişteşte şi în aer – focul solar, focul linişteşte mai ales noaptea, iar frigul

violent şi ud strecura în piele tremurai, împingea acest tremur până în viscere, îl respingea până în gât, cu tot cu intestine.

Ofiţerul i-a pus prinţului cu de-a sila în mână un bidon metalic cu coniac. A băut el mai întâi, apoi i-a trecut bidonul, ştergându-l mai întâi cu mâneca vestonului, la gură. A gustat coniacul, a tras o duşcă zdravănă. Arsura i-a făcut bine. A fost tentat să arunce restul în flăcări, a ezitat, apoi a aruncat restul în flăcări, iar aburii alcoolului au pâlpâit o clipă albastru, ca un duh înviat şi stins instantaneu.

Un turc a smuls de sub cizma lui, cu lopata, un bolovan de cărbune. I-a smuls şi piciorul. Piciorul a zburat în cuptor cu cizmă cu tot. Prinţul a văzut cum a ars cizma, cu tot cu pantalon. Mai urma să ardă partea superioară a piciorului, pulpa, până la şold. Apoi coasta dreaptă, cu umărul, cu mâna dreaptă, cu jumătate din calota cranianã. Prinţul stătea într-un picior, în piciorul valid, în jumătatea validă a trupului său.

Şi-a simţit piciorul amorţit şi trupul lac de apă. Piciorul celălalt era nesigur, o proteză, un corp străin. S-a sprijinit cu mâna de perete, ca să nu cadă în faţă, în gheena flăcărilor care stătea să-l soarbă.

Dar de fapt, unde călătorea el? Restul însoţitorilor se aflau în altă parte, undeva sus, de fapt toţi cei din suită se zvârcoleau în cabine, înghiţind coniac, ancorându-se de pereţi, de duşumele, de tavan, scuipând sau vomând, fiecare trăindu-şi neputinţa, încredinţându-se cui? rugându-se cui? Prinţul n-a avut puterea să se roage. îl cuprinsese un fel de inerţie a dezastrului, lăsându-se împins înainte pe fundul mării, în sala maşinilor unde se afla, între automatele umane cu lopeţi care zvârleau cărbuni în flăcări.

— Sunt admirabili turcii, să ştii, i-a spus englezul. Vor deveni nişte eminenţi marinari. Nu le pasă de furtună, sunt

impasibili.

Nu i-a privit pe cei doi turci impasibili, care hrăneau cu cărbuni flăcările, care făceau să înainteze fregata, s-a simţit el însuşi impasibil, cu o răceală şi inerţie de obiect. Acum ştia că poate arde, avea o inerţie materială de obiect. Se produsese de fapt, abia acum, eliberarea.

A ieşit afară, pe punte. Scârţâia catargul principal, lemnul suferea, urla animal, frânghiile torsionate gemeau. Dar prinţul a încercat o primă clipă de destindere, reuşind să treacă tensiunea muşchilor şi a nervilor săi asupra obiectelor între care se afla.

„În fond ce caut aici?” La mai puţin de o sută de metri sub vas, marea era liniştită şi moartă. Cea mai moartă mare, după Marea Moartă. Ar fi trebuit ca această mare moartă, despre care se informase, citise, să fie moartă, un cimitir mineral, nu o moartă vie, furioasă, cruntă, satanică, o întruchipare a iadului. *Marea Inospitalieră*! De ce atunci *Euxinea*, *Primitoarea*? Cine a numit-o *Primitoarea*, *Prietenoasa*, când e un clocot al teluriilor lichide, al tartanului care desparte lumile? Al mineralelor curioase şi inutile, *magnesiu*, *arseniu*, *sulf*, al otrăvurilor!

Ce poate naşte o mare moartă, ce-a născut Marea Moartă, în afară de legenda lui Lot, de mitul Sodomei şi al Gomorei? Poate că Marea Neagră va naşte ceva identic, un duh sacru al Sării. Al unor săruri negre. Din Marea Neagră nu se va extrage sare, ca din Marea Nordului, ca din mările sudului. Din Marea Neagră nu se vor extrage cerneluri de alge, nici; corali, nici bureţi, nici perle. E o mare sterilă.

Şi apoi suflul ei, respiraţia ei de fiară enervată… O respiraţie de fiară, care a devorat morţi. Care i-a mistuit. Care exală aroma secretă a morţilor, sărurile lor amare – *magnesiu*, *arseniu*, *sulf*, *sodiu*, sărurile acelea care nu vor mai recompune niciodată fiinţe. A devorat, da, şi civilizaţii

această Mare Neagră. Această mare e o pată neagră între civilizaţii. De ce nu un purgatoriu? Poate un purgatoriu. Poate chiar ea e purgatoriul pe care lumea îl caută, cel natural, zona unui interregn, ţinutul de trecere de la moarte la viaţă, de la viaţă la viaţă. E atunci de placă turnantă pe care se mişcă şi se încaieră viaţa. E revolta morţii pe viaţă. E nevoia iadului. Este Iadul Necesar. Şi atunci ne trebuie. Ca să existăm: „Iadul Mării Negre ne dă măsura. Ne ia măsura. E mai bine ca această mare moartă să fie Marea Moartă, neliniştea, ura, nebunia salvatoare.

Dar marea se calmase şi prinţul picotea. Era ura animal ud şi îngheţat, strivit de vânt în peretele metalic al vasului, una cu fibra minerală a vasului, între timp încălzită.

— Nu vreţi să coborâţi?

— Unde? (Unde adică să mai coboare?).

— În cabină. S-au adus pleduri calde. Pledurile au fost încălzite în sala cazanelor.

Cine erau aceşti oameni care îi vorbeau – în englezeşte, în nemţeşte, în franţuzeşte? Găsise între timp o altă limbă, uitând orice limbă, limba unei salvări pentru sine.

— Doriţi un ceai?

— Nu doresc ceai.

— Mâine în zori vom fi la Varna.

Uitase direcţia înaintării, punctele cardinale, mâna dreaptă şi mâna stângă, şi-a descoperit mănuşa udă – şi a vârât-o în buzunar. Apoi a strănutat.

— E frig.

— Da, e frig.

Frigul l-a readus la el. Era mar potrivit să îmbrace blana, mantaua îmblănită cu lup. Nu găsea în buzunar batista, şi o prelingere lichidă pornită dintr-o nară, i-a udat neplăcut barba.

Ce căuta aici? A auzit în preajma lui vorbindu-se

turceşte. Un idiom gutural, straniu, rănind urechea. Ce vor? E cumva prizonier? O, nu, e dus acasă cu onoruri. Care Casă?

În fond el putea să fie al lor – al otomanilor, pe care nu-i cunoştea, împotriva lor – a românilor, pe care nu-i cunoştea, sau al germanilor – era al lor, îi cunoştea, împotriva lor – a românilor, aşa cum fuseseră în Valahia, sau în Moldova, sau în Moldo-Valahia, fel de fel de prinţi, foarte mulţi dintre prinţii care veneau de la Stambul, cu vasul sau cu caravanele, purtând firmanul într-o casetă. El era al germanilor, aşa cum alţii au fost ai grecilor din Fanar sau ai turcilor, sau ai altor neamuri care le dădeau identitate. Ce identitate mai avea el acum?

— Nu credeţi că e timpul să vă culcaţi? Marea s-a liniştit.

Când a ajuns la ţărm, consilierul imperial care îl însoţea – şi care nu ştia decât turceşte – a făcut să i se traducă ultima formulă de politeţe. Se exprima în această formulă bucuria unui funcţionar al sultanului de a-l fi cunoscut pe prinţ ca „prinţ supus”. Au urmat şi nişte bune urări.

Deci otomanii nu înţelegeau nimic. Ceva era ireconciliabil, ca opoziţia dintre o lume şi altă lume.

— N-am ce le face, şi-a spus prinţul mormăind un răspuns convenţional. Sunt pierduţi.

Despărţindu-se de prinţ, după ce dăduse încă o dată ocol fortificaţiilor Plevnei, Don Carlos de Bourbon i-a spus, strângându-i mâna à l’espagnole:

— Mon cousin, je vous felicite. Je suis persuademaintenant de votre victoire certaine. Vous pouvez compter sur ma ferme confiance... Je ne voudrais plus: vous importuner. Vous allez rester seul. Cela vaut mieux! Tous ceux qui vous entourent sont appeles a vous assures votre solitude. Soyez donc tranquille et seul!...

Que Dieu vous garde![17]

Plecarea lui Don Carlos a dat semnalul retragerii persoanelor simandicoase de pe frontul de la Plevna. Teoretic, partida fusese jucată. Ceea ce mai rămâneade făcut era execuţia practică, pe teren, a unei scheme ale cărei detalii îi priveau nemijlocit pe cei direct implicaţi, interesându-i mai puţin pe marii strategi de cabinet, satisfăcuţi cu rezolvarea abstractă a problemei. În aşteptarea acestei ultime mutări, în lumea ataşaţilor militari, a corespondenţilor de front şi a turiştilor princiari se instalase plictiseala. Cu toată buna lor voinţă, aceştia toţi nu mai puteau participa la tensiunea efectivă a unei lupte la nesfârşit. amânată. Deveniseră inutile partidele de cărţi şi chefurile, mod de ucidere a timpului în adunările de bărbaţi, mai ales militari. Pe nesimţite, unii dintre gazetarii de front, unii dintre turiştii de sânge albastru, unii dintre ataşaţi erau mereu mai insistent reclamaţi de treburi urgente la Bucureşti, unde găseau o societate veselă foarte puţin preocupată de război. Acest interregn între front şi saloane, de o parte şi de alta a Dunării, trebuia până la urmă curmat; combatanţii din fortificaţii refuzau de la o vreme chefurile, partidele de cărţi, petrecerile. Turiştii şi băgătorii de seamă au suspinat o vreme pe lângă marii comandanţi, dându-le cele mai inoportune şi inutile sfaturi, apoi au început să-şi strângă bagajele, fără a fi reţinuţi nici măcar de formă. Chiar prinţul, de obicei exact în relaţii, politicos la limită, n-a putut scoate la plecarea lui Don Carlos decât un al de consemnare, cu sensul:

---

17 Vă felicit, vărul meu august. Sînt convins acum de victoria voastră. Puteţi conta pe ferma mea încredere. Totuşi n-aş vrea să vă mai inoportunez. Veţi rămîne singur. Aceasta e mai bine. Toţi cei care vă înconjoară sînt chemaţi să văi vegheze solitudinea. Fiţi deci liniştit şi singur. Dumnezeu să vă aibă în pază !

— A! Vous partez donc![18]

Cernat în schimb a tunat de satisfacţie, izbind chipiul în ţărână, ca un simplu soldat, gata să scuipe printre dinţi pe urmele acestor pierde-vară, revărsaţi din saloanele Europei – şi chiar ale Asiei şi Americii – pe frontul otoman.

Plecarea aceasta a dat totuşi un fior de nostalgie ofiţerilor combantanţi, rămaşi în corturi şi bordeie murdare. Se apropia Crăciunul cu tot alaiul sărbătorilor de iarnă, iar plecarea turiştilor dichisiţi deschidea o fereastră spre nişte fericiri care lor, combatanţilor uitaţi în noroaie, le erau interzise. Turiştii avea să facă popas la Bucureşti, în lumea lor, în care timp ei, combatanţii, erau blestemaţi să rămână pe loc, sub blestemul luptei. Cât timp se mai putea amina bătălia? Până la Crăciun, până la Anul nou, până la Bobotează?, Ar fi fost idiot ca ei să lipsească la aceste momente de descărcare sărbătorească ale Anului nou, care asociau mai mult decât oricând ideea de casă [şi familie. Ar fi fost culmea ca anul să se prezinte rupt în două, de o parte ei, pe front, de cealaltă familiile triste sau îndoliate, iar la mijloc Plevna care ţinea timpul pe loc. Ciuda ţâfnoasă a ofiţerilor se transformase lent în exasperare, în stări de nervi care izbucneau din te miri ce, dintr-un nimic, în ultimă instanţă căpătând curs voinţa de a rămâne singuri, fără toţi aceşti martori stânjenitori. Ceea ce urma să se întâmple îi privea în fond numai pe ei, pe ruşi şi pe otomani. Peste sărbătorile Anului nou care priveau întregul univers.

Făcându-i suită până la Nicopole prinţului Don Carlos de Bourbon, căpitanul Horică Vulpescu s-a simţit dator să-i spună spaniolului, la despărţire, exact acest gând. Din nefericire, părăsindu-l pe comandantul asediului, Don Carlos rupsese legătura cu frontul. El călărea apatic sau sumbru, lăsându-se purtat de cal printr-o inerţie. El ştia

18 A ! Deci plecaţi !

însă că ofiţerul român care-i face suită e dator să-l întreţină, el a consimţit să accepte această politeţe şi, pentru a se apăra de ea, Don Carlos l-a antrenat pe bărbatul din stânga sa într-un expozeu militar fastidios, provocându-l printr-un *donc*! în care timp, sub protecţia perdelei de sunete, să poată medita liniştit la cu totul altceva. În exact aceleaşi clipe, călărind alături de oaspete „pe căpitanul român îl interesa nu despărţirea de prinţul spaniol ci despărţirea de otomani. El l-a consolat pe Don Carlos, care îşi exprimase regretul de a nu mai putea rămâne pe front, în felul următor

— Rester davantaje ici, avec nous, serait exagerer mon prince. Il s'agit au fond d'une simple affaire locale qui n interesse que nous, Ies Danubiens, qui» pour le moment sommes preoccupes par les ottomans[19].

Don Carlos nu-l asculta. Horică Vulpescu la rându-i n-a dat atenţie tăcerii prinţului, fiind preocupat de gândul lui. Era un dialog al surzilor, iar căpitanul român a continuat, fără să-i pese:

— Je sais bien, vous autres aussi, Ies espagnolor vous avez ete deranges par l'Islam. Vous avez procedă de la meme maniere! Par malheur, nous avons ete obliges de les supporter quelques siècles. en plus.

— Oh! a consemnat prinţul, oprind calul.

Oprirea l-a silit pe Vulpescu să procedeze identic, strunind la rându-i armăsarul său. Apoi cu un gest retoric, punctând cu cravaşa:

— Enfin nous n avons plus beaucoup a attendrey jusqu'à la tendre finale de cel eveniment. Rien que quelques instants... Malgre cela, nous ne devons pas vous

---

19 — Dar ar fi exagerat, prinţule, să rămîneţi mai mult aici cu noi. Este vorba în fond de o simplă afacere locală, care nu ne priveşte decît pe noi, pe dunăreni, care, doar pentru un moment sîntem preocupaţi de otomani.

retenir![20]

Lung la trup, aproape deşirat, cu mişcări stângace şi desperecheate, Don Carlos avea în toată alcătuirea sa ceva de pasăre de pradă dezamăgită, care se lasă în zbor totdeauna unde nu trebuie, fiind apoi silită să se ridice din nou în slăvi, către alt punct de contemplare şi către alt loc de popas dezamăgitor. Ascultându-l pe căpitanul român, el s-a mişcat stângaci în şa, a croncănit ceva – din nou un *donc*!, a deschis braţele într-un gest de îmbrăţişare sau de neputinţă, după care a întors clonţul nasului către suita spaniolă, făcând un semn scurt, cu sensul că totul e încheiat şi pe aici.

Cortegiul spaniol a coborât către râpa Dunării, spre podul de pontoane, aflat în ceaţă. Horică Vulpescu a rămas multă vreme pe muchia de lut, împreună cu oamenii lui, aşteptând să-i vadă pe spanioli trecuţi dincolo, pe celălalt ţărm, în ţara de care îl despărţea apa cea mare.

Don Carlos n-a plecat totuşi curând din ţară. Ajuns la Bucureşti, el s-a lăsat din zbor, după câteva rotiri nedecise, în salonul Păunei Catargi, unde prinţul singuratec şi mica lui suită au deschis curte. Spanioul nu se putea hotărî să plece.

Nu se putea hotărî să plece nici prinţul Arnulf de Bavaria. Spre deosebire de Don Carlos care vizitase mai ales fortificaţiile, poziţiile fixe, prinţul Arnuli se avântase temerar până în liniile înaintate de pe crestele Balcanilor, rămânând câteva săptămâni în lagărele ruse încătuşate între zăpezi.

La întoarcerea din Balcani îl vizitase pe prinţul Carol, nu cu mult înainte de bătălia Rahovei, la

---

20 — Eu ştiu bine că şi voi, spaniolii, aţi fost deranjaţi de Islam. Voi aţi procedat cîndva ca şi noi. Din nenorocire, noi am fost obligaţi să-i suportăm pe islamici cîteva secole în plus. — în sfîrşit, noi n-avem mult de aşteptat pînă la tandrul final al acestui eveniment. Doar cîteva minute... Totuşi nu vrem să vă reţinem...

Poradim, unde-i primise câteva ceasuri ospeţia. Conversaţia între cei doi a fost seacă, morocănoasă, ca între nişte străini care s-ar fi aflat în raporturi ostile. Prinţul Arnulf dădea senzaţia că ar avea ceva de reproşat prinţului Carol. Prinţul Carol nu putea primi reproşul prinţului Arnulf, neştiind despre ce e vorba. Pentru prima oară după multă vreme, prinţul Carol a aprins o havană, tabiet pe care şi-l îngăduia doar când se simţea liber, liber de exerciţiul diurn al puterii, de obicei în vacanţele scurte de odinioară, când, în străinătate fiind, lepăda uniforma militară, arborând fracul sau redingota civilă. Atunci fuma ca un anonim. A fumat şi acum, ca un anonim, în timp ce Arnulf îşi scormonea pipa care refuza să se aprindă.

— Tu eşti mulţumit? l-a întrebat Arnulf.

— Nu înţeleg ce sens are această întrebare!, a răspuns prinţul Carol.

— De pe culmile Balcanilor afacerea voastră se vede foarte confuz, a spus Arnulf pufăind, după ce izbutise să-şi aprindă pipa.

— Se poate, a admis prinţul Carol. Eu unul n-am fost pe culmile Balcanilor.

Şi a tras liniştit din havană. Liniştea aceasta l-a iritat pe Arnulf, care n-a mai spus nimic. A decis atunci pe loc să-şi ia adio şi să treacă Dunărea, părăsind frontul.

În drum spre Bucureşti, prinţul Arnulf trăia nemulţumirea de a nu fi spus ce simţea că trebuia spus, acolo în bordeiul de la Poradim, când îşi fuma pipa, şi când gazda sa, care-şi fuma havana, părea mai liniştită decât s-ar fi cuvenit. Părea absurd, dar Plevna nu era o partidă jucată. Acolo, pe crestele înzăpezite ale Balcanilor, Arnulf realizase imaginea spectacolului foarte încâlcit al războiului ce se desfăşura pe vastul front peninsular. Combatanţii

— Ruşi, români, otomani, muntenegreni – se aflau de fapt imobilizaţi şi copleşiţi, ici şi colo, pe o poziţie sau alta,

în mici partide de interes local, fără ca nimeni să mediteze la o soluţie strategică de anvergură, pe care el, Arnulf, o întrezărea. Exista desigur marea soluţie strategică rusă – ocuparea Constantinopolului, cu orice preţ, eu orice jertfe. Dar în afară de această voinţă – o voinţă şi nu o soluţie strategică elaborată minuţios, prinţul Arnulf nu mai vedea nimic. Marea voinţă se vedea practic contracarată prin nişte mici manevre tactice, hărţuieli banale, care, toate împreună, nu puteau să conducă la un bun sfârşit al războiului. La un sfârşit apropiat. Imprudenţă extremă: ruşii şi românii nu curăţiseră de otomani măcar linia Dunării, ei nu-şi asiguraseră, până în noiembrie, decât doar trei sau patru capete de pod pe ţărmul drept, mai importante fiind Nicopole şi Rahova, lăsând în schimb libere, toate celelalte garnizoane otomane, de la Vidin până la Silistra. Un contraatac otoman conjugat, susţinut printr-o ofensivă din Balcani, ar fi putut spulbera încercuirile locale ruso-române, despre, surind printr-o singură lovitură Plevna, spulberând prejudecata Plevnei, care nu era în fond altceva decât o prejudecată, un accident în acest război. Un accident, deci un element de hazard, deci o stupiditate militară aşezată în chip absurd între nişte foarte buni combatanţi care, iată, se confruntau aici la Plevna, la modul absurd.

Arnulf nu se îndoia de calitatea combatanţilor. Avea temeiuri să aprecieze calitatea trupelor ruse, calitatea trupelor otomane şi chiar calitatea luptătorilor români, ultimii reprezentând pentru el o surpriză. Nu se îndoia, peste toate, de calitatea combatanţilor germani din acest război. De aici pornea de fapt neînţelesul. În lagărul de la Plevna se aflau ofiţeri germani – câţiva dintre principalii comandanţi ai armatei otomane erau germani. Aceştia toţi, germanii din armata otomană, nu puteau accepta o înfrângere, nu era de fapt cu putinţă o înfrângere, nu pentru otomani ci pentru arta militară germană pe care

imperiul sultanilor se bizuia.

Ajungând în acest punct, Arnulf încercase să găsească teoretic o soluţie pentru cei împresuraţi în lagăr. Nu pentru turci, ci pentru arta militară germană în sine! El pierdea din vedere faptul că orice artă, inclusiv arta militară, îmbrăcând un alt trup etnic devine altceva. Luptând pentru turci, militarii germani din armata otomană erau de fapt turci, nişte turci sui generis, nişte altfel de turci şi nişte altfel de germani, ceea ce părea paradoxal, dar era adevărat.

Lucrurile se complicau însă în mintea prinţului Arnulf prin încă un fapt: în armata rusă asediatoare se aflau mulţi, chiar foarte mulţi comandanţi de obârşie germană – în frunte cu Todleben, strategul suprem, o listă nesfârşită de mari nume nobiliare printre care militari buni, unii străluciţi, oricum militari germani. Cum puteau să nu asigure victoria aceşti militari de rasă germană!… Din nou însă prinţul Arnulf pierdea din vedere că aceşti militari germani, fiind cuprinşi în armata rusă, deveneau dintr-odată altceva, nişte germani sui generis, de fapt nişte altfel de ruşi, nu mai iscusiţi sau mai neiscusiţi decât ceilalţi. Prinţul Carol însuşi, la care Arnulf a dormit, în bordeiul de la Poradim, devenise în contact cu românii un german sui generis, un german bizar sau un român aparte. De aici poate frigiditatea relaţiei dintre Arnulf şi Carol, lipsa punţilor de legătură, pe care la rându-i prinţul Carol nu le găsea, în ceea ce-l priveşte, nici între sine şi români.

Dar problema era alta: făcând bilanţul comandanţilor germani din armatele ostile, lui Arnulf i-a apărut cu stupefacţie o evidenţă alarmantă: la Plevna, se bat de fapt germanii între ei. Ajungând la această concluzie, Arnulf şi-a muşcat pipa, dar şi buza. Ideea de a părtini teoretic o partidă sau alta devenea bufonă. Ce importanţă mai avea de partea cui va fi victoria? Buza lui Arnulf sângera, iar pipa plesnise, a şi aruncat-o cu furie, urmând să-şi

cumpere o alta la Bucureşti. Ce importanţă mai avea deci de partea cui va fi victoria, când victoria se anula! Va fi desigur o victorie germană, şi, simultan, o înfrângere germană, ceea ce era absurdul pur.

Perplexitatea îl făcea pe prinţul Arnulf să fie încă şi mai morocănos, distant şi rece cu cei din jur. Urma să rămână la Bucureşti până la rezolvarea dilemei, pe care o aducea din Balcani. Nu-i venea să-şi creadă ochilor că se afla pus într-o situaţie pe care nimeni, niciun german, nu putea s-o conceapă. Cu o şubredă cultură filosofică, Arnulf nu simţea că în propoziţia pe care mintea lui greoaie o articula se avansa o teză de inconfort metafizic la care avea să ajungă şi gândirea din veacul următor. Într-o< noapte de coşmar i-a venit să se împuşte.

Dintre toţi străinii de la Plevna, cea mai incomodă situaţie o avea totuşi prinţul Nigata, tutorele micului prinţ Sanadaru din casa Katzura. Intrările şi ieşirile lui de pe scena războiului balcanic trebuiau să fie atent chibzuite, pentru a nu intriga prin ceva, fie chiar şi printr-un amănunt, gazdele europene care ar fi putut deveni suspicioase faţă de aceşti musafiri dintr-o lume atât de îndepărtată. Prinţul Nigata era conştient de exotismul fizionomie pe care îl purta cu sine, ca pe un stigmat, de faptul că prezenţa sa şi a pupilului său, micul prinţ Sanadaru, care abia împlinise 19 ani, atrage izbitor atenţia, constituindu-se oriunde, în saloane, în cancelarii guvernamentale, la comandamente, ca un punct de un interes extravagant. Gazdele de orice neam îl înconjurau imediat, cu mirare. Capta atenţia şi captiva lumea mai ales micul prinţ Sanadaru, cu figura lui de fată, cu ochii lui senini, bridaţi şi umezi, care produceau pretutindeni un efect de surpriză. Se precipitau spre el doamnele şi domnişoarele, care îl confiscau cu totul, tratându-l ca pe un copil, supunându-l unor răsfăţuri chinuitoare şi uneori scandaloase, cum procedează de obicei femeile cu copiii,

cu jucăriile, cu animalele de lux. Punct maxim, la seratele sau balurile la care prinţii niponi participau, intervenea mai totdeauna cererea doamnelor ca micul prinţ Sanadaru să-şi etaleze costumul de ceremonie, să-şi aranjeze coafura tradiţională şi să-şi aplice farduri. Efectul, în societatea doamnelor, era o stare de exaltare sau de extaz până la leşin.

Considerând cum se cuvine riscurile acestei publicităţi nedorite, dar fatale, prinţul Nigata prefera să intre în scenă doar în clipa când societatea pe care o frecventa era îndeajuns de pestriţă, fragmentată şi învălmăşită, pentru a-i îngădui lui şi micului prinţ o anume speţă de incognito. Astfel, el a sosit întâia oară la Bucureşti, în primăvară, în clipa când oraşul era inundat de diplomaţi şi de militari de toate naţiile, când la chermezele şi seratele aristocraţiei locale se îmbulzea cea mai abracadabrantă lume internaţională şi când, fără a mai scandaliza, prezenţa grupului nipon putea fi doar consemnată, nu şi comentată, cum s-a şi întâmplat. Prinţul Nigata şi mica suită – doi valeţi, un secretar, un bucătar şi un translator de germană – s-a instalat la un hotel din cartierul comercial al oraşului, aproape de Lipscani, în care forfota lumii autohtone amintea forfota bazarelor din Tokio. Aici, în hotel, un hotel sub firmă germană, prinţul Nigata a organizat, pentru sine şi pentru oamenii săi, cel mai sever stil de viaţă nipon cu putinţă de conceput, sub cea mai anonimă aparenţă. Când acest punct a fost cucerit, prinţul Nigata s-a introdus în societatea bucureşteană, apoi în societatea internaţională a Bucureştilor, luând ca punte casa lui C.A. Rosetti. Aici Parva îl întâlnise pe prinţul Sanadaru, la o serată din primăvară, dar nu i-a dat atenţie, fiind înnebunit de prezenţa Păunei Catargi.

Când frontul s-a mutat dincolo de Dunăre, prinţul Nigata şi-a strămutat curtea, dar nu cu grabă, ci exact în

clipa când aceeaşi lume internaţională a inundat bordeiele şi corturile din jurul Plevnei. El a instaurat aici, în cortul de care dispunea, acelaşi stil de viaţă nipon, sub anonimatul vieţii de tabără, mişcându-se în exterior între aceleaşi limite ale interesului şi dezinteresului monden faţă de război. Mai mult decât atât, prinţul Nigata devenise sau se purta asemeni unui militar european perfect, ceea ce el se străduia să obţină şi de la prinţul Sanadaru, care se acomodase la rându-i destul de uşor cu societatea tinerilor ofiţeri români, ruşi, germani. Sejurul în bivuacurile de la Plevna a fost profitabil pentru prinţul Nigata şi chiar pentru micul prinţ, tema de observaţie pe care prinţul tutore o avea în vedere era aproape încheiată, când în lumea mondenă a frontului s-a ivit, peste noapte, ca o gripă, febra plecării. Prinţul Nigata a ştiut din aceeaşi clipă că nu mai poate rămâne o singură zi în plus pe front, decât cu riscul de a-şi dezvălui din nou o identitate chinuitoare. El a poruncit strângerea bagajelor, a făcut vizitele de curtoazie strict utile, a mai aruncat un ochi asupra poziţiilor, şi a plecat spre Bucureşti cu antepenultimul stol de turişti nobiliari.

În ceea ce priveşte gândurile lui despre acest război, prinţul Nigata părea impenetrabil. El n-a dat declaraţii presei şi n-a schimbat în discuţiile cu ataşaţii militari de pe front decât opinii care se menţineau în media lucrurilor. Nu se putea spune dacă-l interesa spectacolul prăbuşirii unui imperiu, puterea militară rusă, română, otomană sau ideea de război în sine. El părea evident preocupat, ca tutore, de instrucţia militară a micului prinţ, interesându-l în special temele de luptă ale infanteriei ruse şi temele de tragere ale artileriei române care era dotată, cum se ştie, cu un excelent echipament tehnic german. El a dat o atenţie specială – dar din păcate tema n-a fost dusă până la capăt, felului cum se moare pe front, subcapitol din arta japoneză de a muri, cum şi unui subsubcapitol puţin

meditat: arta de a muri în masă.

Din acest punct de vedere, prinţul Nigata era un om de veche şcoală militară, un reprezentant tipic al secolelor precedente. Chestiunea în care el era bine instruit ţinea de arta de a muri ca ins – o artă nobiliară. El nu împovărase totuşi mintea pupilului său, prinţul Sanadaru, cu asemenea chestiuni subtile, el îl obligase pe tânăr să observe şi să tragă concluzii, în vizitele de pe câmpul de luptă, după atacuri, în spitalele de campanie, în corturi şi locuri întâmplătoare de popas. Observaţiile micului prinţ, cu aceste prilejuri, erau notate cu grijă de prinţul tutore şi transmise epistolar la Tokio „de două ori pe lună, şefului casei Katzura, prinţul Toyobe.

Un specimen dintr-un asemenea şir de epistole e următorul:

Către prinţul Toyobe.

Şeful Casei princiare Katzura.

Onorate Prinţ.

În ziua bătăliei din 30 august, despre care veţi fi aflat, onoratul vostru fiu, prinţul Sanadaru, care mi-a fost încredinţat spre veghe şi învăţătură prin generoasă graţie, a avut o comportare mulţumitoare, după cum urmează:

El a săvârşit corect ritualul matinal, prelungindu-l chiar, cu o insistenţă care dă speranţe în privinţa predispoziţiilor lui meditative. La orele 10, după orarul european, am încălecat. La orele 11 fără 5, ne-am aflat în lagărul rus, în apropierea ţarului Alexandru al II-lea, în care loc s-a desfăşurat o ceremonie religioasă consacrată victoriei pe câmpul de luptă. Această victorie, cum alteţa voastră va fi aflat, nu s-a petrecut. Prinţul Sanadaru a asistat liniştit la ceremonie. Prosternările, cum şi alte semne rituale, n-au intrat în obligaţia oaspeţilor străini. Fiul vostru a fost scutit, ceea ce e un semn de cuviinţă în eticheta europeană.

Apoi a urmat lupta, despre care ştiţi. Prinţul

Sanadaru a fost admis o oră şi trei pătrimi în intimitatea prinţului Carol de Hohenzollern, comandantul suprem al bătăliei. îmi este greu de precizat ce cuvinte vor fi schimbat cei doi prinţi, eu personal fiind la o respectuoasă distanţă, dată fiind şi canonada, întâlnirea având loc la o baterie română de artilerie. Urma la rând, pentru a fi în intimitatea comandantului, un prinţ al Spaniei europene (fiindcă mai există şi o Spanie caucaziană), pre nume Don Carlos de Bourbon.

Partea protocolară n-o pot descrie în amănunt, deşi e deosebit de importantă – veţi vedea cât e de importantă examinând jurnalul prinţului, mă opresc în cele ce urmează la reacţiile prinţului Sanadaru în bătălia propriu-zisă.

El şi-a păstrat tot timpul calmul şi stăpânirea de sine. Asistând la două atacuri de infanterie, prinţul Sanadaru a avut liniştea de a observa că năvala combatanţilor este haotică – lucru foarte exact! şi că, într-un asemenea prilej, profitând de haos, cei atacaţi, chiar dacă ar fi într-un număr mai mic, ar putea lesne transforma o înfrângere într-o victorie

— Lucru asupra căruia se poate cu folos medita.

După luptă, prinţul Sanadaru, împreună cu alţi oaspeţi imperiali, regali, princiari – a vizitat spitalele, cum şi un lagăr de prizonieri turci. Şi aici prinţul şi-a păstrat stăpânirea de sine, deşi în câteva momente – într-un cort unde se efectuau operaţii, el a manifestat o avidă curiozitate de a vedea. Era de altfel şi un lucru rar: luptătorii cu spada sau cu pistolul, în dueluri, nu ştiu şi nici nu-şi dau seama ce ravagii anatomice provoacă loviturile lor. Într-o luptă cu zeci de mii de oameni aceste ravagii se înmulţesc cu o mie, iar spectacolul este de tot interesul. Prinţul Sanadaru a insistat asupra acestui aspect.

În sfârşit, în lagărul de prizonieri – aceştia au fost trecuţi în revistă noaptea, la lumina felinarelor, prinţul

Sanadaru a formulat această observaţie: „Prinşi unul câte unul, ca iepurii, oamenii se tem, trăiesc spaima animală. Prinşi cu miile, ei îşi ucid spaima, devenind insensibili, ca o carne fără nervi – cum sunt aceşti turci. Ei, prizonierii, aflaţi în turmă, trăiesc o moarte inadmisibilă”.

Mi-au reţinut interesul aceste constatări ale prinţului, pe care le transcriu întocmai. În continuare ne aflăm tot la Plevna, pregătindu-ne să îndurăm lupta de uzură a unui asediu fără capăt. Va fi greu pentru tânărul prinţ.

Dar tânărul prinţ n-a mai avut răgazul să ducă până la capăt lupta de uzură a unui asediu. Prinţul Nigata l-a retras prematur de pe front, aducându-l la Bucureşti şi instalându-l în acelaşi hotel sub firmă germană, unde fuseseră găzduiţi în primăvară.

Iminenţa căderii Plevnei a modificat tonusul zilnic al Bucureştilor şi a împins lumea la reacţii dintre cele mai neaşteptate. Prima a fost hotărârea primului-ministru de a-şi aduce familia la Bucureşti.

În tot cursul primăverii şi verii primul-ministru locuia pe unde îl prindea noaptea, unde se nimerea. Nesiguranţa zilnică, dar şi lipsa de preocupare faţă de sine îl făcuseră să se ignore cu totul, să uite unde va pune seara capul, pe ce pernă, de obicei acolo unde-l fixau angaralele, dezlegările grabnice, la unul dintre cele trei ministere pe care le diriguia, plus preşedinţia. Din spirit practic, un minimum de confort îşi asigurase totuşi. La Ministerul de Finanţe dispunea de o chiliuţă studenţească – pat, scrin, lavoar, cuier; la Interne dormea pe o canapea, la Rezbel pe un pat de campanie, chiar lângă uşa cabinetului, păzită în exterior de un dorobanţ cu puşcă; la Preşedinţie se odihnea în salonul oficial de primire, unde înnădea singur două fotolii de piele plus un taburet, acoperindu-se cu un pled verde. Stilul acesta, deloc dezordonat în fond, imprima personalului un zel sporit, o veghe necurmată, o

încordare continuă. Nu se ştia când şi unde, la ce minister va rămâne peste noapte „domnul prim-ministru”, „ca să lucreze 1. Deşi lucrul lui nu privea personalul ministerului în întregime ci doar câţiva inşi, un consilier-doi, şi pe aceştia Brătianu concediindu-i după câtăva vreme:

— Hai, plecaţi, lăsaţi-mă să lucrez.

Lucra mai ales singur, pregătindu-şi apoi tot singur, înainte de culcare, la spirtieră, un ceai de tei. Lipsa de casă îl scutea pe primul-ministru să acorde „primiri la domiciliu 1, să ofere mese intime, să reţină la dejun sau la cină personajele simandioase care se îmbulzeau în anticamerele de pe la ministerele lui, să întreţină şi să cultive acel complicat aparat de curte, de obicei parazitar, la care era obligat omul politic al timpului. Acelaşi provizorat al domiciliului îl apăra mai ales de asaltul clientelei, silită să-şi mute anticamera de la un minister la altul, dar niciodată la domiciliul patronului. („Acuşi a plecat, e la Finanţe! Ba nu, la Război!”) Şi Brătianu era plecat, într-adevăr. Nu renunţa niciodată la cămaşa de noapte, la trusa de ras şi pieptănat, pe care le purta cu el pretutindeni, într-un ghiozdan devenit celebru. Uitând odată acest accesoriu la un depozit militar, pe care-l inspecta, Brătianu a intrat în alarmă. A băgat-o pe mânecă şi poliţia, inclusiv insul ce-l avea în răspundere pe primul-ministru, toţi cei vizaţi închipuindu-şi că în ghiozdan se află actele capitale ale ţării din acel ceas. Brătianu a rămas în acea seară în gazdă la un prieten, iar acolo i s-a adus şi ghiozdanul cu pricina. Comisarul şi agentul care i l-au înfăţişat aveau o mină dezumflată.

— Ce-i mă, ce n-aţi găsit înăuntru de sunteţi aşa plouaţi?

— De …

— De ce vă băgaţi nasul în ce nu vă priveşte. Daţi încoace boarfele!

Când i-a bruftuluit pe cei doi, Brătianu se afla

îmbrăcat în cămaşa de noapte oferită de gazde, în care s-a şi culcat, dar fără folos; a avut insomnie. Atunci, în cursul acelei nopţi de insomnie, a hotărât să curme cu „viaţa de câine” pe care o ducea şi să-şi aducă familia la Bucureşti. Prinţul se pusese în ordine cu sine, încă din primăvară, din clipa când, cumpărând moşia Broşteni, voise să spună lumii româneşti, aristocraţiei mai ales, că destinul său ca om şi ca prinţ aparţine definitiv acestei ţări. Fără să dea prea mare importanţă actului, dar reţinând semnificaţia, Brătianu îl citea mai ales ca pe un act de încredere în cursul evenimentelor, deci ca pe un act politic. În schimb, în ceea ce-l privea, întârzierea de a se muta cu casa în Bucureşti, amânările, imposibilitatea de a se muta datorită evenimentelor puteau fi considerate acum, în acest ceas, tot ca un act politic, dar negativ. „Brătianu nu vrea să facă pasul decisiv, Brătianu stă cu un picior la Florica!” Ceea ce era absurd.

Mai mult decât atât, alergătura domiciliară zilnică îl ostenise. Îl ostenea şi corespondenţa zilnică cu Pia, cele câteva sute de epistole schimbate din primăvară până-n toamnă, între Florica şi Bucureşti – care nu s-au păstrat însă –, scrisori trimise prin curieri speciali sau prin poştă, în care din partea lui revenea, ca un laitmotiv, grija pentru copii, pentru trebile gospodăriei înecate în necazuri de tot felul, pentru vie. Pia îi răspundea tandru şi mărunt cicăâitor. Ea nu se insinua, din respect, în sfera preocupărilor lui politice, îi primea confidenţa, uneori abundentă – cu atât mai gravă este pierderea acestor scrisori –, dar din celelalte, din alte epoci, se poate deduce că Pia îl seconda discret din umbră, înconjurată de liota lor de copii.

Dintre copii, pe Ionel îl reţinuse cu sine. Neîmplinit încă la trup, limfatic şi visător, fără spirit practic şi fără talentul de a înfrânge greutăţi, Brătianu îl ţinea alături de el ca să-l educe, să-l deprindă cu regimul de privaţiuni al

omului politic, cu ştiinţa de a răbda în postura ştearsă de secund al cuiva, în acest caz al tatălui, de martor – martor la primiri, martor la conversaţii, martor la tratative în care îţi trebuie o răbdare de fier, martor la descărcări nervoase şi crize, în care partenerul se lasă şi mai bine observat, dar, simultan cu asta, să-l iniţieze în arta de a interveni, deocamdată oral, cu un *beau moţ*, cu o *boutade*, debitate cu promptitudine, tact şi umor, cât să-şi facă oportun simţită prezenţa, când i se îngăduia, când oaspetele, mai ales, binevoia să ia act, spre satisfacţia tatălui, de fiinţa „băieţaşului”. Această fiinţă îi dădea tatălui sentimentul cald al familiei, atât de zdruncinat datorită evenimentelor. Tată şi fiu recompuneau în doi *familia*, prânzind sumar, pe un şervet, întins pe birou, din bunătăţile aduse într-un paneraş de rafie de la Florica – brânză de vaci proaspătă, ouă fierte, câte un pui fript, dulciuri uscate şi fructe –, băieţaşul primind înainte de masă şi un păhăruţ de vin roşu, un fel de Bordeaux din recolta mai veche a viei. Cu acest prilej, la masa în doi sau seara, după cină, înainte de a-l trimite la culcare, la gazdă, tatăl se interesa şi de studiile băiatului, care trebuia să sosească la întâlnire cu ghiozdanul ticsit de caiete şi cărţi. Tatăl îl chestiona minuţios, insistând asupra punctelor şubrede din instrucţia feciorului, fără a-şi ascunde satisfacţia pentru izbânzile lui – mai ales la matematică, fizică, chimie. Băiatul se arăta plin de zel la aceste discipline, iar Brătianu îl stimula, intenţionând să scoată din el un bun inginer. Nu neglija limbile, făceau împreună latina şi greaca, cu seriozitate, tatăl punându-şi la încercare memoria, deşi socotea latina şi greaca nu ca pe nişte limbi străine, ci elementare pentru un român, ea şi limba maternă, cât priveşte germana şi franceza, acestea erau parcurse în treacăt, la regimul conversaţiei curente în cele două limbi. O singură dată a procedat cu insistenţă, când l-a pus pe Ionel să-i gloseze istoria românilor – lecţia despre pacea de la Kueiuk-

Cainargi, în nemţeşte şi apoi în franţuzeşte, deşi principiul lui Brătianu, ca şi al prietenului său Nicu Bălcescu, era că „istoria românilor se învaţă în româneşte şi se expune în româneşte”. Dar excepţia ţinea, în acest caz, de nevoia acut resimţită de tată, de a-l iniţia pe băiat în artele politice.

De altfel, în cursul primăverii şi verii, Ionel, cu toată vârsta lui crudă, devenise un fel de secretar particular. Tatăl îl învăţase să claseze şi să ordoneze corespondenţa întinsă – nu toată de importanţă politică, dar nici fără, să facă ciorne de răspuns, să deprindă stilul corespondenţei de afaceri, protocolare, politice, să ştie a descifra depeşele confidenţiale, folosind cifrul şi dicţionarele de cifru. îl învăţase de asemenea să compună câte un scurt *compte-rendu* pe marginea unor convorbiri, desigur nu importante, câte un *aide-memoire*, nu ca acte diplomatice ci ca *memento*-uri îngrijit redactate, fişe pentru o viitoare istorie a familiei (care n-a mai fost scrisă). Toate acestea le făcea un copil care nu împlinise încă nouă ani, elev, nu codaş dar nu fruntaş, unul printre alţii, la liceul Sfântul Sava.

Mutarea precipitată a casei Brătianu de la Florica la Bucureşti mai era determinată de încă ceva, peste socotelile intime, peste considerentele politice: necesitatea de a-şi da un reazim ferm, domiciliar, ca prim-ministru. Refugiul de la un sediu nocturn la altul era iluzoriu, solicitanţii impetuoşi îl găseau totuşi acolo unde se aştepta mai puţin, în schimb casă, casa primului-ministru ar fi fost mai puţin expusă, mai apărată prin prestigiul ei decât „culcuşurile” lui de prim-slujbaş al statului, aflat şi noaptea în slujba statului, la cheremul oricui. Nu a oricui, desigur, dar la dispoziţie.

Acolo, la Finanţe spre exemplu, în primăvară, dăduse buzna peste el, după orele zece seara, bătrânul cancelar al imperiului, „Velikii cneaz” Gorceakov, cu care era în ciondăneli încă de la Livadia. Brătianu a sărit din pat cu

ochii cât cepele – „Să ştii că s-a contramandat războiul!” Marele cneaz nu s-a formalizat că-l găseşte pe primul-ministru român în cămaşa de noapte cu râuri, abia scoasă din ghiozdan, Ionel fusese trimis acasă, nimeni decât agentul de la uşă, pe care marele cancelar l-a dat cu un gest la o parte, aşa cum numai el putea face. Ce i se putea riposta nocturnului oaspete? Gorceakov s-a aşezat fără invitaţie, liniştindu-l, apoi şi-a deschis tabacherea luând o priză de tabac. I-a spus calm, rugător:

— Am venit să-ţi cer ceva; e o chestiune gingaşă, intimă. Te rog să scuteşti de vamă bagajele domnişoarei Keller.

Domnişoara Keller, care urma să sosească la Bucureşti sau sosise, era „prinţesa *cafe-chantant*-ului” din Petersburg, cea mai răpitoare fiinţă din imperiu şi de pe continent (chiar diva pentru care era să se-mpuşte Nae Maican).

— Ce spaimă am tras! a recunoscut Brătianu către marele cancelar, trăgând aer în piept, ca să-şi revină. Şi zâmbind: Mă ducea gândul la altceva; credeam că nu mai facem războiul…

— Cum să nu-l facem! s-a mirat cneazul cancelar. Păi nu de asta am venit în România (*Y compris în msel Keller*)! … Apoi bagatelizând: Hai, te rog, rezolvă-mi chestiunea asta, că e târziu. Domnişoara Keller aşteaptă afară!

Brătianu s-a făcut verde-galben-roşu. Asta mai lipsea, s-o aducă în cabinet, când el se afla într-o asemenea ţinută. Primul-ministru a semnat o hârtiuţă pe loc, şi, în aceeaşi noapte s-a mutat la Război, unde se socotea mai apărat. Aici l-a descoperit generalul conte Ignatiev, geniul atoatefăcător al iţelor de zi şi noapte ale diplomaţiei imperiale. Era în raporturi atent-cordiale cu contele, care-şi îngăduia destul de uşor glume cu primul-ministru român:

— Aici te-ai ascuns?

— Nu m-am ascuns în niciun fel, conte, girez Ministerul de Război.

— Parcă girai Finanţele!

— Ţin în mână şi Finanţele, şi Războiul. Şi enervat, fiindcă era foarte târziu, în noapte: Şi în ultimă instanţă, conte, nu dau socoteală nimănui. Dorm unde-mi place. *Comprenez-vous*? (Adică „Mă-nţelegi?”).

Ei bine, Brătianu voia să doarmă în patul lui, voia să aibă în casă slugile lui, în grajd caii lui, pe capra trăsurii ţiganul lui, şi mai ales să-şi aibă aproape copiii, ca orice tată de familie. Nu-şi recunoştea sie însuşi sentimentul din care emana revendicarea, nevoia de familie, dar acesta venea din trebuinţa unei împărtăşiri cu ai săi, dintr-o anume siguranţă, dintr-o anume certitudine, pe care i-o dădeau ultimele zile. Dacă s-ar fi întrebat totuşi, de ce graba de a se muta, de ce nerăbdarea de a-şi aduce familia, de ce nevoia de a se instala într-o casă importantă, pe măsură, atunci şi-ar fi putut răspunde că vinovată de toată această participare era Rahova

— Bătălie câştigată – iar acum, la acel ceas, iminenta cădere a Plevnei. În primul-ministru se aşezase un fel de secretă bucurie, care-l făcea să iradieze, să fie mai agitat decât oricând, dar şi mai liniştit decât oricând, să lucreze de zece ori mai mult decât înainte şi, curios, să aibă timp de sine. Timpul se lărgise, pentru el, încât, iată, a avut timp să descopere, în ceea ce-l priveşte, golul familiei, nevoia de a se ospăta şi de a dormi ca lumea. Mai ales de a se spăla ca lumea. După luni, primul-ministru a simţit că trebuie să facă o baie, „în cadă”, în baia şi în cada lui.

— Ce-ai spune, Carada, de o baie?

Carada era un fel de secretar particular, câine de casă, şi de curte al primului-ministru, *garde-corp* la modul propriu, curier şi doică la copii, copist şi vardist, şi camerist dacă era nevoie, om bun la toate. Brătianu avea harul să provoace devotamentul absolut al unor oameni

care nu erau obedienţi din fire, care erau intranşanţi în acţiuni şi judecăţi, uneori chiar nişte rebeli, dar care, printr-o scurtă convertire, concedau să dăruie omului politic pe care şi-l aleseseră idol ceea ce lor sau altora le-ar fi refuzat şi cu gândul. Cum se producea metamorfoza era greu de explicat, probabil că Brătianu îi asocia în secretele firii lui, fără teamă, luându-i părtaşi la cele mai intime gânduri, la monologurile cu voce tare, implicându-i fără ştire în dialog şi apoi în acţiune, cu sentimentul unei certe camaraderii, fără distanţe de rang şi vârstă. Camaraderia avea ceva „comunard”, „cărvunar”, „paşoptist” şi se convertea brusc într-un sentiment de rudenie. Invitat apoi la Florica, în sânul familiei, novicele era pierdut, fiindcă copiii Brătianu erau toţi adorabili. Tatăl îl accepta pe noul fidel în postura de copil sau frate mai mare al copiilor lui, se amuza când acesta – om cu doctorate şi stagii politice grele – juca „poarca, ţurca, ţapul” cu „mânjii” lui de la moşie, punându-se în posturi uneori caraghioase, căţărându-se în copacii din parc după ouă de ciori, cum s-a întâmplat cu Carada.

— Tată, nenea Carada a rămas acăţat în copac!

— Cin l-a pus! Să se dea jos, cum a urcat aşa să şi coboare!…

Pe Carada l-au dat jos din copac cu scara, Brătianu era pe atunci în opoziţie şi a avut timp să participe la „acţiunea de salvare”, a urmat apoi masa, simplă, semiţărănească sau moşnenească, apoi o excursie, apoi o ieşire „la cosit fân”. „Devotatul”, în acest caz Carada, aparţinea în primul rând copiilor, deci familiei, de care n-avea să se mai despartă până la moarte. Chiar supărările, răcelile, indispoziţiile, ostilitatea momentană a unui devotat faţă de patron priveau strict raporturile patron-devotat, dar nu şi raportul devotat-familie, care nu se modifica. Acesta vizita familia când „şeful” nu era la Florica, scria copiilor, îi tutela mai departe, lăsându-se de

fapt tutelat, în cazul când nu devenea un „renegat”. În chip rarisim, ceea ce nu s-a putut întâmpla cu Eugeniu Carada.

Când primul-ministru a spus: „Carada, ce-ai zice de o baie?”, acesta a rămas totuşi zăpăcit. Se ocupase odată, întâmplător, din plăcere, „de băiţa” unuia dintre copii, dar nu se gândise niciodată la „baia” primului-ministru. Brătianu a râs. Şi-a continuat gândul:

— Ar fi timpul, cred, să ne mai gândim şi la noi. Chiar la noi doi. Trăim fără niciun căpătâi, ca două haimanale. Ca trei, fiindcă îl includ şi pe Ionel... Ce-ar fi să mutăm calabalâcul de la Florica la Bucureşti?

De fapt, aceasta era sugestia. Carada urma să se ocupe de mutare, şi era firesc, primul-ministru n-avea timp. El s-a şi lăsat altminteri pe mâna lui Carada, care nu s-a ocupat de mutarea propriu-zisă, grija aceasta a revenit Piei, ci de găsirea unei case convenabile, nu scumpă, dar nici cocioabă, ceva ce deocamdată, ca imobil, date fiind necazurile momentului, să poată fi închiriat cu semestrul, între un Sfânt Gheorghe şi un Sfânt Dumitru.

— S-a făcut?

— Da, domnule prim-ministru.

Şi Carada s-a pus în mişcare cu priceperea lui fără egal. Era uimitor de unde scoate „băiatul ăsta”, Carada adică, atâta spirit practic, atâta pricepere în a se descurca în lucrurile mari şi mici, până la nişte performanţe care îl uimeau pe Brătianu.

— Mă, tu eşti neam de negustori! i-a spus odată primul-ministru, plin de admiraţie sinceră.

— Sunt craiovean, excelenţă.

— Ba eşti macedonenan, nu minţi. Craiovenii sunt buni la altceva, la fapte militare. Tu ai geniu financiar în sânge, or asta nu se prea vede pe la noi.

Apoi, după o pauză, în care l-a măsurat din tălpi până-n creştet:

— Tu ştii bridge?

— Nu. Nici nu ştiu ce-i aia.

— Nu-i nimic, să învеţi într-o lună-două. Mie nu-mi plac jocurile de noroc, dar ăsta, nu-i aşa, e un joc al inteligenţei.

— Vreţi să-l jucăm în doi?

— Nu se pot face partide în doi. Nici n-aş avea timp. Brătianu şi-a frecat multă vreme barba. Apoi într-o doară: îmi trebuie oameni cu minte bună, oameni iuţi şi cumpătaţi. Şi oameni stăpâni pe nervii lor. În finanţe avem numai proşti sau nătângi, sau păcătoşi, oameni care-şi închipuie că banii sunt făcuţi să-i papi cu lingura. Şi cu alt ton, ca şi cum atunci ar fi ajuns la acea idee: Ştii la ce-ar trebui să te gândeşti tu?... La o bancă naţională. Şi fiindcă Eugeniu Carada rămânea încă prostit: Dacă n-ai ce-ţi trebuie, ca să-mi faci un studiu solid, te trimit în Elveţia sau în Englitera, cu o bursă.

— Acum, în plin război?

— Ce-are a face războiul? Războiul se încheie repede. Şi ca pentru sine: Aurul rezultat din război scapă oricărui control.

— La ce vă gândiţi?

— La nimic, gândeşte-te tu. Ai două luni.

— Şi casa?

— Păi ce, nu poţi să le faci p-amândouă deodată? Casa ne trebuie mâine.

De la Piteşti la Bucureşti, Brătienii şi-au adus bagajele cu trenul, dar grosul calabalâcului urma să vină cu carele, un convoi de care pornit din Florica sâmbătă seara, urmând să ajungă în capitală, strada

Colţei 56, unde trebuia să se mute primul-ministru, abia marţi pe la prânz.

— Alt loc şi mai la vedere nu găsişi, ai? i-a protestat Brătianu lui Carada, cu umor, dat fiind că imobilul ales se afla plasat chiar în buricul târgului, la doi paşi de Turnul Colţii.

— M-am gândit la copii, s-a apărat Carada, cu îndreptăţiri modeste. Nu-i poţi cuibări într-o mahala, după ce-au stat atâta vreme izolaţi la Florica. Şi apoi şcoala, trebuie să fie cât mai aproape de şcoli.

Începuse anul şcolar, mai târziu ceva decât se cuvenea, iar şcolărimea Bucureştilor – elevi, gimnazieni, liceeni – era cuprinsă de un freamăt nemaicunoscut. Brătianu voia să curme cu regimul instrucţiei la domiciliu, fatal în condiţiile de la Florica, trimiţându-şi copiii la şcolile curente, pentru toţi cetăţenii, cum o făcuse altminteri pentru Ionel. Era la mijloc, peste semnificaţia socială, şi o chestiune de buget. Preceptorii particulari, bine plătiţi – instalaţi cu masă şi casă la Florica şi incluşi familiei – costau mult. De la o vreme conta fiecare leu, până acolo încât chiar plecarea guvernantei – domnişoara Marie Bonard, reîntoarsă în Franţa, datorită spaimei de război – a însemnat, peste complicaţiile practice, o fericire. („O guvernantă cu bune recomandări pretinde leafă de profesor universitar, mă”, îi spunea Brătianu lui Carada. Şi prevenindu-l: „Plătită nu oricum, ci depusă semestrial la bancă, în străinătate”.) Brătianu angajase epistolar un schimb de întrebări, privind o altă persoană, o elveţiancă, domnişoara Berthe Sooss, din Geneva, care s-o înlocuiască pe repatriata Marie, dar chestiunea nu se punea urgent, acum era presantă mutarea.

Era presantă mai ales pentru copii, care, într-o ultimă scrisoare, din septembrie, după Griviţa, simţiseră gândul părinţilor şi făceau febră de nerăbdare, a cărei temperatură se ridica în cazul fetelor până la isterie. Pentru copii venirea la Bucureşti însemna apropierea de front. Mitologia războiului, adusă prin gazete, prin depeşe, prin epistole, le înflăcărase imaginaţia, nu numai a lor, a tuturor copiilor din lumea bună, cu unchi, fraţi sau taţi pe front. Tatăl lor era la cârma politică a războiului, ei o ştiau, o simţeau. A fi aproape de el, a-l vedea, cum se întâmpla cu

Ionel, pe care ceilalţi copii îl invidiau, era mai mult decât o dorinţă, era însăşi setea de participare, confundată cu trăirea basmelor.

Mai era şi casa nouă – din scrisori aflaseră că e aşezată lângă Turnul Colţii, pe care îl văzuseră de multe ori în vizitele scurte la Bucureşti, o casă care nu putea să nu le înfierbânte mintea, cu tentaţia de a încerca, răscoli, cotrobăi, dând-o peste cap, fapt pe care tatăl l-ar fi acceptat bonom. Casa de la Florica nu mai avea mister – odată ce războiul se desfăşura în altă parte, dincolo de Florica, dincolo de Piteşti, la Bucureşti, ba chiar şi mai departe, nu prea departe însă de Turnul Colţei, de unde războiul se putea vedea.

Poate de aceea călătoria spre Bucureşti – până la Piteşti cu docarele, de acolo în vagonul de primă clasă – a însemnat aventura însăşi, iar ca mişcare, ca deplasare de semnificaţie politică, ultimul convoi important care s-a urnit în acele zile în direcţia frontului, ultimul dintre miile de convoaie pe care „papa” le trimisese spre front, acest *ultimul* fiind chiar cel al lui. Pentru *papa* acest convoi însemna adunarea laolaltă a Brătienilor.

Nu a tuturor. Familia era cu mult mai numeroasă, prin unchi, fraţi, veri, nepoţi, cumnaţi, iar de la un punct încolo, se prezenta fracţionată şi sfâşiată. Ca şef chiar şi neacceptat al clanului, Brătianu nutrea speranţa unei consimţite alinieri, dacă nu sentimentale atunci politice, măcar acum. Toţi păreau să se simtă bine sub tutela şefului, o tutelă guvernamentală, minus Dumitru, fratele mai mare, care îl necăjea pe primul-ministru. Dumitru se constituise ca o rezervă a familiei, acţionând în contratimp cu Ion, ameninţând perpetuu cu dizidenţa, insinuând de fapt că acţiunea lui – a lui Dumitru – e pe cont propriu, dincolo de hotarul clanului. Sau şi mai grav, că acest clan nu are un singur titular, ci doi. Sau, încă şi mai plictisitor, că adevăratul purtător al numelui e el, Dumitru, fratele

mai mare. Pentru el, pentru Dumitru, mişcarea politică a premierului era sau părea a fi o „aventură”, el, ca mai mare, fiind gata oricând să intervină, cu tact şi înţelegere, pentru a restabili un echilibru compromis – prin exuberanţă, prin pripeli sau stângăcii – pentru a redresa cursul unei politici, care, pe mâna celui mic, Ion, nu putea merge de la sine. „Dar, nene, riposta mental Brătianu, suntem amândoi nişte oameni bătrâni”. „Da, bătrâni, dar unul din noi e mai puţin copt”. Şi cu un surâs de îngăduinţă, fără s-o spună, dându-i totuşi să înţeleagă: „Tu trebuie să mai creşti”. Căderea iminentă a Plevnei însemna, în aceste raporturi tulburi, mute, ostile dintre fraţi, un fel de şah-mat pentru Ion, în numele lui. El îl adusese pe prinţul străin, el îi făcuse mai apoi o opoziţie crâncenă – mustrată de Dumitru, tot el secondase sau aţâţase agitaţiile sud-dunărene, care îi aduseseră faima (împărţită cu C.A. Rosetti) de împărat ocult al sârbo-bulgarilor), tot el „moşise” acest război, ai cărui sorţi se arătau nesiguri. „De ce ai simţit nevoia să împarţi gloria incendiului cu Ignatiev, când flăcările ne făceau dreptate şi singure?” „Dar nu-i aşa, protesta Ion. Când ia foc casa vecinului eşti părtaş la foc, chiar dacă nu l-ai pus tu. Important este ceea ce scoatem din focul ăsta, cum se alege după asta aurul!” „Ce te pricepi tu la aur, la aurul politic? Asta e o materie care nu-i de nasul oricui. Trebuie să ai vocaţia politicii mari”. „*Am vocaţia politicii mari*!” La acest punct dialogul mental se oprea, fără nicio ieşire, ca o remiză de şah.

Ca frate mai mic, Ion avea acum generozitatea să aştepte pocăinţa. Ar fi trebuit în consecinţă ca Dumitru să înţeleagă din vreme asta şi să consimtă la o cuvenită *canossa*. Ion îi schiţase fratelui această şansă încă după Griviţa. A o fi făcut – această *canossa* – cu o clipă mai devreme ar fi echivalat cu o deplină normalizare a raporturilor dintre cei doi.

Mai era cineva căruia Brătianu se simţea dator să dea socoteală prin evenimentul pe care-l aştepta: neică Tudorache, cel mai mare dintre fraţi, poreclit şi *domnu' maior*. Domnul maior moştenise casa părintească din Piteşti, vechea casă a lui Dincă Brătianu, căreia nu-i schimbase destinaţia şi nici n-o modernizase. Faţă de ceilalţi doi, Dumitru şi Ion, sărind peste fete – Maximila şi Ana, care erau în afara politicei, nea Tudorache părea reprezentantul tipic al vechiului regim, de la îmbrăcămintea semiofiţerească – cizme mari, redingotă cu brandenburguri, brâu roşu – până la ticuri şi manii – zgârcenia atroce, religia autorităţii nobiliare, pasiunea faţă de echipaje somptuoase şi cai de lux. Era, firesc, conservator. Finanţa din când în când „acţia liberală" a fraţilor, dar în numele „reacţiei", dându-le bani cu împrumut la zile negre, şi uscându-i cu dobânda „la capete", percepută cu scrisuri la mână. Cu neică Tudorache nu era de glumit. El cunoştea, ca fost ofiţer de modă veche, de pe vremea Reglementului Organic, şi *puterea turcului* şi *puterea rusului* şi *puterea neamţului*. Patriot până în vârful unghiilor, adică iubitor de pământ şi moşie, dispus să le apere până la sacrificiu, dar mai mult pe cale juridică decât cu arma, neică Tudorache nu putea privi cu ochi liniştiţi aventura mezinului – adică a ţării – la Plevna. El îi imputa mezinului mai ales reaua şcolire militară, cei câţiva ani de studii neîncheiaţi şi neîncununaţi cu vreo diplomă sau grad, neisprăvire pe care o extindea de la primul-ministru asupra întregii armate române. Neică Tudorache aştepta îngândurat şi mâhnit ca românii să mănânce papară.

Între timp însă, fără a se mai gândi la fraţi, primul-ministru era preocupat exclusiv de chestiunea mutării, deşi avea mii de alte treburi pe cap. Când reuşise – niciodată n-avusese timp pentru fleacuri, înţelegând prin asta treburi strict personale – să-şi facă timp şi pentru asta, ba chiar să

se ocupe serios, metodic, de toate angarale mutării, ca şi cum ar fi fost vorba despre altcineva, de o însărcinare publică.

Brătianu trăia paradoxalul sentiment, pe care îl încerca paralel şi prinţul, dar şi alţii, în aceleaşi împrejurări, al dilatării timpului. Lucruri pentru care nu-i ajungeau zece mâini şi zece minţi, le rezolva într-o secundă. Fapte care îi cereau o participare intensă, extenuantă, o încordare peste limită, lăsau totuşi în mintea lui un ungher, un spaţiu paralel de mişcare, ca un culoar secret, în care găsea loc şi pentru sine. Înghesuieli, ciocniri, buşiri, contradicţii ireconciliabile, în care se afla zilnic implicat, ca partener total, îi lăsau disponibil un loc de joc în care se instala nerăbdarea, aşteptarea iritantă, presiunea unui timp liber.

Avea timp acum, chiar acum, de sine şi de familia sa. Ca să-şi regăsească totuşi calmul, acel calm cu aparenţă de *laisez-passer*, Brătianu imprima acestor preocupări „minore” un fel de atenţie rece. Gestul primului-ministru de a se ocupa de casă căpăta astfel un aer de obiectivitate, de impersonalitate, ce nu era caracteristic pentru gesturile lui anterioare. Jocul psihic era totuşi interesant: Brătianu se ocupa înainte de trebile ţării ca de ale sale proprii, cu un posesiv al gesturilor care se traducea în „meu”, „mea”, „guvernul meu”, „afacerea mea”, „guvernarea mea”, ceea ce era adevărat, dar acum, subit, particula gramatică se inversase, acel „meu” trecuse în „nostru”, „noastră”, „casa noastră”, cu un accent care însemna, speriindu-l şi aprinzându-l pe Carada, „casa statului”, „casa ţării”.

„Casa Brătianu”, închiriată cu trei mii de lei pe an, sumă apreciabilă, era aşezată pe Colţei, la nr. 56, şi aparţinea unui doctor Mayer, un sas de multă vreme bucureştean, care s-a şi mutat valvârtej peste noapte, lăsând libere cele optsprezece încăperi, camere mari, înalte, cu ferestre vaste, plus anexele pentru slugi, plus

remiza pentru trăsuri, plus grajdul pentru şase perechi de cai, plus pivniţe, hambar, magazii, bucătărie de vară. Casa rivaliza cu palatul Şuţu, de peste drum, ceea ce liberalului nu-i convenea.

— Dar avem curte mică, a ripostat Carada la această obiecţie.

— Asta-i prost, s-a căinat Brătianu, mai bine aveam casă mică şi curte mare. Unde-or să se joace copiii?

Tot copiii îl preocupau până la urmă, în chipul cel mai insistent. Meritau şi ei măcar atât: să vadă ceea ce urma să vină. Merita şi el, măcar să facă o baie ca lumea, lungindu-se în cadă, liniştit – el care detesta orice lascivitate corporală, aplicându-şi exclusiv duşuri, dar merita să-şi permită luxul, luxura apei fierbinţi, după ce ar fi fost închise porţile, ar fi fost trase obloanele, ar fi fost lăsate storurile la dormitor, după ce lămpile mari, cu abajur lăptos, s-ar fi aprins.

Sau, la nevoie, într-o clipă anume – storuri, obloane, porţi ar fi fost date în lături, vijelios, ca sub un gest ceresc. El, *pater familias* ar fi strigat atunci în gura mare:

— Ieşiţi afară, copii! A căzut Plevna.

Tragerea obloanelor şi încuierea uşilor reprezentau pentru Semproniu Şiclovan, brânzarul de la Curtea Veche, o operaţiune zilnică, dar nu de rutină. Reuşea de fiecare dată s-o facă cu toată încordarea, ca pentru totdeauna. După care, ostenit, se retrăgea în odăiţa din fundul prăvăliei, despărţit de zarva cartierului comercial prin hala cu clăi de lână. Acolo în fund tăcerea era atât de stranie, ca noaptea pe munte, încât bătrânul şi boreasa lui simţeau nevoia să vorbească în şoaptă, ca să nu spargă liniştea. Vorbeau puţine vorbe:

— Trasu-le-ai? (Adică obloanele.)

— Tras.

— Şi pusu-i-ai? (Adică drugii.)

— Pus.

— Apoi şăzi. (Adică dumneata.)

— Oi şăde.

Tăceau amândoi, cât bătrânul se spăla. Scena spălatului avea loc în fiecare seară, după aprinsul luminilor. Apa turnată în palme dintr-o cană de lut ţârâia zgomotos într-un ciubăr de brad uscat, ca laptele în şiştar. Sâmbăta Şiclovan se spăla pe întreg trupul, cu leşie, într-o balie ovală şi adâncă. Spălatul pe mâini era mai mult o formă; bătrânul abia se clătea cu apă, scuturând apoi ultimii stropi prin casă, ca pe o aghiazmă.

— Doar ai cu ce te şterge.

— Am.

Baciul făcea economie la ştergar, bura de umezeală din podul palmelor o resorbea pe cioareci. Apoi ofta, aşezându-se la masa scundă cu trei picioare, trecându-şi degetele prin părul sur. Aştepta să i se pună în faţă fiertura, totdeauna aceeaşi în cursul săptămânii, după care îşi făcea sfânta cruce. Ea îl privea numai, rezemată de hornul sobei, cu o palmă la gură.

— Nu mânci şi tu? o întreba el stereotip.

— Ajunez.

El n-o mustra. Ajunarea muierii era de la o vreme necesară. Miercurile şi vinerile ea ţinea post negru. Dar gătea şi-l slujea la masă. Apoi îl privea pe omul ei cum mâncă, de la o vreme fără chef, dar nici cu silă, atât cât îi trebuia, cât să-şi facă datoria faţă de pântee. Şi el ţinea un fel de ajunare.

Aveau şi o mâţă. El o izbea cu piciorul când fiinţa aceea mătăsoasă îşi freca blana de cioarecii lui albi, apoi îi arunca ceva pe jos. Câini nu ţinea pe lângă gospodărie, n-avea unde. Întreaga pază a casei Şiclovan era încredinţată sculelor de lemn şi fier – drugilor, zăvoarelor, lacătelor, broaştelor masive, lanţurilor lungi cu zale groase cât degetul, a căror tragere, împingere, încuiere, încătuşare, zidire, apoi ridicare, scoatere, descuiere, desfacere,

desferecare – cu cârlige, chei, cleampuri, cleşti – ţinea mult, câte un ceas pe zi, în zori şi seara. Operaţia îl istovea pe bătrân prin atenţia şi veghea cu care o executa. După care, reluându-şi suflul, se oprea ars de o grijă: scurta clipă de panică legată de pericolul focului.

I se zburlea părul la acest gând. Încuiat, ferecat, înţărcuit, zidit între lucrurile lui, Şiclovan se temea

— După hoţi – de foc. Spaima de a arde ca un şoarece între munţii de lână îl făcea să fie fript de grijă în fiecare zi, şi faţă de acest posibil duşman. Drept care, după ritualul încuierii, în drumul de întoarcere spre odăiţa din fund, bătrânul mai cerceta o dată, în trecere, ca să se liniştească, lăzile cu nisip, putinile cu apă, vedrele cu leşie şi clăbuc de săpun, care aşteptau în colţuri gata pregătite, ca să le încerce cu mâna. Avea afară, într-un şopron, şi o maşină de stins, cumpărată de la Viena.

În pragul odăiţiei răsufla a doua oară, în sfârşit liniştit. Putea mânca, putea să-şi îngăduie o noapte de tihnă, fără vise. Deşi faţă de visele şi veştile rele nu se putea apăra. Acestea săreau poarta sau intrau pe horn în formă de duhuri. Sau pătrundeau de-a dreptul în creierul proprietarului, pe un se ştie unde, sfredelindu-l şi măcinându-l până sărea ca ars. Dar şi faţă de aceşti intruşi Şiclovan avea un remediu. Nu-i lua în seamă decât la timpul lor. Pentru aceasta, mai întâi se spăla. Apoi îşi făcea cruce. Apoi mânca. Apoi se culca. Apoi se scula, pe la unsprezece ceasuri şi ceva din noapte, la prima cântare a cocoşilor, atunci când se ridica din pat şi se punea să „cugete”. Cugetatul era încă o lucrare a lui, pe care o rezerva ceasurilor de noapte, neamestecând-o cu celelalte lucrări, despărţind-o hotărât, printr-un perete de somn, adică de linişte interioară, prin întunericul compact al nopţii, care îl separa, îl rupea atât de ziua precedentă, cu grijile ei, cât şi de cealaltă zi, care va veni cu alte griji.

Acum, stând şi mâncând, o privea pe muiere cu un fel

de duşmănie, pregătindu-şi atent dumicatul, mestecând încet, posomorât, închis în sine. Ea nu-l mai iscodea. Ştia că gândurile şi hotărârile lui vin încet, greu, iar când vin sunt definitive. Şiclovan i-a aruncat muierii lui o vorbă înainte de a încheia masa:

— Ar trebui să mânci şi tu.

— De ce?

— De-acu gata cu ajunatul!

Ea l-a privit speriată. Ştia că va urma o veste cumplită. El s-a ridicat de la masă, a scuturat firimiturile, şi-a făcut cruce, apoi a spus:

— Liviu nu mai vine.

Şi cu asta gata. A început să se gătească de culcare. Era încă şi mai ostil faţă de ea. Bărbatul dur şi sumbru o simţea paralizată pe muiere, neclintindu-se nici mai apoi când a auzit-o cum smiorcăie. Pentru el această reacţie nu merita mai mult interes decât, să spunem, zvârcolirile mâţei când fată. Pe aceasta, pe mâţă, când se afla în durerile facerii, o ţâştuia printre hârdaie şi baloturi de lână, să-şi lepede acolo puii. Acum, în acea clipă, lepădarea din viaţă a lui Liviu, fiul lui cel mic, devenea treaba ei, a muierii care îl făcuse, nu a lui, care-l crescuse ca să ajungă om. El nu mai avea omul pe care-l aşteptase, bărbatul din fruntea neamului, care-i trebuia, ea avea în schimb un plod mort. Să-l plângă deci. Liviu era copilul lui de „sânge”, un cuvânt care baciului îi făcea silă. Şi fetele lui două, surorile lui Liviu, mai mari, erau tot de „sânge”, scoase din ea, drept care şi acelea îi făceau silă. El nădăjduia ceva de la băiat, măcar el să fie scos din ea fără „sânge”, nu ca mieii, viţeii, mânjii, câinii şi mâţele. Un accident nefericit îl făcuse pe baci, la nuntă, fecior fiind, s-o posede pe băciţa lui nu numai fecioară dar şi la datina fetei, lucru pe care l-a socotit fatal. Ca şi ea. Reîntors în sine însuşi, baciul a regăsit „imaculata concepţiune” jinduind pentru un fecior măcar o naştere ca a lui Crist. N-a fost cu putinţă. Pentru

femeia lui nutrea un imens dispreţ, ca şi pentru progenitură. Se simţea legat de familie prin otgonul biologic, prin datorie de vâslaş al speciei, prin îndatorire creştină. Dar între muierea lui şi mâţă nu făcea nicio distincţie. Şi ea nutrise o repulsie faţă de el, în tinereţe. Dacă ar fi fost mâţă ar fi urlat pe un acoperiş. Altfel fiind, i-a făcut plozii scrâşnind, fără plăcere, din datorie. Dar a descoperit între timp maternitatea. Acum ea plângea. („Plânjea”, adică „sânjera”). „De ce-o fi sânjerând, se întreba bătrânul, cu dispreţ, când ştie ce-a adus pe lume?”

Liviu Şiclovan, doctor în inginerie la Viena, fusese amestecat cu trei ani în urmă într-un complot antiimperial. Actul de terorism, pregătit asiduu de un grup de croaţi, sloveni şi cehi, la care se asociase şi Liviu, ca român, ratase înainte de execuţia practică, printr-o delaţiune. Au urmat arestările, ancheta şi procesul, desfăşurate în cel mai strict secret. Un secret care i-a convenit lui Şiclovan: era dezonorant pentru el, ca negustor cinstit, stabilit în România, să aibă un fiu complotist în capitala imperiului. A dat bani pentru ca „afacerea neagră”, să nu transpire în legătură cu acest caz. A mai dat bani, încercând să-l smulgă din temniţă pe o cale ilicită. Sănătatea şubredă a copilului lui îl împingea pe bătrân la risc. A-1 scăpa, asigurându-i evadarea şi afirmarea peste munţi, chiar şi dacă ar fi murit după evadare, dar aici, însemna totul. Deznodământul tragic se produsese însă cu două zile în urmă, la Szegedin. Bătrânul primise confirmarea spre seară, printr-un mesager. Pentru el chestiunea războiului, interesul faţă de război se mutase de la Plevna la Viena, apoi la Szegedin, de fapt pe toată aria transilvană unde-şi avea răspândite rubedeniile. Câteva dintre acestea se aflau şi la Plevna. Inclusiv Toma Nicoară, nepot de vară de-al doilea, despre care situaţie Şiclovan nu suflase un cuvânt lui Garussi. Nici Toma n-o ştia.

Şiclovan a dormit scurt, fără vise, apoi s-a trezit

limpezit pe la primul cântat al cocoşilor, ca de obicei. Ea umpluse duşumeaua de suluri de pânză de in şi cânepă, de maldăre de ştergare, de gheme de arnici pentru tivit batiste, de teancuri de batiste, de fuioare de bumbac pentru tors feştilă de lumânări, de rotocoale de ceară cât roata carului de mari – o adevărată zestre de botez, înmormântare sau nuntă. Muierea trebăluia absorbită între aceste pânzării şi cerării, rostuindu-le după ce le desfăcuse prin toată casa, ca să vadă dacă se află toate acolo unde trebuie, fără greş.

El a căscat, rămânând multă vreme mut, în capul oaselor. A văzut-o abia într-un târziu sau a simţit-o. A simţit mai bine spus albul pânzeturilor întinse la picioare şi mirosul pătrunzător de ceară.

— Ce te-ai apucat să faci? i-a spus ca într-o doară.

— Ce-i musai.

— Făr să-ţi zic io?

Ea a rămas stană, lăsându-şi mâinile în lungul trupului, neputincioasă sau năucită. „Doar asta, ce urma să se mai facă, de aici înainte, o privea pe ea”. Dar se vede că nu era aşa. Femeia a aşteptat ca el să coboare din pat, să-şi încalţe târlicii, să-şi pună peste cămeşoi ilicul lung de miel, apoi să-i zică:

— Ţi-oi spune io ce să faci!

El n-a mai privit-o. S-a îndreptat spre cofa de apă. Ca de obicei. A luat apă cu cana din cofă, a băut, a turnat restul înapoi. I-a aruncat în treacăt:

— Acu, dacă tot te-ai apucat… Apoi aspru: Şi mai stinge din ale luminări. Că doar nu-i nuntă.

A trecut dincolo, prin hala cu clăi de lână, în prăvălie, unde s-a pus să-şi desfăşoare gândurile.

Norocul lui Şiclovan era că gândurile lui nu creşteau năvalnic, ca o bălărie. Şiclovan avea una dintre cele mai lucide minţi din Bucureşti. Unde lăsa seara gândul acolo îl găsea pus, nu urma decât să-l apuce în palmă, să-l întoarcă

pe toate feţele, să-l pună la locul lui când n-avea trebuinţă sau să facă ceva practic cu gândul, când era cazul. A gândi fără rost îi repugna, ca şi lui Brătianu. Era cazul şi acum.

Despre rătăcirile lui Liviu aflase încă de la arestare. Atunci l-a şi scos din inimă pe copil. Nu mai avea fiu. Antrenarea lui Liviu într-o aventură era cu neputinţă de acceptat pentru mintea lui Şiclovan. Această infracţiune sau dezerţiune, sau infamie reprezenta însă un dat, care nu se mai putea clinti. Urmau consecinţele pentru casa Şiclovan. Dacă Liviu nu putuse fi smuls din mrejele conspiraţiei, fiindcă intrase fără ştirea tatălui, atunci trebuia totul făcut ca urmările adeziunii să nu se răsfrângă asupra neamului întreg. Operaţiune parţial reuşită, prin colaborarea aparatului de anchetă, prin chiar asistenţa invo lutară a aparatului imperial.

A urmat apoi boala şi agonia lui Liviu, în temniţă. Bătrânul nu s-a interesat insistent de ce suferea copilul lui. A plătit un medic, prieten cu temnicerul şef. Acesta o fi făcut sau n-o fi făcut ceva să-l vindece. (Era necesar să descurce şi acest fir, pentru ca banii, risipiţi zadarnic, să fie totuşi urmăriţi.)

Dacă evadarea reuşea, totul ar fi luat un alt curs. Croaţii de la Zagreb, cu care bătrânul intrase în legătură, finanţând indirect acţiunea lor, ca şi cehii de la Praga, cu care iarăşi avea legături, îl asiguraseră că evadarea va fi reuşită. Bătrânul primise chiar nişte manifeste şi proclamaţii, cu jurăminte de răzbunare, tipărite în sârbo-eroată, cehă şi română, pe care însă a avut grijă să le arunce în foc. Nelinştea lui a crescut când un om al poliţiei secrete a Bucureştilor l-a vizitat într-o seară, după aprinsul lumânărilor, în clipa în care trăgea obloanele. După tatonările obişnuite, agentul l-a întrebat pe bătrân dacă-l cunoaşte pe unul Miloş Zandici. Nu-l cunoştea, desigur. A treia sau a cincea întrebare l-a privit pe Liviu. N-a ezitat: avea un nepot cu acest nume, inginer sau

doctor pe la Viena, dar nu fiul lui. (Acoperire perfectă: existau zeci de Şiclovani – medici, ingineri, dascăli, preoţi, negustori, călugări ş.a.m.d.

— Dintre care nu puţini cu justificări de omonimie a numelui patern şi matern.) Agentul n-a clipit. Şiclovan ştia că autoritatea îi susţine pe transilvăneni, chiar când face servicii imperiului. Urma ca agentul să tragă un ce profit din asta. Şiclovan a fost zgârcit, agentul era prea mărunt.

Dar incidentul i-a sporit lui Şiclovan ascuţimea de spirit şi prudenţa. Poliţiile din statele vecine se interesau de Liviu. Urmau să mai intre pe fir şi ruşii sau turcii, ca puteri imperiale. Cu turcii n-avea legături. Ba da! Un Şiclovan, din imperiul sultanilor, era călugăr la mănăstirea Cocoş din Dobrogea – tot un Liviu, călugărit Lavrentie şi provenind de la Muntele Athos. Un alt Şiclovan, tot Liviu, ţinea orândă în Crimeea, adică locantă sau crâşmă, pentru mocanii din Mărginimea Sibiului, care ajunseseră cu oile până acolo. Şiclovan a simţit că atingerea de numele Liviu scuturã întreg lanţul clanului răspândit în cele trei împărăţii. El era zala cea mai insignifiantă din lanţ, adică cea mai greu vizibilă. Dar nu şi cea mai puţin importantă.

Şi bătrânul a început a socoti metodic consecinţele. A înlăturat din gând moartea feciorului, care fusese fatal vărsat inexistenţei. Rămânea restul, averea lui de aici, de care însă nu se putea atinge nimeni. Avea totuşi puţin aici, adică nu puţin, dar nu totul. Părţi însemnate din averea bătrânului se aflau în administrarea altor Şiclovani din nord, sud, est şi vest. Scormonirile în legătură cu umbra lui Liviu nu vor duce oare pe urmele acestor averi, al căror titular se afla la Bucureşti, dar al căror administratori şi arendaşi deveneau nesiguri? Şiclovan s-a apucat să le depene situaţia în gând, căutând asigurările. Cele două fete, măritate şi cu copii, fuseseră scoase din joc, ele aveau zestrea lor şi alt nume. Dintre nepoţi, opt la număr, va trebui să-şi aleagă un urmaş. Aceasta când va veni vremea.

A lăsat deci acest gând deoparte. Dar erau ceilalţi!

Un Şiclovan, spre exemplu, participa cu bani – banii bătrânului, la antrepriza de tramvaie cu cai din Budapesta. Acesta era sigur, om de vază acolo. Un altul, administrator de păduri în Năsăud, avea în priveghere nişte gatere ale lui. Era amestecat, tot printr-un Şiclovan, într-o afacere cu o fabrică de zahăr din Triest, şi tot acolo participa, printr-un interpus, la o antrepriză de reparaţii navale. Dacă toate acestea s-ar fi surpat, ceea ce nu prea părea cu putinţă, i-ar fi rămas Bucureştii. Aici bătrânul stăpânea singur, în directă supraveghere, afacerea lui cu lână, având brânzăria ca faţadă şi trecând drept un mărunt negustor. Dacă şi asta se spulbera, atunci îi mai rămânea ce? Mai rămânea partea cea mai fragilă şi mai îndepărtată a averii lui, stânele mărginene din Crimeea, puse sub oblăduirea unui alt Liviu, ce1! cu orânda, pe care nu-l văzuse niciodată.

S-a întors deci la numele lui Liviu. Un nume pe care el acum îl ştergea. Liviu îşi ignorase funcţia. Liviu ignorase o îndatorire esenţială, el ignorase nu persoana lui – treaba lui, l-a apucat nebunia să ucidă împăraţi! –, dar menirea de a prelua şi perpetua casa Şiclovan, rostul bătrânului în lume, rostul direct al neamului, pe această branşă. Liviu era un berbec atesticulat, în viziune ciobănească, o friptură pe masa fişpanilor şi domnilor de la Viena, un ratat biologic. „Să-l mânce mort!”, a tunat bătrânul, izbind cu pumnul în tejghea. După care şi-a turnat un pahar de rachiu de afine şi l-a dat peste cap. Cu Liviu terminase.

Şi-a mai turnat un pahar. În ciudă. Arsura din stomac i-a făcut bine. Dar mai rămâneau, tot în legătură cu Liviu, de dus la un sfârşit nişte îndatoriri. Pe acestea bătrânul nu le putea delega nimănui, ca şi sarcina de a-l fi făcut pe Liviu. Erau îndatoririle funebre, ritualul scoaterii lui din viaţă cu toate cele de trebuinţă. Dificultăţile nu erau puţine. Copilul acesta ciudat, cu o existenţă care scăpase

de sub controlul tatălui, se răzbuna postum prin datoria legitimării ca fiu, prin datina înmormântării. Aceasta nu se putea evita.

Profund credincios, Şiclovan, ca toţi mocanii, nu putea despărţi credinţa de întregul ei aparat de ritual, obicei, datină, în care aceasta se încorpora, şi care datini toate erau menite să-l pună în ordine pe ins cu lumea de aici şi de dincolo. Liviu va trebui deci îngropat, după datină. Va trebui adus adică la Bucureşti!… La acest punct însă mocanul a zăbovit. Şi-a mai turnat un pahar. Apoi „a cujetat" din nou: dar de ce la Bucureşti, cu un sicriu purtat prin jumătate din imperiu, cu ţugui, şi de ce nu la Şiclovani, locul lor de baştină? Acest punct era încă mai dificil. La Şiclovani, înmormântarea presupunea zarvă mare, alai de rubedenii, plus vecini, prieteni şi tovarăşi de păstorit din munţi. O asemenea desfăşurare i-ar fi făcut cinste baciului, pentru sine şi pentru întregul neam, o asemenea cinste ar fi merita-te el, postum. Dar Liviu? căzuse el oare la

Plevna, ca unii dintre feciorii din părţile lui? Bătrânul a anulat mental acest punct, legat şi de alte complicaţii, zgândărirea şi iritarea autorităţilor chezarocrăieşti. Ceea ce izbutise să astâmpere baciul, cumpărând tăcerea, ar fi ieşit dintr-odată la lumină. Mult rău îi făcuse lui acest copil, Liviu.

A mai băut un pahar. Dar a observat că se ameţise o ţâră şi s-a ridicat să-şi astâmpere setea cu o cană de apă. Nu trebuia să mai bea; de la al cincilea pahar în sus i se tulbura mintea; baciul nu băuse decât patru iar acum se simţea ca plutind. S-a mişcat prin prăvălie, ca să se dezmorţească şi să-şi recapete din nou siguranţa gândului. A gustat niţică brânză iute de Dorna, ridicând cu grijă capacul unei puţini şi acoperind-o apoi cu grijă. L-a făcut să tresară un zgomot, nişte paşi iuţi. Apoi a detunat o împuşcătură, foarte aproape de prăvălie, în plină uliţă. A

venit lângă oblon, s-a lipit cu urechea de metalul rece. Şiclovan montase la ferestrele prăvăliei şi obloane interioare. Nu se auzea bine ce e, dar curând s-a lăsat din nou liniştea, o linişte în care auzea doar ţiuitul urechii lui. „Niscaiva hoţi, şi-a spus. Bântuie peste tot răufăcătorii. Calici, dezertori din armata imperială, străini de toate felurile, dar şi băştinaşi. Pe aceştia toţi poliţia nu-i putea răpune, trebuiau să fie cu veghe negustorii. Să aibă ei la îndemână tot ce le trebuie. Şiclovan s-a dus la tejghea, a tras sertarul, a scos un revolver nemţesc de calibru mijlociu, l-a aşezat pe lemn la îndemână, apoi a socotit gestul de prisos şi a pus revolverul la loc, nu înainte de a vedea dacă are un glonte pe ţeavă. Avea.

Avea la îndemână, sub tejghea, şi o bardă scurtă. A încercat-o apoi a sprijinit-o la loc. Orice hoţ ar fi pătruns în prăvălie ar fi fost cum trebuie primit, nemaivorbind de faptul că, dacă prin imposibil ar fi scăpat viu, atunci fugea cu mâna goală. Bătrânul nu ţinea în casă aur lichid. Satisfacţia pentru această asigurare l-a mai făcut să bea un pahar, al cincilea. Totuşi al cincilea pahar l-a dezmeticit în loc să-l ameţească. Şi-a amintit, i-a apărut clar în minte, că mai ţine totuşi în casă nişte aur, opt bare lungi de metal galben, pe care nu le dusese la Creditul Agricol, şi nu le dusese fiindcă nu era un aur prea curat, prefera să-l vândă bucată cu bucată unui bijutier. Intrase în vorbă pentru asta cu iun sas, unul Arnold Grang, cu care nu se ajunsese din preţ; începuse paralel tocmeala şi cu un armean, unul Avedik Sinagorian, din uliţa zarafilor, dar se luase cu treburi mai importante şi scăpase din vedere prezenţa aurului sub acoperişul prăvăliei. „Va trebui bătut din el ceva”, şi-a spus, iar mai apoi, amintindu-şi de provenienţa dubioasă a metalului: „Va trebui să fac şi vreun potir ceva, vreun acoperământ de icoană. Tot a murit Liviu”.

Bătrânul nu era zgârcit cu cerul. Asta era tot o investiţie a lui şi încă una solidă, pe măsura averii, dar fără

să bată la ochi. Socotea o datorie a omului să dea pe măsura puterii lui, fără a înşela, fără a bate la ochi, cât să se simtă, ca într-o tovărăşie. Din acest punct de vedere, darurile lui se simţiseră. Un clopot mare, la Şiclovani. Două clopote mici, la Năsăud. Un evangheliar la eparhia unită din Triest. Un potir la Athos. (Potirul avea gravat pe picior numele lui şi data: 17 septembrie 1841.) Din acest aur, o parte, bătrânul a hotărât pe loc să tocmească un potir, fie şi la Arnold Grand sau mai bine la Avedik, pentru mănăstirea Cocoş din Dobrogea, unde slujea părintele Lavrentie, care era ortodox.

El era ortodox prin băciţă, luată de nevastă din partea cealaltă a satului, partea mocănimii ortodoxe, care avea biserica ei aparte, care ţinea de creştinismul Răsăritului. Şiclovanii toţi ca neam erau altminteri despărţiţi confesional, unii ortodocşi, unii uniţi, alţii catolici, printre ei şi un reformat prin alianţă, toţi însă solidari ca rasă. Unitatea se vedea chiar în casa baciului, în care se întâlneau calendaristic, de Paşte şi Crăciun, oficianţii celor două biserici. De Crăciun cei doi preoţi soseau deodată, de Paşte vizitele lor confesionale erau la date diferite, marea sărbătoare creştină prăznuindu-se în două duminici diferite, drept care soţii Şiclovan serbau două învieri. „Ceriul e mai larg pentru noi”, i-a spus odată el, cu umor, preotului ortodox al mahalalei, pe care l-a cinstit şi omenit cum se cuvine la un Paşte, în prăvălia închisă. Asta şi ca răspuns la o aluzie a popii privind prosperitatea casei Şiclovan. „De unde o fi având popa ştire că el e un om bogat?”

Gândul acesta l-a fript acum, moţăind la tejghea. Va trebui să scape de aurul acela. Nu-i plăcea aurul.

I se părea a fi ochiul necuratului în casă. Aurul trebuie să stea la „bangă”. Din aur, ca să fie curat, se fac odăjdii, se ciocănesc odoare, se spoiesc icoane. În rest aurul trebuie să meargă la treaba lui, „să lucre”, să adauge

putere. Puterea bătrânului nu era întemeiată în aur cât în avere stătătoare – acareturi, pământuri, păduri – sau mişcătoare – turme, gatere, tramvaiele acelea, plus mărfurile care nu şedeau o clipă pe loc. Aurul era doar garanţia şi dobânda. Nu altfel vedea lucrurile Brătianu, ca ministru al finanţelor, dar cele două minţi ale Bucureştilor nu s-au întâlnit.

„Dar de ce a aruncat popa vorba aceea?" s-a întrebat încă o dată Şiclovan, încercând acum, târziu, să pătrundă un înţeles care, oricât s-ar fi căznit, rămânea tulbure. „De ce nu-şi poartă fiecare grija lui, aşa cum îi e soarta!" Cât îl privea pe Liviu, nimeni n-avea să-i poarte grija decât el şi boreasa lui.

Dar mai rămânea aurul acela, care nu-l putea lăsa în casă în lipsa lui. Şi nici aruncat ca la foc, cum ar vrea alde Arnold Gang sau Avedik armeanul. Despre aurul acesta se mai putea vorbi, pe urmă, când i-ar fi venit vremea. Şi bătrânul s-a ridicat de la tejghea, hotărât. A deschis chepengul beciului, nelăsând din mână şfeşnicul în care ardea luminarea. A coborât treptele şi s-a dus drept la acel loc unde-l avea pus. A tras greu afară, la lumină, sacul de cârlţi. Barele era la locul lor, opt la număr, le-a simţit pe pipăite. Era fiecare înfăşurată într-o pânză fină de sac, cu sigiliu în ceară roşie al unei puteri străine. Toate barele aveau pânza ruptă la un capăt, ca să se vadă marfa, iar marfa era bună, o examinase atunci, tot la luminare. N-a mai repetat operaţia. A pipăit doar cu palma metalul rece şi lins.

Apoi a revenit sus, în prăvălie, căutând într-un ungher ceva. A găsit lesne. O cazma scurtă şi o lopată. Când să coboare şi-a mai adus aminte de ceva, s-a întors, a deschis uşa unei magazii ticsite cu fierării de tot felul. A ales cu grijă un lanţ lung, cu zale tari, lucioase şi un piron gros şi foarte ascuţit la vârf, un fel de ţăruş de fier. A pogorât apoi cu toate în beci.

Ceea ce rămânea de făcut era să adâncească groapa. Apoi să priponească sacul cu bare de aur, cu lanţul. Bătrânul ştia că „aurul fuge singur sub pământ”, că trebuie să-l priponeşti. Apoi să îngroape sacul şi să bată bine ţăruşul de fier. Să tipărească cu grijă ţărâna deasupra, să presare praf, gunoaie, rumeguş şi să pună pe locul gropii un semn numai de el ştiut, o puţină goală. Dar asta nu era totul. Mai trebuia să măsoare distanţa dintre gura gropii şi pereţi, şi să-şi întipărească în minte „ţifrele”, fără să le scrie. A făcut întocmai.

Dar întors sus, la tejghea, a şi scris. Nimic în legătură cu aurul. Doar ceea ce trebuia să facă ea, băciţa, în lipsa lui. „Pe punturi”.

Nu se luminase încă de ziuă când a revenit în odăiţă. Ea tăia feştilă cu foarfecele, pentru luminări, în încăpere era un miros aromitor de ceară topită şi de pânzărie albă, amestecată cu floare de câmp. Ea nu-l ascultase. Aprinsese toate candelele, ca în Vinerea Mare.

El n-a mai certat-o. I-a întins doar ţidula:

— Asta ai de făcut. Şi liniştit: Io plec mâine la Szegedin, să-mi îngrop băiatul.

Apoi s-a culcat, să-şi doarmă somnul pe care-l merita, până la ziuă, după atâta osteneală.

Hotărând să aştepte vestea victoriei la Bucureşti, prinţul Nigata n-a întârziat să notifice la Tokio schimbarea de adresă, care n-avea totuşi mare importantă pentru rudele din casa Katzura, Bucureştii şi Plevna aflându-se undeva pe lângă Dunăre şi Marea Neagră, undeva în Euiopa. Mai important era ca micul prinţ Sanadaru să se conformeze, oriunde s-ar fi aflat, prescripţiilor de acasă.

Instalându-se la hotelul german din cartierul Lipscanilor, unde dispunea de şase camere, prinţul Nigata a instaurat din nou, pentru sine şi pentru oamenii săi, fără pierdere de vreme, stilul de viaţă niipon. El a dat dispoziţia să fie epurate oidăile de mobilele neconvenabile, dar şi de

carpetele, covoarele, pirogravurile de gust oribil, chiar şi de vasele inocente de flori din sticlă bohemiană, totuşi strident colorate, făcând să se vadă din nou pereţii albi, pe care au fost atârnate doar câteva acuarele din cele pe care oaspeţii le purtau cu sine, ţinându-le înfăşurate în suluri. Tot în suluri se prezentau şi rogojinile de bambus, desfăcute doar noaptea, pentru somn, şi jaluzelele – tot din bambus, şi draperiile pentru uşi. Câteva paravane mici, care despărţeau suprafaţa camerelor, se pliau după voie, închipuind anume colţuri de intimitate şi calm. Nu lipseau obiectele mici, casete în lac roşu şi negru, trusele cu tuş, hârtie şi pensule pentru corespondenţă, dispuse pe măsuţele hotelului, câteva vase elegante în cloisone, în sfârşit armele, dintre care săbiile de ceremonie şi pumnalele aduceau în sobrietatea interioarelor un efect somptuos. Acest calabalâc era uşor de manevrat, încăpând lesne în câţiva saci de iută, care erau umpluţi şi deşertaţi cu abilitate, în câteva clipe, de cei patru slujitori, valeţii, secretarul şi bucătarul. Bucătarul avea calabalâcul lui aparte: un teanc de tingiri care încăpeau una într-alta, şase teancuri de boluri metalice, cu smalţ mineral, şase teancuri de boluri de celadon pentru ceai, câteva testele de beţişoare de fildeş, un număr strict util de ţesături de masă ce slujeau de suport vaselor – rozete şi dreptunghiuri, la rându-le uşor de împachetat, acestea strângându-se asemeni cărţilor de joc. În bagajele bucătarului se aflau şi trusele de coafură, pedicură, manicură, masaj – celelalte truse de toaletă, inclusiv cosmeticele fiind în seama valeţilor. Camerele pe care le ocupau oaspeţii japonezi erau dispuse sistem vagon, cu uşile dând într-un culoar cu geamlâc în care se aflau hârdaie cu plante. La intrarea în culoar, chiar în dreptul scării, o inscripţie sul în ideograme şi o altă inscripţie caligrafiată în germană, îi preveneau pe vizitatori sau pe intruşi:

Onoraţii pasageri sunt rugaţi să-şi acorde aceeaşi linişte pe care şi noi le-o acordăm domniilor lor.

Controlând cu stricteţe regimul de viaţă impus oriunde – ritualul matinal şi exerciţiile gimnastice, cele trei mese, cele cinci ceaiuri, orele de repaus meditativ, orele de lectură şi corespondenţă prinţul Nigata avea răgaz suficient să se orienteze asupra moravurilor locale, inclusiv asupra vieţii politice şi a instituţiilor de stat de pe acest meridian. Cel de al cincilea slujitor, interpretul de germană, un sas din Mediaş, cumpăra dimineaţa presa bucureşteană şi internaţională, pe care prinţul Nigata o studia, trecând-o apoi, selectiv, prinţului Sanadaru. Urmau apoi vizitele pe la instituţii şi aşezăminte, pe care le făceau numai prinţii Nigata şi Sanadaru, însoţiţi de secretar. Chiar instituţiile şi aşezămintele vizitate în primăvară – poşta, telegraful, banca Creditului Agricol, ghişeele câtorva bancheri, câteva spitale, inclusiv spitalele de contagioşi şi azilele de copii – au mai fost vizitate încă o dată. Prinţul Nigata era preocupat mai ales de partea civilă a vieţii bucureştene – economică, socială, politică, asupra părţii militare fiind în linii mari edificat. Ultimul raport asupra situaţiei frontului fusese expediat prin bunăvoinţa unui curier diplomatic austro-maghiar, prin Viena, direct de la Nicopole.

În privinţa moravurilor, cel mai bun prilej de observaţii îl oferea viaţa mondenă, mai puţin intensă acum decât în primăvară, când războiul abia începuse şi când excitaţia acestei noutăţi pusese lumea bună în fierbere, dar interesantă şi acum sub imperiul frigului şi al ştirilor contradictorii venite de pe front. Cei întorşi de pe front, inclusiv străinii, erau primiţi în casele bucureştene ca nişte prieteni intimi, cu care urma a se împărtăşi nişte îngrijorări comune. Cu acest sentiment a şi fost întâmpinat prinţul Nigata în casa lui C.A. Rosetti, de către ambii amfitrioni:

— O, mon prince, vous êtes donc revenu parmi nous! Nous vous attendions. Nous avons a discuter, du reste, d'importantes questions. Şi tresărind: Oh, je m'excuse, ai oublié que la langue allemande vous est plus familiere…1.

Şi gazda a debitat aceeaşi frază, banală, în nemţeşte.

Vizitele se înmulţiseră între timp – era o caracteristică a românilor să-i tragă pe străini în casele lor, astfel încât programul modern al duetului nipon era de-a dreptul impracticabil sau imposibil. Precauţia prinţului Nigata privind un anume regim de incognito n-a mai slujit la nimic. Şi aceasta într-o mare măsură datorită prinţului Sanadaru, de fapt a reacţiilor pe care prezenţa acestuia le provoca în societatea bucureşteană, după cum tutorele constatase încă din primăvară, când a notat într-o scrisoare expediată la Tokio: „*Sunt plăcute aceste case cu uşile larg deschise, din Bucureşti*".

Tânărul prinţ cu chip feminin a adus un fior necunoscut în palpitaţia erotică a saloanelor – şi aşa aprigă, un fior care asocia mirarea, bucuria, curiozitatea. Prinţul era un amestec de politeţe, graţie şi stângăcie, o stângăcie neeuropeană, care încânta societatea. El era zvelt şi sigur în mişcări, dar uneori, pe neaşteptate, prinţul încremenea în câte un gest stângaci, paralizat parcă de o derută lăuntrică, iar ochii lui candizi cereau înţelegere şi tandră iertare. Era pe loc iertat, în hohote duioase de râs, lumea implorându-l să mai comită o gafă, pentru ca ochii aceia candizi, cu tăietură oblică, să strălucească rugător din nou. Printre altele, prinţul Sanadaru, vorbind franţuzeşte, uita să folosească verbele din această limbă, le omitea pur şi simplu, el însuşi fiind conştient de acest cusur şi scuzându-se. În conver

!) O, prinţule, aţi revenit deci printre noi. Vă aşteptăm. De altfel avem de discutat împreună chestiuni importante… O, scuze, am uitat că vă este mai familiară limba germană.

s-aţii, el începea de obicei stângaci, aproape bâlbâindu-se, cu această formulă:

— J’oublié toujours les verbes. Voulez-vous avoir l’amabilite de compenser cette lacune? Je vous serai profondement oblige. Pretez-moi, je vous implore, Ies verbes qui me manquent.[21]

Cine putea rezista acestei mărturisiri? Toată lumea sărea în ajutor, inclusiv bărbaţii, care îndeplineau oficiul cu gravitate, ca şi cum ar fi fost vorba despre cine ştie ce chestiuni capitale. Cu mai mult umor, dar şi cu incitare, doamnele pricepeau mai lesne despre ce era vorba, şi fără verbe. Dar prinţul Sanadaru trăia efectiv starea de lipsă de verb, iar propoziţiile pe care le emitea sunau eliptic şi bizar, ca nişte fulgurări de poem. El compunea frazele cam aşa:

— Oh! quelle timide hesitation dans cette statuie d’ivoire!... Les arbres, l’hiver – des traits de fier noirs sous le manteau de pluie... Oh! oui, les canards sauvages – des ombrelles ouvertes du n coup, à l’aube... Oh! pas le commandant ferme – le calme profond du lac.[22]

Lumea bună se amuza consemnând cu veselie şi plăcere acest *manque de mémoire* atât de delicat în fond din care rezultau stâlceli de limbă ce păreau sentinţe, definiţii, metafore. S-a făcut caz de acea timidă ezitare a statuetei de ivoriu, o piesă orientală decorativă din salonul unei doamne, aşa cum domnii au făcut caz de comandantul ferm – care are sau trebuie să aibă liniştea adâncă a lacului, tălmăcind sentinţa ca pe un elogiu adresat

---

21* ) Uit totdeauna verbele. Vreţi s-aveţi amabilitatea să compensaţi această lacună ? V-aş fi profund îndatorat. împrumutaţi-mi, vă implor, verbele care îmi lipsesc.

22 ) O ! Ce timidă ezitare în această statuie de ivoriu !... Arborii, iarna, dungi de fier negru, sub mantia ploii... O, da, raţele sălbatice... umbrele deschise brusc, în zori... O, nu comandantul ferm — calmul adînc al lacului.

comandantului *en chef* de la Plevna. Pentru un filolog, un Parva sau altcineva, acest cusur caraghios ar fi putut reprezenta un atavism din vechea Yamato – nipona primitivă, în care verbele aveau un anume regim eliptic pe care prinţul Sanadaru îl transporta liniştit în franceză cu efecte remarcabile. În toate ce ţineau de firea şi de comportarea lui, prinţul aducea un accent de prospeţime şi surpriză, o nelinişte şi o linişte, bucuria candidă de a şti că săvârşeşte gafe, bucuria sau plăcerea de a se lăsa corijat, o anume gravitate în actul de a se supune mustrărilor tandre, emanate fie de la tutorele său, fie de la tutorii de ocazie.

Acestea toate făceau ca micul prinţ să fie oriunde tratat ca un copil sau ca o jucărie, la cheremul oricui. Femeile îl adoptau imediat, în grup şi în văzul tuturor, cu acea intimitate şi lipsă de echivoc prin care doamnele se simt de obicei atrase de un nou născut, de o păpuşă, de ceva ce trebuie obligatoriu adorat şi chinuit. În casă la Băleni, prezenţa prinţului Sanadaru a provocat o graţioasă vijelie pe toată linia feminină, şi tot aici una dintre invitate, o nemăsurată, o nebună, Catinca Oteteleşeanu, a dat prilej unui moment de scandal.

Se repetase scena cu costumaţia ceremonială. Ca şi în primăvară, prinţul fusese rugat, cu consimţământul tutorelui său, să-şi arboreze veşmântul tradiţional, inclusiv coafura şi machiajul. La apariţia lui Sanadaru în salon, femeile au leşinat de emoţie din nou. Dar Catinca a pus capac spectacolului, sărutându-l pe prinţul cu chip de femeie, la scenă deschisă, până la amestecarea fardurilor.

— E în acest copil ceva irezistibil, a bâiguit ea, într-o pauză scurtă care despărţea săruturile lacome, ireprimabile, demente. E ceva imposibil de conceput (sărut lacom) că există aşa ceva (pierderea respiraţiei).

Catinca îl săruta pe micul prinţ, dezlănţuit, impudic, aşa cum sărută femeile fără maternitate pruncii sugari, aşa

cum se sărută între ele fetele nubile, care descopăr sub dubiul castităţii beţia sărutului. Prinţul Sanadaru, acea arătare de minune, încondeiată cu farduri, răspundea Catincăi docil, un pic zăpăcit, ceea ce sporea intensitatea scenei şi încântarea generală. S-au scos ţipete şi triluri de râs, din piepturile decoltate, din sânii strânşi în corsete, ţipete care au sunat atroce. O doamnă a strigat:

— Îl sufoci!

Aceeaşi doamnă, furioasă, l-a smuls pe prinţul Sanadaru din strângerea Catincăi, l-a aşezat cu emoţie într-un fotoliu, i-a mângâiat apoi obrazul cu palma, i l-a atins abia, cu fiorul de a comite un gest incredibil, cu atât mai frisonant cu cât era real. Scena se petrecea într-un salonaş, alături de salonul domnilor care jucau cărţi, unde la o masă cu postav verde se afla şi prinţul Nigata, şi scena a provocat partenerelor o ciudată stare de furie, încântare şi isterie, de care micul prinţ nu era vinovat. Lipsea Păuna Catargi, pentru ca lucrurile să ia o întorsătură şocantă. O asemenea întorsătură se şi petrecuse undeva, într-o altă casă: intrând în baie să se schimbe, după momentul costumaţiei, o persoană şi-ar fi pierdut minţile şi l-ar fi urmat acolo pe micul japonez. Au revenit amândoi, limpeziţi, cu feţele alb glaciale. Prinţul Sanadaru îşi pierduse fardul, el s-a întors în salon în uniforma lui militară obişnuită, care-i accentua aerul candid. N-a mai scos toată seara un cuvânt, avea pe chip ceva trist.

Cei direct iniţiaţi au remarcat schimbarea, nimeni n-a mai avut acces la singurătatea prinţului. Prinţul Nigata, la masa de *chemin de fier* avea ghinion, pierdea întruna. A fost oportună apariţia unuia dintre copiii familiei, un băieţel de cinci ani, care s-a dus de-a dreptul la prinţul Sanadaru, somându-l să se joace cu el. Prinţul a făcut faţă invitaţiei, punând multă aplicare în jocul propus de copil, o anume gravitate care nu-l părăsea, şi care e necesară în jocuri.

La Băleni însă, după scena sărutului, lucrurile au luat un curs neprevăzut. Fără a mai reveni îmbrăcat în uniformă, prinţul Sanadaru a dispărut din serată, nelăsând nimănui un semn sau un cuvânt. Dispariţia a fost consemnată târziu de gazde, întâi cu stânjenire, apoi cu îngrijorare, apoi cu alarmă. Prinţul tutore părea liniştit. El a liniştit la rându-i gazdele şi s-a retras din adunare doar în clipa când a socotit oportun.

El urmărea o conversaţie interesantă între baronul Swiedeneck – consulul austro-maghiar la Bucureşti, colonelul Mansfield – reprezentantul majestăţii sale britanice pe Dâmboviţa, şi un alt personaj, tot un diplomat – prusian sau olandez, tustrei interesaţi mai mult de conversaţie decât de jocul de cărţi, pe care îl tratau vizibil ca pe un pretext. Prinţul Nigata participa la joc cu stângăcie – avea şi el unele stângăcii, fiind captat la rându-i mai mult de conversaţie. Japonezul îndeplinea de altfel un foarte oportun oficiu între aceste personaje: puţin iniţiat în afacerile europene – mai ales cele de la Dunărea-de-Jos, japonezul punea curent întrebări derutante, foarte multe întrebări bizare, obligându-i pe parteneri să ofere explicaţii, să-i explice amănunţit unele lucruri, să se explice pe ei înşişi, ceea ce fiecare în parte dorea de la ceilalţi. Multe dintre aceste explicaţii au dat prilej unor gânduri pe care prinţul Nigata le-a şi consemnat în raportul său din Bucureşti către prinţul Toyobe, şeful casei Katzura, cu următoarea observaţie:

„Mai înainte de a pune întrebări am fost eu însumi chestionat, scria el, asupra opiniilor mele despre front, despre mersul războiului, cum se procedează de altfel cu toţi cei care se întorc de acolo. Surpriza este totuşi să constaţi că subiectul e cunoscut, aproape epuizat. Militarul întors de pe front – observator sau combatant – simte imediat că nu mai are ce spune, că rolul lui acolo, în luptă, n-a fost altul decât acela de a confirma sau infirma – într-

un mod fericit sau nefericit – o anume teză, un anume joc al marilor situaţii europene, ceva ce lui personal îi scapă. N-aş vrea să fiu în pielea acestor militari, mari comandanţi sau luptători de rând, care îşi închipuie că tot ceea ce este esenţial pentru lume se petrece pe câmpul de bătaie, într-un atac sau într-o luptă de apărare în care pier sub ochii lor, câteva sute de camarazi. Ce eroare, ce oroare, mai exact spus ce paradox!

Personal am fost martor la clipa declanşării ostilităţilor, când toate marile puteri europene interesate, inclusiv Poarta, au fost la unison în a considera că războiul e fatal, că războiul este totul, că tot ceea ce mai rămâne de făcut se va hotărî pe câmpul de luptă, cu armele. Diplomaţilor li s-a retras atunci cuvântul, primul cuvânt l-au avut militarii, cum era firesc. Acum rolurile tind să se inverseze, deşi prematur poate; e cert că se află în curs de dezlănţuire războiul diplomatic. Ce va însemna acest război diplomatic, cât va dura, ce consecinţe va avea?

Desigur, în dispută sunt nişte hărţi geografice ale acestui spaţiu pe care se poartă războiul, de fapt nişte proiecte de hărţi pregătite din vreme la Petersburg, Londra, Viena, Berlin. Pe acestea le desenaseră cu mult înainte diplomaţii, în interiorul unor oculte negocieri, care au ajuns până la urmă în impas. Creioanele au fost date la o parte, au intrat în scenă tunurile, încercând să se pună lucrurile la punct, pe această cale. Acum aceiaşi diplomaţi apreciază că tunurile sunt prea zgomotoase, chiar de prisos. Sunt scoase din nou la vedere creioanele cartografice şi se resimte nevoia reuniunilor oculte. Voi reveni asupra acestei probleme în clipa în care detaliile practice se vor clarifica.

Oricum e de reţinut ce rol ingrat joacă, într-un sfârşit de război, omul de arme, militarul combatant. Acesta, militarul, ar fi probabil consternat dacă ar cunoaşte cealaltă faţă a lucrurilor, cum arată spatele frontului – nu

casă, nu lumea mondenă, ci lumea politică şi diplomatică. Din fericire, cei de pe front nu ştiu, n-au aflat încă! ceea ce ştiu de pe acum diplomaţii. Pentru aceştia, diviziile de infanterie, bateriile de tunuri, navele cuirasate, ş.a.m.d., care erau ieri capitale, nu mai contează azi nici măcar ca cifre în rapoartele de cabinet. Nu mai contează nici reacţia celor de la Plevna – Osman-paşa, generalul conte Todleben, prinţul român, care au început prin a nu mai fi comentaţi în saloane, contează – surprinzător – reacţia unor personaje care nu se află prezente pe scena războiului, lord Derby – de la Londra, prinţul Bismarck – de la Berlin, cancelarul Andrassy – de la Viena, personaje care nu comandă trupe şi nici n-au de gând să pună în mişcare trupele de care statele lor dispun – cel puţin deocamdată!

Sunt cu mult mai numeroşi după cum se vede, cei interesaţi în vărsarea sângelui, decât cei care varsă sau îşi varsă sângele.

Senzaţia este cu totul stranie: revenind în spatele frontului îţi dai iute seama că ceea ce-i preocupă pe militari nu-i preocupă şi pe oamenii politici, pe diplomaţi mai ales, care ar fi dispuşi să conceadă militarilor de orice tabără jocul de-a războiul, dacă războiul tot s-a făcut, cu condiţia ca ei, diplomaţii, să nu fie stingheriţi prea mult în jocul lor intim. Dacă militarii vor abuza, în cazul dat dacă nu vor tranşa rapid partida, dacă se vor încurca din nou în complicaţii tactice, cu risipă de materiale şi sânge, diplomaţii vor interveni, luându-le militarilor jucăriile şi concediindu-i: plecaţi acasă, domnilor, nu mai avem nevoie de serviciile dumneavoastră, parada zgomotoasă s-a isprăvit. A durat cam mult.

Tristeţea pentru mine este de a fi descoperit, printre militarii celor două armate antiotomane, suflete loiale, caractere hotărâte, bărbaţi de aleasă responsabilitate, care merită toată preţuirea. Probabil că şi la otomani se află asemenea oameni. N-aş putea spune acelaşi lucru despre

oamenii politici pe care i-am cunoscut, sau despre diplomaţi, care sunt îndeobşte versatili, stăpâni doar pe arta combinaţiilor. Te întrebi până la urmă dacă un stat trebuie să pună totul pe arta sa militară – cum au făcut otomanii, cum fac germanii, de la o vreme, când, după cum se vede, un cuvânt greu de spus îl are şi arta diplomatică.

Mă gândesc la aceasta, având în vedere nu numai circumstanţele locale ale acestui război, dar şi drumul de viitor al prinţului Sanadaru”.

Dar prinţul Sanadaru lipsea. N-a fost de găsit nici la hotel, personalul japonez nu ştia nimic în legătură cu e. l El a lipsit toată noaptea, apoi şi zilele următoare. A lipsit orniţând să folosească verbul a lipsi sau a dispărea, fapt care l-a îngrijorat enorm pe tutore.

Spre ziuă şi ziua chiar, frontul era mai liniştit decât noaptea. Extenuaţi de veghe şi încordare combatanţii celor trei armate, română, rusă, turcă, dormeau mai ales ziua. Toţi simţeau, bănuiau, iar cei în cauză ştiau precis, că noaptea se va produce „spargerea”, şi toţi se supravhegeau cu îndârjire într-o tensiune a nervilor ajunsă la limită, ori sărind din când în când în ţăndări. La cel mai mic zgomot, produs uneori din imprudenţă, artileria începea canonada, iar armele uşoare pârâiau ca nişte codri uscaţi, părăduiţi de vânt. „Canonadele11 şi „fusilladele” nu încetau decât în clipa când comandanţii realizau inutilitatea actului, de fapt doar în clipa când descărcarea nervoasă era deplină, cu toată risipa excesivă de muniţie. Dar şi după asta încă se mai auzeau pârâituri şi explozii izolate. Până se stingeau şi acestea, ca un ecou. După care se instala liniştea, pentru ca din senin o nouă vântoasă să pună în mişcare demenţa focului.

Cernat avea satisfacţia că duşmanul era fixat pe loc. „Gogomăniile” din urmă cu câteva săptămâni, când două coloane de aprovizionare otomane pătrunseseră în lagărul de la Plevna, cu tot cordonul aliat de împresurare, nu se

mai puteau repeta. Nici „prostia” de a încerca breşe cu gândul unor pătrunderi nebuneşti în inima lagărului otoman, pătrunderi care duseseră la sacrificii cumplite, nerăscumpărate oricât de puţin prin pierderile adversarului. Unor asemenea acte de „bravură neroadă” le murise ceasul. Graţie contelui Todleben, sistemul rus de fortificaţie contra fortificaţie se întâlnise şi se îmbucase cu sistemul de asediu român, iniţiat anterior de prinţul Carol, constituindu-se într-o încuietoare prin care nu putea trece nici pasărea.

Acum comandanţii – şi Cernat era primul dintre ei – aşteptau efectul, cu liniştea vânătorului care a zidit vânatul mare într-un ţarc de stânci sau în bârlogul lui subpământean. Cum toţi ofiţerii ruşi şi români, ca aristocraţi, erau şi Minatori, uneori ahotnici, satisfacţia lor avea şi un superior accent bărbătesc de speţă cinegetică. În lagărul de la Plevna se afla captivă principala armată a sultanului.

Poate tocmai de aceea rondurile de inspecţie ale comandanţilor pe la forturile de artilerie sau în şanţuri, în primele linii, aveau ceva din controlul pe care numai vânătorii îl efectuează la locul unde sunt plantate capcanele, când examinează starea animalului capturat, căruia nu i-a sosit ceasul ultimului glonte. Precauţiile erau uneori mici, infinitezimale:

— Colonele, pe aici pe la dumneata nu-i nicio deschidere?

— Cum să fie, domnule general! Dar priviţi!

Se potriveau binoclurile spre forturile adverse.

Examenul era de prisos, dar se făcea atent de fiecare dată. Apoi la comandamentul fortului, în faţa hărţii, ştiută de toată lumea pe de rost, se dădeau ordine suplimentare – îndesirea gărzilor, patrulare nocturnă pe toată raza, raportarea oricărei mişcări etc. –, deşi ordinele acestea sau altele ajunseseră până în mintea soldaţilor, care la rându-le

erau prinşi în joc.

Tensiunea acestora era încă şi mai mare, lor revenindu-le misiunea primă, sarcina de a izbi, respinge şi decima adversarul încolţit care urma să se arunce orbeşte, în groaza ultimă, asupra asediatorilor. În rândurile soldaţilor sentimentul juca asemenea unui pariu câştigat. Urmau să moară câteva mii sau zeci de mii, fiindcă izbirea avea să fie cruntă, dar asta nu mai conta. Oricare – şi fiecare în parte – nu se număra printre victime. Biruise un sentiment global care unifica rândurile, care-i făcea una în simţiri pe oamenii din şanţurile îngheţate, lipiţi cu obrazul pe patul armei, cu ochiul ţintuit prin v-ul minuscul al cătării, în raza căruia urma să intre primul adversar, ţâşnit în sus. Veghea de noapte, la soldaţi, echivala cu un act de trăire absolut. Uneori se loveau cap în cap la şanţuri, prin beznă. Izbitura alarma. Efectul ei, ca zgomot, se propaga dincolo, în şanţurile din faţă, de unde răpăiau brusc armele. Apăreau ofiţerii. Ordinul era să nu se tragă, să se identifice întâi sursa mişcării şi ţelul acesteia. Dar se trăgea cu sete, mai înainte de a se identifica sursa. Până la istovirea muniţiei, până ce pornea artileria, până ce se iveau zorile, când, în sfârşit, sursele se identificau inutil. Se instala „pacea”, oamenii cădeau istoviţi, dar între timp, îşi făceau apariţia în prima linie comandanţii cei mari şi mijlocii, cu alarma pe feţe. Ce se întâmplase? Urma ancheta. Cineva încurcase socotelile. „Nu noi, ci ei!” adică turcii. „Bine-bine, dar voi ce-aţi păzit?” Ancheta se isprăvea la comandament, în bordei sau într-o cămăruţă a fortului, în faţa hărţii întinse, unde se recapitula executarea ordinelor şi se trasau ordine noi.

— Băieţi, aveţi grijă, nu sunteţi aici fără stăpân. Orice imprudenţă ne costă capul pe toţi!

Urma invitarea la masă. În toată această perioadă însă ofiţerimea renunţase la banchete, sindrofii, chefuri, iar nopţile la jocul de cărţi. Trecând pe la comandamente,

marii şefi lăsau mesele neatinse şi refuzau alcoolul. Se lăţise pe nesimţite, la comandamentele române, moda ceaiului, adoptată de la ruşi; se ceruseră din ţară samovare şi ceainice, şi ceşti, de metal dar şi de porţelan (curios, atunci au apărut la Plevna, întâia oară, în liniile române, porţelanurile japoneze şi chinezeşti, dar nu pentru valoarea lor decorativă, ci ca recuzită de campanie). S-au spart oricum mai puţine ceainice şi ceşti de porţelan, decât anterior flute de şampanie şi pahare de coniac. Ba un comandant român, este vorba de colonelul Mihai Cristodulo Cerchez, a făcut chiar beţia albă a ceaiului. îl învăţase la ceai prinţul Nigata.

Băuse până la abuz, cu niponii, dar şi singur, iar dimineţile umbla bolnav de luciditate, cu minţile zbârnâindu-i în cozi fantastice de dragon. Vedea frontul de la un capăt la altul, ca din stratostat, deşi nu se mişca de la sol, resimţind dureros fiecare detaliu, putând să-l indice cu degetul pe hartă sau pe propriul lui trup. Într-o asemenea stare, colonelul Cerchez s-a prezentat la Cernat, care s-a speriat, văzându-l într-un hal fără hal.

— Ce-i cu tine, Mihai?

— Nimic generale, sunt bine.

— Cum bine? Suflă la mine!

Şi Cernat l-a prins de umeri silindu-l pe Cerchez să-i sufle în gură, cu gândul că subordonatul băuse coniac.

— N-am nimic, fii liniştit, i-a spus Cerchez generalului, cu care era bun prieten, de pe vremea lui Cuza.

Cernat l-a împins pe patul de campanie, cu intenţia de a-l sili să doarmă.

— Culcă-te, dormi, ştiu că eşti frânt. Sau dacă vrei, dau ordin să-ţi aducă un ceai.

— Ceai?

Cernat a râs, înţelesese că prietenul lui se îmbătase cu ceai.

— Îţi trebuie odihnă. Ne-a sleit pe toţi priveghiul ăsta, la căpătâiul mortului.

— Care mort? Va fi o bătălie groaznică.

Cerchez îşi imagina bătălia în chip apocaliptic, iar faţa lui albă, cadaverică, o confirma.

— Asta s-o crezi tu. De aici înainte bătăliile groaznice s-au terminat. Asta va fi ultima.

— Bine, *mon general*, dar n-am dat încă bătălia, a replicat colonelul cu limba împleticită.

— Ei şi?… Ascultă-mă pe mine, n-o mai putem pierde… Decât, prin absurd, dacă se pune de-a curmezişul Dumnezeu.

A spus şoptit, în barbă „Doamne fereşte!” şi şi-a făcut discret o cruce, atingând cu buricele degetului numai franjurile epoleţilor şi nasturele de deasupra centironului. L-a privit pe colonel, acesta se agăţase de cuvântul acela, „absurd”, care îi sticlea în faţa ochilor ca un cui de platină. A încercat să-l îndepărteze cu mâna:

— Ce înţelegi prin absurd? l-a întrebat el pe general.

— Cum ce înţeleg prin absurd! Când am spus eu absurd?

— Ai spus cuvântul absurd! a insistat Cerchez, furios.

— Am spus că nu mai putem pierde bătălia decât prin absurd.

— Da, deci, concepi absurdul, îl implici, îl invoci!

Cerchez l-a privit pe general cu ochi de fiară, ochi de ucigaş. Cernat s-a speriat:

— Colonele, dumneata ţi-ai pierdut minţile!

— Eu sau voi?

Era limpede că Cerchez nu se afla într-o stare bună.

— Ar trebui să dormi şi tu, mon *general*. Şi cu alt ton, abia îngăimând: Prinţul doarme?

— De la o vreme prinţul nu mai doarme nopţile. Apoi după o pauză: Ar trebui să avem grijă de oameni. Extenuarea asta nu-i a bună. Trebuie să le ordonăm să

doarmă!… Şi aspru: Îţi ordon.

Cerchez a râs şi a închis ochii. Nu putea dormi. Generalul şi-a pus centironul şi a ieşit, lăsându-l pe Cerchez să doarmă.

Dar Cerchez nu putea să doarmă. Pe colonel îl măcina un vârtej alb, îl râşnea în cap un fel de râşniţă, îl măcina fără zgomot, fără uruit, ca în vis. Era treaz, dar luciditatea silnică îi dădea ameţeală şi din când în când îl îmboldea din stomac o senzaţie de vomă, ca la otrăvire. Fiind amator de cafea, renunţase la cafea ca la un viciu. Şi la tutun. îşi propusese să urmărească în deplină limpezime a minţii „ultimul episod”. Fără să-şi cravaşeze nervii cu iritante. La alcool a renunţat în modul cel mai simplu, împreună cu alţi ofiţeri, cu care intrase în acelaşi pariu, spunându-le:

— Băieţi, golim sticlele seara, după tragărea cortinei!

Nu se ştie de ce toţi îşi imaginau că cheful care va urma va fi seara. Cheful ar fi urmat firesc, după depunerea în lagăr a prizonierilor, după strângerea armamentului capturat, după retragerea trupei în bivuacuri, după pansarea răniţilor. Dar, curios, Cerchez nu-şi imagina acum de ce mai trebuie pansaţi răniţii! Care răniţi? în bătălia aceasta ultimă nu avea să mai curgă sânge, sau avea să curgă un sânge alb, un fel de fluid. Combatanţii, victorioşi şi învinşi, i se înfăţişau ca nişte făpturi transparente şi aeriene, mânuind arme care nu produceau zgomot, perforând parapete care nu se dărâmau, sfărmând capete, piepturi, coaste, care rămâneau intacte, însemnate doar cu un sigiliu – al vieţii sau al morţii. Al cărei vieţi? Al cărei morţi? Important era ca masa de umbre a prizonierilor să fie strânsă în cete, în cârduri, în turme, şi să fie împinsă în lagăre, din care să nu mai scape nimeni. Să rămână acolo. Până când? Până la Judecata-de-apoi. Să-i judece alţii, să-i judece cine trebuie. Cel care trebuie, Cel care, Carele… Nici carele nu scârţâiau. Povara trofeelor

— Arme, steaguri, muniţii, era tot aeriană. Astea toate unde se duc? Şi cine le păzeşte? Tot nişte umbre. De ce soldaţii noştri sunt umbre? Fiindcă şi învinşii sunt umbre. Umbre până când? Până la capătul vieţii? Dar care capăt, dacă şi capătul capătului e umbră? Cerchez trăia groaza că războiul dura etern, că se mutase de fapt în lumea umbrelor, unde nu e durere, nici suferinţă, nici suspin, unde nu curge sângele, sângele acela roşu pe care oamenii îl pierd în mod iresponsabil, nebun, absurd. De ce să mai pansăm răniţii?

O uşoară plutire a trupului l-a făcut pe colonel să se îndoiască de trupul lui şi să se prindă bine cu mâna de stinghia patului. A strâns stinghia până i s-a învineţit mâna. Apoi şi-a privit mâna vânătă. Nici el n-avea sânge. Simţea că în capul lui nu circulă sângele, de asta n-avea capul greu, tulbure, fierbinte, ca la chef, ci strălimpede, lucid. Între timp, însă, în odaie a intrat o ordonanţă cu un castron de supă în mână.

— Dom'general a ordonat să mâncaţi supa. Şi să nu mă mişc d-aici până n-o terminaţi.

— Ieşi afară!

Soldatul a pus castronul pe o măsuţă pliantă, la capul patului, dar n-a ieşit. A rămas rezemat de uşorul uşii.

— Nu ţi-am spus să ieşi?

Soldatul a ieşit, rămânând însă de cealaltă parte a uşii. Cerchez a sărit din pat furios, a deschis uşa şi a zbierat la el:

— Piei d-aici, imbecilule!

Soldatul s-a făcut nevăzut, iar colonelul s-a aşezat pe stinghia patului, cu capul în mâini. „Ceva nu e în ordine, şi-a spus, din clipa asta înainte simt că fac prostii. Trebuie să mă stăpânesc".

A gustat din supă, o zeamă de carne cu crutoane, n-a avut putere să înghită mai mult, a lăsat lingura în castron. Apoi s-a întins din nou pe pat.

„Ar fi trebuit să-l pun să-mi tragă cizmele, şi-a spus gândindu-se la soldatul pe care-l dăduse afară. Să-mi tragă cizmele şi să mă dezbrace. Să mă întind în pat, nu pe pătură, pe cearşaf. „A ridicat un colţ al păturii, dar cearşaful i s-a părut murdar. „Sau să-i fi ordonat să-mi aducă un cazan de apă rece, să-mi vâr capul în apă, să mă limpezesc”.

Pe o ladă de campanie, lângă pat, se aflau flacoane, şipuri şi cutii cu medicamente. Colonelul a întins mâna, a luat un flacon de spirt şi-a turnat în palme, dar aburii alcoolului i-au făcut rău. „Trebuie să ies la aer”. A decis totuşi să se culce, închizându-şi dureros pleoapele, ţinându-şi ochii strâns închişi, şi punându-şi perna peste cap. A rămas multă vreme aşa, într-o noapte albă, fără sfârşit. Nu izbutea să provoace întunericul salvator, cineva i-l alungase din cap, din lobii ochilor, perna nu slujea la nimic. Şi perna era albă, luminoasă.

A aruncat perna şi şi-a acoperit capul cu pătura aspră, mirosind a oaie, sudoare, spirt şi medicament. Mirosuri animale râncede – mirosul de oaie, mirosul de transpiraţie cazonă, mirosul de spirt medicinal. Un război viitor va trebui să purifice, să epureze din trupuri mirosurile astea, dacă războiul e confruntarea supremă, atunci din acest alambic va trebui să curgă ceva, altceva, ceva pur cum ar fi spirtul, spiritul sau Sfântul Spirit. Mai rămân desigur măstăhaturile, drojdiile adică, reziduurile acelea puturoase, care se scot din cazan şi se aruncă la porci. La povernele de ţuică se îngraşă porci cu drojdiile rămase de la distilare, iar carnea crudă are un vag miros de alcool stătut. Ca în spitalele de campanie când se procedează la deschiderea abdomenului unor răniţi. Te inundă în nări duhoarea, lista de bucate şi carta de alcooluri consumate de animalul suferind, de fostul animal, de actualul animal, de insul animal, de fiinţă animală. „Atunci ce-ai aruncat în foc, domnule locotenent, domnule

căpitan, domnule general, ce-ai aruncat în foc, dacă în dumneata a rămas doar asta? Reziduurile! Dar ce-a curs dincolo? De fapt ce-ai dat? Unde este spiritul? Ei bine, îţi ordon să intri în foc altfel; marş înapoi în prima linie, dar altfel, lasă trupul aici!”

Cerchez s-a întors cu faţa în jos, strângându-şi obrazul în palme. îşi simţea palmele reci şi era bine aşa. Era încă o probă că nu mai avea sânge. Decorporalitatea aceasta îi făcea bine, îşi atingea obrazul nu cu degetele ci cu nişte fluizi, şi obrazul – lipsit de carne – era un fluid, o formă ovală a unor fluizi indistincţi, uşori, lini, amestecaţi, întreţesuţi într-un fel de mască luminoasă. Ar fi fost interesant de văzut cum ar fi arătat obrazul lui într-o fotografie. Ce s-ar fi imprimat? Ce contur ar mai fi avut obrazul sau mâinile, sau întregul lui trup? Dar se simţea în cameră şi ceva material: tic-tacul. Uitase ceasornicul în buzunar. Auzea limpede, prea limpede, aproape zgomotos, tic-tacul mic. A scos ceasornicul şi l-a pus alături pe scaun. Apoi, fiindcă tic-tacul avea ecou, a pus peste ceasornic perna. „E culmea!” a scrâşnit colonelul. Tic-tacul se halucina în ureche. Una din două, ori sfărm ceasornicul ori îmi trag un glonte în cap. Nu, mai bine în ureche, pe acolo intră zgomotul. Urechea n-a devenit impermeabilă la zgomot. Timpanul e o membrană prin care comunic cu lumea. Care lume? Nu mă mai aud pe mine însumi”.

„Trebuie să ies la aer”. Şi a ieşit la aer, în ceaţa transparentă a zorilor.

La Bucureşti se lăsase iar ceaţa, o ceaţă lăptoasă şi umedă.

Deşi zi plină, la Ministerul Afacerilor Străine se lucra cu lămpile aprinse, iar titularul departamentului părea că nu părăsise biroul în cursul nopţii. Se vedea asta din mişcarea uşor somnambulică a funcţionarilor – secretari, stenografi, curieri diplomatici, acea lume confidenţială

care rămânea la post întotdeauna, până la ore foarte târzii.

Nu dormise se pare nici oaspetele din anticamera ministrului, generalul conte Ignatiev, la a cărui vizită Kogălniceanu nu se aştepta, dar nici n-o excludea. Contele apărea întotdeauna la timp. Kogălniceanu a jucat totuşi uimirea primindu-l:

— Nu sunteţi la Petersburg?

— Ce-aş mai căuta acolo? a răspuns contele. Petersburgul e la ora asta pustiu. Mai veselă şi mai senină e Moscova.

Petersburgul „era pustiu”, fiindcă guvernul imperial şi lumea diplomatică a capitalei ruse se afla la Bucureşti. Moscova era „mai veselă”, fiindcă de-acolo se dăduse semnalul războiului şi se profeţise victoria. Acum se aştepta confirmarea.

Cei doi şi-au băut în linişte cafelele, fiecare cu gândurile lui, într-un anume fel de intimitate, fără efortul de a face conversaţie. Efort imposibil, de altfel, cei doi fiind osteniţi, contele călătorise cu trenul toată noaptea, Kogălniceanu nu se mişcase de la birou, ocupat cu parcurgerea unui maldăr de depeşe, mai multe decât niciodată. Le avea pe masă, originalele cifrate şi transcrierile, cu sublinierile şi rezoluţiile ministrului.

— Vă întoarceţi pe front? l-a mai întrebat Kogălniceanu pe conte.

— Nu.

Sensul era „Ce să mai caut acolo!” şi amândoi au îndepărtat ceştile, semn că partea formală a primirii se isprăvise. Aşteptau – şi unul şi celălalt. Părea că Plevna fusese dată la o parte, dintre ei, ca o piesă jucată.

— Am ţinut să vă întâlnesc, a început Ignatiev, mai înainte de a-l vedea pe cancelar.

Propoziţia conţinea un sâmbure de nelinişte – de ce graba asta? –, Kogălniceanu îl urmărea pe generalul-diplomat cu atenţie, dar acesta a minimalizat lucrurile cu o

glumă:

— Marele cneaz doarme la ora asta ca un prunc. Din clipa când a pus sacii în căruţa războiului, nu i-a mai păsat de nimic.

Nu era chiar aşa, totdeauna însă Ignatiev avea talentul de a-l disculpa pe marele cancelar, insinuând când asupra somnolenţei lui senile, când asupra agresivităţii senile, când asupra încăpăţânării senile. Kogălniceanu a avansat:

— Marele cancelar poate fi liniştit şi din alt punct de vedere: a meditat din vreme la chestiunea păcii.

— M-aş mira! s-a îndoit Ignatiev. E o chestiune la care încă nimeni nu s-a gândit.

Ignatiev minţea cu seninătate. Partenerul lui o ştia. În acelaşi birou, la începutul toamnei, Kogălniceanu avusese o discuţie cu baronul Stuart pe aceeaşi temă. Consulul general al Rusiei l-a privit la rându-i senin, ba mai mult a părut a afişa până la urmă o mină uşor surprinsă, când s-a formulat chestiunea:

„— Chestiunea păcii?!... Dar e prematur să avansaţi asupra unei asemenea probleme, atâta vreme cât războiul se află în plinul lui. Şi râzând: În actualele condiţii cine se gândeşte la pace, în afara gazetarilor care stau pe margine!

— Cine se gândeşte? Dumneavoastră, să spunem. Şi nu numai dumneavoastră. Sunt informat, i-a spus lui Stuart, că generalul Ignatiev se interesează, foarte insistent, dacă România formulează pretenţii cu privire la condiţiile păcii”.

Acum îl avea în faţă pe Ignatiev. Atunci, în septembrie, baronul Stuart râdea:

„— M-aş mira, spusese el. Generalul Ignatiev se află în dizgraţia ţarului, după cum ştiţi”.

Primele două înfrângeri ruse din Balcani îl scoseseră din scenă pe Ignatiev. Cercurile militare din preajma

împăratului îl acuzaseră pe diplomat de a fi dezlănţuit prematur războiul, prin intrigile lui. Ignatiev revenise acum, obosit şi victorios. Kogălniceanu a consemnat şi momentul, şi semnificaţia:

— Nu pot să nu mă bucur în ce vă priveşte. Prezenţa dumneavoastră la Bucureşti înseamnă că vi s-a dat dreptate. Iată, aţi revenit printre noi. Şi cu alt ton: Aceasta mai înseamnă şi că ceasul păcii se apropie.

— Credeţi? a făcut mină uimită de astă dată Ignatiev.

— Altfel de ce-aţi fi venit?... M-a prevenit de altfel din Petersburg generalul Ghica, trimisul nostru.

A ridicat de pe birou câteva foi de hârtie şi le-a trecut lui Ignatiev drept confirmare. Acesta le-a primit şi a început să le parcurgă. Apoi le-a depus pe masa care-l despărţea de Kogălniceanu.

— Recunosc stilul generalului, a spus Ignatiev dând din umeri. Numai că afirmările din această hârtie sunt deocamdată simple aserţiuni.

Kogălniceanu a reţinut acel „deocamdată”. Ignatiev a continuat:

— Totul rămâne vag, cât se poate de vag, până când victoria nu se va contura ferm la orizont. Până atunci toate proiectele de pace rămân în dosare. Or, excelenţa-voastră ştie câte proiecte de pace au murit în dosare... Şi mai e încă ceva: până mai ieri vă dădea nelinişti războiul! Acum vă dă nelinişti pacea?

— Războiul nu ne-a dat nelinişti, conte. Am vrut participarea la război, şi am obţinut-o... Dar asta modifică, dintr-odată, şi chestiunea păcii. Şi net: Din perspectiva noastră, acel vechi proiect de pace a devenit în clipa asta expirat, caduc!

— O, excelenţă, vorbim despre pace ca şi cum ne-am afla în anticamera tratativelor!... încă ne batem.

— Desigur.

Lucrurile au rămas aici, în acest punct, amândoi

partenerii nedorind să le lămurească sau negăsind calea, pe care fiecare lăuntric o căuta. Kogălniceanu a schiţat un drum:

— În vară, când armata română nici nu trecuse încă Dunărea, contele Şuvalov, ambasadorul Rusiei la Londra, discuta cu lordul Derby condiţiile păcii viitoare, *anticipând chiar asupra lor*!

— Habar n-am.

— Contele Şuvalov cerea Marii Britanii să rămână în rezervă faţă de orice eventuale pretenţii româneşti, care ar putea fi formulate după război.

— Câte vorbe…

Ignatiev a prins să tamburineze cu degetele în manşonul fotoliului, apoi şi-a aprins o ţigaretă.

— Am fumat mult, a început el. Şi cu ton confesiv: în general noi, diplomaţii, ne consumăm mai mult decât s-ar cuveni în fumul presupunerilor. Cheltuim o energie întotdeauna disproporţionată cu rezultatul; trecem în fantastic.

Şi privindu-l pe ministru român *en toute sincerite*: De unde Dumnezeu să ştim noi, azi, aici, cum va arăta harta Peninsulei balcanice după război?

— Unii dintre noi o ştim, de pe acum!

Ignatiev a consimţit, magnanim:

— A, desigur, dar la modul cel mai general. Apoi divagând, dar nu fără intenţia preciziunii: Va fi limpede, astfel, că marile puteri nu vor admite ca Peninsula balcanică să fie un spaţiu gol…

— Dar de ce „spaţiu gol”? Această peninsulă e populată cu popoare, care sunt sau vor deveni naţiuni.

— Desigur, a admis contele. Depinde însă în favoarea cui.

— Cum, în favoarea cui?! Şi brusc: în favoarea lor!… Iar în acest sens „spaţiul gol” despre care vorbeaţi se va desfiinţa. Nu va fi nevoie de prezenţa altcuiva pentru

plombarea acestui spaţiu.

Ignatiev a tăcut. Era un lucru pe care nu-l putea înţelege. A introdus o precizare:

— Şi cine va garanta naşterea sau dezvoltarea autonomă a acestor naţiuni? a întrebat el.

— Aceste popoare din Peninsula balcanică s-au născut demult, a răspuns Kogălniceanu ca istoric. Otomanii le-au găsit aici. Ei n-au făcut altceva decât să le supună. Acum, aceste popoare se vor elibera. Cât priveşte România…

Ignatiev a devenit şi mai atent. Ceva îl neliniştea. Ceva putea să-l depăşească. A întrebat, prudent:

— Aţi discutat ceva, în acest sens, cu marele cancelar?… I-a făcut ţarul prinţului promisiuni?

— Nu ştiu nimic, a spus *en toute sincerite* Kogălniceanu, repetând jocul anterior.

Ignatiev a rămas pe gânduri. A stins ţigara. A rămas apatic. Era apatic şi Kogălniceanu.

— Vă daţi seama, a reluat contele, după o pauză, că în ceea ce mă priveşte eu nu sunt decât un umil funcţionar al imperiului.

— Ca şi mine, l-a confirmat conu Mihalache. Sunt un simplu funcţionar al statului român.

Pentru Ignatiev, Kogălniceanu reprezenta un fel de bolovan, greu de urnit, odată fixat într-un loc, într-o obsesie. Preferabil lui Brătianu, ale cărui obsesii se lăsau greu descifrate, primul-ministru scăpând printre degete, apărându-se agil, insinuând că n-ar avea obsesii. Ignatiev ştia că cel mai simplu lucru, dacă vrei să afli gândurile românilor într-o anume chestiune, era să discuţi cu ministrul lor de externe, şi, dacă se poate, să-l iriţi. Atunci firea vulcanică a lui conu Mihalache şi patima lui de istoric îi jucau festa. Ministrul emitea pe loc programe politice vaste, care, *nota bene*!, nu coincideau decât rar, provizoriu, sau ici şi colo cu programele guvernelor pe

care Kogălniceanu le slujea. Asemenea declaraţii se cereau deci considerate cu prudenţă, în conformitate cu opiniile altor miniştri, ale primului ministru, în mod deosebit, care nu rareori dădea din umeri, părând a spune: „Sunt opiniile domnului Kogălniceanu”. „Bine, dar nu-i domnia-sa ministru de externe în actualul guvern?” „Desigur, i s-ar fi răspuns, dar asta nu-l împiedică să aibă propriile sale opinii politice”. „Şi aceste opinii nu angajează guvernul?” „Rămâne de văzut, guvernul n-a făcut încă nicio declaraţie oficială”. Chestiunea era cât întindea coarda un guvern faţă de o mare putere sau alta, folosindu-l pe Kogălniceanu.

Astfel, cu un an în urmă, în vară, în perioada aşa-numitei neutralităţi, guvernul de pe atunci riscase faţă de înalta Poartă, prin declaraţia incendiară a lui Kogălniceanu, care, în zelul lui de solidarizare cu popoarele sud-dunărene, împingea făţiş România în război. Românii profesau pe atunci „o neutralitate cu dinţii strânşi”, arătând de fapt colţii, iar formula ministrului de externe „armata română freamătă sub jugul disciplinei”, alarmase cercurile diplomatice de la Stambul, unde Ignatiev se afla în post. Consecinţă: Kogălniceanu a fost retras. El revenise în acelaşi post, în guvernul Brătianu, semnând convenţia româno-rusă din 16 aprilie, alături de baronul Stuart. Relaţiile contelui Ignatiev cu ministrul de externe român erau tocmai de aceea prudente.

Ca şi ale lui Kogălniceanu cu contele, atât de ilustru în zelul lui de a arbitra asupra diplomaţiei marelui imperiu. Şi faţă de el bărbaţii politici de la gura Nevei afişau o anume rezervă. Ei se arătau când iritaţi, când scandalizaţi, când blazaţi sau neputincioşi faţă de isprăvile contelui, care, atunci când nu izbutea, cădea în dizgraţie, ca să revină peste puţină vreme deasupra, victorios. Erau clipele când guvernul se întâlnea în acţiunea lui politică, atât de ezitantă adesea, cu idealul contelui Ignatiev, slavofil

convins. „Fericita coincidenţă11 se întâmplase şi acum. Pentru Ignatiev, ca şi pentru Kogălniceanu, Plevna căzuse, iar de pe culmile Balcanilor se vedea Bosforul.

Obrazul contelui părea liniştit şi satisfăcut. Kogălniceanu a trăit o scurtă clipă de spaimă.

Amândoi se gândeau, de fapt, la acelaşi lucru.

Cerchez s-a plimbat mult pe câmpul gol din faţa comandamentului, un câmp care se isprăvea în ceaţă sau în lumina tulbure a zorilor. Trebuia să-şi controleze totuşi aşezarea în timp, îşi dădea bine seama că orele contau, că minutele şi chiar secundele puteau să devină, pe neaşteptate, buimăcitoare.

Era necesar să-şi ia în stăpânire mintea, cu un acerb efort de voinţă. Să despartă veghea continuă în care se afla, în nopţi, în zile, în ore. Făcuse de fapt asta în jurnalul de operaţiuni al diviziei, pe care colonelul l-a redactat cu mâna lui, atent la toate amănuntele care să fixeze exact ziua, locul, ora. Însemnările erau uneori lipsite de importanţă, dar pregnante ca nişte fotografii:

„Pe la 3 ore s-a observat de către dl. comandant al Diviziei că între liniile de avant-posturi în josul redutei Craiova mai spre dreapta, circa 400 paşi, se află mai multe vite şi oameni; ordonând unui ofiţer de a merge cu un pluton de călăraşi şi susţinut de un pluton de infanterie, spre a captura acele vite, s-au reîntors cu 29 vite mai mari plus 2 viţei tărcaţi, mai mulţi bulgari şi 3 soldaţi turci prizonieri; a fost un al 4-lea mort”.

Asta era în 7 octombrie, perioadă de inactivitate, în 10 octombrie comandantul diviziei a avut ceva mai multă activitate, notată iarăşi în „Jurnalul de operaţiuni11. Urma să aibă loc un armistiţiu, totul trebuia minuţios pregătit, până la detaliuri. A însemnat expres în jurnal aceste „detaliuri”, cu subliniere:

Detaliurile care tratează despre îngroparea morţilor sunt următoarele:

„Mâine, luni 10 octombrie, la 9 ore dimineaţa, un drapel alb va fi ridicat pe reduta Griviţa. Turcii vor ridica şi ei unul pe reduta lor – acesta fiind semnalul pentru începerea scurtului armistiţiu.

100 de oameni fără arme, 50 şi 50 de fiecare parte, precedaţi de câte un ofiţer şi de un drapel – cu crucea roşie şi semiluna roşie –, vor descinde din redutele respective şi se vor întâlni în vâlcea – Valea Plângerii – unde vor proceda la rânduirea câte unui cordon de soldaţi, desemnând zona neutră”.

Era vorba despre scurtul armistiţiu, din 10 octombrie, prin care părţile conveniseră să-şi retragă şi să-şi îngroape morţii rămaşi între linii. O linie despărţitoare de 20 de metri fixa limita de apropiere a gărzilor neînarmate din ţara nimănui.

„Înmormântările, de amândouă părţile acestei linii, vor avea loc după regulile stabilite în scrisoarea generalului Todleben către Osman-paşa şi acceptate de cel din urmă”.

Cerchez primise o copie a acelei scrisori. Todleben insistase ca operaţiunea să se desfăşoare în aceleaşi condiţii ca şi la Sevastopol, iar Osman, constrâns de presiunea internaţională a Crucii Roşii, mai mult decât de miasmele de descompunere, consimţise. Consimţise, punând condiţii severe, care urmau a fi strict observate de cele două părţi.

„Ofiţerii celor două părţi îşi vor aranja orologele lor şi vor fixa timpul strict pentru îngroparea cadavrelor. Fiecare parte va avea asupră-i lopeţi, târnăcoape şi brancarde, pentru a nu se depăşi timpul convenit. Suspensiunea nu poate trece peste 3 ore”. De ce numai trei ore? Osman-paşa, ca militar, ştia de ce. Contactele paşnice între combatanţi descompuneau moralmente armatele ostile, trupele transformându-se rapid în nişte adunături de civili. Cum s-a şi întâmplat. După semnalul

sonor al armistiţiului, dat la goarnă, după ieşirea din tranşee a celor două şiruri de soldaţi fără arme, trupele române şi trupele turceşti s-au instalat pe parapete ca la un spectacol. Nu morţii le interesau, ceea ce se petrecea sub ochii lor în ţara nimănui – transportarea cadavrelor, schimbul de cadavre şi îngroparea – ci ceea ce reprezentau ele, ce erau de fapt ele însele, aceste mase fără arme. Era în primul rând un fel de satisfacţie pentru isprava lor comună, masa de morţi care le despărţea, un fel de unul, *oho*!, *uite ce făcurăm*! acea exclamaţie involuntară care însoţeşte contemplarea oricărei isprăvi omeneşti duse până la capăt, oricât de atroce sau macabră ar fi. Era apoi uluirea că cei care* săvârşiseră această ispravă erau chiar ei, aceştia rămaşi vii, care acum se scărpinau în cap, sau în barbă, fără remuşcări, amuţiţi de spectacolul îngheţat al grozăviei care nu căpătase încă amploarea catastrofei, de vreme ce ei, cei rămaşi, erau încă vii. Era apoi curiozitatea nătângă, stângace, cu neputinţă de înfrânat de a se vedea faţă la faţă: *uite*, *chiar ăştia suntem*, *noi şi ei*. Adversarii se priveau cu lăcomie, constatând la început în chip uimit, apoi stupid, apoi fatal că ei şi ei erau identici.

Colonelul Cerchez se afla de faţă, supraveghea operaţia în numele diviziei, reprezentând partea română şi împărtăşea aceleaşi gânduri cu oponentul lui invizibil, Osman-paşa. Acesta, Osman, n-a mai putut răspunde de oamenii lui, cum nici Cerchez de ai săi. Soldaţii lui Cerchez primiseră armistiţiul ca pe o arvună de pace, ofiţerii ca pe un prim moment monden. Aceştia din urmă se dichisiseră, îşi puseseră uniformele de ceremonie, soldaţii se tunseseră şi se bărbieriseră, primenindu-se ca pentru duminică. Acelaşi lucru îl făcuseră şi turcii. Întâlnirea, de la distanţă, în prima clipă, a avut ceva sărbătoresc.

Apoi au scăpărat glumele, trimise întâi spre brancardieri:

— Caramane, nu te-ntoarce cu dosul la turci, că…

— Că ce? a întrebat Caraman, tăbârcind un mort.

— Vezi că ăştia nu glumesc cu e… tău!

Jignit, Caraman a smuls mâna unui mort şi a ridicat-o în aer, ameninţând că-l cârpeşte pe glumeţ. Acesta chiar s-a speriat. Cu mâna mortului în mână, Caraman părea de zece ori mai înalt. A intervenit un ofiţer.

— Criminalule, lasă mâna mortului în pace!

Caraman l-a privit pe acesta cu ochi uimiţi, apoi a privit mâna: era un obiect inutil, un fel de drug de lemn, iar mortul nici nu exista. Caraman a aruncat mâna aceea a nimănui peste alte asemenea obiecte desperecheate şi inutile, care urmau a fi îngropate.

Dar intră timp „gluma” se lăţise. Cerchez a observat cu surprindere întâi, apoi cu intrigare, că soldaţii români şi turci s-au pus pe comerţ. Schimbau între ei ţigări, foiţe de tutun, pacuri de tutun, lulele, iar unul care n-avea ce vinde îl tot tenta pe turcul din faţă cu cartonaşul matricol de la gât. Până la urmă turcul şi românul au consimţit să facă schimb de numere matricole, fiecare întorcându-se în linia lui mulţumit.

— Cretinule, ai să mori ca un turc! l-a apostrofat pe cel în cauză un sergent, tăindu-i pe loc bucuria şi lăsându-l zăpăcit. Ce te faci dacă mori peste zece minute? Mori în legea ălora?!

Soldatul a rămas cu cartonaşul în mână, posomorât. Cartonaşul a trecut apoi din mână în mână, fiind întors pe toate feţele. Restituindu-l posesorului, cineva a pus concluzia:

— Da, domnule, şi ăştia mor la fel!

Iar soldatul a pus „destinul turcului” în buzunar, mulţumit până la urmă de afacerea pe care o făcuse: avea ceea ce nimănui nu-i trecuse prin cap să aibă.

Doar Cerchez clocotea, abia strunindu-şi nervii. El stătea cu un ochi pe ceasornic, cu celălalt scrutând sumbru mişcarea de pe câmpul cu morţi. Trebuia ca treaba

să se isprăvească mai repede. Scăpate din mână, masele de oameni uită instantaneu de misia lor, cum se şi dovedea. Ele consimt rapid şi la minimum asupra unui ţel atins, ca să încheie cât mai repede şi să redevină ceea ce sunt. Lăsându-le de capul lor, şi-a mai spus colonelul, sacrificiile nu s-ar fructifica, ar fi perfect penibile, adică inutile.

Cerchez consimţise să se ocupe personal de strângerea morţilor, nutrind speranţa că va izbuti să-l găsească printre cei aduşi în liniile române pe prietenul său maiorul Gheorghe Şonţu, căzut în 30 august, la Griviţa. Cadavrele se prezentau însă prost, în majoritate, descompuse, sfârtecate de sălbăticiuni, a mai recunoaşte pe cineva era speranţă vană. Un singur chip, rămas intact, chipul unui bărbat cu barba crescută, păstra o încruntare de copil. Încruntarea din clipa morţii, bosumflarea unui copil smuls de la sân, iar aerul infantil contrasta cu faţa bărboasă, bărbătească, vânătă.

Cerchez a lăsat să-i cadă mâna, semn că jocul de-a pacea s-a isprăvit.

În aceeaşi noapte a notat în jurnal:

„Pe la 8 1/2 seara o fusiliadă foarte vie din partea turcilor, şi în replică din partea trupelor noastre, a făcut să se creadă în iminenţa unui atac. Din raportul comandantului trupelor din redută se vede că începerea focului a provenit din cauza următoare: Turcii, văzând tăcerea noastră, au scos oamenii spre a lua lemne din covergile de lângă redută; s-a produs zgomot, ambele părţi – crezând că sunt atacate – au fost silite a răspunde”.

S-a intrat în normalitatea războiului, care e tensiune. Tensiune pe arcul mare al zilelor şi nopţilor, tensiune pe ore şi minute. Pe Cerchez îl intrigau tocmai aceste evadări din tensiune, poticnirile, căderile, suspendările, care – dar el nu-şi dădea seama – sunt o dreaptă compensaţie pentru nervii prea încordaţi, sunt necesare şi fatale ca şi somnul.

Recapitulând în minte jurnalul, pe ore şi pe zile, rezulta că pe front nu s-a întâmplat nimic, cel puţin în aceste săptămâni de blocadă. Dar era stupidă atunci tensiunea. Lucrurile îşi pierdeau conturul normal, până şi fleacurile căpătau proporţii fantastice.

Tocmai de aceea jurnalul era necesar, paginile jurnalului, peste rostul lor de document oficial, reprezentau un punct de sprijin, informaţiile trebuiau să fie cât mai precise, mai concis redactate, pe ore şi minute, nu numai din scrupulul exactităţii în sine, cât din spaima de a nu evada din fapte, mai ales când faptele erau mici.

„*Ieri a fost prins trecând, în liniile române un spion grec*”. Informaţia, raportată de un subaltern şi consemnată sec în jurnal, reprezenta o nerozie. Cum un spion grec? Era grecul spion al guvernului grec, la Plevna? Absurd. Grecul era un negustor grec, cu domiciliu în Plevna, fugit „de barbaria otomană”, cum el însuşi o declara. Dar grecul putea să fie spion al otomanilor, şi atunci denominaţia de spion era exactă. Era deci un spion otoman, deşi era grec.

În privinţa grecului trebuia să facă o anchetă şi să întregească mai apoi jurnalul cu detaliile necesare. Aceste detalii, în fond, erau totul. Tocmai de aceea le şi cerea subalternilor: „Raportaţi-mi numai ceea ce s-a întâmplat strict!” Şi altă dată: „Raportaţi în scris, cu grija de a redacta exact”. Nu era vorba numai dacă un fapt „era sau nu era aşa”, ci dacă faptul s-a aşezat exact în pagina raportului, fără a pune premisa unei posibile denaturări, care să înlesnească o falsă interpretare şi de aici o falsă decizie.

Revenind la grec, acelaşi grec îi spusese ofiţerului care-l luase prizonier că în lagărul turcesc „domneşte demoralizarea”. Se putea să fie aşa, grecul putea să fie de bună credinţă, şi în acest caz informaţia trebuia consemnată. Dar se putea la fel de bine ca informaţia să fie falsă, lansată anume, tocmai ca trupele aliate să-şi

adoarmă atenţia şi să îngăduie, prin iresponsabilitate, ieşirea otomanilor din lagăr printr-un gest ultim. Putea transmite Cerchez informaţia mai departe, fără un risc? Dar putea s-o omită?

A simţit că mintea îi intră iarăşi în vârtej, deşi făcuse efortul să răsucească rotiţa ceasornicului interior, până la limită. S-a aşezat la pământ, pe hatul unei porumbişti neculese. A scos din buzunar ceasornicul, ca să se împace cu el. L-a depus pe un muşuroi de furnici, un con de pământ bătucit de ploile toamnei, acoperit de frunze. Ceasul de argint, pe frunzele moarte, a părut strident. Acul lung şi negru măsura clipele, sub ferestruica bombată de cristal. Bombată ca o pupilă. Acul scurt, indicând orele, părea nemişcat.

„Există două măsuri ale timpului, una mică şi alarmantă, şi una lungă”.

Muşuroiul de furnici părea inert.

„Eu aparţin măsurii scurte şi alarmante”.

Furnicile dormeau probabil, în interior. Acul scurt şi negru nu se mişcase din loc.

Cerchez s-a întins pe spate, pe pământul rece. Chipiul i-a căzut din cap, rostogolindu-se alături. „Măsura mică” îl obseda.

„De fapt eu gâfâi, îmi pun plămânul şi inima în galop, când ar trebui să fiu liniştit. Să adopt măsura lungă”.

Cei din 30 august, de la asaltul Griviţei, camarazii lui, inclusiv Şonţu, adoptaseră „măsura scurtă”. Şi căzuseră.

El a notat sec, în *Jurnalul de operaţiuni* al diviziei, rezultatul înhumărilor de după acel armistiţiu:

„La ora 9 dim., după cum se convenise, a avut loc înmormântarea cadavrelor; toate au mers conform condiţiilor stipulate, numărul cadavrelor ce s-au înmormântat nu s-a putut număra, cauza crez că a fost precipitarea

Deci din nou precipitarea. Spaima de „măsura

scurtă”.

S-a ridicat în şezut, a cules ceasornicul de pe muşuroi, dar muşuroiul i-a atras atenţia. Se afla acolo, îngropat în pământ, un întreg lagăr de furnici.

Ofiţerul a scos stiletul, l-a înfipt în coasta muşuroiului, a desfăcut o bucată din lutul acoperişului. A, privit apoi atent, cu ochi mari, etajele de viaţă amorţită, suprapuse ordonat, până undeva în adânc. I-au atras interesul nişte săculeţi albi, distribuiţi în nişte nişe adânci – provizii?, apoi l-au uimit rândurile negre de fiinţe mici, paralizate. Aerul rece şi umed le-a făcut să învie, dându-le un fel de tremur, fără să le pună în mişcare. Cerchez a aşezat ceasornicul pe inima muşuroiului, lăsându-l câteva clipe lungi.

Apoi s-a ridicat, luându-şi ceasornicul şi strecurându-l în buzunarul de la veston. A plecat cu pas grăbit spre comandamentul diviziei. Dar s-a oprit, ars de o grijă sau de o remuşcare. S-a întors. S-a aplecat. A luat în palmă bucata de lut, fracţiunea aceia de acoperiş, potrivind-o la loc. Muşuroiul era acum perfect închis.

Prinţul Nigata nu mai putea părăsi Bucureştii. Printr-un fapt neaşteptat – dispariţia prinţului Sanadaru, el devenise prizonier al acestui oraş european, în neputinţă de a se mişca sau de a întreprinde ceva, până la regăsirea fugarului.

Despre fugar, prinţul Nigata gândea multe, gânduri învălmăşite şi tulburi, abia ultimul gând – cuprins într-o sentinţă dintr-o carte veche de cugetare, aducându-i o lumină, un început de limpezire. Sentinţa asupra căruia prinţul tutore se oprise, în ora matinală de meditaţie, suna aşa: *La vreme de război* [*cutremur*], *oamenii fug de propria lor natură*.

Dacă propoziţia era exactă, aceasta ar fi însemnat că prinţul Sanadaru şi-a descoperit abia acum propria natură, bună sau rea, şi nu oriunde ci aici, în acest oraş european

de la capătul lumii. Această ultimă constatare complica lucrurile: de vină era războiul (cutremurul) sau locul unde se petrecea cutremurul, adică acest oraş în care tânărul îşi schimbase firea, peste noapte, fugind de sinele său?

Prinţul Nigata şi-a dat seama că a introduce în judecată un termen nou – oraşul, lumea aceasta străină, va îndepărta viitoarea concluzie de premisă, drept care a revenit la premisă – cutremur (război), în raport cu prinţul Sanadaru. Pornind de la această propoziţie: „La vreme de război (cutremur) oamenii fug de propria lor natură”, pentru a o înţelege mai bine, prinţul Nigata a desfăşurat un sul de gânduri şi cugetări, după cum urmează:

La vreme de război [cutremur] oamenii buni devin răi, oamenii răi devin buni; oamenii îndrăzneţi devin fricoşi, oamenii fricoşi devin îndrăzneţi; oamenii agresivi devin liniştiţi, oamenii liniştiţi devin agresivi; oamenii înţelepţi devin nebuni, oamenii nebuni devin înţelepţi; oamenii oameni – neoameni, oamenii neoameni – oameni…

Ceea ce făcea spectacolul lumii imposibil sau nereal, printr-un amestec buimăcitor al contrariilor, fiecare apărând altfel decât înainte, în chip contrariu. Aceasta nu era cu putinţă, scara pe care prinţul Nigata a desfăşurat-o răsturnând învăţătura prealabilă despre om şi natura umană, o învăţătură pe care o socotea benifică, aducătoare de linişte. Dacă învăţătura era bună, proastă nu putea fi decât înţelegerea şi aplicarea ei, şi, ajuns aici, prinţul Nigata a început prin a se acuza. Aceasta însemna că el, ca tutore, nu cunoscuse şi nu înţelesese adevărata fire a prinţului Sanadaru. Necunoscând-o, n-a înţeles-o. Neînţelegând-o, a numit-o fals. Numind-o fals, a dat poveţe inadecvate, la care tânărul prinţ nu s-a putut conforma decât fals. Conformându-se fals, tânărul prinţ n-a mai ştiut ce să facă, procedând până la urmă în chip arbitrar.

Prinţul Nigata a trăit sentimentul incriminării într-o mare vinovăţie, filosofică şi etică. Filosofic, el a atins, fără

să-şi dea seama când, spinoasa problemă a „justelor designaţii”, problema de a şti să atribui fiecărui lucru un nume adecvat, aşa cum legiuise învăţătura gânditorilor antici din şcoala *Ju tzia*, pe care el o studiase:

A atribui juste designaţii (a numi adecvat) înseamnă a acorda numele cu lucrurile şi a explica lucrurile…

Stând în genunchi, pe rogojina de bambus, cu faţa către răsăritul soarelui – era ceasul răsăritului, prinţul Nigata a constatat că numele şi lucrurile se prezintă diferit, desfăcute unele de altele, ca aromele care ar fi plutit peste corolele unor flori din care nu emanau în chip firesc.

Dacă designaţiile, a continuat el, nu sunt juste, atunci cuvintele nu se acordă, şi dacă cuvintele nu se acordă, atunci nici lucrurile nu sunt explicate!

Lucrurile neexplicate stăteau grămadă, ca nişte cotoare de flori care s-ar fi scuturat. De cealaltă parte, într-o altă grămadă, stăteau petalele sau aromele inutile.

Lucrurile nejiind corect explicate, cugetarea şi muzica, ştiinţa numerelor şi moravurile nu progresează!

Nu progresa nici cugetarea prinţului Nigata, care se vedea neputincios între cele două grămezi de obiecte fără sens, unele ponderabile – lucrurile, altele imponderabile – numele, el însuşi, prinţul tutore, fiind inapt să se ridice la puterea de a lua o decizie.

Şi dacă acestea nu progresează nici pedepsele nu pot fi date în mod just, a constatat prinţul, învins, punând concluzia:

Pedepsele nefiind date în mod just, lumea intră în dezordine, nimeni nemaiştiind ce are de făcut.

Era şi cazul lui. Nici prinţul Nigata nu mai ştia ce are de făcut, odată epuizată recitarea versetelor. El a rămas multă vreme cu braţele încrucişate şi cu picioarele răsucite sub trup, în poziţia meditativă cea mai adecvată, ţinându-şi fruntea aplecată spre piept şi gâtul încordat,

într-o voinţă de concentrare dar şi de destindere. Limpezirea nu sosea în mintea prinţului decât în clipa când contrariile care provocaseră tulburarea erau nu înlăturate, ci puse în condiţia de a se anula reciproc, sub puterea unei judecăţi încă şi mai înalte, care făcea să se vadă natura unică a gândurilor, lucrurilor, numelor.

De obicei prinţul Nigata îşi încheia ora de meditaţie, recitind câteva paradoxe datorate sofiştilor din China veche, nu cugetări ci sofisme, care aveau rostul de a-i împrospăta spiritul:

Roţile unui car nu ating pământul.

O asemenea roată de car se simţea şi el.

Un câine negru este alb.

Prinţul Sanadaru era un câine alb sau negru?

Sudul şi nordul fac un singur punct. Paradox fără comentariu.

Un ou are pene.

Paradox fără comentariu. Şi paradoxul final: Soarele apune când e la zenit, creaturile mor când se nasc.

Exerciţiile gimnastice, care au urmat imediat, l-au repus pe prinţul tutore în deplină stăpânire asupra întregului alcătuirii sale, deci în dreptul de a judeca practic şi de a decide, în sfârşit. Abia acum, într-o asemenea clipă, dispariţia prinţului Sanadaru i-a apărut tutorelui drept ceea ce era, un act inadmisibil.

Nu mai contau consideraţiile asupra naturii morale a prinţului – fugise de natura lui rea, fugise ca să-şi regăsească natura bună, conta dispariţia, cu toate consecinţele ce se impuneau: prinţul Nigata era obligat să ceară concursul poliţiei locale pentru regăsirea fugarului – ceea ce expunea grupul japonez unui adevărat scandal, el era obligat să notifice şefului casei Katzura, prinţul Toyobe, această abatere în conduita micului prinţ, punându-se pe sine, ca tutore, într-o postură penibilă, în sfârşit, el ca prinţ se afla în cea mai dezonorantă situaţie,

situaţia de prizonier al împrejurărilor, de subordonat al insubordonării celui pe care îl avea în veghe, chiar tânărul de care răspunde.

Fapt grav, deosebit de grav, prinţul Sanadaru nu era oricine. El aparţinea ilustrei case Katzura, una dintre cele patru mari case princiare – Fushimi, Katzura, Arisugawa şi Kanin – care puteau propune succesori la coroana imperială, împăratul Moutzbito şi împărăteasa Harouko, deşi tineri, fiind lipsiţi până la acel an de copii.

Fapt şi mai grav, prinţul Sanadaru era singurul purtător în linie masculină al numelui ilustrului neam, ajuns în situaţia unei familii împovărată de surori, verişoare, mătuşi. Plecarea prinţului Sanadaru în voiajul european fusese însoţită, tocmai de aceea, de mare atenţie şi mari precauţii. Au tresărit de spaimă prinţesele mătuşi, Tsuneko şi Tomoko. Participarea prinţului la războiul sud-dunărean, văzută ca o şansă de prinţul Toyobe, fusese de asemenea considerată de casa Katzura cu mare atenţie şi mari precauţii. A leşinat de emoţie, aflând vestea plecării micului prinţ pe front, prinţesa soră Nabuko. Nu cu puţină încordare urmăreau acelaşi voiaj membrii casei princiare Oyama, din Kioto, avându-se în vedere o posibilă şi chiar dorită înrudire, al cărei semn era schimbul de scrisori dintre prinţul Sanadaru şi prinţesa Sumiko. Prinţul tutore deţinea deci o multiplă răspundere, inclusiv pe aceea, destul de gingaşă, de a urmări ca scrisorile prinţului Sanadaru către prinţesa Sumiko să plece prompt spre Kioto, conform unei solemne promisiuni, la fiecare sfârşit de săptămână. El, prinţul tutore, trebuia în acelaşi timp să tempereze cu tact zelul epistolar al prinţului Sanadaru în favoarea altei persoane, o străină, prinţesa Siao din Mukden, înrudită cu familia imperială din Pekin, către care scrisorile tânărului zburau spontan, în stoluri dese şi dezordonate.

Prinţul Nigata observase cu destulă îngrijorare

această bifurcare sentimentală a tânărului care, necenzurată la timp, risca să ia proporţia unei furtuni. Prinţul Sanadaru vâslea în furtună, cu o aripă albă – prinţesa Sumiko, şi cu o aripă neagră – prinţesa Siao. El vâslea mai des cu aripa neagră, răsucindu-se periculos în vârtej. Furtuna putea conduce la un dezastru. Dar ce dezastru mai mare decât fuga aceluia care, departe de a se echilibra, dispăruse purtând furtuna în el?

La vreme de război [cutremur] oamenii jug de propria lor natură.

Prinţul Nigata a decis că trebuie să întoarcă spatele cugetării vechi şi să ia toate măsurile practice care se impuneau: el a hotărât să amâne scrisoarearaport către prinţul Toyobe, el a constituit apoi un mic stat major al investigaţiilor, a cărui răspundere şi-a asumat-o. El a împărţit oraşul necunoscut în patru sectoare, fiecare sector căzând în cercetarea unui japonez din suită. El însuşi urma să supravegheze întreaga operaţie de căutare discretă. Translatorul de germană avea sarcina să rămână la hotel, să primească mesaje, asigurând de unul singur aparenţa normalităţii pe culoarul cu pasagerii lipsă. Sasul din Mediaş s-a şi instalat de altfel la o măsuţă, în capătul culoarului, lângă scară, între cele două inscripţii cu text identic, în germană şi japoneză, care spuneau:

Onoraţii pasageri sunt rugaţi să-şi acorde aceeaşi linişte pe care şi noi le-o acordăm domniilor lor.

Adela ieşise din evenimente fără să-şi dea seama când, suind spre o speţă curioasă de linişte. Dacă ar mai fi stat acasă, la Gârbovi, o singură jumătate de zi, vestea despre moartea maiorului i-ar fi sosit prin gazete, prin notificarea rece a regimentului, iar mai apoi prin avalanşa depeşelor şi a scrisorilor de condoleanţe. Apoi şi a vizitelor, cu depunerea stereotipă a cărţilor de vizită. Cum moartea devenise un eveniment, lumea bună consuma evenimentele transformându-le în mondenităţi. Dar Adela,

simţind ceva, nu se ştie ce, părăsise casa de la ţară chiar în ziua premergătoare ştirii, instalându-se, fără să prevină pe nimeni, în casa mai mult decât anonimă a maiorului Ene din Bucureşti. Aici nimeni n-avea s-o găsească încă multă vreme. Exaot vremea cât lumea bună avea să-i consacre o clipă de atenţie, apoi s-o ignore, sau s-o uite, sub avalanşa altor evenimente, reintegrând-o pe Adela în noua formă, în chiar momentul când ea n-avea cum să ia act de propria ei schimbare.

Curios era că schimbarea însemna o dublare sau o bifurcare a propriei sale fiinţe. Pe de o parte, Adela devenise mai reală, mai legată de concretul casei decât înainte, de toate nimicurile de administraţie şi menaj, observând lucruri care până ieri îi scăpau – chiulul slugilor de la îndatoriri, minciunile şi ticăloşiile mici ale personalului –, pe de alta, aceeaşi Adelă cucerise câmpul larg al unei contemplaţii în care nu întâlnea nimic, nimic altceva decât prezenţa lui. Şi mai curios era faptul că cele două planuri se interferau, niciodată vreunul lipsind.

— Ce-aţi cumpărat azi?

Ea îl vedea între timp pe el, exact în secunda în care chelăreasa se fâstâcea şi bâiguia ceva, însăilindu-i o poveste despre proviziile din cămări sau despre un se ştie ce dezastru la bucătărie.

Dar şi invers, i se aduceau la cunoştinţă lucruri pe care ea era datoare să le vadă – o socoteală, scadenţa unor poliţe, fapte peste care Adela trecea senin, împingând în lături hârtiile presante şi urmărindu-l pe el, prezenţa lui.

Adela îl simţea aproape, fără să ştie exact unde se află, îl simţea ca pe un suflu, ca pe un abur indistinct, ca pe o ameţeală. Intrând în vis sau fiind în trezie, când se afla în fotoliu, l-a simţit într-un anume moment chiar în spatele ei, uşor aplecat peste umărul drept, încălzindu-i ceafa cu respiraţia, A concediat jupâneasa, să-l întrebe ce vrea:

— Din, ce vrei?

El a tăcut sau a dispărut.

Schimbarea impusese şi slugilor. Jupâneasa casei din Bucureşti, femeie bătrână şi tăcută, numai ochi, mişcându-se discret printre lucruri, ca o umbră, văzuse din prima clipă că „cu coniţa e ceva”. Drept care o lăsa în ale ei, mai mult ghicindu-i dorinţele, simţind că nu trebuie s-o contrarieze prin niciun gest, apărând-o de tot felul de indiscreţii, şi mai ales de vizite. Acel „coniţa nu-i acasă” se repeta mereu, la poarta şi la uşa Adelei, fără ca ea s-o fi cerut. Dar asta îi asigura liniştea, acea sustragere de care avea nevoie, sentimentul de eliberare în altceva, într-un ce neştiut până atunci.

Acum din nou rămăsese cu lămpile aprinse în plină zi. îşi făcuse de mult obiceiul să-l aştepte cu lămpile aprinse, şi, chiar la ţară, poruncise slugilor să lase lămpile aşa în lipsa ei, în cazul că el vine. De fapt Adela, în aşteptarea ei, desfiinţase diferenţa dintre noapte şi zi. Dormea, nu dormea? Insomniile ei erau totuşi intermitente. Uneori şi dormea, fără să-şi dea seama când, dar atunci visa, iar visul – ca activitate involuntară – îi dădea o aţâţare neobişnuită, o fantastică disponibilitate în trezie, acel *continuu* pe care îl asigură sensibilităţii insomnia.

— Aţi aprins luminile?

— Coniţă, dar e de mult lumină!

— Cum e lumină?

Slugile repetau că afară e zi, dar se supuneau. Personalul acceptase şi această ciudăţenie; câteva femei stingeau mucuri şi aprindeau luminări proaspete în candelabre sau ştergeau sticlele lămpilor cu ulei, rămase mereu aprinse, ca la bal. Neliniştea şi neastâmpărul coniţei anunţau de fapt marea sărbătoare, cea mai importantă din an pentru ea, pentru el, Crăciunul.

Avea să urmeze în curând febra cadourilor. El n-ar fi.

trebuit să-i aducă nimic, decât fiinţa lui, ea ar fi trebuit să caute, să imagineze, să inventeze. Urma; să găsească ceva fin şi preţios – poate un ac de cravată cu rubin, poate altceva – pentru scurta lui apariţie în civil, în seara de Ajun, singura dată când dezbrăca uniforma şi arbora fracul. Atunci renunţa să mai fie „oficial”, al armatei, era al ei, al lor, al casei. Chiar dacă se iveau incidente, ca atunci: „Coniţă, domnişoara mică se joacă cu pistolul!” Spaimă, toată lumea în dormitorul fetiţelor, cea mică o ţintea pe soră-sa cu pistolul. „Unde-a găsit pistolul? Cine-a dat fetiţei pistolul?” „A, nu-i nimic, pistolul avea piedica pusă!” „Mă, Tudorică, tu eşti nebun, ce capre păzeşti!” Şi şart o palmă ordonanţei. În civil fiind, Din redevenise căpitan

— Era pe atunci căpitan –, iar ea a plâns: „De ce-l baţi, aici nu e regiment!” El: „Lasă, dragă, să se-nveţe minte, asta-i culmea. Cosânzeana cu pistolul. Dacă se-mpuşca?!… Vino la tata!” Tata era încă neras, abia se sculase. Strângându-şi odorul lângă obraz, lipind fetiţa de barba lui, aceasta a început să plângă. „Ar trebui să te razi înainte de a încerca să săruţi copiii!” „Atunci o să-ţi fac şi ţie aşa”. A ţipat, niciodată barba lui aspră nu i-a zgâriat mai usturător obrazul, ca o răzătoare trecută pe piele; apoi a trecut cu răzătoarea şi pe gât.

După Cosette sau Cosânzeana, cum îi spunea el, a urmat la plâns ea. De furie, de plăcere? „Bine, îmi las barbă. Voi folosi de-aici înainte numai foarfecele, periile sau degetele. Ca monahii din mănăstiri”. Adela i-a făcut cadou, de ziua lui, o trusă pentru barbă – cutie din fildeş, cu compartimente pentru flacoane cu pomezi, pudre, dresuri, iar el a protestat. „Ce-s astea? Ţi-am spus că mă fac călugăr”. „Sunt englezeşti, încearcă-le!” O să-ţi dispară mirosul acela cazon, pe care-l aduci de la cazarmă în barbă”. „Am eu un miros cazon?!”

Ce gafă a putut săvârşi Adela atunci. Inutil şi-a muşcat buzele; el a privit-o cu ochii furioşi, avea în albul

ochilor cheaguri de sânge, seara el s-a mutat cu aşternuturile în birou, instalându-se pe o canapea. „Din, te-am supărat cu ceva?” El n-a răspuns, a stins imediat lumina, simulând că doarme. „Din, n-avem loc aici” – se cuibărise prin întuneric lângă el. El n-a respins-o, dar era îmbufnat. Din ţinea mult supărarea, s-au chinuit toată noaptea acolo pe canapea, n-au mai trecut în dormitor; a doua zi i-a spus: „Nu ştiam că mirosul meu te indispune. Probabil că miros a cal”.

Ei şi? o spunea acum. Probabil că pielea lui fină absorbea rapid mirosurile, reţinându-le multă vreme în pori, mai ales mirosul de transpiraţie şi păr de cal. Când călărea, el era una cu calul, ceva din fiinţa calului trecea în el, poate de aceea mirosul. Dar ea n-a controlat, ce simplu ar fi fost, dacă şi calul mirosea a ei.

Odată calul a venit fără el. Cu frâul atârnând, cu şaua răsucită sub burtă, ca şi cum stăpânul ar fi rămas aruncat undeva în urmă, într-o groapă. El a apărut senin, peste câteva minute, pe jos, însoţit de un camarad. „Din, să nu mai faci una ca asta, vrei să mor de spaimă?” El râdea. A trecut ordonanţei cravaşa şi a intrat în casă, să se spele.

Se spăla cu zgomot, folosind multă apă, un cazan de apă fierbinte şi un cazan de apă rece. Baia, în urma lui, rămânea inundată de aburi, şiroaie şi clăbuci. Folosea ca să se usuce un cearşaf imens de cânepă, în care se înfăşură de sus până jos, după care se izola, stătea singur, savurându-şi tihna în fotoliul de rafie. „Din, pot să intru?” „Nu”. „Ce faci acolo?” „Ce-ţi pasă!” Probabil fuma. Fuma pipă, o singură pipă. Fiindcă în pielea lui încă umedă intra mirosul bun de tabac.

Ea avea tortura mirosurilor. Acum îi simţea izbitor mirosul, dar un miros subtil, nu mirosul acela de cal sau mirosul de tabac, după baie. Cunoscându-i sensibilitatea, el o răsfăţa, îi trimitea în dar, de oriunde se afla, parfumurile preferate sau un parfum necunoscut în

Bucureşti, se numea „Essence d'Agave", dar ea a îndepărtat flaconul cu buton de aur, ca pe o ispită: „Mi-e teamă că n-ai să mă mai recunoşti". „Bine, atunci toarnă-l tot, inundă-te!" „O să mă inund".

Erau la ţară, pe terasă, într-un început de iunie, luau micul dejun, deasupra cheselei cu dulceaţă bâzâiau nişte albine. Fetiţele se jucau în grădină, de-a buşelea, prin iarba udă, ea chiar a şi strigat – „Vor răci!" „Nu-i nimic, lasă-le să răcească", a liniştit-o el. Apoi a desfăcut parfumul, aspirându-l adânc. „Din, tu simţi? Aspir din tine!", dar nu i-a spus. Şi-a turnat în păr, râzând, amenințându-l: „Ai să vezi că nu mă recunoşti!" A sărit speriată după una din fetiţe, una dintre ele ţipa, apoi a urmat dezastrul.

Adela a râs. Vorbea cu el, evocau împreună întâmplarea, care acum i se părea hazlie:

„Ce idee nebună să intru între ştiubeie cu părul meu aromatic, cu incendiul de miresme pe care pletele mele negre l-au dezlănţuit în aer. Vai, ce albine pe mine, ce roiuri…"

„Tu, Din, ai primit roiuri de gloanţe acolo în luptă, nu? Dar tu poţi să te aperi, eşti bărbat". „Albinele când vin în plete au ceva nupţial, sunt purtătoare de polen, de viaţă. Gloanţele sunt la fel?" De fapt atunci, la ţară, în dimineaţa aceea, ea a leşinat.

„Tu ai reuşit să ţii piept albinelor, îmi dau seama. M-ai smuls şi m-ai luat în braţe".

A leşinat de fapt acolo, în baie, unde o dusese el. „Când vine un glonte spre tine, tu îl opreşti, nu? Nu-l poţi opri, ştiu, dar îl întârzii cu voinţa ta. îl faci să se apropie de tine, de inima ta, în zbor tot mai lent, până ce devine blând, o gâză. Pe care o scuturi de pe veston. Sau din barbă. Ca atunci când mi-ai scos mie din păr albinele".

El se chinuia s-o învie. O mustra: „Nebuno, numai tu poţi să fii atât de nebună! Ai văzut ce nebună eşti? Era să

te soarbă”.

Abia respira, întinsă pe rogojina de la baie, înfăşurată în cearşaful lui de cânepă, cearşaful ud, udat acum şi cu oţet de trandafir, ca să-i astâmpere usturăturile. Simţea acele înfipte peste tot, în păr, pe gât, pe sâni, pe tot trupul, albinele dăduseră buzna pe sub volanele rochiei, el a rupt rochia, a sfâşiat-o, apoi i-a prins trupul în braţe, aducând-o în casă, în sala de baie, înfăşurând-o în cearşaful ud.

O dezvelea treptat din cearşaf, cu migală, cu surprinză, cu suferinţă, cu bucurie, extrăgându-i acele cu degetele din pielea aţâţată de venin. Tampona locul împunsăturii cu oţet, care ustura. „Mai bine sărută-mă!” Apoi a râs, printre lacrimi, văzându-i faţa: „Ai un ochi umflat. Şi pe tine te-au împuns. Ştii ce caraghios eşti?”

— Coniţă, v-au căutat ieri seară trei domni ofiţeri.

Adela a tresărit din reverie. Trăise intens, o ardea pielea, exact punctele acelea împunse atunci, un punct la colţul buzei.

N-a putut să-i răspundă femeii, simţind în colţul buzei veninul acela dulce. Cine putea s-o caute? Nu ştia nimeni despre întoarcerea ei în Bucureşti. Femeia care-a deşteptat-o aiura. A întrebat totuşi:

— Ce fel de ofiţeri?

— Din dorobanţi, cu nişte bagaje.

— Au lăsat bagajele?

— Au zis că vă mai caută.

A dat din umeri, zâmbind incredul:

— Spui prostii. Toţi ofiţerii sunt pe front. Mai e până la Crăciun.

Şi aţâţarea aşteptării a sporit.

O situaţie critică, la fel cu a otomanilor aflaţi în lagărul Plevnei, care erau sleiţi prin disperarea de a aştepta, prin nebunia de a mai putea spera, prin neputinţa de a mai răbda, o aveau şi unităţile ruse, încercuite de otomani în Pasul Şipca. Unităţile acestea păreau nişte

insule suspendate deasupra frontului, pe înălţimile chele ale Balcanilor îngheţaţi. Lichidarea rezistenţei de la Plevna ar fi făcut să sară instantaneu în ţăndări şi cercurile împresurării de aici. Situaţia combatanţilor de aici era şi mai dură: blocaţi sus pe creste, încă din vară, infanteriştii, tunarii şi cavaleriştii ruşi, plus voluntarii din druj inele bulgare se zbăteau izolaţi sub cer şi captivi zăpezilor. Un pas în jos, înapoi, la vale, spre cercul puştilor turceşti – dincolo de care se afla hrana, apa, căldura, medicamentele – însemna moartea. Un pas în sus, spre crestele de piatră goală, cu aer rar, tot moartea, iar luptătorii trăiau drama refuzului acestor moduri de a muri, agonizând pe loc, cu mâinile pe armele îngheţate. Luptătorii isprăviseră de mult alimentele, ei mâncaseră şi curelele de armă, în fracţiuni mici zilnice. După ce mâncaseră, mai înainte, caii – ucişi sau tăiaţi anume – până la copite, până la oasele albite cu dinţii, aruncate apoi în zăpadă, iar reluate şi roase, după ce mâncaseră căputele cizmelor, legând obielele cu sfori, după ce mâncaseră cizmele, curelele şi cozoroacele şepcilor camarazilor căzuţi, pe care îi dezbrăcaseră, recuperând echipamentul, îngropându-i în troienele de zăpadă. Era cumplită şi lipsa apei. Zăpada topită în gură usca gâtlejul şi ustura stomacul, ascuţind senzaţia de sete. Setea se amesteca cu senzaţia de sleire, pe care o cunosc şi exploratorii polari, acea depresiune a întregii fiinţe care împinge mintea în halucinaţie.

Împotriva halucinaţiei, a setei, a foamei şi gerului, oamenii au luptat o vreme cu nimic altceva decât cu cântecul, reluat mereu, disperat sau monoton. Gloanţele, câte le mai rămăseseră, le păstrau pentru un ultim act de apărare, care putea fi ori respingerea unui atac de jos, ori sinuciderea. Dar cântecul le-a sleit rând pe rând puterile. Au consimţit la tăcere. Au consimţit să se strige din când în când, când schimbau gărzile, apoi să se strige monosilabic, apoi să comunice zgârcit prin semne.

Căpitanul Victor Arcadievici Oleşa, din unitatea căruia mai rămăseseră câteva zeci de oameni anemiaţi şi bolnavi, trăia spaima că soldaţii vor îngheţa în tăcere, fără a mai avea puterea protestului împotriva morţii. „Vor muri, îşi spunea el, pierzându-şi capul într-o singură clipă, clipa în care îţi pierzi nădejdea în salvare”. Asta îl făcea pe căpitan să se ţină treaz, să afişeze veselia, asta îl făcea să fie şi dur, să urle la oamenii picotind sub ger şi chiar să-i lovească cu nagaica: „Trezeşte-te, vrei să crăpi?: Cel lovit întorcea spre comandant nişte ochi neputincioşi, goi, fără vedere. „Trezeşte-te!” urla comandantul, înşfăcându-l pe neputincios de guler, de gât. Şi izbindu-l, ca să se trezească, spre ceilalţi: „Hai, sus cu el, bătaia!” Bătaia era un fel de punere a sângelui în mişcare, un masaj drastic aplicat pe muşchi, până ce pielea se înroşea şi respiraţia îşi recăpăta căldura animală. „Lăsaţi-l în pace, acum poate să doarmă!” Cel masat cu această metodă dormea câteva ceasuri ca un prunc. îşi redobândea forţele» era în stare să aplice la rându-i pumni şi palme camaradului de alături, care între timp picotea. Mai greu era însă cu bolnavii, cu cei definitiv căzuţi în agonie.

Situaţia cea mai proastă, mai fără ieşire, o avea tocmai unitatea lui Oleşa, înghesuită cu efectivul ei aproape decimat în punctul numit Sălaşul Caprei, pe care şi-l luase drept loc de popas pentru o noapte. Voluntarul bulgar Danko Petkov, fiu sau nepot al acelui Mitko Petkov din cătunul Griviţa, deţinea însă o soluţie. Bun călăuz pe potecile munţilor din propria-i ţară, el îşi luase răspunderea să scoată unitatea rusă din încercuire, pe o potecă abruptă» ştiută doar de el, iar prim popas spre ţintă era Sălaşul Caprei. Aici l-a învins pe Danko pneumonia.

L-a învins la început moleşeala, acea toropire plăcută care fierbe oasele şi împăienjeneşte ochii. Oleşa» care se afla lângă călăuz şi-a dat seama că mai rămân puţine lucruri de făcut pentru bolnav, văzându-i obrajii

împurpuraţi şi privirile tulburi.

— Danko, mă auzi?

Danko răspundea cu mare efort, răspundea zâmbind, venind de departe:

— Te aud, înălţimea-ta.

— Danko, ascultă-mă, las-o dracului pe înălţimea-mea, ascultă la mine!

Danko asculta aiurea, cu capul căzut pe spate.

— Hei, Danko, sufletul meu!

Ar fi trebuit un ceai fierbinte, ceva cald, chiar şi sânge, o arteră clocotind de sânge, destupată în gura bolnavului, ar fi fost ce trebuie. Caii se isprăviseră de mult. Victor Arcadievici Oleşa a topit zăpada cu răsuflarea, a muiat-o mai bine zis, a umplut o gamelă i-a picurat bolnavului în gură.

— Danko, tu n-ai voie să mori, prostule.

Danko zâmbea, ameţit sau convins. Ştia bine ruseşte. Danko fusese instruit ca voluntar în Rusia, dar febra făcuse să i se şteargă din minte limba recent deprinsă, nu însă la fel şi limba sfântă a copilăriei lui. Victor Arcadievici nu ştia ce spune, îl punea să repete câte un cuvânt, se chinuia să priceapă. Pricepea că băiatul vrea să se întoarcă acasă, îl asigura că se va întoarce acasă:

— Da, acasă, Danko! apoi spre resturile unităţii: Hei, ia veniţi voi încoa! Ia cântaţi-i voi lui Danko ceva!…

A început el însuşi să îngâne o melodie rusă din nord, ce-i venise atunci în minte, un cântec de la Marea Albă. Ceilalţi oameni nu l-au putut urma, erau ruşi din centrul continentului şi ruşi din sud.

— Dar cântaţi, dracului, şi voi ceva! s-a răstit comandantul. Nu vedeţi că moare?

A continuat singur cântecul, cu multă convingere, apoi a făcut o pauză, ca să asculte inima lui Danko. Bătea.

— O să vedeţi voi că Danko al nostru se face bine. Are suflet de bogatâr… Danko, tu ai suflet de voinic, de

bogatâr!

Danko s-a descheiat la gât, inundat de transpiraţie.

— Dacă îi e cald, e bine, a spus cineva, un soldat. După trei rânduri de fierbinţeli boala trece.

— O să treacă, pornim cu Danko la drum.

— Ne-ar trebui o căprioară, a spus ca dintr-un vis un soldat başkir. Căprioara ştie drumul… Ar trebui împuşcată o căprioară. Să-i jupuim pielea, să-l îmbrăcăm pe Danko în pielea ei. Atunci boala fuge.

— Ce spune ăsta?

Danko bâiguia, bolborosea cuvinte fără şir. Bolborosea ceva şi başkirul. Nu se ştia cine aiurează.

— Aşa se face la noi, a explicat başkirul.

— O să te facem căprioară pe tine, prostule! l-a repezit pe başkir comandantul, dar fără mânie. Şi spre soldaţi: Aduceţi haine, daţi hainele să le punem pe el.

Victor Arcadievici şi-a scos mantaua, aşternând-o peste bolnav. A tipărit-o bine în jurul lui. I-au urmat gestul şi alţi soldaţi.

— Tu de ce nu te dezbraci, n-o să crăpi! l-a stropşit comandantul pe soldatul său de ordonanţă, tot un rus de la Marea Albă şi el. Tu eşti învăţat cu gerul, Nicolai!

Nicolai nu s-a mai codit, şi-a scos cojocul rupt, un cojoc bulgăresc, şi l-a întins peste bolnav.

— Asta-i bun pe piele, a spus comandantul, înviorat la vederea miţelor de oaie. Dezbrăcaţi-l, îi punem mai întâi cojocul pe piele.

Înfofolit în cojoc, strivit sub un morman de mantale, bucăţi de pătură, piei, vestoane, bolnavul a adormit sau s-a lăsat învins de febră şi de istovire, întreg grupul era istovit. Consemnul tăcerii s-a impus de la sine, comandantul n-a mai avut de ce să ordone „Gura!”… S-au strâns toţi lent, cu gesturi nesigure, jur-împrejurul bolnavului, la poalele stivei de raniţe şi pături pe care Danko era întins. A început picoteala de noapte, nu

somnul. Victor Arcadievici moţăia întotdeauna cu un ochi deschis:

— Hei, drepţi! urla el, sărind în picioare, când nimeni nu se aştepta.

Începea vânzoleala înviorării, pumnii cărăbăniţi în spate, unul contra unul, marşul pe loc, răsucirile trupului, „bătaia”, cum numise comandantul această înviorare silnică, la care toţi trebuiau să se supună, cu ultimele puteri.

Acum liniştea somnului se aşternuse mai de timpuriu, imediat după amurg, din clipa când toporul luminii a căzut brusc dincolo de Balcani, lăsând înălţimile în beznă.

Un reflex din ziua trecută mai reţinea zăpada. Lucirea ei sporea treptat pe măsură ce înviau stelele.

Atunci mişcarea luminii din adâncul galaxiilor atingea uşor pământul, închipuind un început de logodnă.

A fost clipa când Danko s-a simţit liber şi senin. Parcă ningea, parcă înfloriseră nişte livezi. Danko a ieşit în pragul casei să le vadă. Dar nu erau livezi, nici ninsori, era un râu de lumină. Un râu în care nu puteai să nu intri, vârând în apa luminoasă mai întâi piciorul gol, apoi intrând cu tot trupul. A intrat cu trupul întreg şi s-a simţit bine. Nu-l mai putea acum atinge nimeni, niciun rău, înaintarea era uşoară, o curgere în sus. Lui Danko îi părea rău că n-are o fâşie de pânză pe umerii goi, doar la umeri resimţea o boare de frig. Dar ştia că frigul acela din umeri o să treacă, acel frig îl făcea să se simtă mai uşor, acel frig îi dădea un fior de teamă, de nelinişte, dar şi o bucurie nespusă. Mai încolo, nu departe* acolo unde ştia el că se află cărarea, lumina se îndesea, nu lumină era, ci o ceaţă luminoasă risipită peste piscurile reci.

Primul s-a trezit başkirul. S-a frecat la ochi. îl văzuse în somn pe Danko, plutind gol peste zăpezi. A strigat, a bâjbâit cu mâinile în mormanul de haine. Muribundul lipsea. Dezmeticiţi, speriaţi, soldaţii au sărit în picioare,

răscolind cu armele locul rămas gol, groapa de haine fără trup. Victor Arcadievici a tras un foc de pistol, dar bufnitura scurtă s-a întors scurt şi sec înapoi. Soldaţii s-au risipit apoi să-l caute pe Danko. Nu era lumină, stelele luceau îndepărtat şi palid, bâjbâind cu ochii prin zăpadă soldaţii căutau urma lui Danko. N-au găsit urma picioarelor goale sau n-au văzut-o.

Nimănui nu i-a trecut atunci prin cap să caute urma lui Danko pe cer.

Dispariţia prinţului Sanadaru nu putea să nu fie observată, oricâte precauţii ar fi luat grupul japonez. Ca şi eventuala lui reapariţie, oriunde s-ar fi petrecut, pe oricare orbită a vieţii bucureştene.

Plecând din serata de la Băleni în costumul de ceremonie, cu machiajul straniu şi coafura tradiţională, prinţul ar fi arătat, indiferent unde apărea, ca un fazan între găini, ca un colibri între vrăbii, fenix feeric ţâşnind peste amurgul de iarnă al oraşului înfiorat de război. Apariţia sa nu putea să nu provoace uluire, fiind consemnată entuziast de mulţime ca şi o stea cu coadă. În lumea elitelor prezenţa prinţului nu putea fi ţinută secretă, bucureştenii fiind guralivi, mai ales femeile. Pe toate aceste presupuneri se bizuia prinţul Nigata, în încercarea lui de a-l descoperi şi regăsi pe micul prinţ. Dar Sanadaru dispăruse – cometă neagră, fără să lase urme, ceea ce presupunea un centru de atracţie, un centru greu de localizat în geografia confuză, de noapte, a marelui oraş.

Prinţului Nigata oraşul i se părea mare, mai ales noaptea. Nu cât Tokio, care avea dublul populaţiei bucureştene la acel an, dar cât Kioto, vechea capitală, părăsită de administraţia imperială nu de mult, cu câţiva ani în urmă. Înfăşurat într-o manta neagră, fără podoabe, purtând asupra-i doar stiletul şi un revolver, prinţul Nigata asculta noaptea palpitaţia oraşului căzut în întuneric, cu încordarea cu care un corăbier ascultă o mare străină.

Era în îngrămădirea de case mici, dominată ici şi colo de cupole sau turle de temple, ceva care atrage şi respinge: întortocherea de bazar a străzilor din centru, cu forfota pestriţă a lumii, apoi vastele grădini ascunzând casele nobiliare, cu porţi mari în fier forjat şi lampioane la peron, apoi labirintul uliţelor mici, cu puzderia de locuinţe de toată mâna, în care se piteau locante, tripouri, culcuşuri de plăcere, pe care ziua nu le mai descoperea nimeni, oraşul căpătând la căderea serii o trepidaţie ascunsă de stup care închide urdinişurile, pentru a trăi de unul singur, consumând fără martori prada de soare, oboseală şi mireasmă cărăbănită din zori la asfinţit, într-o zbatere fără răgaz de azi pe mâine, o zbatere care se descătuşa în strălucirea clipei. Clipa de noapte a Bucureştilor părea cu atât mai intensă cu cât ziua acelaşi oraş arăta posac, mahmur, urât, tolănindu-şi străzile la soare, tresărind buimăcit, când şi când, la dangătul singuratec al clopotelor, clipind somnoros din oglinzile lacurilor şi bălţilor, făcând eu ochiul la vitrinele cu mărfuri de lux, strivindu-se la pescării şi la halele de carne, aşteptând tramvaiele cu cai, privind perindarea echipajelor, căscând la amiază, trosnindu-şi oasele pe la chindie, trezindu-se de-a binelea la asfinţit, când, cuprins de o febră care-l transfigura, se pregătea s-o ia de la capăt. Cine intra în Bucureşti noaptea îşi pierdea urma, era sorbit.

Prinţul Sanadaru dispăruse noaptea şi îşi pierduse urma. El trebuia regăsit noaptea, când oraşul îşi ieşea din fire sau se întorcea la firea adevărată. Făcând bilanţul căutărilor de noapte, prinţul Nigata a ajuns la încheierea că fugarul îşi ştersese urma ca şi un înecat în apă, într-o mare întunecoasă, străină. Urma ca marea, aceeaşi mare, într-o explozie neprevăzută de talazuri, să-l arunce cândva, undeva, la un ţărm. Făcând bilanţul căutărilor de zi, rondul pe la aşezămintele şi instituţiile vizitate, prinţul Nigata şi-a dat seama că dintre acestea doar poşta fusese omisă, din

simplul motiv că scrisoarea-raport către prinţul Toyobe nu fusese expediată. Nu fusese nici scrisă. Mai rămânea de vizitat, încă o dată, doar poşta.

Ultima încercare a lui Toma de a pătrunde la Culbeci s-a petrecut tot noaptea. Toma voia să ţină minte drumul, dacă ar fi izbutit să intre, pas cu pas, pentru ca apoi să nu-l mai uite. Dar a intrat brusc, şi, odată intrând, a uitat tot. Ţinea minte totuşi ceva, acel ceva care-l adusese acolo:

— Vreau să ajung la Isis! a strigat către cele două.

— Cine e Isis? i-a râs în faţă Oacheşa.

— E o minciună, te-ai minţit singur, i-a spus Şchioapa.

— Sau poate ai visat, l-a zădărât mai departe Oacheşa. Isis nu există, tu ai închipuit-o, de fapt ai visat.

— N-am visat, sunt sigur că tot ce mi s-a întâmplat e real, Isis există, s-a apărat el cu disperare, aproape plângând. Dacă ar fi cum spuneţi voi, n-ar mai fi nimic real, nici faptul că eu sunt aici, sau că eu am fost acolo, la Griviţa. Dar am fost la Griviţa, poftim rănile!

Şi-a etalat rănile, fără sfială, ca pe un ultim argument, oricât i-ar fi fost de ruşine. De rănile lui se făcuse mult caz la Bucureşti, şi acasă, peste munţi. Acele răni dovedeau că el e un erou, şi, mai presus de orice, că el există. Dar femeile nu credeau, râdeau. El s-a înfuriat:

— Nu credeţi că sunt ale mele? Hoaţelor! Nu credeţi că sunt ale mele rănile astea! Nu credeţi că le am de la turci?

— Ce ştii tu despre turci? a râs Oacheşa.

N-a spus de fapt nimic, lui i s-a părut că spune ceva, deci Oacheşa nu credea nimic din ceea ce spusese sau arătase el. Dar nici el, fapt straniu, nu credea că mai are răni, iar senzaţia aceasta l-a făcut să ajungă într-o mare uimire. Avea sau nu avea acele răni, care nu-l mai dureau acum?

— Hai să-ţi spun cine eşti tu într-adevăr! i-a spus

Oacheşa. Apoi i-a cerut mâna: Dă mâna!

El s-a ferit:

— Nu-ţi dau mâna.

— De ce? Te temi să ştii ce-i scris în palma ta? Ţi-e frică să afli cine eşti tu într-adevăr?

— Nu mi-e frică, nu mi-a fost frică nici la Griviţa.

A plesnit-o peste gură.

— Aha, de ăştia îmi eşti!

— Nu mă interesează persoana mea, a urlat el, apoi a căzut, sfârşit, pe crivatul acela. Vreau s-o văd pe Isis, numai Isis mă interesează.

— Tu nu eşti Isis. Ar trebui să vedem mai întâi cine eşti tu.

— Vreau s-o văd pe Isis. Şi urlând: Isis nu e liberă…

Era clar că Isis era ascunsă, zăvorâtă undeva, pusă la cazne sau ucisă, că ele, cele două, îl despărţeau pe el de ea. Dar în ea, în Isis, se afla ceva esenţial pentru el. Le-a implorat:

— Vreau s-o văd pe Isis.

— Bine, a consimţit Oacheşa. Dar i-a pus o condiţie: Ca s-o vezi pe Isis, trebuie să-ţi iei răspunderea. Trebuie să vedem mai întâi cine eşti tu.

Amândouă s-au repezit asupra lui. Voiau să-i intre cu ghearele în măruntaie, ca nişte păsări hulpave, ca nişte vulturiţe care s-ar fi aruncat pe un stârv. El se apăra. Până la urmă n-a mai putut şi s-a lăsat învins:

— Bine, dar arătaţi-mi-o pe Isis. Vreau să ştiu dacă mai e vie.

L-a înăbuşit ceva, nu mai avea aer. Ceva fierbinte l-a inundat din plămân până în sânge. Putea să-şi piardă mintea. Se mai ţinea de muchia minţii cu o mână. Apoi a simţit crescându-i din umeri aripi de pasăre, de cocoş sălbatic. îşi zbătea aripile, lovea cu ele aerul, dar nu putea să zboare. Aripile lui se eliberaseră, scăpaseră din ghearele lor, dar nu zburau, deşi fâlfâiau departe, sus, spre

o lumină. Ochii lui, privind în jos, îşi vedeau trupul de came ţinut în cângi, rămas prizonier. Ar fi trebuit să strige: „Lăsaţi-mi picioarele!”, dar n-avea glas. Se îngrozea la faptul că n-are glas, simţind că lipsa aceasta de putere îi va fi fatală. Ele ştiau că el n-are putere. A dat încă o dată să strige…

Între Turnul Colţei şi palatul Şuţuleştilor se întinsese o frânghie. O fixase în verigi şi piroane de fier un profesionist, un ins venit nu se ştie de unde, din lume, care primise aprobarea legiuită de la poliţia oraşului Bucureşti. Ca să-şi facă numărul de acrobaţie, plătit cu 10 bani de fiecare gură-cască, insul trebuia să-şi ia răspunderea că, în eventualitatea că va cădea din înălţime făcându-se praf, nimeni nu va avea nicio pretenţie morală sau materială. Cei care ar fi urmat să asiste la spectacol n-aveau, clar, nicio pretenţie – decât poate una minimă: să nu fie traşi pe sfoară. Acei gură-cască din Bucureşti, care se înghesuiau la asemenea spectacole, consimţeau deci să plătească dacă cineva îşi asuma riscul – riscul căderii – un risc la care trebuia să participe şi poliţia, prin faptul de a fi acordat acrobatului aprobarea de a cădea de pe frânghie în neant. Altminteri ce diferenţă ar fi fost între unul care cădea întâmplător de pe acoperişul unei case şi între un profesionist?

Primind aprobarea legiuită, individul a şi lipit pe ziduri afişe, notând în litere de tipar numărul actului căpătat de la poliţie, deşi în fila din registrul comunal de taxe suma lipsea, poliţaiul de serviciu percepând taxa, punând-o în buzunar sub ochii plătitorului, tăind apoi şi chitanţa, pe care plătitorul a rupt-o, în înţelegere cu poliţistul, după bunele moravuri ale Orientului. Cineva chiar a şi afirmat, scandalizat de ceea ce s-a întâmplat mai apoi, că aşa ceva, ceea ce s-a petrecut în acel noiembrie la Bucureşti, nu putea să se întâmple în Olanda sau într-o altă ţară civilizată. Lucrul nu s-a consemnat în scris,

depoziţia orală s-a pierdut pentru vecie, ca şi chitanţa pentru plata taxei obişnuite de spectacol, acordată acelui acrobat. Acesta şi-a întins frânghiile între cele două puncte – Turnul Colţei şi Palatul Şuţu –, cu toată seriozitatea, cu toată răspunderea, prelungind poate niţel cam mult operaţia, cât să atragă atenţia, dar poate niţel cam mult. Fiindcă lipsa lui de grabă a atras probabil atenţia. Lenea, plictisul jucat, indiferenţa şi siguranţa cu care a bătut piroanele, cu care a încercat şi potrivit verigile, coborând şi urcând pe nişte scări mobile, au intrigat probabil lumea, pietonii, mulţimile de gură-cască, pe inşii de toată mâna – şi pe cei avizaţi, şi pe cei mai puţin avizaţi.

Printre aceştia se afla desigur şi Somnambulul. Acesta era un ins pe care nimeni nu-l băga în seamă. Un ins lung, filiform, o umbră de om, umbră la sensul propriu, deşirat până la hilar, străveziu până la nimic, ca şi umbra unui om trimisă de lumină în praf; dar şi real, fiindcă avea ochi mari, umezi şi speriaţi, ochi pe care nimeni nu-i putea evita. Somnambulul stătea de obicei cuminte, strâns colac, cu picioarele adunate, cu braţele înfăşurându-şi umerii, cu capul prins între genunchi, ca într-o furcă şi cu ochii abia mijiţi. Când simţea ceva, o chemare stranie, deschidea ochii, răsucindu-şi capul spre stânga şi spre dreapta, ca o cobră. Tot ca o cobră se şi desfăşura, fără să se prindă în nimic. Din trei salturi ajungea pe acoperişul unei case, pe o turlă, într-un copac. Nu-l putea opri nimeni, iar lumea – obişnuită cu el – nu-l oprea. Cunoscându-l de multă vreme, dându-şi-l în seamă din om în om, bucureştenii păstrau faţă de el consemnul tăcerii. Se auzea doar atât, un *pss*! adică „a pornit”, apoi un *sst*! adică „lăsaţi-l în pace…” Ei toţi, bucureştenii care erau de faţă, se adunau în tăcere dedesubt, în golul terestru pe care îl lăsa Somnambulul, urmărindu-l cu inima strânsă, sau cu indiferenţă, sau cu plăcere, în escaladele lui aproape zilnice spre cer, desfăşurate totdeauna după un orar neprevăzut. Şi locurile

lui de cățărare erau neprevăzute, şi pretextele. Să nu fi bătut cineva, spre exemplu, steag de casă nouă, potrivind ştergar alb pe căpriori, că Somnambulul era acolo, din trei paşi, lângă ştergar, fâlfâindu-şi rantia ruptă în văzul mahalalei. „Daţi-l jos, e semn rău!” S-a zis asta la început, întâia oară, nu şi mai apoi. Mai apoi, când el se cățăra, la scuturatul hornului – lângă homar, la prinsul cucurigului pe casă, – lângă binagiu, la bătutul cuiburilor de ciori din copaci – lângă copii, nimeni nu-l mai lua în seamă, nimeni nu mai prevenea măcar pe necunoscuţi cu acel psst*! sa*u cu acel ssst*! ca*re marcau prezenţa Somnambulului.

Se lansaseră totuşi despre el, cândva în urmă, mici legende care la fel de iute au căzut în desuetudine ori s-au stins. Se spunea, ca explicaţie pentru cei nou veniţi în oraş, că Somnambulul pretinde, când e întrebat, că el ar fi „zmeu”. Nu dragon, zmeu din basme, ci zmeu de hârtie, jucărie aeriană trasă cu sfoara de copii. Că la început ar fi dat copiilor un căpeţel de sfoară, rugându-i să-l ţină bine, să nu-l zbuciume prea tare cât se află în aer, să-l tragă în jos la timp, până nu-l smulge un vârtej, pierzându-l definitiv în apele văzduhului. Dar că, până la urmă, el, Somnambulul, a renunţat la căpeţelul de sfoară, din neîncredere în oameni. Lucra acum, după câte se spunea, pe cont propriu. Sub indiferenţa generală, şi, mai ales în timpul războiului, fără spectatori. Cine ar fi mai avut timp de el, în pacostea evenimentelor, în torentul de fapte pământene, dar şi aeriene – fiindcă oraşul fusese ameninţat la un anume moment de ghiulele turceşti, de şrapnelele austriece şi chiar cu „experienţa unui stratostat”, un balon din pântece de pânză umflată cu aer cald.

Nimic din toate acestea nu se întâmplase însă, fapt care a făcut ca Somnambulul să fie cu totul scos de pe scena aeriană a oraşului. Aceasta doar până la apariţia acrobatului profesionist, care cumpărase aprobare de la

poliţie, pentru demonstraţia sa.

Şi ireparabilul s-a produs. În ziua aceea se vânduseră câteva sute de bilete de favoare. Se închiriaseră birje, fiindcă din birje, de pe pernele din fund, „demoaselele” şi „madamele” puteau vedea foarte bine spectacolul – şi mai ales puteau fi văzute. Se arvuniseră scaune în faţa prăvăliilor, se pusese poprire pe anume bucăţi de trotuar. Lumea de toată mâna aştepta acest eveniment, anunţat prin afişe, ca prolog al unor evenimente foarte mari. Bineînţeles, gură-cască nu aştepta nimic altceva decât un pretext de râs sau de şicană: să cadă acrobatul.

Şicana s-a produs involuntar, dar altfel: când frânghia a fost perfect întinsă, când acrobatul în frac a mai încercat-o încă o dată, în aplauzele asistenţei de jos, din sens contrar, dinspre Palatul Şuţu, a pornit pe frânghie Somnambulul. Profesionistul era la primul pâs pe frânghie – dacă persevera în înaintare, coliziunea cu Somnambulul s-ar fi produs fatal în aer. El a păşit totuşi, fără sfială. Ceea ce vedea în faţa ochilor nu putea fi real, ci o fantomă. El nu s-a speriat, a pipăit cu piciorul frânghia, ca să se încredinţeze că se află în aer şi că nu-i pasă de ceea ce vede. Bucureştenii l-au prevenit pe acrobat prin acel cunoscut *psst*! că nu-i de glumit cu ceea ce se vede, apoi s-au autoprevenit, prin acel *ssst*! lung, că ceea ce urmează e un număr tare. Muzica şi-a oprit acordurile, n-a tuşit şi n-a strănutat nimeni. Somnambulul înainta spre acrobat liniştit, parcă plutind, privind dincolo de el, cu ochii lui mari, febrili şi goi. Nu înainta, creştea. A urmat pauza – spaima Somnambulului de fracul negru din faţă, apărut în chip surprinzător acolo sus, pe frânghie; spaima acrobatului de acei ochi mari şi ficşi, care creşteau spre el. Cele două spaime s-au ciocnit în aer, în sincopa muzicii. Oprit în loc, acrobatul s-a clătinat o clipă, provocând un *aaa*! de spaimă în mulţimea de jos. După care acrobatul s-a retras, cu spatele, până ce a atins cu palmele peretele de

piatră a turnului, rămânând lipit de zid, una cu zidul. Somnambulul a înaintat până la capătul frânghiei, încercând la sfârşitul cursei un fel de derută, poate mâhnirea sau poate deznădejdea că drumul lui în aer s-a sfârşit. Apoi lent, liniştit, ca un om care n-are încotro în faţa unui drum închis, a făcut calea întoarsă, isprăvind cu brio numărul, în aplauzele mulţimii. Muzica a izbucnit în acorduri triumfătoare.

În aceeaşi zi acrobatul a dispărut din Bucureşti şi poate din istorie, lăsând frânghia suspendată deasupra oraşului, disponibilă pentru oricine.

— Scoală, domnule, a căzut Plevna!

Răşcanu l-a zgâlţâit pe Toma de umăr, cu violenţă şi cu un ireprimabil dispreţ. De câteva zile sau de câteva nopţi tânărul rămăsese letargic în pat. Ultima oară fusese dezbrăcat de personal, chiar cu ajutorul lui Răşcanu, care însă a refuzat ostentativ, cu toate insistenţele celor din jur, să invite un medic, cum ar fi fost firesc. Ceva, în tot ce se petrecea cu Toma, nu spunea a bine, iar ochiul bărbatului trecut prin multe fuse alarmat. Ultima oară, într-o seară, dezbrăcându-l pe tânăr de veston, un anume iz odorifer pătruns în stofă l-a edificat şi l-a iritat în acelaşi timp. Aştepta ca Toma să se trezească şi să i-o spună: „Te rog să nu mai calci pe-acolo! Nu-i de dumneata!” Şi să-i arunce în braţe vestonul. Acum Răşcanu îl privea pe Toma, privea vestonul pe care ar fi urmat să i-l arunce în braţe.

N-a mai avut când s-o facă, între timp căzuse Plevna. Delirul oraşului luase casa Răşcanu cu asalt… Vestea o aduseseră slugile, o întărise un client venit în goana mare, care a uitat de afacerea sa cu avocatul, a lăsat vestea şi s-a retras, apoi a început nebunia mulţimii cu steaguri, panglici tricolore, urale „muzici.

— Alee, fă ceva, a căzut Plevna!

Somaţiunea a fost adresată imperativ de ambelefemei, Anne şi *tante* Clotilde, direct domnului

Răşcanu. El a rămas o clipă descumpănit, la masa de lucru unde se afla, după care şi-a pus mâna gravă. Femeile aşteptau decizia lui, ca şi cum în funcţie deaceasta Plevna urma să mai cadă o dată.

— Nu sta aşa, porunceşte să se scoată trăsura-... A căzut Plevna!

Scoaterea trăsurii la peron ar fi fost deci prima consecinţă a căderii Plevnei. „Da, doamnele aveau dreptate, a consimţit interior domnul Răşcanu după o matură chibzuinţă, trebuie scoasă trăsura”. Şi tare:

— Să se scoată trăsura!

Dar această decizie pe care femeile i-au smuls-o atât de iute l-a iritat. Plevna nu putea să cadă fără contribuţia lui efectivă, trebuia făcut ceva cu aportul personal al domnului Răşcanu, fie şi aposteriori „un gest oarecare, o punere la punct şi atunci avocatul a hotărât să-l trezească pe Toma.

— Dar vă rog să mă lăsaţi în pace! a strigat el către femei. Şi solemn: Da, ştiu bine că a căzut, dar nu aşa cum vă închipuiţi dumneavoastră.

Punerea la punct fusese oportună. Înfruntate, femeile au rămas o clipă ameţite şi confuze, în vreme ce domnul Răşcanu a ieşit ostentativ din birou, apucând scara spre mansardă. Călca violent. „Ce face, ce are de gând?”, spuneau figurile celor două doamne.

Apoi domnul Răşcanu s-a întors, ceva mai liniştit. Făcuse ce trebuia de făcut, aruncase replica aceea. Le-a privit pe femei ceva mai concesiv. Ele aşteptau o explicaţie în legătură cu ce se petrecuse acolo, sus. Anne a îngăimat:

— Alee, poate că trebuia să-l laşi în pace. E bolnav.

El a privit-o pe consoartă cu dezaprobare. A spus doar atât:

— Bine, ieşim în oraş.

Toată lumea s-a grăbit să se îmbrace, sub tumultul chiuiturilor şi uralelor care se auzeau din stradă,

răzbătând prin draperii. Chiar avocatul, atât de calm de obicei, şi-a schimbat costumul cu gesturi precipitate, bruşte, ca în studenţie, când se grăbea către un *rendez-vous* aproape ratat din vina întârzierii lui. Enervarea nu i se domolise după înfruntarea cu Toma, vestea îl dăduse peste cap, îl luase prin surprindere – ceea ce el detesta, simţindu-se jignit în capacitatea lui de a prevedea cursul lucrurilor, fapt care i se părea de prost gust nu pentru sine, ci pentru cursul lucrurilor. Încurcase butonii de la manşete, butonii mari pe care îi alese nu intrau în cheutori, drept care i-a aruncat cu silă, ca pe nişte gândaci prinşi pe albul mânecilor. Apoi s-a înţepat cu acul de cravată, timp în care *madame* Răşcanu bătea la uşa lui, somându-l să iasă. Dar când se şi îmbrăcaseră femeile, care de obicei îl exasperau cu întârzierile lor!

— Da, dragă, vin! a strigat.

A fost tentat să întârzie, ceea ce era stupid. Când a ieşit pe peron, femeile îl aşteptau în trăsură. A urcat:

— Nu-l aşteptăm pe Toma? a întrebat Anne.

— Nu, a hotărât el, împungând umărul omului de pe capră cu bastonul.

— Poate că totuşi era cazul, a insistat *tante* Clotilde, dar fără prea multă convingere.

Toma s-a trezit după ora zece, cu o groaznică durere de cap. Dacă durerile de ceafă şi tâmple nu l-ar fi chinuit zilnic, după Griviţa, în toate săptămânile de spital, dar şi după aceea, durerea de acum i s-ar fi părut insuportabilă, nouă, corp străin şi strident în trupul lui. Durerea nu era nouă, doar acută, şi Toma s-a liniştit. Deci era el, cu durerea lui de cap.

L-a speriat totuşi o clipă senzaţia de orbire în contact cu lumina prea tare a zilei. Ridicându-se din pat buimac, şi ajungând la fereastră, pe care a reuşit s-o deschidă, valul de aer proaspăt i-a răscolit măruntaiele, iar lumina piezişă a dimineţii i-a fulgerat dureros globii oculari, cu junghiuri

prelungite. „Ceva nu-i în ordine” şi-a spus, încercând să-şi vină în fire. Dar nici cana de apă turnată în cap nu l-a limpezit.

Larma de afară se liniştise, trecuse pe sub fereastra mansardei ca o vântoasă, era o dimineaţă ca oricare alta. În sufrageria de jos se servise probabil micul dejun, avocatul plecase la tribunal, doamnele reveniseră la micile nimicuri domestice, personalul începuse curăţenia, orologiul cel mare urmă să bată. Ceva normal se aşezase în Toma, care aştepta sunetul pendulei. „Trebuie să fie nouă sau zece”. Ca să fie sigur de timp, a numărat până la zece, atingându-şi degetele. Era sigur acum pe degete. Apoi s-a ridicat în capul oaselor, luându-şi tâmplele în palme:

— E sigur că nimic nu-i real. Nu sunt singurul care trăiesc coşmaruri. Dacă războiul e un coşmar, coşmarul lui atinge oamenii, se strecoară în oameni.

I-a revenit în nări gustul acela usturător, de acid formic, strecurat în sânge de insecta aceea care a pătruns în creierul lui, atunci, acolo, la Griviţa, când capul lui Toma atârna în golul de sub parapet. Şi-a scuturat capul, încercând să se limpezească, vrând să urmărească retrospectiv drumul insectei ucigaşe în interiorul lui, prin nări până la creier. „Era o furnică, o blajină furnică”. Şi Toma a râs.

Apoi i-a revenit în minte o formulă de basm. I-o spusese ea, Oacheşa. Ea îl silise s-o asculte:

— Hai să-ţi spun un basm turcesc, hai să-ţi spun un basm arăbesc, hai să-ţi spun un basm chinezesc.

— Mie nu-mi plac basmele, a refuzat el. Şi peste toate nu mai vreau nimic de la voi. Mi-aţi dat apă cu de-a sila, mi-aţi ghicit cu de-a sila…

— Numai basmul ăsta şi gata.

I s-a părut o copilărie, chiar o joacă de copii. După atâtea rele cât îi făcuseră, după atâtea încurcături în care îl băgaseră, îi cereau acum şi să le asculte, să asculte un

basm.

— Nu vreau să ascult nimic, nu vreau să vă aud.

— Dar ai s-auzi!

— Am să aud, dar n-am să ţin minte.

— Ba ai să ţii minte.

Curios, treaz fiind, stând cu capul în palme pe stinghia patului, Toma ţinea minte clar formula de început a acelui basm:

„Era de mult, ăhă, de mult, eu eram destul de măricel, cât de puteam s-o legăn în braţe pe mama aşteptând să se nască tata”.

Toma nu auzise niciodată un asemenea basm. Dar cuvintele îi stăruiau limpede în minte, le putea scrie. Ştia bine că ceea ce visezi nu ţii minte, nu-ţi rămâne limpede în minte, mai ales cuvintele; primul lucru pe care îl uiţi la trezie sunt cuvintele. El ţinea minte foarte bine cuvintele, cuvânt cu cuvânt. Le putea scrie.

S-a ridicat să le scrie, dar a renunţat. Totul era incredibil. A ieşit din mansardă, a coborât scările, cu halatul între umeri, fără să-i pese că e sumar îmbrăcat. În sufragerie, nimeni. Încă nu se strânsese masa. Cana de porţelan cu lapte cald stăruia în centru, pe faţa de masă. A luat în mâini cana şi a băut restul de lapte.

Casa Răşcanu era absolut pustie.

Vestea căderii Plevnei a căzut ca un trăsnet dirs senin, destupând cepul tensiunii şi lăsând să curgă bezmetice pe străzi şuvoaiele entuziasmului popular.

Au trâmbiţat-o gazetele, de fapt o singură gazetă

— *Naţiunea română*, dar puţinele foi răspândite în oraş, cu tot tirajul „imens”, au avut efectul fosforului în contact cu aerul. Bucureştii, oraş de paiantă, şiţă, şindrilă şi tinichea, au luat foc. Incendiul entuziasmului s-a propagat de la sursă – tipografia Cucu, fundătura Lipscani, colţ cu hanul Şerban-vodă, prin tot centrul cu case negustoreşti şi palate nobiliare, până în mahalale. De acolo

s-a şi stârnit altminteri grosul poporului, ca la 1848. Din Ghencea, din Dealul Spirii, dinspre Drumul Sării, dinspre Vergului, dinspre Podul Dinafară, dinspre Podul Calicilor, dinspre Câmpul Oilor, dinspre Câmpul Belvedere, dinspre Filaret şi Malmaison, dinspre Câmpul lui Marte – de unde sărise şi atunci scânteia, acum vâlvătaie, tornada satisfacţiei care a scos în uliţi tot ce era suflare vie, tot ce se ţinea pe picere, de la mic la mare. Prapuri de biserici, cocarde şi eşarfe, steaguri tricolore, plesnitori de An nou, muzici, brâie legate din mers, botine încălţate strâmb, jobene, meloane şi căciuli ridicate în aer, vardişti smulşi de la răspântii şi luaţi pe sus de val, sergenţi din Guarda civică purtaţi pe braţe ca eroi – un nea Tănase şi-a pierdut chipiul –, clopote, clopoţei şi urale. Ieşit pe uliţi, în mulţime, grupului japonez i s-a părut că asistă la sărbătoarea Anului nou agricol, la Kioto.

În culmea exaltării a apărut pe străzi şi o *geamală*. Nimeni nu mai văzuse acea gigantă păpuşă otomană, poate de trei decenii, obiceiul murise, dar cineva o scosese nu se ştie de ce, dintr-un pod, dintr-o magazie, dintr-o pivniţă, reînviind-o, punând-o în mişcare, manevrând-o din picioroange, făcând-o să salte deşucheat în ţipetele naiului şi-n bubuitul tobelor. *Geamala* a iscat un vaier în mulţime, apoi râsul.

apoi hohotul; ţiganii care-o însoţeau cântau deşucheat din instrumentele turceşti, naiul care deschidea coloana o fulgera cu fluierăturile, iar *geamala* înainta ca o arătare, săltând ridicol din şolduri şi tremurându-şi capul mare şi gol.

— S-a scos *geamala*, faceţi loc!… S-a scos geam*ala!…*

Grupul japonez s-a dat la o parte, făcând loc *geamalei*. Făcându-se loc, se striveau de fapt trupuri, ochi înfierbântaţi de furie şi entuziasm priveau arătarea, *geamala* trecea mai departe – spre unde? de fapt nimeni nu ştia, se spunea că *geamala* va fi arsă pe Dealul

Mitropoliei, sau la Curtea Veche, pe locul de unde turcii l-au scos pe Brâncoveanu, sau pe zidul de la Sfântul Gheorghe, unde se afla tidva Brâncoveanului, sau în faţa casei primului ministru, care se mutase în Bucureşti, pe strada Colţei, peste drum de palatul Şuţu, unde avea să fie dandana mare. Mulţimea se şi despărţise între cele trei puncte, aşteptând arderea *geamalei*. Da, *geamala* urma să fie arsă, ca şi *Regulamentul Organic* la 48, când mulţimea bucureşteană a primit această satisfacţie şi când totnatul, după arderea acelei hârtii, s-a întors acasă, liber, hotărât să rămână liber încă o eră. Din instinct, grupul japonez s-a împărţit între cele trei puncte.

Dar tot ca din senin şi tot ca un trăsnet, a căzut peste oraş vestea contrară:

— Plevna n-a căzut!

A urmat furia, delirul furiei. Pe cine, de unde se propagase scânteia? Bineînţeles, de la *Naţiunea română*, tipografia Cucu, fundătura Lipscanilor, colţ cu hanul Şerban-vodă, unde se edita gazeta blestemată. Bucureştenii aveau morbul presei, iar asta o ştiau publiciştii. Acolo, un publicist franco-român, Frederic Dame, exasperat de tensiunea aşteptării, consimţise să se tragă o ediţie specială cuprinzând „ştirea bombă”, ştire sosită pe firul telegrafic de la corespondentul special al gazetei – tocmit de cine?, de un publicist român, coproprietar şi redactor la *Naţiunea română* – I.L. Caragiale. Chiar el a notat momentul, într-o amintire de mai târziu:

„N-apuc să scot haina, şi intră factorul de la telegraf.

Nu pot zice c-am presimţit ceva, dar mi-a trecut un fior prin tot corpul. Am iscălit tremurând ţidula, iar depeşa am aruncat-o pe masă fără s-o deschid”.

Deci publicistul a avut un dram de scrupul, nu se poate spune că el a procedat iresponsabil, la primul impuls.

„Mi-am făcut o ţigară, am fumat-o şi tocmai apoi am luat încetinel depeşa şi fără pripă nervoasă am deschis-o…”

S-a deschis de fapt raiul, acel rai care se deschide o singură dată în viaţă în faţa unui publicist. Ce poate face publicistul când se deschide raiul? El are scrupul, controlează mai întâi:

„… Cetesc de zece ori, ţinând alături dicţionarul cu cheie”.

Apoi, omeneşte privind lucrurile, ce mai poate face în faţa evidenţei? El se lasă învins:

„… Ce să fac? Să stau să fac un număr de gazetă şi tocmai seara să dau ştirea? Peste putinţă!”

Aşa s-a iscat incendiul din acea zi memorabilă, pornindu-se de la o scânteie, un cuvânt aruncat în vânt de *Naţiunea română*. Iar naţiunea a reacţionat. Întâi pozitiv, apoi negativ.

Mulţimea care aştepta fremătând sosirea *geamalei*, în faţa casei primului-ministru, aclamându-l, cerându-i să iasă la fereastră, somându-l să fie martor la arderea păpuşii sau să primească scrumul drept prinos popular, a fost subit cuprinsă de pornirea contrară, când vestea contrară a ajuns şi aici. A urmat turbarea.

Dimitrie Brătianu, care se afla într-o primă vizită la fratele mai mic, l-a privit pe „micul prim-ministru” cu un zâmbet alb, nici măcar dezaprobator, ci plin de milă. Acel zâmbet al fratelui mai mare, retras din politică, deci „martor obiectiv”, voia să spună că „ceva nu merge, nu merge şi gata”.

Lăsându-se învălmăşit în marea bucureşteană, prinţul Nigata a aşteptat ca la sfârşit talazurile să arunce la ţărm ceva, pe cel căutat. Talazurile n-au aruncat la ţărm nimic.

Didina n-a priceput bine ce se striga pe stradă, dar a înţeles cu toată fiinţa că s-a sfârşit războiul şi că Nae se întoarce acasă. Şi-a pus mantela de *crêpe de Chine*, şi-a

potrivit pălăria cea nouă cu panglici *pembe*, şi-a încălţat botinele, o încinseseră căldurile de bucurie, apoi a aruncat totul de pe ea, făcându-şi cruce şi căindu-se uimită: „Doamne, uitai că nu e vară; mi-a luat bucuria minţile!”

A început să se îmbrace din nou. Deschizând lada de haine s-a pus să aleagă ceva potrivit pentru anotimp – înţelesese că afară, pe Podul Mogoşoaiei, ar fi sau este o paradă, iar acum voia să asorteze şi ceva de anotimp, şi ceva *patriotic*. A ales o rochie mov de stofă, cu volane ample, garnisită cu vulpi la poale – cadoul lui Nae –, a mai scos de pe umeraş un ilic de catifea, încărcat cu pasmanterii, a renunţat însă la ilic, se asorta cu altceva; a decis că peste rochie poate pune mantia lungă, cu bordură de biber, dar n-avea maşon de biber, nici capă din aceeaşi blană. A eliminat mantia, hotărându-se pentru o scurteică strânsă net pe talie, care îi punea în valoare şoldurile şi gâtul lung. „Să nu mai îmbraci asta, auzi! îi spusese Nae. Semeni a mahalagioaică”.

Au podidit-o lacrimile, i-au ţâşnit din ochi, cu furie, stropi de apă înveninată. Apoi s-a speriat: „Vine Nae şi n-am ce pune pe mine, n-am cu ce să mă-nbrae”. Apoi urlând în faţa oglinzii: „Bine, Nae, dar dacă ştii că nu-mi merge, de ce mă laşi să ies aşa în lume! N-ai şi tu onoare?” „Mă faci de râs”, i-a spus el. „Eu te fac pe tine de râs sau alea?” „Care alea?” „Alea pe care le ştii tu, curvele şi spioancele”. Cu inima sărată, de lacrimi şi de răspunsurile aruncate lui Nae, Didina s-a aşezat la oglindă – de fapt cu asta trebuia să înceapă – ocupându-se de mica toaletă a obrazului, ochilor, buzelor. Se plăcea. Şi Nae o plăcea; nu rareori el o sorbea din ochi observând-o cum îşi desenează gura în roşu sângeriu

— „Ce gură mică ai, puico!”, cum îşi prelungeşte sprâncenele, cum dădea să-şi ascundă cu pudră cea de-a doua aluniţă, care pe Nae îl scotea din minţi

— „Las-o, puică, aşa, aşa-mi place mie”. – „Aia sau

ailaltă?”

Micul joc era făcut ca Nae să-şi iasă din fire şi să-i strice tot dichisul. El o prindea în braţe, dând să-i soarbă aluniţa, ea se apăra, se smucea, ţipa, apoi se lăsa învinsă de braţele şi febra lui, amânând dichisul pentru mai încolo, până când amândoi, se deşteptau speriaţi şi vinovaţi: „Puico, trebuia să fim la *grădină*, sau la „*cafe chantant*”, sau la „*operă*”, sau la o cununie, acolo unde trebuiau ei să meargă şi unde ajungeau întotdeauna cu întârziere, trecând printre rândurile de scaune şi deranj ând lumea – dacă erau la grădină, sau făcând amfitrionii să-i privească cu ochi uimiţi – dacă erau la o sindrofie. „Ăştia doi vin direct din pat”, spuneau mutrele, spunea făcutul din ochi, dar lor puţin le păsa.

Dar asta era la început, în nebunia amorului, în acele luni dulci în care Didina se cufunda acum retrospectiv, luând de acolo puterea de a vâsli contra vânturilor vrăjmaşe, a vântoaselor care-l smintiseră pe ofiţerul de marină, pe Nae, aruncându-l hăt departe în cine ştie ce catastrofe sentimentale.

Un sentiment de împăcare o umplea pe Didina, în această clipă, de victorie în sfârşit dobândită, de revanşă împotriva destinului, care, oricât i s-ar fi opus, a isprăvit prin a i se retrage din cale, ca o pisică neagră în care zvârli cu piatra. Pisica neagră fusese nimic altceva decât Plevna. „A căzut Plevna! Ei bine, a crăpat un drac!” De-acum gata şi cu lipsa scrisorilor. Nae nu scria, Nae nu-i scrisese un rând de când plecase pe front, de-acu – „Fir-ai tu să fii, Năică, poşta nu mai există pentru mine, exişti doar tu”. Toate pretextele tăcerii, toate mofturile, fandoselile şi izmenelile lui – „că să vezi că-i aia sau aialaltă, că s-or fi rătăcit, c-aşa-i când e război”, „Bine, dar tu ai ordonanţă, de ce nu trimiţi un rând măcar prin soldat!” –, toate s-au dus pe apa slobodei, lui Nae nu i-a mai mers, Nae era acum în faţa ei, viu şi teafăr, vinovat şi

dezvinovăţit, prin simplu fapt că victoria îl aducea la Bucureşti. „Firaţi ai dracului cu Plevna voastră, credeaţi că vă merge!” spunea obrazul triumfător al Didinei.

În încheiere, Didina şi-a stropit palmele şi tâmplele cu parfum, parfumul lui, ăl care-l ameţea. Ieşind, mai rămânea să găsească o trăsură. A tras ivărul de la uşă, a trecut din grădiniţă la poartă, dar s-a oprit în uliţă, apoi s-a întors înapoi, arsă de o grijă. N-avea rost să ia ivărul cu ea; era mai potrivit să-l introducă înapoi, să-l pună pe stinghia parmalâcului, la îndemână, pe locul ştiut şi de el. Dacă Nae vine pe alt drum!

Dar mai uitase ceva. S-a întors din nou în casă, a scos dintr-un sertar o casetă cu panglici, n-a fost greu să aleagă ce-i trebuia, o panglică tricoloră. A ezitat mult în faţa oglinzii, nehotărându-se unde să şi-o prindă. Pentru guler era prea lungă, pentru capa de blană prea scurtă. A căutat alta, dar nu mai avea. S-a decis s-o arboreze pe piept, nu înainte de a încerca s-o împletească în cocardă cu două cozi. Operaţia i-a cerut timp, fiindcă panglica petrecută mult printre degete se boţise. Când s-o calce? N-a mai călcat-o, a făcut iar nervi, era cât p-aci să plângă, în sfârşit şi-a arborat-o pe piept, cu satisfacţia biruinţei depline.

Apoi, ieşind în stradă, şi-a dat seama că iar uitase să pună ivărul unde trebuia, şi s-a întors din drum. „Ăsta nu-i semn bun, şi-a spus, nu trebuia să mă mai întorc”. A luat-o la stânga, spre Sache bogasierul, dar i-a ieşit pisica neagră în cale. „Ptiu, nenorocita!” Nu-şi putea continua drumul. Urma să aştepte ca cineva, un mahalagiu oarecare, să-i iasă cu plinul. Nu se ivea nimeni, uliţa părea pustie. A strigat la o vecină: „Madam Catinco, trimite fata să scoaţă apă, să-mi iasă-n cale, că am grabă mare”. Fata nu era acasă, madam Catinca, greoaie şi deşelată i-a făcut Didinei „micul serviciu”, deschizându-i un drum norocos cu o căldare de apă curată în mână. „N-ai menit-o altuia?” a întrebat Didina. Madam Catinca a negat cu capul, ţinându-

şi gura. Didina putea trece înainte.

Dar ajunsă la răspântia Floriilor, Didina n-a găsit „moscal”. Până pe Podul Mogoşoaiei era cale lungă, nerăbdarea ei sporea, se auzeau muzici militare şi urale. A luat-o la fugă. Apoi a găsit, în sfârşit, un moscal.

— Gospodin, la *Boulevard*!

— Cinci lei, coniţă, că-i nebunia lumii!

— Cum cinci lei, măgarule?… Na, cinci lei!

Când a ajuns la *Hotel Boulevard* bâlciul se spărsese. Nici urmă de muzici, o mulţime turbată spărgea ferestre şi striga „Jos jidanii!” Didina a oprit moscalul, rămânând zăpăcită pe banchetă, fără să priceapă nimic. A avut noroc cu Raoul Gheorghidiu, „amicul” unei prietene, tot modistă, care s-a oprit la scara trăsurii, salutând-o curtenitor, dar şi blazat:

— Un moft, i-a spus Raoul. Închipuieşte-ţi, madam, n-a căzut Plevna.

Didina a simţit c-o trec pandaliile. A văzut verdegalben-roşu în faţa ochilor, iar unghiile crispate în manşon i-au străpuns carnea până la sânge. A răcnit:

— Hoţomanul, mi-a făcut-o şi de data asta!

Hoţomanul era Nae. Dar după strigăt, Didina şi-a venit în fire, şi-a pus capul în piept, înverşunată, poruncind birjarului:

— Gospodin, înapoi!

Reîncepea pentru ea războiul.

În aceeaşi seară, publicistul Caragiale s-a refugiat la Ploieşti.

Falsa cădere a Plevnei a provocat un sentiment de blazare în Bucureşti. Prima consecinţă – eşecu] piesei *Curcanii* de Ventura, care cu abia o săptămână în urmă repurtase un succes răsunător, dezlănţuind un adevărat delir. A doua consecinţă, dezinteresul faţă de presă, boicotul gazetelor, neîncrederea în slova tipărită – „Fiindcă dacă domnii ăştia se ţin de farse, atunci nu mai poţi să

crezi în nimic”. O a treia consecinţă – reînceperea seratelor, suspendate în ultimele luni, ca şi cum războiul s-ar fi isprăvit, iar lumea, lumea bună ar fi revenit la regimul anodin al păcii. Cu ceva în minus – sustragerea din cursul istoric, repudierea evenimentelor care s-au dovedit trădătoare, nedemne de încredere, un spate întors ostentativ războiului, care nu se arătase la înălţimea aşteptărilor. Era aproape de prost-gust în saloane, să mai vorbeşti despre Plevna, s-o invoci ca pildă de eroism; a-i pomeni numele echivala cu o gafă. Acestea toate l-au întărit pe Răşcanu în sentimentul de mizantropie, adâncit şi de încurcăturile ciudate ale lui Toma, în acel aşezământ obscur. Oamenii, medita avocatul, nu erau sau nu puteau să fie ceea ce pretindeau sau puteau să fie, probă chiar acest tânăr erou, care sucombase, într-un mod neaşteptat „care nu reuşise să se menţină la cota la care îl urcase sau eu care îl investise socialul, societatea. Dar poate că şi socialul, socialul „în sine”, se vădea carent* precar, aşa cum faptele o şi arătaseră. Insul nu se putea în nimic susţine, nici în afară, nici înăuntrul său. Tabloul lui lăuntric, al insului, coincidea cu un tablou social confuz, enigmatic, dătător de dubii. Până la fleacuri, avocatul nu reuşea să reţină din existenţă nimic sigur şi mai ales nimic exact determinabil. Probă, cazul Chiriachiţa Dimăncescu, probă „afacerea Culbeci”.

Despre această afacere avocatul a încercat să discute cu Toma, după întoarcerea acasă de la acea manifestaţie penibilă în cinstea „blestematei căderi a Plevnei”. Ajungând în mansardă, aşezându-se pe scaun, lângă patul lui Toma, care părea că dormitează, avocatul nu ştia cum să înceapă şi lucrurile au ieşit de-a-ndoaselea.

— Ştii, voiam să-ţi spun că n-a căzut Plevna…

Toma a deschis ochii şi l-a privit opac, ca dintr-o altă lume, Răşcanu s-a enervat, nu începuse bine. Ochii lui Toma nici măcar nu-l dispreţuiau: cine l-a pus să creadă că

a căzut Plevna! Şi Toma s-a întors cu spatele la avocat.

— Desigur, e vina mea, a reînceput el. E vina mea că am dat proporţii unor fapte care nu te mai preocupă. Şi căutându-şi cuvintele: După cum văd, dumneata ai ieşit din evenimente.

Toma tăcea sau dormea. Avocatul a căutat alt drum:

— Într-un fel, foarte bine faci. Până la un punct te aprob. Un bărbat, orice bărbat, până la o vârstă oarecare, trebuie să-şi permită anumite libertăţi, e chiar obligatoriu. Aceasta este de la sine înţeles, intră în capitolul aşa-numitelor experienţe.

Din nou tăcere, Răşcanu a tras scaunul mai aproape:

— Eu nu te pot mustra, n-am niciun drept… Am făcut-o într-un caz şi nu-mi pare rău, dar din alte considerente!

Răşcanu se referea la Theo, la orientarea socialistă pe care nepotul său o îmbrăţişase.

— Important este să examinezi, a apăsat el, ce rezultă din asemenea trăiri. Şi grav, cu un început de patetism metafizic: Capeţi oare, la sfârşit, un nou sens al libertăţii?

Toma a întors capul şi l-a fixat:

— Ce libertate?

Apoi l-a recunoscut pe Răşcanu şi s-a încruntat:

— A! Deci dumneavoastră eraţi aici!

S-a ridicat din pat, s-a pus în mişcare, dar încă părea absent. Răşcanu l-a măsurat, încruntându-se, scrutându-l, ca şi odinioară pe Theo:

— Dumneata trăieşti într-o altă lume!

— Nu-nţeleg la ce vă referiţi, i-a răspuns Toma, pe deplin trezit.

— Dar oamenii mai sunt şi lucizi! a aruncat avocatul.

— Vă rog să credeţi că urmăresc tot ceea ce se întâmplă, cât se poate de lucid.

— Şi?

— Şi mai am probabil de străbătut încă un drum lung

până să înţeleg…

— Ce?

Toma a dat din umeri cu o undă de dispreţ – pentru sine, pentru Răşcanu, pentru înţelegere. Avocatul n-a insistat, ca bărbat sau poate din discreţie intelectuală. S-a mulţumit să-l avertizeze, dar cu calm:

— De prisos să-ţi spun că nu e bine să complici lucrurile… Mai mult chiar, unele lucruri trebuie lăsate exact aşa cum se găsesc… Şi privindu-l: Poate-ar fi mai bine nici să nu le cauţi!

— Ne este oare ceva interzis? a întrebat Toma, abstract, fără să i se adreseze.

Avocatul a părut derutat, câteva clipe, apoi s-a redresat: pentru el nu existau chestiuni insolubile intelectual.

— Depinde cum priveşti lucrurile, a spus el, fără vreo angajare. Şi precizând: Depinde din ce unghi de responsabilitate le priveşti. Şi ridicându-se de pe scaun: În sine, putem face orice cu noi.

— Tocmai! l-a aprobat Toma. Şi comunicându-i cu glas slab: Hotărâsem să mă mut şi nu găseam prilejul să v-o spun. Am abuzat mult de ospitalitatea casei Răşcanu.

— Dar, domnule Nicoară! a protestat avocatul, făcând mină ultragiată, negăsind pe loc argumente să se opună. Socotea că la mijloc e gafa de a fi abordat discuţia. Te rog să crezi, a mai adăugat, că am pus amical chestiunea felului cum îţi petreci nopţile. Ca între bărbaţi… Te simţi jignit? Nu înţeleg de ce să pleci de la noi!

— Fiindcă mă simt restabilit.

— Nici vorbă să te fi restabilit.

— Fiindcă în curând se va întoarce domnişoara Hélène… Rămânerea mea aici ar putea să pară curioasă.

Prezentată aşa, motivarea lui Toma căpăta o oarecare consistenţă. Nu se obişnuia ca un tânăr să locuiască la părinţii unei fete, fără a-şi preciza în prealabil statutul.

— În sfârşit, a consimţit Răşcanu, îmi este greu să deduc raţiunea gestului dumitale. Faci cum socoteşti mai bine. Deşi ai putea rămâne, până se întoarce Hélène mai e timp. Nu ţi-au spus că n-a căzut Plevna?

A râs ca de o glumă proastă, apoi a dat din umeri, socotindu-se eliberat de o povară. Cu Theo lucrurile se isprăviseră mai simplu, mai net. „Complic din nou lucrurile, şi-a spus. N-am stabilit, după plecarea lui Theo, că fiecare ins e liber să-şi facă existenţa cum îi place? Şi atunci!”

— Cred de altfel că mansarda e cu totul inconfortabilă! a mai spus el, nu se ştie de ce, poate fiindcă pauza fusese prea lungă.

— Dar m-am simţit bine aici, vă asigur!

Răşcanu a închis discuţia, era seară, se grăbea spre o vizită, prima din primăvară, de fapt prima serată la care consimţea să participe în acest anotimp de „după Plevna”, deci de după reluarea seratelor. A isprăvit, ducând cu el un sentiment confuz, de apăsare. Deci era de vină mansarda. Acel ungher de sub acoperişul casei lui predispunea probabil la gânduri ciudate şi la porniri absurde. Ieri Theo, azi Toma.

Norocul lui Răşcanu era să fie invitat nu la Bălăceni, nu la Rosetteşti, în lumea smintită de veninul politic, ci la Pisoschi, o familie fără ifose, de venerabilă nobleţe, deşi laterală, sustrasă vălmăşagului evenimentelor.

Avocatul a regăsit aici liniştea la care râvnea. Nimeni nu discuta politică, nimeni nu insinua asupra zilei, nimeni nu colporta zvonuri, cancanuri, răutăţi. Era un mod de a afirma o normalitate, în fine regăsită, de a ocoli nişte chestiuni supărătoare – chestiunea celor plecaţi pe front, chestiunea celor rămaşi cu grijile de acasă, inclusiv chestiunea „crizei” de perspectivă, fiindcă era limpede că la orizont se profila o criză.

S-a discutat, în consecinţă, despre agricultură,

subiect aproape uitat sau omis în timpul verii. S-a discutat însă cu destulă detaşare, cu indiferenţă faţă de – urmările dezastruoase ale campaniei, pentru recolta anului în curs, cu seninătatea plutirii peste nişte catastrofe pe care nimeni nu le mai numea. Când cineva a afirmat că preţul cerealelor româneşti se va prăbuşi, în urma victoriei ruse în război, că Rusia va organiza un *dumping* pe piaţa europeană a cerealelor, odată cu ieşirea mai mult ca sigură în Marea Neagră, afirmaţia a căzut în gol, nimeni n-a contrazis presupunerea, dar nimeni n-a întărit-o, era ceva care nu mai privea pe nimeni, ca şi o catastrofă între timp expirată.

— Da, aşa va fi! a perorat în continuare singurul ins viu din serată, un moşier din Prahova, unul Arghirescu. Am date de statistică, evaluări precise. Ceea ce se va întâmpla mâine cu grâul, se va întâmpla poimâine cu petrolul. După grâul rusesc va intra în joc petrolul californian!…

Ei şi! părea să spună toată lumea. Şi toată lumea a trecut senin mai departe, socotind probabil deplasate ambele chestiuni. Care petrol, care grâu? Aceasta l-a consolidat pe Răşcanu în cugetul lui sceptic. În sfârşit, cineva, altcineva decât el, se afla deasupra, evalua chestiunile sociale dintr-un unghi pur. Şi dacă „petrolul” american n-ar fi intrat în joc? Şi dacă grâul rusesc n-ar fi pătruns ca un taifun pe piaţa mondială? Sau dacă amândouă ar fi pătruns! Ei şi?

S-a apropiat de Adela Balş. O vedea pentru prima oară după „vestea aceea”. Senină, palidă, evitând doliul. Toată lumea aflase în fond că maiorul Ene a murit. Nimeni nu-i spunea? Nimeni nu i-a transmis condoleanţe? în jurul Adelei era un gol amabil, ca în jurul patului unui bolnav căruia nimeni nu-i spune că moare, deşi toţi cei aflaţi la căpătâiul lui o ştiu. O ştiu, conversând liniştit despre altceva, despre recoltă, despre petrol, despre „criză”, despre câteva iminente logodne sau căsătorii. Deşi

subiectele familiale au fost tacit evitate, ca să nu se apese asupra unei sensibilităţi. Dar care? Adela părea a nu şti nimic despre bărbatul ei. îl socotea probabil viu, aflat în luptă, sau, socotindu-l mort, Adela era singura fiinţă care-şi purta demn durerea, într-un chip straniu, nici măcar bravând, ignorând durerea, dacă ar fi resimţit vreuna. De aici probabil lipsa doliului

— Aproape o sfruntare –, de aici comportamentul discret, surâsul acela şters, paloarea, în schimb ochii dilataţi, trădând insomniile, emanând o lumină difuză, ochi care nu vedeau în aproape, în imediat, sau vedeau prea adânc, prea departe, către un *dincolo*. Răşcanu i-a adresat un cuvânt, o amabilitate caldă, consemnându-şi astfel prezenţa lângă ea, dar femeia nu l-a văzut, a privit poate prin el, rămânând mai departe în singurătatea ei sociabilă, apărată de surâsul acela şters. L-a notat totuşi:

— A, eşti aici? părea a spune, dar fără nicio bruscheţe.

Şi poate tocmai ca să atenueze o presupusă bruscheţe, n-a evitat dialogul, l-a întrebat ceva aiurea, ceva care l-a lăsat zăpăcit pe Răşcanu:

— Îţi plac câinii?… Te întreb prostii, sigur că-ţi plac. Ei bine, sensibilitatea câinilor e mişcătoare, aproape alarmantă. Nu ţi-ai dat seama până acum?… Mă refer nu la câinii de vânătoare, ştiu că ai mulţi câini, ci la câinii de casă. Care în chip obişnuit ar trebui să fie placizi, mediocri, sau de-a dreptul prostuţi… Căţeluşele mele au însă o sensibilitate stranie.

Răşcanu ar fi trebuit s-o complimenteze, să observe că pechinezele Adelei seamănă cu stăpâna, au împrumutat probabil sensibilitatea ei, dar era deplasat, avocatul a ascultat-o pe femeie cu gravitate, nu cu gravitatea afectată cu care se ascultă de obicei enormităţile, ci firesc grav, dându-şi bine seama că cu Adela se petrece realmente ceva.

— Ce spui tu e foarte interesant, a şoptit el.

Şi Adela s-a încălzit, vocea ei palidă a căpătat un uşor frison, o vioiciune anume, se vedea c-o interesează subiectul, că se bucură să comunice cuiva observaţiile ei sau că e bine că el o ascultă.

— Ştii a continuat ea, pechinezele mele au o speţă aparte de comunicare. Ai observat vreodată cum dorm animalele de casă?

Ca să observi animalele de casă dormind, trebuie să le observi anume sau să ai insomnii. Paloarea Adelei o dovedea. Şi febra privirii, o febră care a trecut peste el, învăluindu-l o clipă.

— Ei au, când dorm, a mai spus ea despre câini, un fel de spaimă. Parcă le e teamă să doarmă, ca să nu li se întâmple ceva, să nu fie luaţi prin surprindere. Ca cineva care nu vrea să doarmă, nu poate să doarmă, ca să nu-şi piardă luciditatea… Pechinezele mele tremură când dorm, şi mârâie sau latră, latră în somn la cineva. Nu se ştie la cine.

Subiectul propus de Adela ar fi putut interesa şi grupul vecin. În chip obişnuit, Răşcanu ar fi trebuit să atragă în conversaţie şi persoanele de alături, cum se proceda de obicei, mai ales când femeile împărtăşeau observaţii – asta pentru a le pune în valoare, chiar când ele invocau nimicuri. Dar Răşcanu a primit singur confidenţa, uitând să facă cerc în jurul Adelei, captat de confidenţă prin caracterul ciudat al acesteia, deşi examinând mai atent lucrurile Adela spunea poate ceva obişnuit. Obişnuit, dar nu un fleac.

La serată se discutau de fapt fleacuri şi abia aceste fleacuri, urmărite cu atenţie, absorbite de toată lumea, îi dădeau lui Răşcanu sentimentul căderii în minor. Om al „universalelor”, Răşcanu asista acum la căderea unei lumi în pulberea nimicurilor şi aceasta prin simplu fapt că lumea, lumea pe care el o frecventa, căzuse din eveniment.

Dar evenimentul care ţinuse această lume la suprafaţă putea oare concura „universalul” sau, şi mai mult, îi ţinea oare locul? Răşcanu căutase altceva în eveniment, un sens, sensul rămânea, dar se înfăţişa acum împuţinat, aproape invizibil, aproape ca un gol, în lipsa evenimentului. De altfel şi ceilalţi participanţi la serată resimţeau senzaţia. Se discutau nimicuri pe fundalul unei absenţe, ca într-un cortegiu de lume bună, când, în prezenţa celui inert, aflat pe dric, ignorat de toţi, dar prezent, se abordează cu glas potolit alte chestiuni, mici chestiuni curente, pentru a umple golul făcând conversaţie.

— Ştii că Dineştii se vor muta din oraş? A hotărât ea să se despartă.

— Ea? Mă mir, era mai îndreptăţit să ceară el despărţirea. După câte i-a făcut…

— El nu vrea totuşi să dea chestiunii o turnură publică. Vor consimţi, se pare, la o separaţie domiciliară, până cresc copiii.

— Era mai simplu ca ea să plece în străinătate, instalând copiii într-un pension. Doar acolo i-a tocat averea.

— Probabil că nu mai are ce toca. Moşia lor de la Ocniţa Mare e ca şi vândută. Şi aveau acolo o pădure…

— *À-propos*, se scumpeşte cheresteaua?

— Cine a spus că se scumpeşte cheresteaua?

Sau într-un alt colţ al salonului:

— Şi cine vrei să cumpere acum obiecte de artă? Să vândă casa cu totul, poate doar aşa să mai găsească pe cineva amator.

— Cine-i nebun să bage bani într-o proprietate situată la mama dracului!

— Bine, o fi la mama dracului, dar dacă o să treacă pe-acolo linia ferată, cum se aude!

— Când, în secolul următor?

Pentru ca vidul să fie absolut s-au schimbat şi replici

anodine, în franţuzeşte:

— Dans ce caz, certainement pas.

— Mathilde n-a qu'a chioisir.

— Choisir ou soupirer![23]

— Elle soupire tout le temps. Surtout quand elle obtient.[24]

Cineva nota într-un carnet, la dictarea unei doamne în vârstă, o reţetă de cozonaci:

— Se iau patruzeci de ouă. Se sparg, se separă gălbenuşurile…

În salon se aflau şi nişte nubile, domnişoare care urmau să fie scoase la primul bal. Ar fi trebuit ca evenimentul să se întâmple în vară, dar tinerii erau pe front, iar părinţii afişau o specie ciudată de ofensă – împotriva cui, a destinului? – faţă de această situaţie într-adevăr anormală, evidentă în faptul că nimeni nu se ocupa de odraslele lor. În sfârşit acum se ocupa cineva, un tânăr ofiţer convalescent, de care în urmă cu câteva zile s-ar fi ocupat toată lumea, ignorându-le pe fete. „Evenimentul penibil" desfiinţase însă aura de glorie a ofiţerului, în atenţie reintrând acum fetele. Cele două, îmbrăcate ca nişte gemene, au râs chiar, cu un râs gâlgâitor, plăcut. Erau ca nişte fracţii de vitalitate, introduse în anodinul serii.

Răşcanu s-a reîntors lângă Adela, purtând în mâini două ceşti de ceai. Între obişnuitul stupid al seratei şi neobişnuitul pe care îl introdusese ea era o separaţie, o distanţă, pe care o măsura acel surâs absent.

— Nu-ţi mai spun nimic seratele, Adela! a consemnat el.

---

23 — In cazul ăsta nu, desigur.

Matilda n-are decît să opteze !
Să opteze sau să suspine ?

24 — Ea suspină toată vremea, mai ales cînd obţine.

— Ţie îţi mai spun ceva?

Nu s-au retras totuşi niciunul nici altul, au rămas în salon până foarte târziu, printr-o inerţie. Probabil nici n-au mai luat act unul de celălalt şi nici de cei din jur. Până când ea a tuşit, iar bărbatul i-a remarcat din nou prezenţa.

— Când vrei să ieşim, spune-mi, i-a cerut el. Te conduc.

Au ieşit şi el a condus-o cu trăsura. Adela s-a interesat cu glas potolit de copiii lui. A trecut peste cazul Theo. A trecut şi el peste caz, printr-o insesizabilă desprindere. I-a spus Adelei că Theo e pe front, medic voluntar într-un spital de campanie.

— Dac-ar trece şi războiul ăsta, a şoptit ea.

— O, sigur că va trece…

Era atât de mare distanţa faţă de război, eveniment expirat, încât fiecare în parte părea că s-a întors la nişte gânduri esenţiale, de care se despărţiseră de prea multă vreme, regăsindu-le cu împăcare, nu şi cu bucurie. Lui Răşcanu îi stătea pe limbă s-o întrebe pe Adela dacă „el i-a scris”. Întrebarea era şi firească – şi absurdă, răspunsul ei ar fi părut şi firesc – şi absurd: „Da, mi-a scris, chiar ieri”, deşi avocatul ştia bine, dacă Adela ar fi răspuns astfel, cum era posibil, că maiorul Ene e mort.

S-au despărţit la poarta casei Ene, Răşcanu aşteptând cu căciula de lutru în mână să se deschidă poarta şi apoi să se închidă la loc, eu zăvorul. Adela trecuse *dincolo*. Răşcanu a privit apoi cerul confuz, rece, împâclit de stele. Cânta un cocoş. Oraşul se retrăsese în albia lui, „trădat”. Nu i se dăduse ceea ce voia, la timp, şi se răsucise ostentativ, afară din mersul lucrurilor, cu capul în nori. Nu oricând, ci tocmai în clipa când soldaţii săi de la Plevna nu mai simţeau trebuinţa de martori, nici de îndemnuri prin gazete, proclamaţii, depeşe.

Plevna, cu toată drama ei, se afla departe de Bucureşti, chiar în clipa cu puţin premergătoare exploziei

ultime.

La ghişeul poştei, prinţul Sanadaru sau un trimis al său depusese o scrisoare pe adresa prinţesei Sumiko din Kioto. O scrisoare scurtă, semnificând desprinderea:

„Cutremur lăuntric, gingăşia. Ea e bruscă, neaşteptată, nu se poate repeta. Unicitatea [ceea ce nu se poate repeta] nu trebuie căutată, aceasta vine singură. Atunci toate [sunt] în dezlănţuire. Sufletul, plută, în vârtejul cascadei. O, sublimă dezlănţuire…

Necugetat să încerci a opri râul, prăvălit la vals, înapoi. Consolează-te”.

Prinţesei Siao prinţul Sanadaru i-a trimis la aceeaşi dată o scrisoare cu un singur cuvânt scris în două caligrame:

„KUPO – ASPIRAŢIE/DORINŢĂ”.

Lovitura din zorii zilei de 28 noiembrie s-a dat sec, muteşte, în plin. Otomanii au atacat fără urale. Fără urale au ripostat ruşii. După erupţia de foc a celor cinci baterii de câmp, dispuse în faţa coloanei, a urmat focul tiraliorilor – în pauza de încărcare, apoi din nou focul bateriilor, timp în care tiraliorii s-au repezit spre prima linie rusă, pe brânci. A mai urmat o avalanşă de obuze care au răscolit pământul parapetelor ruse. În pauza asurzitoare de după explozii, grenadierii imperiali s-au trezit cu otomanii sub nas. Nu s-a strigat, cum s-a spus, nici „Alah, acber!”, nici „Vperiod, rebeata!”, n-a fost când. Izbirea corporală a avut tăria prăvălirii unor ziduri mişcate în sens contrar de cutremur, în care materiile se năruie unele pe altele, fără a se putea distinge altceva decât vaierul materiilor.

Izbirea punea în joc forţe de presiuni fantastice, forţa unui dop militar care astupa gâtul strâmt al drumului spre Sofia, peste Balcani, dop apăsat de o uriaşă armată – care putea strivi întreaga sticlă cu lichid omenesc, şi forţa vaporizată la mii de grade, a celor închişi în interior, care n-aveau altă scăpare decât prin destuparea sticlei, prin

dop.

Spaţiul de acţiune al lui Osman-paşa a fost extrem de restrâns: circa 1.000 metri, de-a lungul unei sprâncene de pământ ce-l apăra de contactul imediat cu ruşii sectorului 6, care-l aşteptau bine zidiţi pe poziţiile lor. îi conducea un om înverşunat, generalul Ganetki. Osman-paşa a pornit la atac într-o formaţie dreptunghiulară, având în centru o brigadă, pe flancuri câte o brigadă, cea de a patra brigadă fiind dispusă în urmă, ca rezervă. Brigada din frunte şi brigada de încheiere numărau câte nouă batalioane, brigăzile de flanc dispuneau de câte opt batalioane, plus o formaţie mobilă de cavalerie, de o mie de oameni, dotată cu o baterie călăreaţă. Era divizia I, comandată de Tahir-paşa, şeful statului major al armatei, forţa de şoc care trebuia să spargă blocada şi să-şi croiască drum mai departe. Această forţă s-a descurcat din primele momente strălucit.

Cea de a doua forţă urma să dea de furcă românilor. O conducea Adil-paşa, omul de sacrificiu, având sub comandă trei brigăzi cu un total de 25 de batalioane, ce trebuiau să asigure spatele întregii operaţiuni. La momentul critic – neputinţa de a depăşi linia rusă sau o contraripostă ruso-română din flancuri – divizia condusă de Adil-paşa urma să se retragă în grabă, la primul semn, să facă joncţiunea cu corpul lui Tahir-paşa, înaintând mai departe spate la spate, spre Sofia. În total, comandantul suprem otoman, aflat la centrul primei coloane, dispunea de aproape 48.000 soldaţi, dintre care 39.000 buni de luptă.

El nu şi-a pierdut calmul în cursul acţiunii, toate alarmele care-l chinuiseră în ultimele zile fiind date la o parte, din clipa când s-a hotărât pentru ultimul gest. El a inclus în acest ultim gest şi ceea ce fatal nu se putea rezolva, de la chestiunea traseului până la chestiunea bagajelor. O problemă i-a pus astfel lui Osman-paşa,

armamentul, muniţia şi hrana pentru o luptă atât de scurtă, şi mai apoi pentru un drum atât de lung ca cel care ar fi urmat, dacă ar fi ieşit victorios. Pentru luptă combatanţii trebuiau să fie sprinteni, cu un minimum de echipament asupra lor – se exclusese încărcătura de marş; pentru drumul lung peste Balcani se cereau însă nişte solide trenuri regimentare, cu muniţie, alimente, furaje, haine, medicamente, ceea ce presupunea o coloană auxiliară nespus de greoaie, care împiedica fatal viteza marşului, riscând să transforme combatanţii în auxiliari. Osman-paşa a acceptat acest risc. El n-a izbutit să dea foc bagajelor, ca Alexandru cel Mare, pentru a-şi elibera trupele, prin faptul

— Simplu şi esenţial – că aceste bagaje reprezentau viaţa însăşi a trupelor. Dar a gândit asupra riscului atent.

El a procedat mai întâi la suprimări drastice – cât de drastice vor fi fost urma să se vadă!, concentrându-şi zelul mai ales asupra armelor şi muniţiilor fără randament, pe care le-a şi eliminat. A distribuit trupelor câte o sută de cartuşe de om, restul de o sută cincizeci de mii, plus câte nouăzeci obuze de fiecare tun, fiind încărcate pe samare, într-o lungă coloană de catâri, cai, măgari. În ceea ce priveşte alimentele, problema s-a simplificat, rezervele fiind aproape sleite. Pentru cei 3.000 de răniţi abandonaţi în Plevna, muştrul a lăsat pesmeţi şi pâine pe câteva zile. şi niciun medicament. Ou oricâte reduceri, coloana de bagaje se ridica totuşi la o mie de vehicule – trăsuri, căruţe, harabale – trase de câteva mii de vite, ceea ce presupunea un corp important de vizitii, paznici, salahori – indisponibili pentru arme. Ocrotirea acestei coloane, în care intra şi populaţie civilă musulmană, a revenit instrumentiştilor din fanfare, care au fost înarmaţi.

N-a fost alegere nici în ceea ce priveşte traseul. Cine măsoară pe hartă traseul visat a fi atins de Osman, între râul Vid şi Sofia, prin trecătorile troienite ale Balcanilor,

controlate la acel ceas de trupele lui Gurko, apreciază că acest traseu era croit de la început ca un traseu al nebuniei.

Cu şapte ani înainte, în bătălia de la Sedan, comandantul cavaleriei franceze propusese lui Napoleon al III-lea o ieşire asemănătoare, dar împăratul, mai lucid ca oricând, a răspuns: *c'est bon pour l'histoire – pas pour moi*![25]

Ar mai fi fost poate o şansă pentru Osman-paşa: chibzuirea acţiunii decisive. Aceasta, acţiunea decisivă, nu corespunde totdeauna cu direcţia de efort. Examinând chestiunea, importantă în orice război de tip tradiţional, un tactician român de mai târziu a definit-o în următorii termeni:

„Înţelegem prin *efort*, acţiunea întreprinsă de o unitate pe o anumită direcţie, cu grosul forţelor şi majoritatea mijloacelor sale, iar prin *acţiune principală* (decisivă), acţiunea care, desfăşurându-se într-un sector sau zonă, pe o direcţie corespunzătoare, duce la deciziunea manevrei prin ruperea frontului în acel sector şi căderea de obicei în flancul sau spatele dispozitivului inamic.

*Efortul* se face cu grosul forţelor, care rezultă din raportul propriilor noastre forţe repartizate în grupări (majoritatea forţelor faţă de totalul lor), în timp ce *acţiunea principală* (deciziunea) este condiţionată de realizarea superiorităţii faţă de inamic într-un anumit sector, deci ea rezultă din raportul forţelor noastre faţă de cele inamice, în acel sector.

Cu alte cuvinte, *efort* şi *acţiune principală* (sau decisivă) sunt două noţiuni diferite, care de obicei se confundă, în chip nenorocit".

Lui Osman-paşa i s-a refuzat însă şansa unei viclenii

---

25 Bun pentru istorie — nu pentru mine !

tactice. Grosul forţelor ruse s-a concentrat exact pe direcţia aleasă de muşir ca loc al acţiunii lui principale (decisive), aici concentrându-se, în chip copleşitor, şi efortul otoman. Pentru a nu-şi risipi forţele, Osman n-a riscat nicio ieşire laterală, iar linia de spate s-a dovedit total inactivă. Ea n-a încercat riscul, oricât de deznădăjduit, de a imobiliza sau măcar frâna atacul român. Punând totul pe o singură carte, Osman-paşa a înlăturat orice altă alternativă, dintre care mai ales două au fost excluse: alternativă aşteptării, alternativă predării. El îşi cunoştea bine oamenii şi ştia că aceştia îl vor urma, fără a şovăi. Dezertările din armata încercuită fuseseră relativ puţine, chiar dacă adversarii făcuseră caz de ele, în presă, într-un mod guraliv. Prin intuiţie, dar şi prin calcul, Osman-paşa ştia ce forţă de explozie deţine o armată când nu mai are altă şansă decât nădejdea.

Cum s-a spus: mare-i nădejdea când nu rămâne decât una singură.

La orele 7, sub ceaţă, izbirea dintre forţa otomană şi liniile de apărare ruse se produsese. Nimic nu izbutise să ţină piept atacului şi primele şanţuri ruse au fost spulberate.

Otomanii se îndreaptă mai departe, în vijelie, spre primul obstacol puternic din faţă, reduta rusă nr. 3, şi o iau cu asalt. Rămân abandonate şase tunuri şi câteva sute de morţi.

Creasta uriaşului val, pe care-l aruncă din spate Osman, cade apoi năucitor peste frontul redutei nr. 4, apărată de regimentul rus Siberia. Pregătiţi între timp să primească urgia, siberienii răspund. Din nou o luptă de strivire, în care adversarii – amestecaţi în moarte – rămân încâlciţi în arme şi sânge, până când forţa din urmă, încă mai dură, frânge restul de rezistenţă, croindu-şi invincibilă drum.

Osman-paşa simte că dopul blocadei e gata să sară.

El e stăpân pe două redute. El încearcă să lărgească breşa, spre Etropol şi movila Compania, punându-i în urmărire pe cei loviţi, care se retrag în dezordine. Frontul de atac otoman se desface în trei capete agresive, împinse înainte de energia întregii coloane, care încă mai curge pe podurile de peste râul Vid.

Osman-paşa n-a trecut încă podul. El aude riposta rusă. El îi ştie puterea. Epuizându-şi energia în chiar actul izbirii, un talaz – orice talaz – se sfărâmă în şuvoaie şi are tendinţa de a da înapoi. Urmează viitoarea, confuzia. Stăpân peste masa trupelor, un comandant trebuie să ştie deci când să arunce în luptă un talaz nou, înlocuind forţa epuizată şi transformând viitoarea – confuzia de valuri sfărâmate – într-un avantaj de teren pentru el.

Este ceea ce a încercat Osman-paşa să facă, ordonând diviziei de rezervă, comandată de Adil-paşa, să se pună în marş către râul Vid.

A fost clipa când au intrat în luptă românii. Acţiunea diviziilor române, de sub comanda generalului Alexandru Cernat, a echivalat cu năruirea unui zid peste un gol care dădea fiori de spaimă: golul dintre cele două forţe otomane.

Zidul de protecţie al luptătorilor lui Adil-paşa, clin divizia a doua, n-a putut ţine rezistenţă. Oamenii lui Adil ştiau că viaţa lor se joacă nu în faţă, ci în spate, hăt departe, dincolo de Plevna, la podurile de peste râul Vid, unde se aflau luptătorii porniţi pe drumul Sofiei.

Atacând, românii au forţat deschiderea golului. Plevna, ca punct strategic, ca aşezare pivot care a dat numele bătăliei, era scoasă din joc; ea n-a interesat ore în şir pe nimeni. Decisivă a fost prăvălirea zidului otoman din spate, sub izbirea armatei române, scăderea şi căderea întregii presiuni militare a celor încercuiţi, ceea ce a făcut ca dopul blocadei să cadă scurt la loc.

Dincolo de Vid, se aruncă în luptă regimentul 10

Malo-Rusia. Resturile regimentului Siberia se regrupează şi, împreună cu ucrainenii, reiau asaltul pentru recucerirea redutei nr. 4. Se pun în mişcare rezervele ruse ale sectorului condus de Ganetki: regimentele diviziei a treia şi o brigadă din divizia a doua grenadieri de gardă. Sunt recucerite redutele, cu grele pierderi pentru otomani. Încep uralele.

Trecând podul, ca să forţeze atacul, Osman-paşa e silit să revină înapoi, la punctul iniţial de pornire. E hotărât să-şi regrupeze oamenii. Are la dispoziţie încă trei batalioane, singurele pe care Adilpaşa i le-a putut trimite în ajutor. Muştrul e atacat acum frontal şi din flancuri. Artileriile celor două armate, rusă şi română, trag în carne vie, mişcându-şi poziţiile spre cei loviţi mereu mai din aproape, aduşi în buza tunurilor. Osman-paşa are totuşi nădejdea acelui spate zdravăn, pe care îl reprezintă divizia lui Adil-paşa.

Dar trupele aliate nu-l cruţă. De la comandamentul lui, generalul conte Todleben urmăreşte lupta la hartă, cu calm. El nu se pripeşte – e inutilă risipa de sânge, în ordinul către comandanţii sectoarelor el este cumpănit şi ferm: „În cazul când poziţiile turcilor ar fi slab ocupate şi se pot lua fără mari pierderi, se va înainta asupra lor”.

Asta fac toţi comandanţii de sectoare, asta fac şi oamenii generalului Cernat din sectorul român. În frunte e divizia colonelului Mihai Cristodulo Cerchez. Înaintarea românilor e atât de rapidă încât artileria aliată, dezorientată de masa de oameni în fugă, trage în urmăritori.

Osman-paşa e pus în faţa ultimii decizii, pe care refuzase s-o admită: retragerea în Plevna. Retragerea în spaţiul abandonat, pentru o regrupare demnă, în vederea începerii unor tratative de armistiţiu sau de capitulare, care s-ar fi putut prelungi. Dar cât timp? Adil-paşa, cu trupele sale care întârziau, s-ar fi putut îndrepta spre

Plevna, unde ar fi urmat să înceapă fortificarea oraşului.

Dar trupele lui Adil-paşa nu mai existau, în acea clipă, ca trupe. Osman-paşa a hotărât capitularea.

Incredibilă pentru toată biografia ulterioară a prinţului a fost trezirea lui din somn, mult după orele 9, după ce lupta s-a isprăvit. Curios, comandantul *en chef* nici măcar nu s-a trezit singur, l-a trezit aghiotantul de serviciu, care, încă buimăcit de fantastica veste, a rămas minute în şir la uşa încăperii, cu depeşa în mână, neştiind ce măsuri să ia. Plevna căzuse. Ordinul privind bătălia îl semnase prinţul şi nimeni nu-l mai putea revoca. Nici victoria nu se mai putea revoca. La ce-ar mai fi slujit atunci trezirea prinţului din somn, de vreme ce spectacolul bătăliei nu se mai putea juca încă o dată, pentru ca el să participe, fie şi ca martor! Cu mult mai târziu s-au sculat, de altfel, în acea zi, şi ceilalţi martori importanţi – ţarul, sultanul, Nicolas. Toţi au fost treziţi din somn târziu, mult prea târziu, de slugile lor, când cursul faptelor nu se mai putea întoarce, chiar dacă cineva dintre cei mari ar fi dorit sau ar fi râvnit o altfel de desfăşurare. Chibzuind lucrurile din imediata apropiere, de lângă clanţa uşii pe care voia s-o deschidă, aghiotantul de serviciu l-a lăsat pe prinţ să mai doarmă încă o bună vreme, iar prinţul între timp dormea, călătorind în somn fără să ştie peste luptele de la Opanez, călătorind mai departe, fără habar, peste steagul alb ridicat de învinşi şi mai departe – când s-a răsucit spre stânga –, peste momentul când începuseră a fi încolonaţi prizonierii.

Subordonatul greşea desigur grav, la fel, să spunem, ca un steward care ar fi ezitat din prostie să-l trezească pe un înalt pasager din cabina de lux a vaporului cu care acesta călătorea, la exact clipa trecerii prin Bosfor, când ţinta pasagerului nu era somnul, ci tocmai atingerea strâmtorilor. Dar aghiotantul nu greşea totuşi în mica lui socoteală umană, chibzuind că prinţul nu închisese ochii

săptămâni în şir, noaptea care trecuse fiind prima sa noapte de somn bun, fără vise. După săptămâni de zbucium crâncen în bordeiul întunecos şi asfixiat de fum, după veghea la hartă şi pe teren, la construcţiile strategice de pământ, după aţâţarea neurastenică din timpul consiliilor sau al bombardamentelor de noapte, un trup se lăsase învins de somn, trupul slab şi fragil al unui om mic de stat, comandantul *en chef*, care n-a putut opune somnului niciun gest de rezistenţă

— Când? şi aici era absurdul! – tocmai în clipa cu puţin premergătoare victoriei. El adormise după ceasurile 11 din noapte, căzând butuc pe patul său de fier, cu o depeşă proaspătă în mână, pe care n-a putut-o citi până la capăt, deşi a vrut, o depeşă în care i se raporta, fireşte, că pe imensul front „domneşte liniştea”. Formula devenise stereotipă în ultimele zile. Aceeaşi formulă îi amăgise pe toţi marii comandanţi, care, ca să nu se lase înşelaţi, îşi refuzaseră somnul. Începând să parcurgă eternul text fals liniştitor, prinţul a căzut în somn ca un butuc.

Aghiotantul a decis să intre totuşi, pe firul telegrafic se îmbulzeau depeşele, de afară se auzeau urale. L-a trezit însă cu inima strânsă şi cu glasul şoptit:

— Alteţă, a spus el ininteligibil, a căzut Plevna.

Prinţul a deschis lent ochii lui albaştri, i-a închis la loc, s-a întins în pat ca într-o baie. Era îmbrăcat în manta şi cu cizmele din picioare încă ude. A simţit între degete, corp străin, telegrama aceea. Hârtia a foşnit. A tresărit, s-a ridicat în şezut, a dus telegrama la ochi. A citit de astă dată ultimul rând: „… pe front domneşte liniştea”. Şi prinţul a căzut din nou pe spate, plesnit de somn, scăpând dintre degete hârtia.

Aghiotantul a intervenit însă, cu o voce întrucâtva mai tare:

— Alteţă, a căzut Plevna.

Prinţul a auzit glasul, ca din interiorul său, şi s-a

posomorât. A întors capul, pe deplin trezit, şi l-a privit pe ofiţerul care stătea într-un genunchi lângă el. A îngăimat doar atât:

— Ce spui tomnule?

Apoi s-a smuls din pat, intrigat, furios, cu senzaţia clară că între timp, cât dormise, s-a petrecut o catastrofă.

— Dar când? a strigat el cu groază.

— Acum câteva clipe, a bâlbâit aghiotantul, în chip stupid, cerându-şi parcă scuze.

Nimic nu mai era de făcut, părea a spune faţa derutată a aghiotantului, care rămăsese jos, sprijinit într-un genunchi – Plevna se prezenta ca un ou spart.

Prinţul a luat hârtia din mâna ofiţerului, s-a şters la ochi, frecându-şi globii, apoi a citit-o. A pus-o lent alături, pe scaunul cu ceasul de voiaj, lângă cealaltă telegramă. L-a văzut în sfârşit pe aghiotantul care nu-şi venise în fire:

— Ce-i cu tumneata! i-a reproşat, încruntându-se. Asta nu-i o ţinută de ofiţer.

Dezmeticit, mai mult speriat, aghiotantul s-a redresat, intrând în ţinuta lui de ofiţer, un fel de statuie prost articulată. Prinţul în schimb era viu şi liniştit.

— Să vină bărbierul, a ordonat el. Şi aduceţi apă caldă.

A început să se dezbrace, ca pentru culcare. Cameristul – care dormea într-o şură – l-a ajutat să-şi scoată cizmele. Într-una din cizme, printr-o spărtură laterală, pătrunsese noroiul; obiala era udă şi murdară. Celălalt picior era ud de transpiraţie, dar curat. Un singur lucru l-a indispus pe prinţ „unghiile înnegrite, crescute strâmb. Şi-a controlat şi unghiile de la mâini. A cerut o foarfecă. A refuzat serviciul pedicuristului, a început să se ocupe singur, minuţios, metodic, de operaţia gingaşă de curăţire, care l-a absorbit.

Introducerea picioarelor în cazanul eu apă fiartă i-a oferit prinţului o primă plăcere, în care n-a ezitat să se

cufunde, mişcându-şi îndelung degetele şi lăsând să-l cuprindă fierbinţeala, în lungul pulpelor, pe mijloc, pe piept, până în obraji. Pipăindu-şi faţa, destinsă acum, a constatat părul tumultuos şi învălmăşit, crescut rebel ca la schivnici. Cât i s-au uscat picioarele şi-a tuns singur mustăţile şi barba. A apărut o oglindă, obiect pe care prinţul şi-l refuzase în timpul campaniei. A renunţat la serviciile bărbierului şi pentru potrivirea cu briciul.

Acesta, bărbierul, se mişca neputincios în jurul prinţului, expropriat de drepturi, cum se mişcau şi ceilalţi intimi ai corporalităţii princiare – valetul, cameristul, pedicuristul, mascurul. Ei intraseră totuşi la el, ei reintraseră în sfârşit în intimitatea stăpânului, după o lungă absenţă, foarte umilitoare, iar gestul de a fi din nou îngăduiţi echivala cu un început de normalizare a raporturilor dintre ei toţi şi prinţ. Se simţeau şi afară mişcări, zgomote, ecouri care dădeau seama că ceva neobişnuit, dar de fapt obişnuit, se întâmplă. La uşa bordeiului se înghesuiau şeful casei militare, şeful casei civile, mareşalul curţii, secretarii mareşalatului, secretarii intimi ai prinţului, plus o liotă de personaje mai mărunte, inclusiv şeful grajdului princiar, care se simţea îndreptăţit să fie prezent şi să aştepte ordin.

În cortul-sufragerie, pregătit încă din zori pentru ceaiul ofiţerilor din suită şi al eventualilor oaspeţi, freamătul era încă mai intens, cu unele accente de nervozitate. Ofiţerii cunoşteau vestea şi aşteptau. Au aşteptat calmi o vreme, amânând să-şi soarbă ceaiul, apoi au început să se frământe, ieşind şi revenind în cort, cu figuri din ce în ce mai ascuţite.

— Dar e culmea, domnule! a izbucnit unul, privindu-l pe un camarad care sorbea apatic ceai. Bei ceai şi…

— Şi ce-ai vrea să fac!

Replica a scandalizat, a început acel frământ neputincios, propriu unei adunări de subordonaţi, în care

nimeni nu-şi ia riscul cârtelii, nici al iniţiativei, constrângându-se iritant, surd exploziv, la tocarea nervilor pe loc. Ofiţerii se simţeau izolaţi de spectacolul victoriei, la care ar fi avut dreptul, printr-un blestem absurd şi stupid, de care nimeni dintre cei din cort nu era vinovat, deşi toţi consimţiseră să găsească un vinovat: căpitanul care bea ceai.

— Eu vă propun, domnilor, să beţi ceai şi dumneavoastră şi să aşteptaţi.

Au ieşit toţi afară, singura formă de protest rămânând ieşirea ostentativă din cort, ca să ia aer. Ceva se întâmpla totuşi: fuseseră scoşi afară din grajd caii de călărie ai prinţului. Dar aceasta făcea parte din mişcarea cotidiană a curţii, ei au simţit treptat că nu altfel se petreceau lucrurile în fiecare zi, şi, treptat, au recăzut în acea monotonie a aşteptării, os prin os, care este de fapt primul semn al normalului într-o viaţă de curte.

Între timp prinţul îşi isprăvise toaleta. În încăperea cu pereţi negri de pământ rămăsese doar valetul, care l-a ajutat să-şi îmbrace vestonul negru de tunar, punându-i. la îndemână chipiul. Acelaşi valet, fără să i se ceară, a depus în faţa prinţului caseta cu ordine şi medalii. Gestul n-a fost de prisos. Prinţul s-a oprit cu privirea pe strălucirea acelor bijuterii, neezitând să le atingă cu mâna, apoi să le scoată din culcuşurile de catifea, ca pentru a le alege. El a pus la o parte ordinul casei de Hohenzollern, ordinele acordate de ţar, pe care le arbora la anume ceremonii. A răscolit mai departe, înlăturând ordinele conferite de casele imperiale, regale, princiare cu care venise în contact, descoperind la fundul casetei ordinul acordat de sultan. A decis să nu-şi pună niciun ordin, nici măcar o rozetă, şi a închis caseta. Şi-a îmbrăcat mantaua.

— Măria-ta, a tunat mareşalul curţii, care simţea că pregătirea e încheiată şi a dat buzna în bordei. Alteţă, a reluat el răguşit, calul e gata.

— Ce cal? a întrebat liniştit prinţul.

Văcărescu a făcut ochi mari, rămânând fără glas, ca un peşte lipsit de aer.

— Să se pregătească trăsura! a cerut prinţul. Şi înainte ca Văcărescu să iasă: iar suita să se prezinte în uniforme de mare gală.

Văcărescu a încremenit în prag. Aceasta avea să amâne din nou plecarea către câmpul victoriei, spre exasperarea tuturor. Uitase să întrebe – care trăsură? – dar era limpede că nu alta decât trăsura de ceremonie.

Prinţul a urcat în trăsura de ceremonie la ceasurile 10. În pădurea de uniforme strălucitoare, care-l înconjura, inclusiv harnaşamentele cailor – înhămaţi *à la Daumont* – erau strălucite, el singur, în mantaua simplă şi neagră, părea strident, un simplu soldat. A ridicat un deget, cerând ca echipajul să pornească.

Lumea de rândaşi, bucătari, sentinele ale curţii a rămas pe loc cu gura căscată. Prin uşa grajdului, uitată deschisă, încă mai ieşeau valuri de aburi. Ajuns afară din Poradim, pe culmea dâmbului care deschidea priveliştea drumului către front, prinţul a cerut să se oprească goana. Văcărescu s-a apropiat să primească ordin. Bărbatul mic din trăsură avea faţa transfigurată de o uşoară beţie. Era evident că ceva uitase să ordone, ceva ce acum căuta în gând. Văcărescu a aşteptat recules. Omul din trăsură trebuia să facă mental drumul înapoi până la acel moxnent sau accident care provocase gândul, deci şi nevoia opririi sau a ordinului: „A, da!” a spus faţa prinţului, acum destinsă, după unda de încordare precedentă. Echipajul trecuse pe lângă „casa ţarului”, garda imperială luase poziţia smirnă, fără ca prinţul să observe măcar. Acum prinţul îşi amintea.

— Eşti bun să notezi? s-a adresat el lui Văcărescu, în româneşte. Şi dictând: Majestăţii-sale împăratul Alexandru al II-lea, suveran al tuturor Rusiilor: Vă aduc vestea că

trupele aliate au cucerit victoria. Apoi în franţuzeşte: *Ce soir je vais dormir a Plevna*.[26]

Acest *„Ce soir je vais dormir a Plevna”* a măsurat singurul moment de exaltare absolută din viaţa prinţului, cu atât mai paradoxal cu cât cuvintele care fixau momentul într-o formulă ieşeau din mintea unui bărbat abia trezit din somn.

Trezindu-se, Adelei i s-a părut că aude acorduri de fanfară. Avusese în sfârşit un vis limpezitor, din care, curios!, nu reţinea imagini, ci numai valuri de muzică.

I s-a părut că afară e soare şi a pus să se deschidă ferestrele.

— Dar bate vântul, coniţă! s-a opus jupâneasa. E vânt cu lapoviţă, vijelie mare.

Ea n-a ascultat-o sau n-a crezut-o pe femeie. A întrebat în care zi se află.

— E luni că ieri fu slujba de duminică.

— Şi ieri a fost paradă?

— Paradă fu acu o săptămână, i-a explicat femeia. Paradă fu când căzu Plevna de s-au spartără geamurile negustorilor de furie. P-ormă Plevna nu căzu şi rămaseră oamenii cu paguba.

Atâtea lucruri se întâmplaseră deci! Adela n-a priceput nimic şi a concediat-o pe jupânească cu un gest. Ea auzea totuşi acorduri de fanfară şi se chinuia să le extragă din amintirea visului. Suprimând primirile, vizitele, atâtea convenienţe inutile, Adela simţea că se apropie, stând pe loc, de ceva necesar şi esenţial.

Întâlnind-o pe Păuna Catargi, în seara în care îl văzuse pe Răşcanu, aceasta o mustrase:

— Draga mea, dar pe lume au loc atâtea!

— Ce? a întrebat Adela senin.

Păuna a rămas deconcertată, oprindu-şi mişcarea

---

26 Diseară dorm la Plevna.

evantaiului. S-a simţit totuşi datoare să adauge:

— Mă gândeam că se petrec atâtea evenimente…

— Şi eu cred că se petrece ceva, i-a spus Adela. Simt neputinţa de a ajunge undeva, nu ştiu unde, unde e linişte.

În dimineaţa de luni, Adela simţea că redobândise, după foarte multe nopţi de zbucium, un fel anume de linişte.

Ea s-a trezit în zori, odată cu primele mişcări de trupe de lângă râul Vid. Dar nu s-a ridicat din pat… a vrut să reţină încă sub pleoape visul acela.

Când ţiganca a intrat să facă focul, ea a auzit limpede paşii ei de pisică pe covor, răsturnarea lemnelor din poală la gura sobei, hârşcâitul vătraiului în cenuşă, aşezarea aşchiilor în vatră, peste jăratecul adus cu făraşul, apoi suflul care a iscat flacăra. Focul a căpătat viaţă din suflul acelei fete, care a rămas lângă el, înteţindu-l, până ce l-a văzut că ardesingur.

Fata a rămas acolo încă multă vreme, în picioare „în semiobscuritatea dormitorului, sprijinindu-se cu mâna de faianţa albă a sobei, fără să-i pese de doamna care doarme în pat, până când soba s-a înfierbântat, iradiind căldură în jur. Apoi a ieşit, căscând sănătos, după ce a mai privit o dată spre sobă.

„Atâtea lucruri se petrec pe lângă noi, fără să ştim

— Mai mult a simţit decât a gândit Adela. Lucruri simple, elementare, cum ar fi aprinderea focului”.

N-a mai adormit, dar starea de somnie se prelungea, ca sub o veghe a cuiva, o veghe ocrotitoare „liniştită, calmă. Focul duduia în sobă, într-un clocot; înfundat şi puternic, care-i făcea bine Adelei

Gheaţa albă a faianţei, transfigurată de temperatura din interior, căpătase, în nemişcarea ei, o prezenţă de fiinţă. Soba era vie, iar aerul din casă cânta. A simţit apoi butucii de jăratec desfăcându-se şi bufnind sub dogoare.

S-a ridicat din pat pe la 10, când la podurile de pe

râul Vid lupta se isprăvise, cu acel sentiment de linişte pe care ţi-l dă capătul unui drum parcurs.

Când a intrat jupâneasa, aducând tava cu dulceaţă şi apa, Adela i-a cerut să deschidă ferestrele. I se părea că afară e soare.

Apoi a auzit penduletele – din dormitor, din salon, din hol, ceasurile de perete şi de pe console, care s-au pus în contratimpuri de sunete într-un fel de unison năvalnic. Adela a tresărit, primind sunetele cu încântare, suspendându-şi o clipă respiraţia.

Pendula de la Gârbovi stătea.

În reduta centrală de la Opanez, trei mii de oameni au aruncat armele. Peste un ceas s-a raportat că Edhem-paşa, comandantul sistemului de apărare de aici, ar fi ridicat steagul alb. N-a avut când o face. Steagul alb a apărut ceva mai târziu, pe hârtie, în rapoartele ulterioare – şi române şi otomane –, ca să explice în chip convenţional, printr-o figură de stil, eficienţa atacului şi recuno; şterea cedării.

Edhem-paşa simţea ce-o să urmeze. Comandanţii simt când elasticul rezistenţei cade sub presiunea unei puteri imposibil de stăvilit – tocmai fiindcă dispare puterea interioară de a te putea opune. El simţea asta din năvala dezordonată şi nemotivată a combatanţilor lui, care părăseau în valuri tranşeele, paralelele, şanţurile înaintate, retrăgându-se cu spatele în reduta principală, fără să le pese dacă sunt împuşcaţi din spate de năvălitori.

Invadatorii înaintau la început cu uimire, apoi cu înverşunare, prin spaţiile întunecoase şi goale, împiedicându-se în materialul abandonat, isprăvind prin a dori rezistenţa, prin a căuta s-o înfrângă, de unde furia şi cruzimea loviturilor la baionetă, cu patul armei, în puţinele puncte de rezistenţă, care au fost pur şi simplu strivite. În reduta de la nord de satul Opanez, luptătorii s-au aruncat asupra liniilor de foc cu o sete de a isprăvi, cu un dispreţ

de sânge care a provocat o apărare disperată şi o ripostă la disperare pe care nimic n-a mai putut-o stăvili, până când în incinta dezastrului au rămas doar cei vii, care încă mai năvăleau. N-a scăpat cu fuga nimeni, n-au rămas în noroi şi zăpadă răniţi. Scena a fost privită de la distanţă de mai puţin de un kilometru, de luptătorii din reduta principală. Aceştia n-au intervenit. Ei au asistat la luptă ca la o amputare pe propriul corp, trăind şocul loviturii, simţind desprinderea organului suprimat şi clocotul fierbinte al hemoragiei. Ei erau cu ochii hipnotizaţi de acel spectacol, când, într-un vaier al surprizei, urmat de tăcere, s-au trezit peste ei cu românii. A arunca arma, a te preda morţii, este ultima apărare. Un maior român a scris atunci pe şaua calului că Edhempaşa a ridicat steagul alb.

Cu mult mai complicat s-au desfăşurat lucrurile la podul de pe Vid, unde într-adevăr otomanii au ridicat steagul alb. Sentimentul a fost desigur acelaşi: neputinţa absolută în faţa dezastrului.

Consemnând în jurnalul său, în aceeaşi zi, momentul când comandantul suprem otoman i-a comunicat hotărârea sa de a capitula, colonelul Mihai Cristodulo Cerchez – primul combatant care l-a întâlnit pe Osman după bătălia pierdută, a procedat sumar, prin scrupulul exactităţii. Persecutat de ideea că realitatea halucinează, Cerchez – care n-avea pragmatismul salutar al omului comun – s-a mărginit în a nota doar faptele reper, cele pe care se sprijină de obicei fluxul memoriei, nu şi cele care fixează într-adevăr momentul, prin amănunte. De aici şi disputa ulterioară, în legătură cu mărturia lui Cerchez, prea sumară pentru a înlesni reconstituirea, prea seacă pentru a se putea deduce sentimentul în clipă al participanţilor. Iată mărturia, după jurnal: *„Rezistenţa turcilor nu ţinu mult şi trupele lor angajate ridicară steagul alb şi lepădară armele*. (*Moment la care colonelul Cerchez nu putea fi prezent, de unde consem*narea *impersonală*), *Trupele*

*noastre înaintară dar fără nicio piedică până la podul de pe Vid, aproape de care se afla însuşi comandantul armatei turceşti, Osman-paşa, care arătând dorinţa de a vedea pe comandantul trupelor noastre, m-am dus eu însumi în casa unde se afla…"*

Casa era cantonul şoselei, o bojdeucă, în care Cerchez a intrat plecându-şi capul. El nu notează faptul că la intrare, adică afară din bojdeucă, se afla înşiruită un fel de gardă a învinşilor, formată din ofiţeri superiori, fără arme, care a tresărit la apariţia sa. Nu consemnă nici faptul că, oprind calul, doi ofiţeri otomani l-au ajutat să descalece, retrăgându-se apoi umili. Şirul de ofiţeri superiori l-a salutat, el a răspuns scurt, cu trac.

În interior, pe o ladă de cartuşe, se afla aşezat Osman-paşa. Muştrul a ridicat fruntea. Era cu mantaua între umeri şi cu capul descoperit. Piciorul lui drept, rănit de glonţe, dar şi scrântit, era întins pe o altă ladă mai joasă, lângă cizma descălţată, depusă alături. Un militar, aflat cu spatele la uşă, îi îngrijea piciorul, aplecat peste rană. Primul gest al muştrului a fost să se ridice. Tot reflex, Osman a apucat în palmă sabia de gazi, sprijinindu-se mai mult pe ea, de fapt lăsând-o pe loc, dar având impulsul de a-şi împinge trupul înainte spre dreptunghiul uşii, în care apăruse brusc străinul înarmat.

Mitologia romantică a momentului a prelungit acel gest imediat, proiectându-l până seara pe întregul câmp de luptă, iar de acolo în cromolitografii. Osman ar fi ridicat atunci sabia, întinzând-o cu garda înainte spre ofiţerul român, nu fără a lua o figură solemn retorică, nu fără a-şi drege vocea când a declarat cu glas tremurător:

— Domnule colonel, împreună cu întreaga mea armată mă predau junei şi bravei armate române.

Osman s-a sprijinit într-adevăr cu mâna pe sabie, gest reflex de militar încolţit, gest moral însă, sabia decorativă, aşezată alături, reprezentând atributul lui de

gazi şi comandant suprem. Era un mod mut de a spune: „Eu sunt!”, un mod nu de ofensivă, ci de apărare: „Nu-mi lua asta poate şi un mod instinctiv de retragere, cu toată fiinţa, în obiectul acela aurit, pe care mâna se crispa.

Simţind mişcarea bruscă a stăpânului, militarul care se afla aplecat peste piciorul lui Osman-paşa, medicul Hassib-bei, s-a tras la o parte, întorcându-se cu faţa. Medicul a făcut ochi mari, speriaţi, şi şi-a lăsat în jos mâinile, în faţa străinului care intrase. Osman îşi ţinea încă mâna sprijinită pe sabie, trunchiul aplecat înainte, dar cealaltă jumătate a corpului era vădit scoasă de sub puterea lui. Lângă piciorul rănit, cizma. Stofa pantalonului fusese sfâşiată până sub rotulă, dezgolind carnea insensibilă.

Surprinzând neputinţa bărbatului, el însuşi surprins, Cerchez a rămas cu gestul de salut neterminat. Mişcarea precipitată a ofiţerilor otomani, care au dat să-l ridice pe muşir, a fost oprită de Cerchez cu un semn. Osman şi-a retras mâna de pe sabie, lăsând-o între el şi român. (Jocul cu sabia avea să se repete peste un sfert de oră, la sosirea generalului Ganetki, care, repezindu-se imediat spre trofeu, avea să-l ridice, restituind mai apoi obiectul la ordinul marelui duce, pentru ca aceeaşi sabie să fie oferită de învins ţarului, care, la rându-i, i-a restituit-o lui Osman, până când celebra sabie a ajuns în Muzeul Militar de la Bucureşti.)

În jurnalul său, trecând peste acest moment, Cerchez notează: „... fiind rănit şi întrebându-l unde doreşte a se retrage, mi-au declarat că voieşte a rămâne acolo, unde am şi lăsat (desemnat) o companie din regim, al 3-lea de linie, ca gardă, până ce comandantul va dispune de ce este de făcut”.

După prezentare, Cerchez s-a interesat mai întâi de starea rănitului, primind răspunsurile lui Hassibbei, în franţuzeşte. Glasul gutural al muştrului era slab, aproape

indistinct; făcând efortul să-l audă vorbind în limba lui, Cerchez s-a aplecat fără să vrea spre rănit, s-a apropiat chiar, până la a putea să-i simtă respiraţia. Între omul neputincios de jos şi bărbatul din picioare s-a creat, aproape firesc, relaţia de la pacient la medic, medicul propriu-zis înlesnind comunicarea, succesiunea de întrebări şi răspunsuri. Răspunsurile erau simple, împăcate, ca ale oricărui bolnav care se desparte de viaţă, detaşându-se de cele ale trupului său – răni, corpuri de armată, refugiaţi, muniţii –, ca şi cum aceste toate nu i-ar mai fi aparţinut.

„Osman-paşa mi-a declarat, notează Cerchez, că în magaziile din Plevna se mai află pentru 4 zile pesmeţi şi pentru 5 zile pâine de grâu. El nu a voit a încheia nicio convenţiune (n-avea pe loc puterea); m-a rugat numai de a nu se maltrata soldaţii săi, a lăsa ofiţerilor caii şi bagajele lor, recomandând mărinimiei învingătorilor pe locuitorii din Plevna

Adevărata scenă între învingător şi învins s-a jucat imediat, la intrarea tumultuoasă a rusului Ganetki, când Osman, smuls în sus şi susţinut de mâinile fidelilor care nu-i mai aparţineau, a regăsit tăria de a privi dur, de a primi lovitura unei cascade de cuvinte, de a-şi pleca fruntea, de a vedea cum i se smulge sabia. S-a dat ultima scenă de luptă, la care Cerchez n-a participat. Limpezimea minţii îi interzicea orice reacţie. Între el şi Osman totul fusese isprăvit, încă de la intrare, prin constatarea stării de fapt: înfrângerea şi simultan victoria.

Dar Ganetki, ca soldat, clocotind încă de energia luptei, spunea că scena nu se isprăvise odată cu intrarea în scenă, cu consemnarea mută a victoriei, ci urma a se isprăvi printr-un punct. El a smuls sabia. El l-a dezarmat violent pe învins, aducându-l abia atunci, sub ochii tuturor, în condiţia de prizonier. După care Ganetki s-a încheiat la manta, privindu-i rece pe învinşi. Aceştia nu mişcau. La fel

ar fi procedat însă în situaţia inversă şi Osman, năvălind crud asupra învinsului şi indicând să i se smulgă sabia. El n-ar fi atins-o poate; ar fi indicat doar smulgerea, cu un gest tăios, după care i-ar fi privit rece pe cei de la picioarele lui sau nu i-ar fi privit.

Osman-paşa a scâncit şi a închis ochii. Piciorul desculţ şi rănit a şchiopătat o secundă, iar umărul drept al muştrului s-a lăsat moale. A şoptit ceva, câteva vorbe, ca un început de rugăciune, apoi a tăcut.

— Ce spune? a strigat Ganetki.

— Nimic, generale! l-a asigurat Hassib-bei. Spune că în viaţă sunt şi zile albe şi zile negre. Unele vin după celelalte. Un proverb otoman.

A fost clipa când în sălbaticul luptător, fără armă, a înviat înţeleptul.

— Mon general, vous ajjichez une moue d'enfant boudeur. Pourquoi? Mais, mon Dieu, vous êtes victorieux![27]

Congestionat la faţă, gata să plesnească, Cernat nu-l putea asculta pe jurnalistul francez. El, generalul, nu arăta ca un om victorios, ci ca un ins păcălit, căruia toate i-au ieşit anapoda, toate exasperându-l, până la sufocare, până la înecul într-o apă pe care n-o putea domina. Înotând între ofiţeri de ordonanţă, aghiotanţi, curieri, telegrafişti, cazaci, aduşi peste el în valuri, împinşi afară cu pumnul, revenind peste el în alte valuri, cu alte mutre sau cu alte ştiri, generalul nu prididea să încerce a pune măcar un fir de ordine în ceea ce i se părea a fi haosul satanei. La fiecare nouă încercare, aţa ordinii se rupea pe loc, sub ochii lui, sau în spatele lui, când se aştepta mai puţin, de unde deruta şi saltul de la o idee la alta:

— V-am spus să-mi aduceţi criminalii! a urlat el de s-a cutremurat tavanul, lăsând baltă toate celelalte treburi. Unde-s criminalii?

---

27 Dar, generale, dumneata afişezi o mutră de copil ofensat. Dar de ce ? Pentru numele lui Dumnezeu, eşti victorios !

I s-a spus că după „criminali” plecase locotenentul Nucescu, în fruntea unei patrule, ca să-i aresteze. „Criminalii” erau genieştii de la reduta Griviţa 1, cei care săpaseră mina spre reduta Griviţa 2, mină care nu explodase la timp, lăsând intact obiectivul inamic

— Când? – chiar în dimineaţa victoriei.

— Şi criminalii de la stăvilarul de pe Vid! a mai adăugat generalul, strivind hârtiile de pe masă cu pumnul, în asigurările că ordinul se şi pusese în executare, deşi după câte se vedea, şi acei „criminali” lipseau, împreună cu ofiţerul trimis să-i aducă legaţi.

Era vorba despre cealaltă nereuşită, stăvilarul de pe râul Vid, operă în care se cheltuise săptămâni de muncă şi de veghe, şi care ar fi trebuit să confere

— Împreună cu mina de sub Griviţa 2 – un alt caracter victoriei.

Dar prevederile, pregătirile şi ordinele nu se îndepliniseră, de unde caracterul haotic al rezultatului, care nu răspundea – n-avea cum răspunde! – imaginii iniţiale. Totul contrazicea modelul victoriei pe care Cernat îl avea în cap, un model impecabil chibzuit, pe cât se putea, oricum un model menit să justifice un efort, o trudă, o risipă de energie şi de materiale, în ultimă instanţă, o raţiune de a te afla „de a fi! pe un câmp de luptă. S-ar fi putut ca prinţului să nu-i pese de toate aceste poveşti, idei, pregătiri, în care el, prinţul, angaja desigur un prestigiu, dar un om al meseriei angaja mai mult decât atât, angaja o viaţă, un ideal şi o carieră.

Generalul ieşise pe câmpul de luptă încă din zori, presimţind ceva. Presimţirile nu-l slăbiseră nicio clipă în cursul asediului, dar, în sfârşit, presimţirea se confirmase – şi nu în invers! Muştrul otoman încercase spargerea frontului chiar în noaptea în care pe Cernat l-au fript neliniştile, şi chiar în punctul prevăzut – corpul 6 rus, comandat de generalul Ganetki. Urma ca şi românii să-şi

facă datoria.

nu anapoda, ci conform ordinului de luptă minuţios întocmit, înmânat din vreme fiecărui comandant. Desigur, nu se putea face o repetiţie generală, un război nu e o manevră, inamicul nu consimte să facă exact mişcările prevăzute în schema tactică, ei acţionează cel mai adesea aberant, ca o fiară, dar din aceasta nu rezultă că şi urmăritorii fiarei trebuie să procedeze aberant, dezordonat, haotic, dând victoriei un caracter de zăpăceală şi grotesc.

Fiind la faţa locului, pe teren, încă din zori, Cernat a putut lua pe loc măsuri, a înlesnit printr-un ordin o mai promptă legătură între flancuri, a urgentat o intervenţie de cavalerie, a forţat pasul unei urmăriri, măsuri iluzorii însă, fiindcă situaţia era atât de mişcătoare, atât de alta de la secundă la secundă, încât toate schemele şi toate prevederile săriseră în ţăndări, sub imperiul retragerii dezordonate şi al ofensivei generale. Într-un anume moment, pe dealul de la Opanez, Cernat s-a simţit inutil, smucit fără sens în toate direcţiile, butuc purtat de valurile tulburi ale unui fluviu, prăvălit dement într-o direcţie necunoscută. Nu mai putea urmări frontul, nici măcar mental. El a avut totuşi tăria să se retragă din ape, salvându-şi prestigiul, dar târând după el – manta udă – umilinţa de a se şti insignifiant. Victoria se organiza singură, după nişte legi neştiute.

În trapul calului, urmat de suită, generalul s-a îndreptat spre comandamentul provizoriu, de unde nu putea lipsi, nu înainte de a mai fi observat pe drum nişte dezordini de toată frumuseţea:

— Ce-s cu tunurile astea, căpitane, ce cauţi cu ele aici? Unde-i amplasamentul bateriei voastre, mişeilor?

— Sunt tunuri capturate, domnule general, tunuri turceşti, permiteţi ca să vă raportez.

Cernat a simţit o urzicare la ficat, începuse să se facă

ridicol în faţa subalternilor. El a smucit frâul calului, punându-l în galop spre comandament, singurul loc în care se mai conserva fantoma autorităţii de altă dată, cu toate atributele ei – aparate

Morse, hărţi, ofiţeri de legătură, un tavan, nişte pereţi. Mai înţelepţi sau mai experimentaţi, generalii ruşi procedaseră altfel: ei se lăsaseră în voia victoriei, ştiind bine că după şocul loviturii urma haosul retragerii, că după şocul loviturii din spate haosul se va generaliza, antrenându-i şi amestecându-i pe învinşi şi pe învingători. Era legea erupţiei dezordonate de forţe, care unifică tabloul tuturor bătăliilor, indiferent de epocă, spectacol în care comandanţilor li se cere linişte, detaşare, ştiinţa de a nu interveni, nervi tari.

Întors la comandament pe Cernat l-au urmărit însă dezordinea, plus rudimentele de ordine care treptat îşi făceau loc, acea ordine întruchipată de oamenii meniţi s-o poarte – ofiţeri de legătură, aghiotanţi, curieri pedeştri, vedete călare, telegrafişti, translatori, oameni care se înghesuie peste rând, încurcând toate rosturile – puţine cât sunt într-o asemenea clipă. Într-o asemenea clipă nenorocită a sosit şi acel corespondent francez de front, muscă aurită la arat, cum poreclise generalul întreaga specie, care-i cerea lui Cernat ceva, ceva important sau un nimic, dar un nimic care-l scotea din sărite. I-a şi aruncat francezului, printre alte treburi:

— Orice mi-ai cere, domnule, nu se poate!

— Cum nu se poate! s-a arătat scandalizat francezul. Dar nu vă cer decât doi cai, ca să pot părăsi frontul, şi un steag, un steag otoman.

Cererea era şi normală şi absurdă, nimic mai simplu decât ca franţuzul să primească nişte cai, dintre sutele jele cai luaţi pradă până la acea oră sau un steag, dar tocmai la steag, un alt nimic, Cernat a protestat:

— N-am steaguri, înţelegi? a urlat el. Turcii şi-au

distrus steagurile sau le-au înghiţit, treaba lor, nu erau nebuni să se lase prinşi cu steaguri cu tot, ca să-ţi facă dumitale plăcere, să te lauzi la Paris. Şi foarte bine au făcut! a mai adăugat el, semnând o hârtie. Şi rânjind: Eu să fi fost în locul lor făceam la fel.

Între timp generalului i s-a raportat că bateria pe care o găsise pe drum a fost adusă la el, la comandament – „Dar ce, – au băut măsălariţă! Ce să fac aici cu tunuri otomane!”: că pentru noapte se pregătise un banchet la Plevna – „De asta le arde!”, generalul fiind întrebat dacă ofiţerii vor participa în „mică ţinută sau în mare ţinută”; că Todleben ceruse trei escadroane de cavalerie pentru sectorul vestic al frontului – „Dar să le ia!”; că soseşte prinţul.

— Aici? Dar de ce aici, ce să caute aici! Oameni buni, a strigat Cernat ţărăneşte, dar aici nu se dă nicio bătălie, bătălia s-a terminat, ce să caute prinţul României aici!

Exasperarea lui a atins limita, când i s-a raportat că ograda comandamentului e invadată de prizonieri.

— Doamne Iisuse Hristoase! s-a închinat generalul aiurit, făcând prima cruce din dimineaţa aceea, a cincea de la începutul războiului, dar o cruce anapoda, nu semnul care ar fi trebuit să blagoslovească victoria. Cine i-a adus aici? a întrebat el, consternat.

— Din ordinul dvs.

— Din ordinul meu?!… Mă, oameni buni, v-aţi smintit cu toţii? Faceţi bine şi încolonaţi prizonierii, scoateţi-i d-aici, şi organizaţi o paradă pentru prinţ.

Şi-a rupt nasturele de la veston, cu un gest violent, a deschis fereastra ca să respire, dar a rămas mut: casa comandamentului era înconjurată de prizonieri.

Cernat însuşi se simţea prizonierul victoriei.

Locotenentului Arghir îi revenise o misiune ingrată: sarcina de a culege şi inventaria prada de război aflată pe un vast sector al imensului câmp de luptă. Avea la

dispoziţie pentru aceasta escadronul lui de roşiori, plus câteva plutoane de infanterişti desemnaţi pentru muncile brute. Cu infanteriştii trebuia să aibă cea mai mare grijă.

— Mă băieţi, le-a spus el înainte de a intra în câmpul cu pradă, eu vă cer să lucraţi cu multă atenţiune, să nu ciobiţi, să nu stâlciţi, să nu stricaţi, dată fiind vorba că-s la mijloc bunurile ţării!

Dar era foarte greu să te-nţelegi cu oamenii în împrejurări de debandadă generală, când în fiecare ins se dezlănţuise curiozitatea deşucheată şi lăcomia abominabilă. Intrând într-un parc de căruţe abandonate, soldaţii s-au repezit în bagaje ca lăcustele, cuprinşi copilăreşte de euforia de a răsturna, cotrobăi şi desface.

— Mă băieţi…

Lui Arghir îi era imposibil să-i oprească. În cazul dat bagajele trebuiau lăsate pe loc, conform consemnului; trebuiau inventariate doar căruţele, punându-le sub pază bună, dar mâinile soldaţilor nu se puteau stăpâni, era ceva peste voinţa lor – chiar Arghir, fiind pe cal, a simţit nevoia să-i ajute ca să vază ce-i înăuntru – baloturile săreau în aer, cingătorile şi sforile plesneau, din interiorul lăzilor, sacilor, geamantanelor se revărsau tot soiul de minuni, în cascade.

— Dom’locotenent, ia priviţi ce-i aici: fuste!

Cocoţat pe un morman de baloturi, un soldat agita o fustă bălţată, cu creţuri. Alţi soldaţi au smuls din acelaşi balot fel de fel de fuste – roşii, galbene, verzi, aurii, pe care şi le potriveau pe şolduri, prăpădindu-se de râs. De sub boarfele din căruţă a ieşit şi un negustor, cu o fustă în cap, care a prins a răcni în româneşte:

— Fraţilor, nu v-atingeţi de fuste, eu negustor ţinstit, turcii luat la mine cu sila. Fraţilor!

Arghir s-a făcut negru la faţă, văzându-l pe individul cu fusta în cap, şi a început să urle la grec:

— Ce cauţi acolo, nenorocitule! Noi luptăm ca să salvăm populaţia şi tu te-ascunzi între fuste? Porcule!

Admonestat, grecul a prins curaj:

— Eu reclamez comandament aliat, eu reclamez…

— Reclamează-n… şi Arghir i-a aplicat grecului o înjurătură cum ştia numai el.

Aceasta a dat îndemn soldaţilor să isprăvească iute cu fustele, punându-le care în sân, care încingându-se cu ele pe sub manta, care înnodându-le la centură. Incidentul cu fustele nu s-a sfârşit însă destul de uşor, vestea s-a dus din om în om, ca fulgerul, de căruţa cu pricina s-au apropiat soldaţi din alte unităţi, ca la o prăvălie în desfacere, şi chiar câţiva ofiţeri. Unul dintre aceştia s-a adresat lui Arghir, cu un glas destul de milog:

— Domnule locotenent, aţi avut fuste?… Nu-şcum naiba se face că în sectorul meu mi-a picat numai muniţie. Nu doriţi nişte muniţie? Aş fi vrut o fustă ca port*e-bonheur*.

A început pe loc traficul cu fuste, de fapt trocul, fiindcă nimeni n-avea bani:

— Dau un tun pentru o fustă!

— Du-te-n moaşă-ta cu tunul tău cu tot, tun am şi eu. Dă-mi fusta şi-ţi dau un cal.

Asaltat de cereri, scăpând unitatea din mână, Arghir încerca să-şi recapete autoritatea, urlând la toţi:

— Domnilor, lăsaţi-mă naibii cu fustele astea! Ce Dumnezeu, a înnebunit toată lumea?!

Arghir nu exagera, toată lumea înnebunise. Vânzoleala de pe câmpul cu pradă de război era într-adevăr nebună, fiindcă nebun era şi amestecul – chervane cu marfă, care cu alimente, căruţe cu bagaje ofiţereşti, furgoane sanitare, furgoane cu paie, docare goale, butoaie pe roţi, cazane de ciorbă pe tălpici de sanie, trăsuri de piaţă, bihunci de moşie, bucătării de campanie, cotige trase de măgăruşi, plus un întreg arsenal cuprinzând tunuri, mortiere şi mitralieze, plus o inapreciabilă cantitate de arme de toate calibrele, împrăştiate peste tot. Intestinele metalice şi nu numai metalice ale războiului se

revărsaseră pe câmpul mocirlos de lângă râul Vid, ca dintr-un abdomen spart cu fierul, făcând să ţâşnească dezordonat tot ceea ce arderea secretă a ceea ce se cheamă o bătălie nu mistuise încă: obuze şi gloanţe, saci de făină, căpăţâni de zahăr, rogojini, trâmbiţe, chiupuri de untură, luminări, unsoare de cizme, peşte sărat, păstramă de oaie, pachete de ceai, pansamente, căpestre de cai, pesmet, praf de puşcă, cratiţe, cuie, lopeţi de rânit zăpadă, silitră, sare purgativă, păcură de uns angrenaje, legături de ceapă, spirt medicinal, fasole boabe, capse de pistol, calapoade de fesuri, grenade incendiare, var nestins, vax, vaselină boncată, sticle de sifon, două pietre funerare cu inscripţii arabe, bomboane de camfor, covoare de Persia, bulumaci de proptit ziduri, perne, pepeni muraţi, proteze de mâini şi picioare, cârji de invalizi, cleşti de scos dinţi, darabane de paradă, dălţi de fier, articole de drogherie, dopuri de plută, divane, damigene cu miere, băşici de vită, bilete de bancă, brâie de atlaz, bazaconii, cum a numit un soldat nişte obiecte al căror rost părea bizar sau chiar imposibil în digestia unei bătălii: un candelabru cu ţurţuri de cristal – rămas cu luminările neaprinse, o carte creştină de rugăciuni scrisă în cirilică, nişte papuci de noapte, un rododendron cu frunze mari şi verzi, plantă care a pus un accent ireal de inconştienţă şi puritate în acest bazar al nimănui, de la poalele munţilor Balcani. Mormanele de lucruri şi piese tehnice inutile se încurcau unele cu altele, în amestec intrând şi animalele de povară, înjugate, înhămate sau legate la vehicule jeai, boi, catâri, măgăruşi, inclusiv vizitii şi paznicii-speriaţi, cum şi militarii răniţi, trântiţi pe jos printre bagaje, cum şi persoanele civile antrenate în retragere, care, toate, patrupede şi bipede, aveau regimul animalelor, inclusiv un furgon cu capre vii, sortite sacrificiului – capre albe, negre, bălţate, verzi, behăitoare, răguşite, isterice – care au rupt-o la fugă peste toată această sodomă a risipei, în clipa când furgonul a

fost deschis.

Isteria caprelor – care au prins a sări, a ţopăi, a se sminti de-a surda printre bagaje, printre vii şi morţi – i-a contaminat şi pe soldaţi, care au început a trage în capre cu puştile, ca în iepuri. N-aveau probabil cum le opri, cum să le numere, iar prada le scăpa. Culmea, dintr-un furgon răsturnat, chiar atunci, s-au revărsat desfăşurându-se alandala nişte baloturi cu mătase scumpă, de China, râuri de mătase în culoarea cerului, a jadului şi a jărateculuí, plus un sul de mătase în galben solar, agăţat în cornul unei capre, culoare purtată în cornul caprei peste tot câmpul, secţionând câmpul dezastrului în două, printr-un meridian de aur.

Izolată de coloana de atac printr-o lovitură din flanc, coloana cu bagaje fusese aruncată în afara bătăliei şi expusă doar obuzelor, căzute întâmplător peste ea, dintre care nu puţine grenade incendiare provocaseră învălmăşeală şi panică. La sosirea primilor cavalerişti români, caii de la vehiculele împotmolite sau răsturnate se zbăteau în hamuri, boii se opinteau să se smulgă din juguri, un măgar înnebunit izbutise să sară într-o căruţă ca un ţap, rămânând acolo sus, între baloturi. Dar asta era înaintea incidentului cu caprele, când încă nu începuse isteria.

— Fraţilor, ia uitaţi-vă la el! a strigat spre camarazi un roşior, uimit de senzaţionala arătare.

Dar faptul n-a impresionat pe nimeni. Chiar Arghir, care era atent la toate, n-a putut ordona decât:

— Daţi măgarul jos!

Primul lucru pe care a înţeles să-l facă Arghir la începutul începutului a fost să ordone deshămarea şi desjugarea animalelor, pentru ca echipele de furieri ajutate de soldaţi să poată proceda la numărătoare şi inventariere. A urmat însă curând surpriza minunăţiilor descoperite, apoi debandada, în care s-au dizolvat şi furieri

şi soldaţi, şi grade. Arghir alerga călare de la un grup de soldaţi la altul, urlând, înjurând, mânuind cravaşa, încercând să-i smulgă şi să-i descâlcească dintre căruţele cu bagaje pe oamenii lui, aducându-i la ordine. I-a venit în sfârşit bună idee să-i strige mai întâi pe sergenţi, să-i tragă după el, să-i alinieze în faţa calului său – animal care reprezenta autoritatea însăşi! – şi să le urle:

— Vă zbor creierii, ticăloşilor! Vă împuşc ca pe câini, acu în plină pace!… Luaţi-vă oamenii în primire şi marş la treabă, după ordinul meu.

Severitatea lui Arghir a dat rezultat. Convocându-şi la rându-le oamenii din grupele lor, sergenţii s-au pus pe treabă cu metodă. S-a procedat la o primă triere şi separare a elementelor din haosul prim – saci la saci, tunuri la tunuri, cratiţe la cratiţe, pansamente la pansamente, dovleci la dovleci, ceea ce a avut ca rezultat o lăţire a haosului, pe o suprafaţă încă şi mai vastă, incontrolabilă, prin faptul de a se descâlci o coeziune fie şi haotică. Tot ceea ce fusese strâns în chingi, legat, cetluit, bătut în cuie, încuiat cu balamale, clădit cu trudă, chibzuinţă, cu grija de a nu irosi spaţiul, s-a dezlegat, deznodat, dezlânat, împrăştiat şi risipit, în vederea unei alte ordini, ale cărei rosturi nu se puteau bănui imediat, la prima vedere. Uriaşul câmp înflorise de maldăre de culori şi mormane de obiecte bizare, printre care se identificau doar piramidele de arme şi ţevile de tun. Fapt neaşteptat, dar firesc pentru logica momentului, peste întreg caravanseraiul de miracole a început să ningă. Cu fulgi mari şi deşi şi moi. Feeric. Dar pentru scurtă vreme.

Tocmai vremea în care, fără ordin de la nimeni, fără sens – ca şi ninsoarea, fără martori – ca tot acest întreg moment, yn soldat voluntar – nici măcar călugăr, artist, pirotehnist sau magician – a decis că nimic nu e mai bine de făcut decât să aprindă candelabrul cu ţurţuri de cristal. Acel tânăr roşior, cu ochi halucinaţi de o mare bucurie

interioară, se plimba de multă vreme călare, ţinând în mână candelabrul cu care nu se hotărâse ce să facă. L-a priponit până la urmă într-o oişte. Era un candelabru scump, din bronz aurit, împodobit cu cristale fin şlefuite, de Veneţia. Băiatul a descălecat să-l admire. Apoi, ca să intensifice probabil efectul, a aprins toate luminările, lăsându-le să ardă sub cerul sumbru, ca la Crăciun. Ningea, ningea feeric, dar pentru scurtă vreme.

La căderea cortinei de fulgi, după ce feeria s-a oprit, a apărut şi un colonel nervos. Aducea după el o suită de ofiţeri în mantale, care păreau la rându-le grăbiţi şi nervoşi.

— Ce-i balamucul ăsta, locotenente! a început a răcni colonelul, ai cărui ochi s-au oprit zăpăciţi pe candelabrul acela aprins. Ai deschis aici bazar? Fă bine şi împachetează totul la loc, cum a fost înainte. Vezi că o să iasă din asta buclucuri mari. Înţeles?

Şi colonelul a dispărut, urmat de suită, lăsându-l pe Arghir într-o mare confuzie. Dar colonelul s-a mai întors o dată, strigându-i:

— Şi stinge, te rog, candelabrul acela!

Tânărul locotenent a convocat din nou sergenţii, ordonând împachetarea, de astă dată fără nicio energie. Sergentul voluntar, posesorul candelabrului, a refuzat să stingă luminările.

A fost apoi rândul sergenţilor să fie derutaţi. Nu era păcat de câtă muncă desfăşuraseră cu oamenii lor până atunci? Dar sergenţii ştiau că la război nu se discută, ei s-au întors la oamenii lor chibzuind de unde s-o înceapă sau cum să amâne. Au hotărât că e mai cuminte să lase totul aşa cum era şi, fiindcă totuşi ceva trebuia făcut, s-au pus să mişte din loc nişte tunuri care nu încurcau pe nimeni.

A apărut un alt ofiţer superior, însoţit de un grup de ruşi şi de un tălmaci, care a cerut socoteala prizonierilor:

— N-avem prizonieri, aici sunt doar bagaje, pradă de

război.

— Dar ăia de colo ce sunt?

— Aia sunt nişte răniţi turci.

— Şi răniţii nu-s prizonieri, tâmpiţilor!

Pentru prima oară Arghir şi oamenii lui şi-au dat seama că în coloană se află şi vreo douăzeci-treizeci de militari turci răniţi, cărora nimeni nu le dăduse nicio atenţie.

— Uită-te, mă, tâmpiţii, nici măcar nu i-au dezarmat.

Turcii aruncaseră puştile şi pistoalele la apariţia roşiorilor, dar câţiva dintre ei mai purtau la şold săbii, tesace şi junghere. Nu le lepădaseră, nu mai avuseseră când, fiind şi ei uimiţi şi speriaţi. Acum „prizonierii" stăteau posaci, strânşi grămadă, între nişte căruţe, privindu-i pe învingători cu ochi stinşi, indescifrabili.

— Hai, sus! a răcnit la turci unul dintre ofiţerii nou veniţi, făcându-le acestora semn să se ridice.

Turcii s-au ridicat şi s-au încolonat. Acelaşi ofiţer i-a ordonat lui Arghir:

— Dă patru oameni să-i însoţească până la comandament!

Care comandament? Nu ştia nimeni, dar Arghir s-a conformat. Unul dintre oamenii lui Arghir, rămas pe loc, a spus însă cu năduf:

— Uite, mă, acum ne iau şi turcii…

A spus asta cu tristeţe, ca şi cum turcii le-ar fi aparţinut. Prima scenă cu turcii de după bătălie s-a încheiat curios, abia acum soldaţii dându-şi seama că printre ei, ca oameni, se aflau şi turcii.

Arghir descălecase, ca să supravegheze personal pornirea prizonierilor, de care se simţea legat prin ciudă şi printr-un firesc resentiment. Atâta lucru să nu-i fi trecut şi lui prin cap, că turcii ca turci trebuiau dezarmaţi şi făcuţi prizonieri! Dar în aceeaşi clipă, când coloana turcilor se pusese în mişcare, s-a petrecut acel lucru tulburător, care

i-a făcut pe cavalerişti să rămână încântaţi şi zăpăciţi.

Dintre care şi tunuri s-a auzit întâi un nechezat lung, un fel de „Cum m-ai uitat aici?”, care i-a făcut pe oameni să se întoarcă spre locul de unde semnalul fierbinte venea. Atunci au văzut fantasma, fiinţa aceea de spumă, care s-a ridicat în două picioare, vrând parcă să ţâşnească spre cer.

— Fatma! s-a auzit un glas disperat, din grupul prizonierilor.

Şi Fatma, adică fantasma cabalină a pornit în zbor. Ea s-a arcuit elegant peste primul obstacol – un afet de tun, a săltat apoi peste un munte de bagaje, a făcut o a treia boltă peste o căruţă, a plutit pe lângă ofiţerii români, arătându-le coada, apoi s-a oprit şi a încremenit lângă stăpânul ei. Acesta ieşise în marginea grupului de prizonieri şi o aştepta. Omul i-a şoptit ceva la ureche, un cuvânt înţeles numai de ea, a scărpinat-o tandru sub bot, a sărutat-o pe un ochi mare şi umed.

— Splendidă iapă! a murmurat cineva.

— Daţi-i drumul! a ordonat ofiţerul superior, răcnind spre grupul de prizonieri. Ce staţi, ne-apucă noaptea!

Un roşior călare l-a despărţit pe turc de iapă, grupul s-a pus din nou în mişcare, cu iapă cu tot, aceasta smulgându-şi Mul, a pornit-o după grup, ţinându-se scai lângă stăpânul ei.

A fost clipa când a ţâşnit un alt nechezat, imperativ, mustrător, lung, un fel de „Cum poţi pleca!” Iapa anatoliană s-a oprit şi a încremenit cu gâtul întins. Dintr-un salt, roibul lui Arghir a fost lângă ea. Dar a rămas şi el încremenit. Cele două fiinţe şi-au prelungit apoi gâturile una spre cealaltă, timid, într-un început de atingere. Alcor i-a mirosit botul frumos, cu nări fine. Aspirându-i mirosul, nările lui fine vibrau. A închis apoi ochii, topit. Anatoliana cu ochii mari a scuturat însă capul, iar gâtul ei superb s-a înălţat. L-a aspirat şi ea, din aer. Nu-l privea, îl aspira doar. Se simţea frumoasă şi gâtul, coama, bretonul de pe frunte

desenau un anume fel de semeţie nobilă.

— Domnule, anatoliana asta e o minune! a spus cineva vrăjit, mai mult aiurind, vorbind despre ea ca despre o femeie.

Anatoliana s-a arcuit din tot trupul, desfăşurând o mişcare laterală, în poante. E'l a rămas prostit, la distanţă, cu capul în jos, privind-o printre gene. A scos spre ea un scâncet slab, masculin. Ea a scuturat pletele coamei. El n-a mişcat, a cerşit-o mut. Apoi

Fatma a ţâşnit în două picioare, flacără albă, luându-i văzul lui Alcor. Rugul ei de parfumuri a pornit în el o vijelie care s-a şi dezlănţuit. Fata din Anatolia s-a ferit cu groază, într-un echilibru precar, pe copitele din spate. A dat să muşte. A ţâşnit el în sus, rug roşu. Pata lui albă de pe pântecele supt, care se vedea când cabra, a dispărut sub lancea sexului, care l-a zvârlit impetuos spre ea, drept, feroce, brutal.

— Nu da, nu-l lovi!

Nu l-a putut nimeni opri pe Arghir, care s-a repezit între cei doi cu cravaşa, a sărit, l-a prins pe armăsar de frâu, l-a croit peste ochi, peste bot, aruncând orb asupra-i o grindină de lovituri.

— Domnule, nu-l lovi!

— Domnule locotenent, opreşte-te!

— Domnule, eşti nebun!

Arghir era nebun, fiindcă şi calul lui, deştept şi bun, devenise nebun; el zvârlea din copite, da să-şi muşte stăpânul, se dezlănţuise în sângele lui o fiară care n-o mai vedea decât pe Ea.

— Prindeţi-l! a urlat Arghir la soldaţii lui.

Nu s-a mişcat nimeni, întru atât erau toţi de vrăjiţi. Locotenentul s-a tras în lături câţiva paşi şi a scos pistolul. Un căpitan s-a aruncat însă spre el, zburându-i-l din mână cu o lovitură.

— Domnule, e o crimă! Lasă calul să-şi facă datoria.

— Dar e calul meu! a urlat Arghir, răguşit, isterizat de gelozie. Nu dau voie nimănui să se atingă de calul meu! E calul meu!

Smulgându-se parcă din trupul lui Arghir, care gemea, zvâcnind dureros – dar liber – de-a dreptul din carnea Istăpânului, Alcor s-a repezit spre aleasa lui. El a scos un nechezat cumplit, care a umplut de exaltare mulţimea. Şi roata de soldaţi

— Români, turci, ruşi, o imensă roată de bărbaţi cu arme şi fără arme – a ocrotit de la distanţă amestecul flăcării albe de Anatolia cu flacăra roşie din

Bărăgan, într-o contopire pe care nimeni n-o putea opri.

Aici a intervenit, poate, eroarea ultimă a minţii locotenentului, care a comis un act incredibil. El s-a aruncat între trupurile celor doi îndrăgostiţi, a împins cu ceafa şi cu umerii, şi, opintindu-se groaznic, cu o putere de care nimeni nu-şi putea imagina că ar fi în stare, el a reuşit să separe cele două trupuri, rămânând între mâini cu drugul masculin, de care s-a şi agăţat.

Din furtunul vertical a ţâşnit o jerbă de stropi argintii, care s-a împrăştiat într-un vast şi înalt evantai peste câmp, peste oameni. Câţiva şi-au ferit capetele. Câţiva s-au şters pe obraz. Între timp se mai adunaseră spectatori, de toate neamurile, de toate gradele, inclusiv un întârziat, un furier bătrân care îşi făcea loc cu coatele.

— Ce te-mpingi, domnule, ce vrei să mai vezi?!

Ce-ar mai fi fost de văzut! Deziluzia şi blazarea au făcut ca oamenii să se despartă, confuzi şi posomorâţi. Acelaşi căpitan care-i smulsese lui Arghir pistolul a dat semnalul de plecare:

— De-acum, gata, la treabă!… Caii prizonierilor merg la reduta Griviţa 2, prizonierii merg la comandament şi sunt predaţi contra chitanţă. Apoi spre Arghir, cu dispreţ: Du-te, domnule, la spital!

Au fost din nou încolonaţi prizonierii, au fost strânşi şi puşi sub pază vreo şaptezeci de perechi de cabaline. Cele două gloate de fiinţe au pornit în direcţii diferite. Anatoliana se despărţise şi de stăpân şi de mirele ei, pierdută în gloata de catâri şi cai, în masa umilă a animalelor de povară.

Alcor a mai scos un nechezat stins. În faţa lui se afla stăpânul, omul acela mic şi rău. Amândoi se simţeau fără nicio putere, unul asupra celuilalt. Locotenentul l-a prins pe Alcor de căpăstru şi l-a încălecat. Calul a răspuns docil. Docilitate care l-a făcut pe om să-l mai împungă cu o înjurătură, când a pus piciorul în scară:

— Derbedeule, îţi arăt eu ţie!

Pe la orele amiezii, când toate cele importante se isprăviseră, tunarii bateriei Lupaşcu, rămaşi fără nicio treabă, au primit învoirea să intre în Plevna. Fără comandant – care avea alte treburi pe la divizie, deci fără şef, puşi mai mult formal în răspunderea lui Athanase, ca cel mai vechi în grad, băieţii bateriei Lupaşcu au pornit haihui, de capul lor, spre Plevna, ca după horă. În grupul tunarilor se afla şi un soldat, cu un ochi chiorât, plesnit de o schijă, unul Gheorghiţă, care a rămas după plesnirea ochiului la baterie, acceptând doar un pansament local uşor. Văzându-i veselia uimită, după explozie, când jumătate din faţa lui Gheorghiţă râdea speriată, iar jumătatea cealaltă plângea, sub apa ochiului scurs, tunarii au râs şi ei, la rându-le, prosteşte, unul mai mucalit tachinându-l:

— Mă Gheorghiţă, scăpaşi şi tu d-o grijă. Cu doi ochi ce dracu’ vedeai!

Jumătate din faţa lui Gheorghiţă plângea, într-adevăr, soldatul îşi ştergea zeama din ochiul scurs cu mâneca, dar jumătatea care râdea nervos sau uimit, nu se ştie, a înteţit atunci, pe loc, veselia generală. Acum toată faţa lui Gheorghiţă râdea, minus ochiul scurs, care se chircise în

fundul orbitei, rămânând decolorat şi fix, dar privind cu el, privind fix lumea, în contratimp eu celălalt ochi, viu şi vesel. Toată bucuria pe care o exprimă faţa lui Gheorghiţă se învârtea în jurul acelui ochi fix, dându-i o mină nu atât stranie cât caraghioasă. Un soldat i-a şi spus înainte de plecare:

— Nu te mai uita, mă, la mine, că-mi vine să râz!

— Râzi şi tu naibii, încotrova, în altă parte. De ce te uiţi tu la mine?

Datorită veseliei contagioase pe care faţa lui o exprima, Gheorghiţă a devenit şeful grupului de tunari care a intrat în Plevna, cu mâinile goale, după ceasurile 12.

Pătrunseseră toţi, buluc, *dincolo*, în lumea spre care râvniseră câteva luni, din departe, scurmând-o, râmând-o şi detunând-o cu tunul, fără să ştie de fapt ce este acolo. Prin înălţătorul ţevilor de tun Plevna nu se vedea. Dar ei trăgeau. Trăgeau în ceva ce era dincolo de închipuire, trăgeau ca în moarte. Acum pătrunseseră pentru întâia oară acolo, în spaţiul acela de moarte, deci *dincolo*, cu mâinile goale, după isprava isprăvită, iar faţa lui Gheorghiţă râdea.

— Mă, tu vezi ceva? l-a întrebat unul pe chior, întorcându-se cu faţa la el, iritat probabil de faptul că Gheorghiţă râdea prosteşte, fără a se uita undeva anume.

— Ce-ţi pasă! a răspuns Gheorghiţă, impersonal, continuându-şi drumul în fruntea grupului.

Tunarii mergeau în grup, mai mult miraţi de ceea ce li se întâmplă decât mirându-se, fericiţi de faptul că ei – un pachet viu de oameni – merg fără să le pese prin liniştea aceea mare de după luptă, merg fără să dea socoteala nimănui, ca prin cenuşa unui incendiu stins. Urme de incendiu nu se vedeau. În faţă, cu un pas înainte, Gheorghiţă. S-au ţinut toţi după el, purtându-l în frunte ca pe un pom înflorit. Păreau că duc cu ei, pe străzile pustii,

capra de An nou, acea capră pe care flăcăii o înconjoară cu chiote, jucând pe lângă ea şi nepăsându-le în care casă intră.

Tunarii au intrat până la urmă şi într-o casă. O casă pustie. Ba nu: pe pirostrii, în vatră, fierbea un ceaun, nepăzit de nimeni, ca şi cum cineva s-ar fi făcut invizibil la apariţia lor. Gheorghiţă a răscolit în apa din ceaun cu o lingură. Apă chioară. Ceilalţi au cotrobăit peste tot, până şi prin pod. Nimic, nici măcar o pisică.

— Mă, ăştia au mâncat şi pisicile! a strigat unul din pod. Au mâncat şi pisicile, şi după aia au murit.

Apoi cel din pod a coborât, făcând un zgomot mare cu cizmele. N-au mai avut ce face în casa aceea goală. Au pornit mai departe. Unul dintre tunari a rupt un par dintr-un gard, aşa într-o doară, mai mult ca să facă zgomot, să sperie liniştea.

— Ce faci, mă, cu parul? Pe-aici nici câini nu sunt.

Au privit întrebător spre o altă casă. S-au apropiat de ferestre şi s-au uitat înăuntru. Nu se vedea nimic. Dar cineva, cel cu parul, l-a plesnit pe un tunar peste fund, acesta a sărit ca ars şi toţi s-au pus pe râs. Au râs deşucheat, nebuneşte, câţiva au încercat să-i smulgă tunarului parul din mână, acesta s-a apărat, a fugit într-o curte pustie, apoi a apărut la fereastra unei case cu etaj. A râs, privindu-i de sus, a aruncat parul între tovarăşii rămaşi în uliţă, apoi a sărit şi el în mijlocul lor. Au pornit toţi mai departe.

În urmă rămăsese doar Athanase. El călca aşezat, sumbru, posac. Nu participa la veselia generală, lui nu-i spunea a bine că în Plevna nu se văd urme de incendii. Intrase în oraş cu inima strânsă, cu spaima dar şi cu neînfrânta curiozitate de a vedea nişte grozăvii. Nu vedea mare lucru şi asta îl uimea. Lui, ca tunar, îi ţiuiseră săptămâni în şir urechile de cât trăsese asupra Plevnei. Adusese cu el în ureche acel ţiuit, până în clipa când paşii

l-au purtat dincoace, şi, subit, auzul i s-a destupat. I s-au limpezit şi ochii, deşi ceea ce vedea părea de necrezut: casele pe care le privea erau intacte – şi şurile, şi hambarele, şi porţile. Intacte şi moarte, ca şi cum viaţa ar fi zburat din ele cu câteva clipe înainte de intrarea lor.

Athanase s-a oprit lângă peretele unei case şi a lovit în zid cu pumnul. Un sunet înfundat, o bufnitură, zidul ţinea. De-acolo, de lângă casa aceea, a privit înapoi. Nu se putea înşela. Casa trebuia să se afle în bătaia tunurilor bateriei, sub tirul încrucişat al tunurilor româneşti şi ruseşti. Recapitulând mintal direcţia tirului din ultimele zile, Athanase a chibzuit că se află chiar pe locul efectului. A închis ochii şi a socotit în gând. Casa aceea n-ar mai fi trebuit să existe. A deschis ochii: casa exista. Năucit, Athanase s-a tras înapoi câteva sute de metri, pe un loc mai înalt, apoi a privit spre locul efectului, cu palma streaşină la ochi. Nu era cu putinţă, deşi confirmarea o avea în faţă, o vedea. Ba nu: acoperişul era spart.

Athanase s-a întors din nou la locul cu pricina, casa cu acoperişul spart. A intrat în casa pustie, s-a căţărat până în pod. Din pod, ieşind prin spărtură, a privit în direcţia bateriei lui. Nu mai putea fi nicio îndoială. Trăsese el. Iar efectul fusese minim. O simplă spărtură, ca la căderea unui bolovan din aer. Şi Athanase a coborât de pe acoperişul casei avariate, profund nemulţumit.

A cercetat apoi metodic, gospodăreşte, toate stricăciunile provocate de obuze. Le-a apreciat ca fiind destul de mici pentru iadul de foc aruncat spre Plevna în fiecare zi. Şi pe Athanase l-a cuprins ciuda pentru timpul irosit. „Atunci de ce-or mai fi fugit ăştia!” s-a întrebat el, neputincios să răspundă, socotind că victoria, de fapt fuga turcilor, trebuia să fie rezultatul urgiei de foc aruncate peste Plevna de bateria lui. Athanase îşi făcuse cinstit datoria, el trăsese bine, şi acum se vedea scos din cauză, el, împreună cu toată bateria. „La mijloc trebuie să fie

ceva, un făcut!” şi-a spus el, scărpinându-se în cap şi ieşind în uliţă.

A dat să plece după tunarii lui, dar a făcut din nou drumul întors. În alte case, mai la vale, tirul artileriei lucrase parcă mai bine. Numai că, a constatat Athanase, nu era vorba despre tunurile bateriei lui, tunuri Krupp, ci de mortiere, tot Krupp, dar mortiere!, cu care trăseseră alţi tunari, tot români, dar nu el. „De ce bate mai bine mortierul, s-a întrebat Athanase, când nu stă în cumpănă nici ca putere, nici ca lungime a tragerii, un mortier cu un tun?” Mortierul trage în sus, obuzul lui descrie o boltă, tunul în schimb trage drept, ca praştia sau ca puşca. „Dar de ce aşa?” Ajuns la acest punct, pe Athanase l-au trecut sudorile. A simţit nevoia să se aşeze. Deci tunurile de câmp, a tras el încheierea, puteau fi folosite la fel de bine pe post de mortiere. îl ameţise ideea. Athanase şi-a dat pe loc seama că, în urma eforturilor absolute ale minţii lui, el se afla în posesia unei mari descoperiri. Şi-a pipăit fruntea cu palmele lac de apă. Ca orice descoperitor care ia act de valoarea descoperirii proprii, Athanase, înainte de a chiui, a vrut să-şi vină mai întâi în fire şi să ia firul lucrurilor de la început.

Le-a simplificat mult, până la elementar, ca orice descoperitor, care, pentru a se face pe sine însuşi înţeles, de fapt pentru a face strigătoare ideea, o simplifică, până la elementar. A socotit deci din nou, băbeşte: tunul poate bate ca şi mortierul, dacă ţeava ţinteşte nu spre obiectiv, ci spre cer. În acest caz ghiuleaua va cădea în boltă. Deci trebuie socotită bolta. Deci tunul, ca să bată cu efect, nu trebuie să tragă în linie dreaptă, ci în boltă. Dar despre toate acestea nu ştiau, la acea oră, nimic strategii militari ai tirului de artilerie, şi nici constructorii de tunuri.

Athanase s-a ridicat în picioare dumirit, punând concluzia în buzunarul de la manta, adică nicăieri.

O concluzie la care tehnicienii savanţi ai artileriei şi

fabricanţii tunurilor Krupp aveau să ajungă, după îndelungi calcule de balistică, peste abia vreo două decenii, când armele folosite la Plevna aveau să ajungă la muzeu. Athanase s-a zgândărit în nas cu degetul şi a pornit mai departe. El nu era un militar de profesie, deci n-avea ce face la el acasă cu o idee care l-a bucurat doar o clipă. Clipa cât a găsit-o, cât a trăit satisfacţia de a fi putut retuşa, pe cont propriu, o eroare, o mare eroare de gândire militară. Aceeaşi idee, ridicată la un cuvenit nivel teoretic, l-ar fi putut face glorios pe prinţ. Inclusiv prinţul avea să constate, ceva mai târziu, pe aceeaşi stradă din Plevna, că „tunurile lucraseră prost”. Dar prinţul n-a avut răgazul şi nici îndemnul să stăruie, să împingă observaţia mai departe, spre concluziile care s-ar fi impus. Cuprins de exaltarea generală, el a trecut mai departe, spre întâlnirea cu cei mari, cu Nicolas, cu ţarul, rezumându-şi constatarea la o simplă notă de jurnal. Întâlnirea dintre tunar şi prinţ, pe o temă esenţială, a fost din nou ratată.

— Hai, mă Tănase, unde naiba te-ai ascuns!

Tunarii îl căutaseră care-ncotro, resimţind lipsa şefului lor de drept, chiorul lor fiind până la urmă un prost. În afară că râdea şi iar râdea, nu le spunea nimic.

— Hai, mă, iute!

Pe străzile Plevnei apăruseră prizonierii. Athanase nu s-a grăbit. A călcat încet spre grupul tunarilor, fără să-şi iasă din pas, muncit încă de gândurile lui. Când a ajuns în dreptul lor, s-a oprit năuc şi şi-a dus palmele la gură. A spus doar atât:

— Mă, fraţilor…

Curgeau prin faţa lor prizonierii ca oile. Li se auzeau paşii, târşiţi în bolovani, li se vedeau feţele istovite, descompuse şi negre, li se simţea zăpăceala. Câţiva roşiori călare, înarmaţi cu lănci, mânau de pe lături şi din urmă, grijuliu, cu chiote scurte, această masă de câteva mii. Năvala mută de oameni fără arme, cu ochii în pământ,

apărută brusc, după un cot de uliţă, le-a scos în cale tunarilor fără arme ceva ca o vedenie. Ei se bătuseră până atunci cu nişte turci invizibili, văzuseră turcii ucişi – cadavrele retrase din primele linii, dar nu le trecuse prin minte că se vor trezi într-o anume clipă, faţă în faţă, cu adversarii lor vii.

Fără să-şi dea seama când, cu Gheorghiţă din nou în frunte, tunarii s-au lăsat atraşi şi târâţi înainte de gloata prizonierilor. Mergeau fără voie pe lângă ei, pe uliţile pustii, făcând de fapt calea întoarsă. Athanase îşi uitase mâinile lipite de obraz. Gheorghiţă clipea năucit din ochiul lui fix. Un servant din aceeaşi baterie, împiedicat mereu în talpa ruptă a cizmei, care-i clămpănea, era singurul care nu mergea automat, se oprea să-şi lege talpa cu o sfoară, alerga apoi cu ochii la prizonieri, se oprea iar.

Roşiorii din fruntea coloanei s-au oprit însă în faţa unei curţi mari, la o poartă uriaşă de scânduri, şi unul dintre ei a descălecat. A deschis poarta, opintindu-se. A procedat cu linişte şi siguranţă de sine, ca un cioban. Turma de oameni a simţit sensul gestului şi s-a pus de la sine în mişcare, intrând în curte prin golul porţii. Ceilalţi roşiori de pe lături au şuierat totuşi stimulativ, fâşcâind ca la strungă, dar fără a folosi nici biciul, nici lancea. Apoi roşiorul pedestru a închis cu linişte poarta la loc. Dând să încalece din nou, el i-a descoperit însă pe tunari, care rămăseseră nemişcaţi, privind gloata aceea.

— Şi voi! s-a mirat el. Ce faceţi aici, n-aveţi treabă?… Hei, voi ăştia!

Nu i-a răspuns nimeni, nici chiar servantul cu talpa cizmei ruptă, care era de fel un guraliv. Roşiorul a dat din umeri, a încălecat şi şi-a văzut de treabă. A plecat probabil să raporteze ceva, dar nu cu grabă, ci într-un trap cuminte, de duminică.

Athanase a tuşit. A tuşit ca să-şi vină în fire. S-a întors spre roşiorul care zise depărta călare şi a strigat:

— Şi acu ce faceţi, mă, cu ei?

A rămas cu întrebarea în el, fără răspuns. Nu era limpede ce se va întâmpla cu gloata aceea de fiinţe, deşi era clar ce se întâmplă cu animalele luate gloabă. S-a întors la ai lui. Tunarii nu s-au putut desprinde multă vreme de lângă gard. Nici n-au putut vorbi unul cu altul. Aşteptau ceva, aşteptau probabil ca gloata de oameni de dincolo, de care-i despărţea acum doar gardul, să se liniştească, să dea semn despre ce şi cum este, pentru ca oamenii de lângă gard să poată porni înapoi spre treburile lor, edificaţi.

Dar de dincolo nu venea nicio mişcare. Prizonierii stăteau în picioare, în pâlcuri de câte zece – douăzeci, sau pe jos, pe pământul gol, în roate de câte o sută-două ca umbrele. O linişte posomorâtă – nefirească în locurile unde se află fiinţe, întuneca îngrămădirea aceea. Apoi s-a auzit o bocănitură cu patul puştii în lemn – unul dintre roşiori spărgea probabil o uşă, ca, să intre undeva. Zgomotul i-a făcut să tresară însă numai pe tunarii de la poartă, prizonierii au rămas liniştiţi, fără reacţie, ca umbrele.

Unul dintre tunari şi-a căutat automat tabachera în buzunar, a scos-o şi a desfăcut-o fără s-o privească, dar pocnetul capacului i-a făcut pe oamenii de la poartă să tresară din nou.

— Ce dracu’ faci? l-a admonestat cineva pe cel cu tabachera.

Va fi trecut mult timp, inapreciabil de mult, până când lui Athanase i s-a părut că totul e isprăvit, că ceea ce este de văzut dincolo n-are niciun înţeles. El a tuşit scurt, preluând comanda, dând semn că grupul trebuie să plece. Se cuvenea pusă totuşi o concluzie la acest capitol de viaţă trăită, dar nimeni nu se simţea în stare. Nu se simţea în stare nici Athanase, şi aceasta îl nemulţumea. Athanase nu putea spune o vorbă anapoda, el prefera să rămână mut. A găsit vorba servantul de tun cu talpa cizmei ruptă,

desprinzându-se ultimul de lângă gard:

— Mă, a început el uimit, ăştia put altfel decât noi. Auziţi? Ăştia put altfel. Ce dracu' mănâncă?

Soldatul Gheorghiţă l-a privit pe servant, încruntându-se, cu ochiul lui fix. Şi n-a mai râs.

După ceasurile 9 s-a dezlănţuit viscolul. Întunericul a căzut mai devreme, fără tranziţia amurgului, ziua de 28 noiembrie a fost lipsită de soare, cu un cer acoperit de nori plumburii. Căderea nopţii şi viscolul au suspendat desfăşurarea spectacolului, care a rămas neterminat. Locotenentul Arghir n-a mai izbutit să aducă la ordine bazarul de care răspundea, dispoziţiile contradictorii amestecându-se şi anulându-se până la istovirea oamenilor. Viscolul a căzut în chip salvator. A fost apoi şi bileţelul acela, afectuos mai mult decât poruncitor, primit din partea şefului: „Arghir dragă, isprăveşte o dată, a început cheful. Te aşteptăm în Plevna".

Arghir a mai luptat o vreme, nu atât cu boarfele şi tinichelele cât cu viscolul. Vântul îl smulgea din şa, măzărichea spulberată îi orbea ochii. Simţea calul ud sub el, transpiraţia animală şi apa zăpezii inundându-i cizmele şi pantalonii. Nu era frig sau aşa i se părea. Arghiar a decis să suspende treaba, în clipa când nimeni nu i-a mai răspuns pe imensul câmp.

Nu se mai vedea nimic decât învolburarea furtunii. Arghir şi-a strigat ordonanţa, pe Cârloman, soldatul care îl seconda ca o umbră:

— Unde dracu' eşti, mă, şi tu ai dispărut!

Cârloman era lângă el, momâie albă. Şi calul soldatului era alb.

— Unde dracu' sunt registrele, unde-s furierii?

Cârloman n-a înţeles nimic, nimic nu se auzea.

Poate că şi furierii şi sergenţii cu grupele lor dispăruseră sau se pitiseră pe sub căruţe.

— Urmează-mă! a poruncit Arghir, dezlegându-se de

consemn şi pornind prin furtună încotro i s-a părut lui că ar fi Plevna.

Soldatul n-a auzit nimic, l-a urmat orbeşte. Gurile furtunii urlau. Apoi s-a făcut o pauză. Doar ningea, împotrivirea talazurilor de aer a cedat, şi Arghir ar fi trebuit să se mişte mai uşor. Nu putea. Calul înota în troiene. La un anume moment Arghir a simţit însă prudenţa calului, care ezita să înainteze, şi locotenentul, nervos, l-a lovit. Şi-a rupt drum prin ceva mişcător, care se zvârcolea. Ceva a tresărit sub copită, ceva s-a zbuciumat neputincios sub omătul adânc. Arghir a simţit că animalul istovit calcă pe trupuri vii. O momâie cu armă a urlat din întuneric:

— Stai, calci pe prizonieri!

Prizonierii rămăseseră pe câmp sub urgia furtunii care i-a şi acoperit. Erau câteva mii. Ei se adunaseră în grămezi, se opuseseră furtunii până la istovire, se lăsaseră apoi rând pe rând înecaţi, sub trâmbele cotropitoare de omăt.

Arghir nu mai ştia cum să iasă din câmpul vast cu prizonieri. A descălecat acolo, între trupuri, a luat calul de frâu, trăgându-l după sine. Călca pe perne vii sau în omăt, în ceva neplăcut ca un aluat care i se prindea de picioare, silindu-l să şi le smulgă şi să păşească rar, bâjbâind. Înainta greu şi calul. Botul cizmei lui Arghir a lovit un obiect dur, care a sunat sec, a cap de om. Arghir s-a aplecat instinctiv, a vârât mâinile în zăpadă, a pipăit forma. Nişte mâini l-au prins de mâini. Arghir şi-a smuls mâinile violent, şi a lovit cu cravaşa.

S-a dezlănţuit din nou viscolul. Arghir a sărit pe cal. Trebuia să înfrângă împotrivirea furtunii, să ajungă la timp. Calul s-a zbătut nervos pe loc, refuzând să pornească. Locotenentul a folosit cravaşa şi pintenii, silind animalul s-o rupă într-un galop al furiei., Cal şi om au ieşit până la urmă la drumul mare, într-o pârtie ruptă de nişte

coloane ruse care se retrăgeau spre bivuacuri. Arghir a răsuflat uşurat. Scăpase şi de iapa blestemată.

— Parole d'Julot, v la une histoire d'amour... J'etais z au plumard avec Lolotte, la reguliere de mon poate, Fonfonse, et z une gironde mome qu'elle etait la mouquere... Au moment ou allais plonger le goupillon de l'amour dans le benitier de la volupte, v la que je me sens mal au ventre.[28]

Au izbucnit hohote sardanapalice de râs. Căpitanul Horică Vu lpescu repeta aceeaşi glumă trivială, soldăţească, spusă în argo, care făcea de fiecare dată deliciile popotei, la un anume ceas al chefurilor. Întreaga adunare de ofiţeri, români şi ruşi, grade mari şi mici, a repetat în cor ultima formulă:

— Au moment ou allais plonger le goupillon de l'amour dans le benitier de la volupte...

Apoi Horică a continuat, în liniştea aţâţată:

— J'me fire du plumard, j'enfile mon grimpant, je degringole le cascadant, je tombe le grimpant, je monte sur le trone, je pousse, je repousse... Merde! c'est qu'un pet![29]

Hohote.

— J'remonte mon grimpant, je grimpe le cascadant, je tombe le grimpant, me fous au plumard el, au moment ou allais plonger le goupillon de l'amour dans le benitier de la volupte, v la que ga în reprend![30]

— Bine, dar ce s-a întâmplat? a întrebat un colonel,

---

28 Pă cuvînt de gagiu, i-auzi neamule-o poveste de iubire cu dragoste din amor... Picasem la aşternut cu Lulu, farfuza lui Fonţi, leat cu mine, care ce fîţă babană era gagica... Cînd să vîr trandafirul iubirii-n ghiveciul plăcerii, la fix : crampă-n maţe !

29 Sar din petece, buzna-n izmană, roiu pe scară, fuga-n budă, jos nădragii, si screme-te, răscreme-te... Rahat ! un pîrţ !

30 Sus nădragu, zvîrr pe scară, jos nădragu, ţuşti în petece, şi dau să răsădesc trandafirul iubirii-n ghiveciul plăcerii, cînd, iar !

făcând mină mirată, în hohotele generale de râs ale ofiţerilor care s-au întors spre el. Şi reluând în franţuzeşte: *Mais qu'est-ce-qu il est arrive*?... Moi *je* n*e* c*omprends rie*n*!*[31]

Pentru a-l lămuri pe colonel, ofiţerii fideli lui Horică au repetat explicativ, în cor:

— Au moment ou allais plonger le goupillon de l'amour dans le benitier de la volupte, v la que je me sens mal au ventre.[32]

— Aha! a făcut edificat colonelul. Şi întorcându-se spre camaradul rus de la dreapta, i-a explicat grav, pedagogic, aproape medical: *ÎI s-agit de crampes à l'estomac*. *Le capitaine* – l-a indicat cu un gest pe Vulpescu – *a mai à l'estomac*.[33]

Alte hohote, şi mai cumplite, întoarse de astă dată în tornadă asupra lui Vulpescu. Colonelul s-a ridicat în picioare jignit, crezând că el este obiectul, deşi izolat, al batjocurii. Şi mai jignit era că nimeni nu-i da atenţie, toţi fiind răsuciţi cu faţa spre Vulpescu, pe care unul îl şi indica cu degetul, cutremurându-se de râs. S-a făcut în sfârşit o pauză explicativă, chiar politicoasă, cineva i-a explicat colonelului, făcând la rându-i mutră gravă, că nu el, bravul colonel e în cauză, şi nici Horică Vulpescu! ci celălalt, răcanul din gluma cu Lolotte. Aşa mai mergea, desigur! s-a reluat deci pluma cu Lolotte, pornindu-se de la *„Parole d'Julot, v la une istoire d'amour*".

— *Parole d'Julot, v la une histoire d'amour* – ajungându-se din nou, în chip foarte necesar, la momentul critic în care sărmanul răcan sare iar de sub plapumă, ars de crampe. Vulpescu a înteţit ritmul, oferind succesiunea

---

31 Dar ce se petrece ? Nu pricep nimic.

32 Cînd să vîr trandafirul iubirii-n ghiveciul plăcerii, la fix : crampă-n maţe !

33 Este vorba de crampe la stomac. Căpitanul suferă de stomac.

momentelor comice în cascadă:

— Je stors du plumard, j'enfile mon grimpant, je degringole le cascadant, je retombe le grimpant, je remonte sur le trone, je pousse, je repousse... Merde! c'est qu'un pet! Alors, je remonte mon grimpant, je regrimpe le cascadant, je retombe le grimpant, je m'refous au plumard el, au moment ou...[34]

Şi din nou reluarea corală, pe care Horică Vulpescu a dezlănţuit-o cu un gest dirijoral:

— ...J'allais plonger le goupillon de l'amour dans le benitier de la volupte...

Gest retezat, Vulpescu a preluat pe cont propriu poanta:

— ...V'la que ga în reprand!

Colonelul l-a privit pe Vulpescu cu milă – el Vulpescu era deci în situaţie! – s-a întors spre rus şi i-a explicat:

— Şi, şi! maintenant je peux vous expliquer mieux. Il s'agit – vraiment! – de crampes à l'estomac! Le capitaln a mai a Vestomac!

— Aha! a confirmat şi rusul, cu compătimire, privindu-l cu gravitate întâi pe colonel, apoi pe Vulpescu. A înţeles totuşi că e la mijloc o încurcătură de dragoste şi a întrebat: *Et l'amour*?[35]

Vulpescu a jucat scena până la capăt, de astă dată ca număr teatral, imitând rămânerea sub plapumă, alături de Lolotte, voinţa de a nu se mai lăsa păcălit de blestematele crampe, coborând din nou pe scări, fără niciun rezultat, în sfârşit dorinţa de a trage el o păcăleală crampelor, chiar acolo în pat, lângă Lolotte:

---

34 Sar din petece, zvîr în nădrag, zvîr pe scară, ţuşti în budă, jos izmana, şi screme-te, răscreme-te... Rahat ! tot un pîrţ ! Salt nădragul, sus pe scară, sar în petece şi, cînd...

35 Da, da, acum pot să vă explic mai bine. E vorba — în- tr-adevăr ! — de crampele la stomac. Căpitanul suferă de stomac.
Şi dragostea ?

— Oh! J’dis – cette fois, non! J’redescendends pas!... Et je pousse et je repousse et je repousse... et...[36]

— ...Je r*epousse, a* reluat corul, după care a urmat pauza de aşteptare.

— ...Merd*e! a’s*[37]frigat Vulpescu, lovindu-se cu palma peste frunte, simulând epuizarea absolută şi căderea.

— ...c’es*t qu’un pet*! *a* p[38]punctat un ofiţer.

— *Que nib*! a plâns Horică. *c’en etait*![39]

Ce hohote au încununat poanta nu se poate spune! Doar colonelul, singur, acum incitat, deci participant la scenă, se interesa, în dreapta şi în stânga, cu o mină veselă, simulând că n-a auzit bine şi cerând grăbit precizări:

— Şi?... Şi?

— Şi s-a e... pă el! l-a lămurit cineva.

Colonelul s-a întors spre ofiţerul rus, tălmăcind „Aventura” lui Vulpescu.

— Notre a-mi a ete le heros d’une aventure galante. Şi zâmbind: Une histoire d’amour! îi

A fost rândul rusului să râdă, dar de unul singur, cu un deget întins spre Vulpescu, care arăta acum ca regele gol. El, rusul, înţelesese pantomina, deşi cuvintele în argou îi scăpaseră. Reluând hohotele, ofiţerii au râs şi ei, de această poantă supremă, până la leşin. îşi luaseră în sfârşit o revanşă: Horică Vulpescu îi asasinase cu povestea asta, trivială la limită, de când intraseră în război. În sfârşit căzuse şi el în ceva.

— Cum îl cheamă pe ofiţer? s-a interesat rusul, abordându-l pe colonelul român, după ce şi-a scos din

---

36 Ei, zic eu de data asta : nu ! Să cobor din nou, odată cu capul ! (Scena era jucată şi gestic !) Şi-atunci scre- me-te, răscreme-te...

37 Rahat !

38 Din nou pîrţ !

39 Scîrţ ! Acu chiar că fu !

veston un carnet. A cerut atent numele.

— Căpitanul Horică Vulpescu, din roşiori! a precizat colonelul.

— Oho! Felicitările mele! a spus rusul, notând numele în litere slavone, semn eu semn, pentru ca să autentifice, pentru toată armata rusă, povestea incredibilă pe care o auzise.

— Bagă de seamă, Horică, a strigat cineva. Numele tău o să dea ocol armatei imperiale, pe două continente!

A mai urmat un nou hohot de râs.

A fost clipa când – momâie de zăpadă, a intrat în încăperea hambarului în care se desfăşura banchetul locotenentul Arghir, El a adus o undă de frig în atmosfera asfixiată de fum de tutun şi aburi de alcool, iar când şi-a scuturat zăpada de pe manta vreo zece – cincisprezece luminări s-au stins.

— Ce faci, amice, ne laşi pe întuneric?!

Lui Arghir i s-a făcut iute loc între camarazii cei mai apropiaţi, locotenentul de roşiori recunoscând printre convivi şi pe cavaleristul rus care îl salvase

— Neuitata cavalcadă cazacă – în bătălia de la Griviţa. Cei doi şi-au dat mâna, s-au strâns de fapt în braţe bărbăteşte, Arghir s-a aşezat pe nişte lăzi lângă ofiţerul rus, care era destul de liric şi confuz.

Se discuta în toate limbile pământului, se cânta, se lălăia, se spărgeau pahare, se răcnea, se urla „vivat”, se bea căzăceşte, se aplauda delirant, la formule banale de toast, se apostrofa arţăgos, se înjura, se lăsau baltă certuri abia încinse, se încingeau alte certuri, iar balta chefului se lăţea, tindea să intre în aburi, să dea peste margini. Dar şi în asemenea adunări, în care destinderea nervilor împinge convivii la ieşiri imprevizibile, se produc până la urmă spargeri de tensiune, căderi în apatie, fracturări ale întregului în biserici şi bisericuţe, dezertări individuale în oftat, lacrimi, plâns fără motiv.

Acum plângea Horică Vulpescu, după ce el fusese satrapul şi satirul râsului unanim. îl împunsese cineva, neloial, unde-l durea mai tare, şi ca să-l consoleze, nişte lăutari îi cântau la ureche, pe o singură strună. Cineva a încercat să ţină scripcarilor isonul cu un glas de doagă spartă. Un camarad l-a oprit. Horică prefera surdina, Horică trebuia să-şi soarbă amarul singur, fără niciun martor.

Arghir bea mai mult iritat decât cu sete. Bea tăcut, ciocnind din când în când cu cei din jur, mai ales cu rusul. Ciocnea automat, dând pe gât alcoolul. Un camarad l-a zgândărit totuşi:

— Tu ai ceva.

— N-am nimic, frate, zău n-am nimic.

Şi Arghir a băut din nou.

— Dacă-ţi spun eu că ai ceva!

— Dacă-ţi dau parola de onoare că n-am nimic!…

Dar, zgândărit, Arghir a început a vorbi, fără să-i pese de cineva anume, doar pentru sine, ca un lunatec:

— Domnule, stau şi mă întreb, a început el, rămânând cu ochii în pahar, calul, un cal să spunem, are voie să nu-şi asculte stăpânul?…

— Cum asta? s-a interesat cineva, iar întrebarea a prins.

— Taci! a strigat Arghir. Nu te-a poftit nimeni să vorbeşti. Eu întreb aşa, în principiu!

Toţi cei din jurul lui Arghir erau cavalerişti. Ei au tresărit, ascultând cu atenţie, impresionaţi de aspectul de principiu al chestiunii, apoi au tăcut mohorâţi, simţind că locotenentul le-a pus în faţă o problemă capitală.

— Da, da, a continuat Arghir, mă întreb serios, mă întreb pe mine: ce drept am eu asupra calului! Sau ce drept are calul asupra mea!…

Formulată aşa, chestiunea a iscat rumoare în întregul grup. Un camarad s-a simţit dator să traducă rusului

dilema, în franţuzeşte, iar rusul, amator la rându-i de chestiuni atât de abstracte, a căzut pe gânduri.

Rusul a ezitat pe loc să răspundă, ceea ce a părut a aduce o întorsătură metafizică problemei. Cineva s-a întrebat dacă are calul suflet.

— Cum să n-aibă suflet, domnule, dumneata pe ce lume trăieşti! Şi cu dispreţ: Mă mir cum mai poţi rămâne în cavalerie!

A fost provocarea, desigur blajină, care a făcut ca întregul grup de bărbaţi, români, ruşi şi de alte neamuri, să se lanseze, căutând argumente, în istorisirea unor poveşti cu cai – cum se moşesc caii, cum se prind caii cu arcanul, cum se potcoveşte întâia oară un cal, cum se botează, cum te recunoaşte calul după miros, cât de deştept, inteligent sau genial e calul, cum îşi salvează caii stăpânii, cum fac dragoste caii, cum mor caii de melancolie.

— Domnilor, calul este natura însăşi! a strigat cineva. Şi atunci mă întreb, revenind la ceea ce spunea camaradul nostru Arghir, dacă avem drept să persecutăm natura!

— Cum adică, s-o lăsăm liberă, adică instinctul?…

— Cine-a vorbit aici de instinct, ce caută aici instinctul!

— Aţi spus de natură! Calul e natură!

— Calul e şi cultură. Un cal nedomesticit e un sălbatic, e ca un gheiser sau ca o cascadă. Vreau să te văz pe dumneata călărind pe Niagara!… Acesta e un cal!

— Pe parola mea, n-aveţi dreptate, am avut un cal care a murit de tristeţe, într-un chip straniu…

— Fii serios, dom’le, astea-s poezii.

Nimeni n-a vrut să asculte povestea calului care a murit de tristeţe. Se discuta un model ideal de cal sau ideea de cal. Cu atât mai absurdă a părut intervenţia unui conviv, care se tot băga în vorbă cu exemplul lui:

— Domnilor, eu am avut o iapă…

Cel cu iapa se vâra mereu în discuţie, încercând să-şi plaseze povestea. Mereu îşi făcea loc, mereu i se dădea peste bot, cu chiar căpăstrul acelei iepe.

— Lasă-ne, frate, în pace cu iapa dumitale, aici e vorba despre altceva. Vezi că nu pricepi?

Şi din nou cel cu iapa se retrăgea umilit, stând la pândă şi încercând să ţâşnească din nou.

— Domnilor, eu am avut o iapă…

Atmosfera devenise plăcută, calmă, destinsă, toată lumea uitase de război, deşi pe alături, prin alte hambare, şuri, curţi gemeau sute de camarazi răniţi sau se zvârcoleau în zăpadă prizonierii. Era atmosfera de după o vânătoare încheiată, când sătui de sânge şi încărcaţi de trofee, bărbaţii nu mai discută despre puşti, câini, răni, blăni, carne, ci despre altceva, acel altceva care-i dispune la o eliberare prin blândeţe sau prin fantastic.

— Domnilor, a început cel cu iapa, o să vă spun una de pomină.

Faptul că n-a mai pomenit iapa i-a silit pe convivi să întoarcă în sfârşit ochii spre el. Acel ofiţer deţinea într-adevăr o poveste fantastică, o poveste care i-ar fi amuţit pe toţi, dar din păcate l-a apucat sughiţul, un sughiţ îngrozitor, cu nişte spasme corporale nemaivăzute şi de nestăpânit. I s-au tras pumni după ceafă, i s-a dat şampanie, vodcă, rachiu, gin, cvas, coniac, fără folos. S-a încercat până la urmă calmarea sughiţului prin sperietură. Cineva a propus, pe şoptite, să se detoneze în hala de banchet o bombă.

— E o tâmpenie să încercaţi metodul ăsta, domnilor, a spus cineva. Nu uitaţi că băiatul vine de pe câmpul de luptă!

Era un ultim efect al luptei, ivit târziu, ca stare de sughiţ, cum aveau să apară foarte târziu şi alte efecte, pe care nimeni atunci nu le bănuia. Cel cu sughiţul sau cel cu iapa a fost scos afară, la aer, el a revenit după o vreme,

liniştit, dar nu s-a mai băgat în vorbă. Avea pe chip un fel de pecete a spaimei.

De la această pecete a spaimei, adusă pe chip de tânărul ofiţer, a pornit colonelul Tomescu, cel care nu pricepea gluma cu Lolotte, dar care a atras imediat atenţia tuturor:

— Calul /cunoaşte frica, la fel ca şi oraul, a început el. Aici ne asemănăm noi cu caii sau caii cu noi. Apoi sărind la altceva, fără legătură cu propoziţiile precedente: Se spune că în războaiele viitorului se vor folosi baloane sau chiar, închipuiţi-vă, domnilor! maşini cu abur!... Vor cunoaşte frica baloanele acelea zburătoare sau maşinile cu abur? Şi atunci vă întreb pe dumneavoastră, toţi, ce legătură sufletească va mai fi între om şi balon, între om şi acele vehicule de fier?

— Ce spune? Ce spune?

Nimeni n-a auzit prea bine ce spune colonelul, deşi toţi erau profund impresionaţi. Atunci s-a ridicat în picioare rusul, care meditase probabil la întreaga chestiune, acel rus pe care îl provocase Arghir cu întrebarea lui.

Rusul s-a ţinut drept în picioare, cu cupa de şampanie în mână, şi a făcut o declaraţie senzaţională, care i-a năucit pe toţi:

— Domnilor! a început el în ruseşte, dar formula s-a reluat imediat în franţuzeşte, apoi în româneşte: Domnilor, după mine calul e un om! Şi exaltat: Daţi-mi voie să beau pentru aceşti oameni muţi, care sunt caii noştri, cu ajutorul cărora noi, oamenii, chiar oamenii cei mai de jos, câştigăm bătălii!

S-a strigat „vivat” – şi s-a toastat pentru cai. S-au adus sticle reci de şampanie, sticle frapate afară, în zăpadă. Lăutarii, plus o fanfară rusă, au înălţat pe scripci un „vivat” pentru cai. Căpitanul Vasili Vasilievici Zagodin nu s-a oprit însă la atât. El a cerut o căldare. Căldarea a

fost pusă pe imensa masă. În căldare şi-au turnat ofranda rând pe rând toţi ofiţerii, care au deşertat câte o cupă de şampanie plină ochi.

Apoi căpitanul Vasile Vasilievici a cerut să fie adus în incinta banchetului calul cel mai vechi în grad.

— Care este, domnilor, calul cel mai bătrân în stagiul militar? a strigat rusul.

Nu era vorba deci de calul vreunui ofiţer sau de calul în grad de general, ci de un cal bătrân în stagiu, cel mai bătrân cal din bătălia Plevnei, fie şi calul unui sergent.

După ciondăneli, strigate, împotriviri, a fost adus în hambar un cal negru şi trupeş, un fel de rege al cailor, care s-a speriat de lumină. Şi-a scuturat coama de zăpadă, şi moţul, a fornăit pe nări, simţind duhoarea de oameni, de tutun şi alcool. Când i s-a pus sub bot căldarea cu şampanie, animalul s-a smuls în sus, ridicându-se în două copite. Au izbucnit urale.

În acordurile fanfarei, în ţipetele scripcilor, animalul veteran a fost silit să bea. Nu i-a plăcut lichidul, până a dat de dulceaţă. Şi-a scos apoi botul mânjit de spume, din ciutura improvizată, şi-a scuturat capul, împroşcându-i cu bale pe toţi. A ieşit apoi din incintă, împleticindu-se, în timp ce convivii strigau:

— Uraaa! Vivaaat!

— Iată prima fiinţă liberă de arme! a urlat Horică Vulpescu, sărind pe masă. Şi căzând în genunchi, într-o poză teatral umilă, dar sinceră până la lacrimi: Domnilor, vă conjur să mă consideraţi un cal.

În urale şi aplauze s-au desfăcut alte sticle de şampanie. Horică s-a întins pe masă, fără ca nimeni să-i mai dea vreo atenţie. Era beat tun.

Dar Arghir se trezise. El a împins în lături paharul. L-a fixat pe Vasili Vasilievici:

— Să ştiţi că nu mi-aţi răspuns la întrebare! i-a spus el.

Rusul nu l-a auzit. Începuse să cânte. Toată adunarea cânta în toate limbile europene, cu putinţă de adunat sub Balcani, de la greaca dulce până la finlandeză, de la română până la lituaniană, de la rusă până la bulgara localnicilor, de la armeană până la basca din Pirinei.

— Să ştiţi, nu mi-aţi răspuns la întrebare! a repetat Arghir, fără a-l mai ţinti pe Vasili Vasilievici, care era pierdut în vârtejul prea ameţit al unui vals vienez.

Se cânta un vals vienez, ceva cu Dunărea. Arghir a simţit nevoia să iasă afară, să se limpezească. Cineva, înaintea lui, a reuşit s-o facă.

— Domnilor! a urlat ofiţerul din prag. E o noapte splendidă. Vă invit să ieşiţi sub stele.

Ieşiseră stelele peste Balcani. Un ger tăios ca raţiunea i-a înecat pe oamenii zăpăciţi de alcool.

— E culmea, dom'le, când naiba ieşiră! E culmea…

Boabele mici de lumini sticleau pe cerul îngrozitor de rece şi de adânc – pe care cineva, un chefliu, l-a aspirat, trimiţând apoi din piept, în sus, o trâmbă de aburi, imediat răcită, cristalizată, transformată în ace de brumă. Un ofiţer finlandez din armata rusă, Karl Aanti Latonen, ieşind în marea de alb, a scos un strigăt de extaz. El şi-a convocat ordonanţa, i-a poruncit ceva în limba lui, apoi a aşteptat într-o stare de surescitare vecină cu smulgerea în vis. Soldatul s-a întors, aducând în braţe o pereche de schiuri, pe care Karl Aanti Latonen le purtase cu el, pe transversala continentului, de la începutul campaniei. Le-a potrivit la picioare orbeşte, apoi şi-a luat vânt, dispărând în noapte spre pantele Balcanilor.

Rămas la comandamentul diviziei, înainte de a se culca, Cerchez a notat în jurnalul diviziei: „Numărul prizonierilor nu este încă cunoscut; i-am aşezat pe câmpul din jurul fortului Marelui Duce Nicolae, dar pentru astă noapte nu le pot da nici hrană, nici adăpost

După care şi-a făcut cruce şi s-a culcat. Voia ca chiar

a doua zi să se retragă din armată. Dar în aceeaşi seară, la ora când Cerchez intra în pat, prinţul semna decretul de avansare a lui la gradul de general. Aceasta avea să-i schimbe lui Cerchez destinul.

La câteva zile după acea noapte de pomină, căpitanul Lupaşcu a scris în carnetul său de front cele ce urmează:

„După luptă, în reduta Griviţa 2 au fost aduşi şi închişi sub cerul liber vreo 450 de cai. N-a fost posibil a li se da alt adăpost şi nici hra-a. Au murit toţi până a doua zi: îşi roseseră coamele şi cozile”.

Ofiţerii care au intrat în casa Adelei şi-au scuturat mantalele de zăpadă, în veranda cu plante. În Bucureşti era o iarnă într-adevăr feerică.

Stăpâna casei i-a primit senină, fără să-i vadă, dăruindu-le un zâmbet pur. Nimeni nu s-a aşezat, deşi gesturile au fost schiţate. Şi scaunele fuseseră pregătite, şi sofaua, şi fotoliul.

Erau trei. În uniforme de mare gală. Cel din frunte, un maior scurt şi lat în umeri, şi-a dres vocea de câteva ori fără să poată începe.

— Vă ascult, domnii mei!

Dar spunând aceasta, Adela s-a detaşat de ei în aceeaşi clipă, a devenit aeriană, invitaţia de a i se vorbi părând stranie pentru cei trei, care au rămas năuciţi pe pământ.

— Doamnă, a început maiorul, cu un glas tremurat, răguşit de ger sau de o spaimă. Aveţi aici

— Şi a indicat plicul cu sigiliu – o scrisoare din partea domnitorului ţării…

— De la prinţ? a tresărit Adela, încruntând sprâncenele şi crispându-se o clipă. Şi senin: Eu nu corespondez cu prinţul.

— Nu de la prinţ, adică de la prinţ – s-a bâlbâit ofiţerul. O scrisoare în legătură cu…

— Cu ce?

Ofiţerul a rămas mut, dar a depus sabia pe o măsuţă. După care s-a redresat, încremenind în poziţia drepţi. Pe aceeaşi măsuţă au fost depuse decoraţia şi scrisoarea cu sigiliu.

— Dar, domnii mei, i-a eliberat Adela cu un zâmbet, soţul meu nu vă poate primi. El se află la Plevna… Ştiţi, a mai spus ea, războiul continuă. Şi nu poate lipsi de-acolo nimeni. Apoi sec: Vă eliberez.

— Sfârşit – 5 Prietenul nostru a fost eroul unei isprăvi galante… O poveste de dragoste!…